

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Temel Eğitim Ana Bilim Dalı

Sınıf Eğitimi Programı

PAYDAŞ GÖRÜŞLERİNE GÖRE İLKOKUL DÖRDÜNCÜ SINIF ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ ÖZELLİKLERİ

İnan Gülşah KAZDAL

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

Liderlik, araştırma, inovasyon, kaliteli eğitim ve değişim ile

Daha ileriye... En iyiye...

Temel Eğitim Ana Bilim Dalı

Sınıf Eğitimi Programı

PAYDAŞ GÖRÜŞLERİNE GÖRE İLKOKUL DÖRDÜNCÜ SINIF ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFE
DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMININ ÖZELLİKLERİ
FEATURES OF THE PHILOSOPHY FOR CHILDREN PROGRAM FOR FOURTH GRADE
PRIMARY SCHOOL CHILDREN ACCORDING TO STAKEHOLDER OPINIONS

İnan Gülşah KAZDAL

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2023

Kabul ve Onay

Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼rl¼đ¼ne,

İnan G¼lşah KAZDAL'ın hazırladığı "Paydaş G¼r¼şlerine G¼re İlkokul D¼rd¼nc¼ Sınıf Çocuklar İçin Felsefe Dersi Öğretim Programının Özellikleri" başlıklı bu çalışma j¼rimiz tarafından **Temel Eğitim Ana Bilim Dalı, Sınıf Eğitimi Bilim Dalında Y¼ksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

J¼ri Başkanı

Doç. Dr. Banu AKT¼RKOĐLU

İmza

J¼ri Üyesi (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Nihan AKKOCAOĞLU
ÇAYIR

İmza

J¼ri Üyesi

Doç. Dr. Faruk MANAV

İmza

Bu tez Hacettepe Üniversitesi Lisans¼st¼ Eğitim, Öğretim ve Sınav Y¼netmeliđi'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki j¼ri ¼yeleri tarafından 20 / 06 / 2023 tarihinde uygun g¼r¼lm¼ř ve Enstit¼ Y¼netim Kurulunca ..... / ..... / ..... tarihi itibarıyla kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Selahattin GELBAL
Eğitim Bilimleri Enstitüsü M¼d¼r¼

Öz

Çocuklar için felsefe bir çocuk kitabı, resim, şiir ya da bir başka uyarıcıdan yola çıkarak bir uygulayıcı eşliğinde gerçekleşir. Bir yöntem, yaklaşım hatta bir ders olarak ele alınabilir. Bu araştırmada ise çocuklar için felsefe, bir ders olarak incelenmektedir.

Araştırmada ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik hazırlanacak olan bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının özelliklerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda nitel araştırma yöntemi benimsenmiş olup araştırma durum çalışması deseni ile yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak gözlem ve görüşme kullanılmıştır. Bu doğrultuda çocuklar için felsefe eğitmeni eğitimcileri, felsefe alanı uzmanları, öğretmenler ve öğrenciler ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca çocuklar için felsefe etkinliklerinin yürütüldüğü bir dördüncü sınıfta gözlem yapılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre çocuklar için felsefe dersi öğretim programının amaçları beceri, değer ve felsefi tutum başlıkları altında toplanabilir. Dersin içeriğinde ise felsefeye, felsefenin araştırma alanları ve ilişkili disiplinlerine yönelik konuların yer alabileceği; bu konuların seçiminde ve sıralanmasında bazı noktalara dikkat edilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Öğrenme-öğretme sürecinde çeşitli uyarıcıların, etkinlik ve tekniklerin kullanılabilmesi; uygulayıcının ise bu süreçte önemli rollere sahip olduğu görülmüştür. Son olarak ölçme ve değerlendirme sürecinde öğrencilerin değerlendirilmesi, öğrencilerin kendini değerlendirmesi ve öğrencilerin dersi değerlendirmesi olmak üzere üç tema ortaya çıkmıştır. Ayrıca süreç değerlendirmenin esas alınması gerektiği, sürecin çeşitli ölçme araçları ile desteklenebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda çocuklar için felsefe dersi öğretim programı geliştirmek için eğitim alanındaki pek çok paydaşın ve alanyazının da dâhil olduğu bir ihtiyaç analizi çalışması yapılabilir.

Anahtar sözcükler: Çocuklar için felsefe, öğretim programı, düşünme eğitimi, üst düzey düşünme, çocuklar için felsefe dersi.

Abstract

Philosophy for children takes place in the company of a practitioner, based on a children's book, picture, poem or other stimulus. It can be taken as a method, an approach or even a lesson. In this research, philosophy for children is examined as a course.

In the research, it is aimed to reveal the characteristics of a philosophy course curriculum for children that will be prepared for primary school fourth grade students. In this direction, the qualitative research method was adopted and the research was conducted with a case study pattern. Observation and interview were used as data collection tools. In this direction, interviews were held with philosophy educator trainers, philosophy field experts, teachers and students for children. In addition, observations were made in a fourth grade where philosophy activities were carried out for children. The obtained data were analyzed by content analysis technique. According to the findings of the research, the aims of the philosophy course curriculum for children can be grouped under the headings of skills, values and philosophical attitudes. It was concluded that the content of the course may include topics related to philosophy, research areas and related disciplines of philosophy and that some points should be taken into consideration while selecting and organizing the subjects. It has been seen that various stimulants, activities and techniques can be used in the learning-teaching process which the practitioner holds an important role in. Finally, three themes emerged in the assessment and evaluation process: students' evaluation, students' self-evaluation, and students' course evaluation. In addition, it has been concluded that process evaluation should be taken as a basis and that the process can be supported by various measurement tools. In line with the results obtained from the research, a needs analysis study that includes many stakeholders in the field of education and the literature can be carried out in order to develop a philosophy course curriculum for children.

Keywords: Philosophy for children, curriculum, thinking training, higher order thinking, philosophy lesson for children.

Teşekkür

Beni çocuklar için felsefe ile tanıştıran, bu alanda çalışmalar yürütmem için beni cesaretlendiren, karşılaştığım her güçlükte yanımda olan, düşüncelerimin mimarı, değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Nihan AKKOCAOĞLU ÇAYIR'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Araştırmam süresince çalışmalarımı özenle inceleyip düşüncelerini yöneltten ve zihnimi açan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Mehmet Ali DOMBAYCI'ya teşekkür ediyorum. Tez savunma sürecimde yanımda olan, değerli görüşleriyle araştırmamın daha nitelikli hâle gelmesini sağlayan, beni yüreklendiren kıymetli hocalarım Doç. Dr. Banu AKTÜRKOĞLU ve Doç. Dr. Faruk MANAV'a teşekkürlerimi sunuyorum. Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca bilgi ve deneyimleriyle yolumu aydınlatan, öğrenmeyi ve öğretmeyi bana gösteren tüm hocalarıma sonsuz teşekkür ediyorum. Ayrıca araştırmam için görüşlerini bildiren, araştırmamı zenginleştiren tüm katılımcılara teşekkürlerimi sunuyorum.

Araştırmam süresince ilgi ve anlayışlarıyla beni destekleyen değerli aileme; sevgili annem Havva KAZDAL'a, sevgili babam Haldun KAZDAL'a, değerli abim Kazım İsmail KAZDAL'a ve biricik kardeşlerime minnettarım. Eğer bu yolda yürüyorsam onlar sayesinde. Son olarak ihtiyacım olduğu her an yanımda olan, hayatımı kolaylaştıran değerli arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Alana katkı sağlaması, düşünen ve sorgulayan bireyler yetiştirilmesi dileğiyle...

*Yaşamına anlam katmak
için çabalayanlara...*

İçindekiler

Kabul ve Onay	ii
Öz	iii
Abstract.....	iv
Teşekkür	v
Tablolar Dizini	x
Şekiller Dizini	xi
Bölüm 1 Giriş	1
Problem Durumu.....	1
Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	3
Araştırma Problemi	4
Sayıltılar.....	6
Sınırlılıklar.....	6
Tanımlar.....	6
Bölüm 2 Araştırmanın Kuramsal Temeli ve İlgili Araştırmalar.....	8
Felsefe	8
Çocuklar İçin Felsefe	9
Düşünme Becerileri ve Çocuklar İçin Felsefe	11
Çocuklar İçin Felsefe Programları	15
Program Geliştirme Süreci.....	17
İhtiyaç Analizi.....	20
İlgili Araştırmalar	23
Bölüm 3 Yöntem	29
Araştırmanın Türü.....	29
Katılımcılar	30
Araştırmacı Rolü	32

Veri Toplama Süreci ve Araçları	32
Verilerin Analizi	38
Geçerlik ve Güvenirlik	40
Bölüm 4 Bulgular ve Yorumlar	43
Birinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular	43
İkinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular	143
Üçüncü Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular	193
Dördüncü Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular	241
Bölüm 5 Tartışma, Sonuç ve Öneriler	271
Dersin Amaçlarına İlişkin Sonuçlar	271
Dersin İçeriğine İlişkin Sonuçlar	282
Dersin Öğrenme-Öğretme Sürecine İlişkin Sonuçlar	303
Dersin Ölçme ve Değerlendirme Sürecine İlişkin Sonuçlar	319
Öğrenci Görüşlerine İlişkin Sonuçlar	330
Öneriler	339
Kaynaklar	341
EK-A: Veli Onam Formu	cccliii
EK-B: Öğrenci Gönüllü Katılım Formu	ccclv
EK-C: Uzman Gönüllü Katılım Formu	ccclvii
EK-Ç: Öğretmen Gönüllü Katılım Formu	ccclix
EK-D: Yarı Yapılandırılmış Gözlem Formu	ccclxi
EK-E: Yarı Yapılandırılmış Felsefe Alanı Görüşme Formu	ccclxiii
EK-F: Yarı Yapılandırılmış Çocuklar İçin Felsefe Eğitimci Eği- tici Eği-ticileri Görüşme Formu	ccclxv
EK-G: Yarı Yapılandırılmış Öğretmen Görüşme Formu	ccclxvii
EK-H: Yarı Yapılandırılmış Öğrenci Görüşme Formu	ccclxix
EK-I: Araştırma İzin Onay Bildirimi	ccclxxi

EK-I: Araştırma Etik Komisyonu Onay Bildirimi	ccclxxii
EK-J: Etik Beyanı	ccclxxiii
EK-K: Yüksek Lisans Tez Çalışması Orijinallik Raporu	ccclxxiv
EK-L: Thesis/Dissertation Originality Report.....	ccclxxv
EK-M: Yayımlama ve Fikrî Mülkiyet Hakları Beyanı	ccclxxvi

Tablolar Dizini

Tablo 1. <i>Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Programı</i>	16
Tablo 2. <i>Öğretim Programının Öğeleri</i>	18
Tablo 3. <i>Görüşme Yapılan Çocuklar İçin Felsefe Eğitmeni Eğiticilerine İlişkin Bilgiler</i>	35
Tablo 4. <i>Görüşme Yapılan Felsefe Alanı Uzmanlarına İlişkin Bilgiler</i>	35
Tablo 5. <i>Görüşme Yapılan Öğretmenlere İlişkin Bilgiler</i>	36
Tablo 6. <i>Görüşme Yapılan Öğrencilere İlişkin Bilgiler</i>	36
Tablo 7. <i>Görüşmelerin Tarih ve Sürelerine İlişkin Bilgiler</i>	37
Tablo 8. <i>Kullanılan Veri Toplama Araçlarına İlişkin Bilgiler</i>	38
Tablo 9. <i>Çocuklar İçin Felsefe Dersinde Tartışılacak Felsefenin Temel Problemleri</i>	67
Tablo 10. <i>Uyarıcı Türleri ve Örnekleri</i>	99
Tablo 11. <i>Çocuklar İçin Felsefe Dersinde Tartışılacak Felsefenin Temel Problemleri</i>	158
Tablo 12. <i>Uyarıcı Türleri ve Örnekleri</i>	174
Tablo 13. <i>Çocuklar İçin Felsefe Dersinde Tartışılacak Felsefenin Temel Problemleri</i>	201
Tablo 14. <i>Uyarıcı Türleri ve Örnekleri</i>	215
Tablo 15. <i>Uyarıcı Türleri ve Örnekleri</i>	247

Şekiller Dizini

Şekil 1. <i>Birinci Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular</i>	44
Şekil 2. <i>İkinci Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular</i>	63
Şekil 3. <i>Üçüncü Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular</i>	98
Şekil 4. <i>Dördüncü Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular</i>	123
Şekil 5. <i>Birinci Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular</i>	144
Şekil 6. <i>İkinci Alt Araştırmasına İlişkin Bulgular</i>	156
Şekil 7. <i>Üçüncü Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular</i>	174
Şekil 8. <i>Dördüncü Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular</i>	184
Şekil 9. <i>Birinci Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular</i>	194
Şekil 10. <i>İkinci Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular</i>	201
Şekil 11. <i>Üçüncü Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular</i>	215
Şekil 12. <i>Dördüncü Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular</i>	229
Şekil 13. <i>Birinci Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular</i>	242
Şekil 14. <i>İkinci Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular</i>	246
Şekil 15. <i>Üçüncü Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular</i>	266

Bölüm 1

Giriş

Araştırmanın bu bölümünde problem durumuna, araştırmanın amacına ve önemine, araştırma problemine ve alt problemlerine, sayılılara, sınırlılıklara ve tanımlara yer verilmiştir.

Problem Durumu

Toplumlar değişim içinde olan çağın gerisinde kalmak istemeyecek, hatta ilerlemek isteyecektir. Bu noktadan yola çıkarak değişim ve gelişim hâlinde olan dünyaya uyum sağlamak amacıyla gelecekte eksikliği hissedilecek ve ihtiyaç duyulacak becerilere odaklanılmalıdır. Çok yönlü düşünebilen, sorgulayan, yaratıcı düşünen, eleştirel düşünen, problem çözme becerilerine sahip bireylerin ise eksikliği fark edilmektedir (Harris, 1996). Bu doğrultuda toplumlar üst düzey düşünme becerilerine sahip bireyler yetiştirmek amacıyla, benimsemiş oldukları eğitim politikalarını gözden geçirmeli ve düşünme eğitimi üzerine odaklanmalıdır.

Düşünme eğitimi öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirmeyi, yaşamdaki var oluşunun anlamını ve nedenini fark etmelerine ve geleceklerini inşa etmelerine imkân sunmayı hedefleyen bir öğretim programıdır (Dombaycı vd., 2011). Düşünme eğitimi ifadesi kulağa çağdaş bir ifade olarak gelse de kökeni çok eskilere dayanır. Örneğin Sokrates, bilgiyi erdemli olmanın bir şartı olarak görürken ya da Platon aklın eğitiminden söz ederken bir tür düşünme eğitiminden bahsetmektedir. Çok eski yıllardan itibaren var olan düşünme eğitimini almış olan bireyler, kendi akli ile düşünebilen aydın bireylerdir. Başkalarına bağımlı yaşamadan, kendi yolunu aklını kullanarak belirlemeye çalışır. Kendisine planlı ve verimli bir hayat kurar. (Taşdelen, 2013). Eğitimin en temel amacı ise düşünebilen, kendi kendine öğrenebilen, öğrendiklerini farklı disiplinlere transfer edip uygulayabilen bireyler yetiştirmektir (Gürbüz ve Işıklı, 2007). Düşünme eğitimi ile eğitimin amaçlarına bakıldığında her ikisinin de ortak amaçlarının var olduğu aşikârdır. Düşünme eğitimine yer verilmeyen,

geleneksel anlayışın benimsendiği eğitim sistemlerinde ise; öğrencilerin öğretmene bağımlı hâle geldiğini, öğrencilerin sorgulama ve akıl yürütmeyi kullanmadan direkt ezbere yönlendirildiğini yapılan araştırmalar ortaya koymaktadır (Hesapçioğlu, 1994; Titiz, 1996; Uzunoğlu, 1997; Kuzgun, 2001; Demir, 2003.)

Lipman (2003), bireylere yalnızca bilgi aktararak onları entellektüel birer birey olarak yetiştiren geleneksel felsefeye karşı çıkanlardan biridir. Bunun aksine bireylere üst düzey düşünme becerileri kazandırmayı hedeflemiştir. Bunu da düşünme eğitimi ile yapmayı planlamıştır. Bu doğrultuda da çocuklar için felsefenin öncüsü olmuştur. Çocuklar için felsefe iş birliğinin var olduğu bir ortamda, felsefi diyalog ile gerçekleştirilen ve üst düzey düşünme becerilerinin geliştirilmesinin amaçlandığı bir yöntemdir. Lipman bu yöntem ile düşünen, bunun sonunda bir yargıya varabilen, varmış olduğu bu yargıyı savunabilen, sorgulayabilen bireyler yetiştirmeyi amaçlamıştır (Vansielegem ve Kennedy 2011).

Çocuklar için felsefenin etkililiğine yönelik yapılan araştırmalara bakıldığında (Okur, 2008; Jenkins ve Lyle, 2010; Pourtaghi vd., 2014; Colom vd., 2014; Akkocaoğlu Çayır, 2015; Ghadi vd., 2015; Rahdar vd., 2018; Zulkifli ve Hashim, 2020; Korla Öztürk, 2022; Akar, 2023) alanın çocukların eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, problem çözme, sorgulama, analitik düşünme, iş birliği içerisinde olma, kavramlar arası ilişki kurma, dil ve iletişim gibi üst düzey düşünme becerilerinin gelişmesine katkı sağladığı görülmektedir.

Sonuç olarak; değişen dünyamızda karşılaşılan sorunlara bilginin tek başına çözüm olmayacağı ve üst düzey düşünme becerilerine ihtiyaç duyulacağı açıktır. Üst düzey düşünme becerileri arasında yaratıcı düşünme, özenli düşünme, eleştirel düşünme, işbirlikli düşünme gibi beceriler yer almaktadır. Çocuklar için felsefenin ise üst düzey düşünme becerilerini geliştirdiği görülmektedir. Çocuklar için felsefenin bu denli önem kazandığı, yalnızca dünyada değil ülkemizde de birçok derste bir yöntem olarak kullanıldığı ve hatta bazı okullarda bir ders olarak yerini aldığı görülmektedir (Özel Yükselen Koleji. "P4C Çocuklarla Felsefe Programı" Erişim: 20.07.2023, <https://www.yukselenkoleji.k12.tr/p4c-cocuklarla-felsefe-programi/>). Fakat bu dersin hedefleri, içeriği, öğrenme-öğretme süreci ve

ölçme değerlendirme süreci belirsizdir. Bu belirsizliğin giderilmesi ve ilkokul düzeyinde çocuklar için felsefeye yönelik bir dersin niteliklerini belirlemesi ihtiyacı doğmuştur.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik hazırlanacak olan bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının amaçlarını ve içeriğini, öğrenme-öğretme sürecinin ve ölçme değerlendirme sürecinin özelliklerini çocuklar için felsefe eğitmeni eğitimcileri, felsefe alanı uzmanları, öğretmenler ve öğrenci görüşleri çerçevesinde belirlemektir. Böylece çocuklar için felsefe dersi öğretim programının özelliklerine ilişkin bir yol haritası oluşturulacaktır.

Son yıllarda dünyada çocuklar için felsefenin önemi ve alana ilişkin ilgi artarken ülkemizde de yapılan çalışmalar hızlanmıştır. Fakat bu çalışmaların sayısı yeterli değildir. Ayrıca yapılan çalışmalarda çocuklar için felsefenin bir ders olarak değil, yöntem olarak incelenmesi (Kaya, 2020; Kayaalp, 2021; Akan, 2022) ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte çocuklar için felsefe, bazı özel okullarda ders olarak yürütülmekte (Özel Yükselen Koleji. "P4C Çocuklarla Felsefe Programı" Erişim: 20.07.2023, <https://www.yukselenkoleji.k12.tr/p4c-cocuklarla-felsefe-programi/>), Milli Eğitim Bakanlığı'nın hizmet içi eğitim programlarında yer almakta (Milli Eğitim Bakanlığı. "Öğretmenlere Yönelik" Erişim: 20.07.2023, <https://agri.meb.gov.tr/www/ogretmenlere-yonelik/icerik/2119>), giderek daha çok özel okul ve öğretmen tarafından ilkokulda bir ders olarak sınıflara taşınmak istenmektedir. Böyle bir dersin amaçlarının neler olacağı, içeriğinin nelerden oluşacağı, hangi tartışma konularını içereceği, öğrenme-öğretme ve ölçme değerlendirme süreçlerinin nasıl olacağı konusunda bir uzlaşma, bilimsel bir dayanak bulunmamaktadır. Bu doğrultuda bu araştırma hem halihazırdaki uygulamalara ışık tutabilecek hem de devlet okullarında yer alacak olası bir çocuklar için felsefe dersinin özelliklerini ortaya koymada rehber olabilecektir. Araştırma sonuçları, bir çocuklar için

felsefe dersi öğretim programı geliştirilirken yol gösterici olabilir; öğretmen eğitimlerinin içeriğinin geliştirilmesinde de çeşitli önerilerle alana katkı sağlayabilir.

Bu araştırma, çocuklar için felsefeyi bir ders olarak ele alan ilk araştırma olması bakımından önemlidir. Çocuklar için felsefe eğitmeni eğitimcileri, felsefe alanı uzmanları, öğretmenler ve öğrencilerin görüşleri doğrultusunda hazırlandığından kapsayıcı, özgün ve alana katkı sağlayacak bir araştırma olduğu da düşünülmektedir.

Araştırma Problemi

Paydaş görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf çocuklar için felsefe dersi öğretim programının özellikleri nasıl olmalıdır?

Alt Problemler

1. Çocuklar için felsefe eğitmeni eğitimcilerinin görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının özellikleri nasıl olmalıdır?

a. Çocuklar için felsefe eğitmeni eğitimcilerinin görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının amaçları nasıl olmalıdır?

b. Çocuklar için felsefe eğitmeni eğitimcilerinin görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının içeriği nasıl olmalıdır?

c. Çocuklar için felsefe eğitmeni eğitimcilerinin görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının öğrenme-öğretme süreci nasıl olmalıdır?

d. Çocuklar için felsefe eğitmeni eğitimcilerinin görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının ölçme ve değerlendirme süreci nasıl olmalıdır?

2. Felsefe alanı uzmanlarının görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının özellikleri nasıl olmalıdır?

a. Felsefe alanı uzmanlarının görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının amaçları nasıl olmalıdır?

b. Felsefe alanı uzmanlarının görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının içeriği nasıl olmalıdır?

c. Felsefe alanı uzmanlarının görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının öğrenme-öğretme süreci nasıl olmalıdır?

d. Felsefe alanı uzmanlarının görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının ölçme ve değerlendirme süreci nasıl olmalıdır?

3. Öğretmenlerin görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının özellikleri nasıl olmalıdır?

a. Öğretmenlerin görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının amaçları nasıl olmalıdır?

b. Öğretmenlerin görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının içeriği nasıl olmalıdır?

c. Öğretmenlerin görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının öğrenme-öğretme süreci nasıl olmalıdır?

d. Öğretmenlerin görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının ölçme ve değerlendirme süreci nasıl olmalıdır?

4. İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin çocuklar için felsefe dersine ilişkin görüşleri nasıldır?

a. İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin çocuklar için felsefe dersinin tartışma konularına ilişkin görüşleri nasıldır?

b. İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin çocuklar için felsefe dersinin tartışma sürecine ilişkin görüşleri nasıldır?

c. İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin çocuklar için felsefe dersinin değerlendirme sürecine ilişkin görüşleri nasıldır?

Sayıtlılar

Çocuklar için felsefe eğitmeni eğiticileri, felsefe alanı uzmanları, öğretmen ve öğrencilerin yapılan görüşmelerde hiçbir etki altında kalmadan sorulara yanıt verdikleri düşünülmektedir.

Sınırlılıklar

1. Araştırma verileri çocuklar için felsefe eğitmeni eğiticileri, felsefe alanı uzmanları, öğretmen ve öğrencilerin görüşleri ile,

2. Yöntem açısından nitel araştırma yöntemi ile,

3. Veri toplama araçları açısından gözlem ve görüşme ile sınırlıdır.

Tanımlar

Çocuklar İçin Felsefe: Çocukların düşünme becerilerini geliştirmek amacıyla neyin önemli olduğuna dair farklı fikirlerin ifade edildiği, çok sayıda farklı düşüncenin eleştirilmeden değerli kabul edildiği ortamlarda gerçekleşen bir eğitim yaklaşımıdır (Lipman, Sharp ve Oscanyan, 1980).

Düşünme Eğitimi: Düşünme yetisini eğiten, doğru düşünme durumlarını ve nasıl sağlıklı, tutarlı, eleştirel ve yaratıcı düşünülebileceğini öğreten bir eğitimidir (Taşdelen, 2013).

Paydaş: Araştırmada paydaş ifadesi çocuklar için felsefe eğitmeni eğiticilerini, felsefe alanı uzmanlarını, öğretmenler ve öğrencileri ifade etmektedir.

Bölüm 2

Araştırmanın Kuramsal Temeli ve İlgili Araştırmalar

Hızla değişen ve gelişen dünyamızda, birçok eğitimci, gelecekteki iş gücünü var edecek ve toplumda söz sahibi olacak olan yeni nesil için bilginin kendisinin elde edilmesinin o kadar da önemli olmayacağına inanmaktadır. Bunun yerine bilgiyi öğrenme ve anlamlandırma becerisinin daha kıymetli olacağını düşünmektedirler (Gough, 1991). Gelecek neslin bilgiyi direkt olarak edinmelerinin yanı sıra bilgiyi sorgulayıp yeni bilgiler üreterek ve bunları uygulayarak birer düşünen birey olacak olmaları, onları geleceğe daha iyi hazırlayacaktır (Dombaycı vd., 2012). Bireyleri geleceğe hazırlayacak olan en temel kurum ise eğitim kurumlarıdır. Ergün'e (1996) göre eğitim kurumlarının amacı geçmiş zamanı, şimdiyi ve geleceği anlayabilen ve bunu yorumlayabilen bireyler yetiştirmenin yanı sıra gelecekte yaşayacağı topluma ve zamana uyum sağlamayı başarabilen bireyler yetiştirmektir. Eğitimin amaçlarının da içinde yer aldığı ve ülkemizde kullanılan öğretim programları incelendiğinde eleştiren, düşünen, bilgiye ulaşabilen bireyler yetiştirilmenin amaçlandığı görülür. Bireylerden sıralama, sınıflama, sorgulama, ilişki kurma, keşfetme, yorumlama, eleştirme, problem çözme, iş birliği içinde olma gibi becerileri kazanmaları beklenir (Kaplan vd., 2005). Buradan hareketle bireyleri geleceğe hazırlamak için bahsedilen üst düzey düşünme becerilerine sahip olmaları gerektiği sonucuna varılmaktadır. Bireylere küçük yaştan itibaren üst düzey düşünme becerilerini kazandırmak için ise çeşitli yöntem ve teknikler vardır. Bunlardan biri de çocuklar için felsefedir.

Felsefe

Felsefe kelimesi Yunanca'da *Philosophia* olarak karşımıza çıkar. *Philia* yani sevgi ve *sophia* yani bilgelik kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşan *Philosophia*; bilgiyi ve bilgeliği seven olarak açıklanabileceği gibi bilgiyi aramak, bilgiye ulaşmaya çalışmak anlamlarına da gelmektedir (Hilav, 2011). Bu tanım doğrultusunda başlangıçta her bilimsel araştırmacıya filozof denmiştir. Fakat felsefe en genel anlamıyla kavramsal düzeyde geniş

ve köklü araştırmadır. Felsefenin konusu ise genel olarak varlığı, evreni ya da insan davranışlarını ve yaşamını bir bütün olarak ele almayı içerir. Diğer bilimlerden farklı olarak varlığı bir bütün olarak inceleyen felsefe, konularına uygun olan yöntemleri kullanır (Timuçin, 2000; Cevizci, 2003).

“Felsefe” sözcüğü birçok filozof tarafından tanımlanmıştır. Platon’a göre felsefe, insanın doğruya ulaşmak için sistemli düşünme çalışması, Aristoteles’e göre var olanın yapı taşlarını ve ölçütlerini soruşturan disiplindir (Akarsu, 1984). Kindi’ye göre ise bireyin kendi ile tanışması, Camus’a göre bireyin yaşamının anlamını bulma çabasıdır (Cevizci, 2010). Kant felsefeyi akla dayalı sebeplerle açıklama amacı ve iddiası bulunan her çeşit düşünme etkinliği olarak tanımlarken (Arslan, 1989), Karl Jaspers ise felsefeyi “yolda olmak” olarak ifade etmiştir (Jaspers, 1995).

Filozoflar tarafından farklı tanımları olsa da felsefenin ortak bir noktası vardır; soru sormak. Sorgulama süreci “Nedir?”, “Neden?” gibi felsefi sorular ile başlar (Uygur, 2001). Bu süreci öne sürülen ve belli bir mantığa dayanan argümanlar takip eder. Düşüncelerin tartışıldığı ve karşıt argümanların sunulduğu, tartışılan kavramların günlük hayatla ilişkilendirilmesi ve sorgulanması ile takip edilen bu süreç, felsefi düşünme sürecidir. Felsefe yapmak ise bu süreci içine dahil eden eylemin ismidir (Nagel, 2004). Çocuklar için felsefe ise felsefi düşünme sürecini barındıran bir yaklaşımdır.

Çocuklar İçin Felsefe

Çocukluktan itibaren merak edip ve bu merak doğrultusunda sorular soran insanoğlu aslında yüzyıllardır filozoflar tarafından sorgulanan ve açıklanmaya çalışılan kavramlara yanıt bulma arayışındadır. Çocuklar bu arayış doğrultusunda “Ne?”, “Nasıl?” gibi sorular sorarak etraflarındaki yetişkinlerden yanıt aramaya çalışırlar. Bunun yanında çocuklar da filozoflar gibi sorular üzerine derinlemesine düşünür ve sorgularlar (Gregory, 2017).

Felsefe ve çocuklar arasındaki benzerlikler doğrultusunda ilk kez 1953 yılında Karl Jaspers “çocuk felsefesi” kavramını felsefe literatürü içerisinde kullanmıştır. Almanca

“Philosophie für Kinder”, İngilizce “Philosophy for Children” olan terim; “felsefe” ve “çocuk” kelimelerinden oluşmaktadır (Karakaya, 2006). Dilimize ise “Çocuklar İçin Felsefe” şeklinde geçmiştir.

Çocuklar için felsefe dört farklı anlama gelmektedir. Bunlardan ilki yetişkinlerin çocuklarla ilgili yapmış oldukları felsefedir. Çocuklarla, onların felsefi becerileri ile ilgili araştırmalar yapar, analiz eder ve değerlendirir. İkincisi ise yetişkinler tarafından çocuklara yönelik hazırlanan programların, öykülerin, ders kitaplarının ve çocuk kitaplarının içinde yer aldığı çocuklar için yapılmış olan felsefedir. Bu tür kitaplar içerisinde felsefi içerikler barındırır ve felsefi metotlar sunar. Bir diğeri çocukluk felsefesi, çocukça felsefe ya da çocuksu felsefe olarak isimlendirilir. Çocukların kendi düşüncelerini, kendi kendine ya da başkaları ile ortaya koydukları düşünceleri kapsar. Bu düşünceler çocukların kendileri ile ilgili olabileceği gibi başka alanlarla ilgili de olabilir. Yetişkinlerin çocukların temel sorunlarıyla ilgili çocuklarla birlikte gerçekleştirdiği düşünsel sohbetler bu kavramın son anlamıdır. Çocuklar için felsefe yapmak ismiyle anılan bu sohbetler akli kullanmaya ve düşünceyi geliştirmeye yönelik sohbetlerdir (Karakaya, 2006).

“Çocuklar İçin Felsefe” kavramının anlamlarından da anlaşılacağı gibi çocukların düşünme becerilerini geliştirmek, akli kullanmayı sağlamak amacıyla onlarla temel sorular ışığında, sorgulama temelinde gerçekleşen tartışmalardır. Bu kavram çocuk ve çocuğun eğitimi ile ilgilidir.

Çocuklar için felsefe, bir uyarıcıdan hareketle (çocuk kitabı, hikâye, fotoğraf, resim vb.) çocuklarla felsefe yapmak üzere düzenlenmiş etkinliklerdir. Matthew Lipman çocuklar için felsefenin öncüsüdür ve Lipman’a (2003) göre çocuklar için felsefe, çocukların düşünme becerilerini geliştirmek amacıyla kullanılan bir yaklaşımdır. Direk’e (2016) göre ise çocukların yaşantılarıyla ilgili olan hikâye, fotoğraf, durum ya da sorundan hareketle çocukların kavramlarla tanışmaları, kavramları keşfetmeleri ve ele alınan konuyla çocukların kendi yaşamları arasında bağ kurarak düşünmelerine dayanır.

20. yüzyılda çocuğa ve eğitime karşı bakış açısı değişmeye başladıkça çocuk felsefesine olan ilgi de artmıştır. Bu doğrultuda Amerikalı filozof Matthew Lipman Columbia Üniversitesi'nde felsefe ve mantık derslerini yürüttüğü esnada çocuk felsefesiyle ilgili ilk sistematik adımları atmıştır. Lipman, öğrencileriyle sohbet ettiği esnada onların düşünce geliştirme becerilerinin yetersiz olduğunun farkına varmıştır. Ona göre bu beceri öğrencilerin çocukluk dönemlerinde onlarda bulunuyordu ve zamanla yitirilmişti. Ona göre düşünme becerileri çocukluk yıllarında kazandırılmalıydı (Karakaya, 2006; Vansielegem ve Kennedy 2011; Taşdelen 2014). Bu doğrultuda 1974 yılında çocuklar için felsefenin gelişmesi ve yaygınlaştırılması adına "Institute for the Advancement of Philosophy for Children (IAPC)" adlı enstitüyü kurmuştur. Burada çocuk kitapları, masallar, fotoğraflar, resimler ve müzik gibi sanatsal ve edebi türlerle de felsefe yapılabileceğini göstermiştir (Büyükdüvenci, 2008).

Düşünme Becerileri ve Çocuklar İçin Felsefe

Düşünme bir zihinsel faaliyettir ve bireyin öğrendiği kavramlar, düşünce ve hareketler, kelime ve terimler gibi simgeler aracılığıyla gerçekleşir. Ayrıca bilinçli bir biçimde gerçekleşen çıkarım yapma, akıl yürütme, kuşku duyma, anlama, kavrama gibi zihinsel faaliyetleri içerir (Cevizci, 2003). Düşünme, insanoğlunun varoluşundan beri sahip olduğu bir beceri olsa da bireylerin üst düzey düşünme becerisini geliştirmesi gerekir (Ersoy, 2012).

Üst düzey düşünme becerileri, bireylerin yaşantıları ve daha önceden edinmiş olduğu bilgileri ile bağlantı kurarak bunu yeni durumlara aktarması ve kendince düzenleme yapmasını gerektirmektedir. Sadece hafızada bulunan bilgilerin kullanılması üst düzey düşünme anlamına gelmemektedir (Heikkilä ve Lonka, 2006). Bunun yanında üst düzey düşünme, yalnızca üstün yetenekli çocukların kullanmak zorunda kaldığı ya da ihtiyaç duyduğu bir beceri de değildir. Her seviyeden öğrenci için üst düzey düşünme becerisine sahip olmak aynı derecede önemlidir. Bir öğrenci yeni bir olay ya da durum ile

karşılaştığında, ne yapmasına karar vermesi gerektiğinde üst düzey düşünme becerisine ihtiyaç duyacaktır (Resnick, 1987).

Eğitim ve öğretimde değişiklik ve onu geliştirme adına çalışmalar devam ederken çocukları ezberci eğitim anlayışından çıkararak onlara öğrenci merkezli bir eğitim ve öğretim süreci inşa etmek amaçlanmaktadır. Bunun yanında düşünen, üreten ve sorgulayan bireyler yetiştirmek için çalışmalar yapılmaktadır (Karakaya, 2006). Bu doğrultuda yapılan çalışmalardan biri de çocuklar için felsefedir. Çocuklar için felsefe dünyanın pek çok yerinde pilot uygulama olarak kullanılmıştır. Çocuklara günlük yaşamlarında ihtiyaç duymayacakları bilgiler öğretmek yerine doğru ve kendi düşünceleri üzerine düşünmeyi öğretme, sorun çözme yollarını gösterme tercih edilmiştir. Bu doğrultuda yapılan derslerde dil ve düşünce gelişimini düzeltme, yaratıcılığı destekleme ve geliştirme, kişisel, sosyal ve sosyal kişilik gelişimini destekleme ve hoşgörü anlayışını geliştirme hedeflenmektedir (Tepe, 2013).

Lipman, Sharp ve Oscanyan (1980), çocuklar için felsefe ile düşünme becerilerini geliştirmeyi temel hedef olarak belirlemiştir. Lipman, çocuklar için felsefe ile çocukların düşünmeye sevk edildiğini, onların gelişimine katkı sunduğunu ve eleştirel, yaratıcı ve özenli düşünme gibi üst düzey düşünme becerilerini geliştirdiğini ifade etmektedir (Saeed, 2003).

Çocuklar için felsefe; çocuklara doğru düşünme, tartışmaya katılma, kendini ifade etme gibi becerileri kazandıracaktır. Sınıfta tartışma ortamlarının oluşturulması ile farklı bakış açılarını kabul etmek ve bu bakış açılarına saygı duymayı sağlayacaktır. Felsefe ile çocuklar doğru, yanlış, iyi, güzel gibi insanlık için oldukça önemli olan kavramları tartışırlar. Böylece yargıda bulunma becerileri gelişir. Lipman; çocukların doğuştan keşfetme ve merak duygusuna sahip olduklarını ifade eder. Bu isteklerin felsefe ile birleşmesiyle çocukların ileride daha etkin düşünebilen, esnek yetişkinler olacaklarına inanmaktadır. Fakat buna ulaşmanın yolu filozofları ya da onların düşüncelerinin ders olarak ele alınması değildir (Marashi, 2008).

Çocuklar için felsefe yaklaşımının temeli; çocukların günlük yaşamlarıyla, geçmişleriyle ve bugünleriyle ilişkilendirebilecekleri konuları, onların dikkatini çeken, hayal güçlerine dayalı, eğlenceli uyarıcılar ile keşfetmeleri ve konu üzerine düşünceleri için gerekli becerileri edinmeleridir (Stanley ve Bowkett, 2004). Özetle; çocuklar için felsefe bireylerin doğuştan sahip oldukları merak duygusunu pekiştirerek eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, özenli düşünme gibi becerilerini destekler.

Eleştirel Düşünme

Antik Yunan filozoflarından biri olan Sokrates, önyargıları sorgulamayı ve sabit fikirleri hedef alan bir yöntem geliştirmiştir. Bu yöntem ile sunulan fikrin ve düşüncelerin kabul edilmeden önce sorgulanması gerektiğini savunmuştur. Tarihsel anlamda bakıldığında Sokrates tarafından başlamış olan bu süreç, eleştirel düşünmenin başlangıcıdır (Dombaycı vd., 2011).

Eleştirel düşünme, düşünmeyi daha iyi bir noktaya taşımak adına düşünme üzerine düşünmektedir ve iç içe geçmiş üç boyuta sahiptir. Bunlar düşünmeyi analiz etme, değerlendirme ve geliştirmedir. Eleştirel düşünme ile düşünceler incelenir, düşüncenin eksik yanları tamamlanır ve yaratıcılıkla düşünce yeniden inşa edilir (Paul ve Elder, 2020).

Chaffee'ye (2014) göre eleştirel düşünme, durumu sebep ve kanıtlar ile farklı bir açıdan destekleyebilmek, fikirleri planlı bir şekilde tartışabilmek, sorular sorabilmek ve bu sorular ile durumu keşfetmek gibi becerileri içermektedir.

Eleştirel düşünme becerilerine sahip olan bireyler, sorgulayan bir tutuma sahiptirler. Yeni görüşlere açık olmalarının yanı sıra farklı görüşlere de saygılıdırlar. Var olan kanıtları yetersiz gördüklerinde farklı kanıt arayışına girerler. Bulmuş olduğu kanıtlar kendi düşünceleri ile örtüşmediğinde fikirlerini değiştirmeye isteklidirler. Bilgili, açık görüşlü ve esneklerdir. (Facione, 1990; Bailin vd., 1999; Gelder, 2005). Çocuklar için felsefe bir kavramın ya da sorunun derinlemesine düşünüldüğü, sorgulandığı ve tartışmaların yürütüldüğü bir süreç olarak ifade edilebilir. Bu süreçte katılımcıların soru sorarak

tartışmaya dahil olduğu, düşüncelerini gerekçelendirerek açıkladığı ve zaman zaman fikir değiştirdiği gözlemlenebilir. Eleştirel düşünmeye işaret eden bu becerilerin gelişmesinin önemli olabileceği söylenebilir.

Yaratıcı Düşünme

Yeni ve orijinal sonuçlara, ürünlere ve anlamlara ulaşmaya yol açan bir düşünme biçimidir (Perkins, 1991). Yaratıcı düşünme, bir şeyi herkesten farklı ve yeni biçimlerde görmektir. Ayrıca geçmiş deneyimlerden yola çıkarak deneyimleri yeni durum ya da olaylara aktarmaktır. Bunun yanında problemleri farklı ve yeni yaklaşımlar kullanarak çözme, tek, yeni ya da orijinal şeyler üretmektir (Duffy, 2006).

Yaratıcı düşünme becerisine sahip olan bireylerin hayal güçleri yüksektir ve çok fazla fikir üretirler. Yetenekli, zeki, hareketli ve özgüvenlidirler. Zor durumlarla karşılaştıklarında ya da karmaşık durumların içerisinde kaldıklarında bununla baş edebilir, üstesinden gelebilirler (Torrance, 1962; Chan ve Chan,1999; Cheung ve Leung, 2014). Çocuklar için felsefede farklı düşünceler arasında çeşitli bağlar kurularak yaratıcı düşünmenin geliştirilebileceği gibi drama, yaratıcı yazma, hikâye tamamlama gibi etkinliklerle de bu becerinin desteklenebileceği söylenebilir.

Özenli Düşünme

Lipman (2003) bireylerin düşüncelerinin duygularından bağımsız ilerlemediğini ve başkalarının düşüncelerini takdir etmelerini beklediklerini belirtir. Bu durumu da özenli düşünme ile açıklamaktadır.

Özenli düşünme becerisine sahip olan bireyler takdir etme ve değerlendirme yeteneği gelişmiş, mantık ve duygular arasındaki ayrımı yapabilen, empati kurabilen, kurallara özen gösteren bireylerdir. (Dombaycı vd., (2011) Çocuklar için felsefede tartışma sürecinde farklı fikirlerin ortaya çıkabileceği düşünülürken, süreç içerisinde katılımcıların birbirlerine olan yaklaşımlarını dengelemek adına özenli düşünmeye ihtiyaç duyulabileceği söylenebilir. Farklı bakış açılarına saygı duyan, empati kurabilen, özgürce düşüncesini dile

getirirken aynı zamanda farklı düşünönlere özen göstermenin önemli olabileceği düşünölebilir.

Çocuklar İçin Felsefe Programları

Çocuklar için felsefe eğitim programı, ezber odaklı değil de Vygotsky ve John Dewey'in düşünme üzerine olan yaklaşımını benimsemektedir. Bu programın temel amacı, çocukların soru sorması, sorulan sorular üzerinden sorgulaması ve düşöncelerini özgürce ifade etmeleridir (Estarellas, 2007). Bu da beraberinde çocukların eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, özenli düşünme ve iş birliği becerilerini kazanmalarını getirir (Akkocaoğlu Çayır, 2021).

UNESCO (2006) ile yürütölen çalışmalar doğrultusunda Türkiye Felsefe Stratejisi başlamıştır. Stratejideki amaç ilk, orta ve yükseköğretim düzeyinde felsefe eğitiminin niteliğinin arttırılması ve önemi üzerinde durulmasıdır. Bu amaç doğrultusunda UNESCO bünyesinde Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Komitesi kurulmuştur. 2016 yılında MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı, seçmeli ders olan Düşönmeye Eğitimi Dersi'nin 7. ve 8. sınıflarda zorunlu olmasına karar vermiştir. Bunun yanında bazı özel okullar çocuklar için felsefe dersini programlarına dahil etmiştir (Çotuksöken, 2016).

Çocuklar İçin Felsefe Eğitim Programı'nın etkililiğine yönelik yapılan araştırmalara bakıldığında (Okur, 2008; Pourtaghi vd., 2014; Colom, Moriyón vd., 2014; Akkocaoğlu Çayır, 2015; Rahdar vd., 2018) programın çocukların eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, problem çözme, sorgulama, analitik düşünme, iş birliği içerisinde olma, kavramlar arası ilişki kurma, dil ve iletişim becerilerinin gelişmesine katkı sağladığı ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda çocuklar için felsefenin çocuklara daha iyi nasıl düşönecekleri hakkında rehberlik eden, düşünme becerilerinin gelişimine destek olan ve çeşitli bakış açıları edinmelerini sağlayan bir düşünme eğitimi programı olduğu söylenebilir.

Lipman'ın hazırlamış olduğu Çocuklar İçin Felsefe eğitim programı farklı yaş gruplarına yönelik farklı metinleri barındırır. Programın yanı sıra bir de öğretmen kılavuzu

yayınlanmıştır. Çocuklar İçin Felsefe Eğitim Programı hikâye kitapları, hedef yaş grubu ve öğretmen kılavuz kitaplarını içeren eğitim setleri Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 1. Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Programı

Sınıf Düzeyi	Hikâye Kitabı	Öğretim Kılavuzu	İçeriği
1.	Elfie	Birlikte düşünme	Akıl Yürütme ve Düşünme
2. ve 3.	Kio ve Gus	Dünyaya şaşırma, dünyayı merak etme	Doğa Felsefesi
3. ve 4.	Pixie	Anlamı arama	Dil Felsefesi
4. 5. ve 6.	Nous	Ne yapacağına karar verme	Etik
5. ve 6.	Harry Stottlemeier's Discovery	Felsefi alıştırmalar	Akıl Yürütme
7. ve 8.	Lisa	Etik soruşturmalar	Değerler Felsefesi
9. ve 10.	Suki	Nasıl ve neden	Sanat Felsefesi
11. ve 12.	Mark	Sosyal sorgulamalar	Toplumsal çalışmalar

Kaynak: *Institute for the Advancement of Philosophy for Children (IAPC) (20.09.2021).*

Lipman, Çocuklar İçin Felsefe Programı'nda öğrencilerin yaş seviyelerini göz önünde bulundurarak çeşitli konular belirlemiştir. Konular doğrultusunda ise yine yaş seviyesine uygun ilgili uyarıcıları öğrencilere sunmaktadır. Çocuklar için felsefe çalışmalarında hikâye kitapları kullanılabileceği gibi gazete haberi, soru, resim, fotoğraf, animasyon, kısa film gibi pek çok uyarıcının da kullanılabileceği söylenebilir.

Program Geliştirme Süreci

Ertürk'e (1966) göre nasıl ki çürük bir malzemeden oluşturulan yapı sağlam kalmazsa iyi yetişmemiş insanlardan oluşmuş olan toplumun da kalkınması ve gelişmesi mucizedir. Kalkınmış ve gelişmiş bir toplum oluşturmak için insanı toplumsallaştırma adına âdeta yeniden yaratmak gerekir. Bu da eğitim ile mümkün olacaktır. Eğitim faaliyetlerinin amaçlarına ulaşabilmesi ise uygun eğitim programlarının hazırlanması ve hazırlanan program ışığında eğitim etkinliklerinin gerçekleştirilmesi ile mümkün olacaktır. Buradan hareketle öncelikle eğitim programı ve öğretim programı kavramlarını incelemeli ve karşılaştırmalıyız.

Eğitim programı, 1918 yılında Bobbit'in "The Curriculum" adlı eserini yayımlamasının ardından alan yazında çeşitli tanımlarla birlikte yer almaya başlamıştır. Alanın öncüsü olan Bobbit'e (1918) göre eğitim programı çocukların, gençlerin ve yetişkinlerin sahip oldukları becerileri geliştirmek için yapmak zorunda oldukları deneyimlerin tümüdür (aktaran Saylor vd., 1981). Başaran'a (1996) göre belirlenmiş olan bir eğitim yerinde gerçekleşen, daha önceden planlanmış ve eğitim amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik olan eğitsel etkinliklerin tümüdür. Doğan'a (1997) göre eğitim programı içerisinde öğrencilerin toplumsal, duygusal ve bedensel ihtiyaçları da barındırmaktadır.

Varış (1996), eğitim programını kurum içi veya kurum dışı eğitim etkinliklerinin tümünü kapsadığını ifade ederken, öğretim programının ise eğitim programının içinde yer aldığını belirtir. Öğretim programlarının öğrenme-öğretme süreçlerini kapsadığını ifade eder. Buradan hareketle öğretim programının eğitim programı kavramının içinde yer aldığını, çoğu zaman da birbirinin yerine kullanıldığını ve eğitim programının bir parçası, boyutu olduğunu söyleyebiliriz.

Demirel'e (2020) göre ise öğretim programı, "*Okulda ya da okul dışında bireye kazandırılması planlanan bir dersin öğretimiyle ilgili tüm etkinlikleri kapsayan yaşantılar*

düzeneğidir.” Öğretim programı, belirlenmiş bir eğitim kademesinde çeşitli sınıf ve derslerde ele alınması planlanan tüm konularla ilgili öğretim etkinliklerini kapsamaktadır. Buradan hareketle öğretim programının daha dar bir kapsama sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Eğitim programı kavramı içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olan diğer bir kavram ise program geliştirmedir. Program geliştirme Taba'ya (1962) göre, okulun genel ve özel hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla öğrencileri içermektedir. Bunun yanında öğrenme yaşantılarını ve programın etkililiğini değerlendirmeye yönelik kararları bünyesinde barındırır. Tyler'a (2013) göre ise program geliştirme; hedeflerin belirlenmesi, öğrenme yaşantılarının düzenlenmesi, programın değerlendirilmesi gibi basamaklardan oluşur ve geniş bir planlama sürecidir.

Demirel'e (2020) göre, program geliştirmede eğitim programının dört temel ögesi bulunur. Bu ögeler; hedef, içerik, öğrenme-öğretme süreci, değerlendirmedir ve birbirleriyle dinamik bir ilişki içerisinde. Hedef ögesinde öğrenene kazandırılması planlanan istendik davranışlar yer alır. İçerik kavramında ise belirlenmiş olan hedeflere ilişkin konular bulunmaktadır. Öğrenme-öğretme sürecinde ise hedeflere ulaşılması için hangi yöntem, teknik ve stratejilerin kullanılacağı belirtilir. Ölçme-değerlendirme ögesinde ise hedef davranışlar tek tek ölçülür ve istendik davranışa ne ölçüde ulaşıldığı ortaya konulur. Böylece eğitimin kalite kontrolüne vurgu yapılır. Program geliştirmenin bu dört ögesi arasında dinamik bir ilişki olması ögelerin birbirini etkilediğini gösterir. Böylece ögelerin birinde olan bir değişiklik programın tümünü sistemli bir şekilde etkiler.

Görge'n'e (2014) göre ise eğitim programı hazırlanırken bazı sorulara verilen cevaplar öğretim programının ögelerini ortaya çıkarır.

Tablo 2. *Öğretim Programının Ögeleri*

Sorular	Programın ögeleri
Bireyler için öğrenecek/öğretilecek?	Hedefler/Kazanımlar (Amaçlar)

Neler öğrenilecek/öğretilecek?	İçerik
Nasıl öğrenilecek/öğretilecek?	Eğitim durumları (Öğrenme-öğretme süreci)
Ne derece öğrenip öğrenilmediği nasıl anlaşılacak?	Sinama durumları (Ölçme ve değerlendirme)

Tyler'a (2014) göre program geliştirilirken eğitim programının tüm boyutları eğitimin temel amaçlarına ulaşmak için birer araçtır. Bundan dolayı öncelikle amaçlar belirlenmelidir ve bu hedef davranışlardan emin olunmalıdır. Hedef davranışlar belirlenirken öğrenenlerin ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun yanında öğrencilerin ilgileri dikkate alınması gereken bir başka konudur. Ayrıca hedef davranışlar güncel yaşam çalışmalarından oluşturulmalıdır. Böylece öğrenciler sürekli değişim hâlinde olan karmaşık dünya düzenine hazırlanırlar. Bunların yanı sıra hedef davranışlar belirlenirken konu alanı uzmanlarına başvurulmalı ve eğitim felsefesinden, öğrenme psikolojisinden yararlanılmalıdır.

Öğrenmenin yaşantılar yoluyla gerçekleştiğini söyleyen Tyler, hedef davranışlara ulaşılması amacıyla belirli eğitim yaşantılarına karar verilmesi gerektiğini savunur. Öğrenme yaşantısını "*öğrenci ile öğrencinin çevresindeki tepki verebileceği dışsal koşullar arasındaki etkileşim*" olarak tanımlar. Hedef davranışlara ulaşma yolunda yararlı olacak öğrenme yaşantılarının özellikleri ise düşünme becerisini geliştiren, bilgi edinmeye yardımcı, sosyal tutum geliştirmeye yardımcı, ilgi geliştirmeye yardımcı öğrenme yaşantıları olarak gruplanır. Öğrenme yaşantıları tutarlı bir şekilde bir araya getirilmeli, düzen oluşturulmalıdır. Yani öğrenme yaşantıları organize edilmelidir (Tyler, 2014).

Tyler'a (2014) göre eğitim programı geliştirmede değerlendirme önemli bir basamaktır. Değerlendirme basamağının merkezinde eğitim hedefleri yer alır (Erden, 1998). Değerlendirme ile öğrenme yaşantılarının gerçek ortamda hedeflenen sonuçlara ne derece ulaştıklarını ortaya koymasının yanı sıra programın güçlü ve zayıf yönleri ortaya konulur.

Tüm bunlardan hareketle öğretim programının dinamik olmasının, değişimler ve gelişimler doğrultusunda düzenlenmesinin, amaçlar çerçevesinde oluşturulmasının önemli olduğu sonucuna varılabilir. Bu bağlamda çocuklar için felsefe dersi öğretim programının özellikleri belirlenirken öğretim programının bileşenleri olan amaçlar, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve ölçme ve değerlendirme sürecine ilişkin sorulara yanıt aranabilir; bu bileşenler arasındaki etkileşim göz önünde bulundurularak amaçlar doğrultusunda diğer bileşenler düzenlenebilir. Tüm bunları belirlemek adına ise programın paydaşlarının ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulabileceği, görüşlerine başvurabileceği ve bu doğrultuda da çocuklar için felsefe dersi öğretim programının özelliklerinin ortaya konulabileceğinden söz edilebilir.

İhtiyaç Analizi

Eğitim programının tasarlanmasında ve programın geliştirilmesinde yapılması ve dikkat edilmesi gereken en önemli adımlardan biri ihtiyaç analizidir. Bu aşamada öğrenenler ve öğretenlerin ihtiyaç duyduğu eğitim tanımlanmalıdır (Sabuncuoğlu, 2000). Programa kimlerin dahil olacağı, hangi yöntem tekniklerin kullanılacağı gibi pek çok konuyu içeren ihtiyaç analizi aşamasında elde edilen veriler doğrultusunda hazırlanmış olan bir öğretim programı, programın başarılı olması konusunda etkili olacaktır (Şencan ve Erdoğan, 2001).

McKillip (1987) ihtiyacı öğrenenlerden beklenenler ile öğrenenlerin yapabildikleri arasındaki boşluk, farklılık olarak tanımlarken; Witkin ve Altshuld (1995) da benzer bir tanımlama yapmıştır. Onlara göre ihtiyaç, mevcut durum ile gelecekte olması beklenen durum arasındaki farktır. Bu tanımlardan yola çıkarak ihtiyaç analizini şu andaki durumlar ile gelecekte istenen durumlar arasındaki farkları belirleyip; gelecekte planlanan uygulamalar için önceliklere göre sıralama yapma olarak da ifade edebiliriz. Bu noktada karşımıza ihtiyaç değerlendirme kavramı çıkıyor. İhtiyaç analizi ve ihtiyaç değerlendirme kavramları birlikte kullanılabilen fakat birbirinden farklı olan kavramlardır. İhtiyaç

değerlendirme, gelecekte var olabilecek durumların değerlendirilmesini ve ilgili birimlere çözümler sunmayı içerir. İhtiyaç analizi ise gereksinimlerin belirlenmesi ve gerekliliğine göre sıralama yapılması ile ilgilidir. Buradan yola çıkarak ihtiyaç analizinin, ihtiyaç değerlendirmenin bir basamağı olduğu sonucuna ulaşılır (Stufflebeam vd., 1985; McKillip, 1987; Witkin & Altshuld, 1995).

Bobbit (1918) öğretim programı öğelerinden biri olan hedeflerin belirlenmesinde ihtiyaç analizinin gerekliliği üzerinde durmuş, hedeflerin ihtiyaç analizi doğrultusunda ortaya koyulabileceğinden söz etmiştir. Bilgi toplamak amacıyla kullanılan tüm yöntemleri kapsayan ihtiyaç analizi doğrultusunda belirlenen hedefler; içerik, öğrenme-öğretme süreci ve ölçme ve değerlendirme sürecini belirleyecektir (Brown, 1995).

Aydın'a göre (2011) öğretim programı aracılığıyla çözülmesi planlanan sorunları gerçekçi bir şekilde sunmak için ihtiyaç analizi yapılmalı ve gereksinimler belirlenmelidir. Bunun yanında geliştirilen programlar bireylerin ve toplumun ihtiyaçlarını göz önüne alarak ve modern gelişmeler doğrultusunda ortaya konulmalıdır (Arsal, 1998).

Özetle ihtiyaç analiziyle paydaşların ve toplumun ihtiyaçlarının belirlenmesi ile gerçekçi temeller, bir diğer deyişle amaçlar doğrultusunda program hazırlanır. Sağlam ve gerçekçi temellere dayandırılmış amaçlar doğrultusunda ise programın diğer bileşenleri olan içerik, öğrenme-öğretme süreci ve ölçme ve değerlendirme süreci etkili bir şekilde düzenlenir.

İhtiyaçların analiz edilmesinde ise farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bu yaklaşımlardan bazıları ve önemli görülenleri şunlardır: Farklar yaklaşımı, demokratik yaklaşım, analitik yaklaşım, betimsel yaklaşım. Farklar yaklaşımı ile istenilen başarı seviyesi ile öğrenende var olan başarı seviyesi arasındaki farklar belirlenir ve farkların boyutu doğrultusunda sorunun varlığı ya da yokluğuna ulaşılır, sorunun varlığı doğrultusunda çözüm aranır. Demokratik yaklaşımın ise temelinde üstün grupların çoğunluğunun istediği değerler ya da değişiklikler bulunur. Üstün grupta yer alan çoğunluğun istekleri doğrultusunda ihtiyaçlar belirlenir (Demirel, 2020).

Analitik yaklaşımda gelecekte meydana gelme olasılığı olan durumlar doğrultusunda ihtiyaçların belirlenmesi esastır. Şu anda mevcut olan duruma ilişkin bilgilerden yola çıkarak geleceğe ilişkin durumların belirlenmesi istenir. Son olarak betimsel yaklaşım ise ihtiyaca yönelik olan bir şeylerin ya da eğitim yaşantılarının varlığı ya da yokluğu halinde ortaya çıkacak olan durumların incelenmesini içerir (Gözütok, 1994).

İhtiyaçlar belirlenirken bilgiye ulaşmak amacıyla kullanılan pek çok yöntem ve teknik vardır. Bu tekniklerden olanak olması halinde birden fazla kullanılması ve bu doğrultuda veri toplanması doğru bilgiye ulaşma olasılığını arttıracaktır. Çünkü bu tekniklerin her birinin güçlü ve zayıf yönleri vardır. Bir teknik ile gözden kaçan bir durum diğer bir teknik aracılığıyla ortaya çıkabilir (Demirel, 2020; Şencan ve Erdoğan 2001). Ayrıca ihtiyaç analizinin yapılacağı konu, kapsam, hedef kitle ve ekonomik koşullar hangi tekniğin kullanılacağı hususunda etkilidir. İhtiyaç belirleme teknikleri arasında anket, gözlem, görüşme ve delphi tekniği ön planda olmak üzere doküman analizi, bilgi testleri, beyin fırtınası ve çalıştay tekniği bulunmaktadır (Adıgüzel, 2016).

Anket, bireylerin görüşlerini genel anlamda ortaya çıkmasını sağlar, bireyler hakkında bilgi verir. Anketler açık ya da kapalı tipte olabilirler. Açık tipteki anket sorularının cevapları anketin uygulandığı grup tarafından yazılırken; kapalı tipteki anket sorularının cevapları seçenekler halinde sunulur. Ankete katılan grup belirlenmiş seçeneklerden uygun olanı işaretler (Kaptan, 1995; Aydın, 2011). Anketler sayesinde kısa bir zaman zarfında büyük gruplara ulaşılabilir ve bilgi toplanabilir. Bu açıdan ihtiyaçların belirlenmesinde kullanılan önemli bir teknik olduğu söylenebilir.

Gözlem, genellikle eğitimciler ve öğretmenler tarafından kullanılan bir tekniktir. Bu teknik sayesinde olaylar, bireyler ya da gruplar doğrudan izlenir. Böylece ulaşılan veriler başkalarının bulguları aracılığı ile değil de bizzat araştırmacı tarafından kaydedilir (Karasar, 1991; Demirel, 2020). Gözlem sırasında her veriyi kaydetmek adına gözlem formları kullanılabilir; ses ya da görüntü kayıtları alınabilir.

Görüşme, ihtiyaç analizinde sıklıkla kullanılan tekniklerden biridir. Bu teknik ile grubun görüşleri sözlü olarak alınır. Görüşmeler yapılandırılmış ya da yapılandırılmamış olarak gerçekleşebilir. Yapılandırılmış görüşmelerde sorular görüşme öncesinde hazırlanır, üzerinde durulması gereken konular belirlenir ve görüşme bu çerçevede ilerler. Yapılandırılmamış görüşmelerde ise konu ana hatları ile bellidir fakat belli bir çerçeveye sığdırılmamıştır. Böylece daha serbest bir görüşme gerçekleştirilir. Görüşmeler birebir gerçekleşebileceği gibi bir grupta da gerçekleşebilir (Demirel, 2020; Şencan ve Erdoğan 2001). Görüşmelerde veri kaybı olmaması adına ses kaydı alınabilir.

Delphi tekniğinin amacı konunun uzmanları tarafından konu ile ilgili ortak görüşlerin alınması, diğer bir deyişle konu ile ilgili ortak görüş sağlanmasıdır. Bu teknik ile ihtiyaçlar saptanır, öncelikler ve amaçlar belirlenir. Bunlardan yola çıkarak da gelecekte olabilecek durumlar üzerine çalışılır (Demirel, 2020).

Paydaşların çocuklar için felsefe dersi öğretim programına ilişkin görüşlerine ulaşmayı hedefleyen bu araştırma tam olarak ihtiyaç analizine hizmet etmese de öğrenen ve öğretenlerin programın özelliklerine ilişkin görüşlerine yer verdiğinden ihtiyaç analizine işaret ettiği söylenebilir.

İlgili Araştırmalar

Matthew Lipman ve Ann Sharp'ın 1970'li yıllarda "Çocuklar İçin Felsefe" yaklaşımını ortaya koymasının ardından dünyanın pek çok yerinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar yüksek lisans ve doktora tezlerinde, kitaplarda, dergilerde, makalelerde yer bulmuştur. Dünyada çocuklar için felsefenin önemi ve alana ilişkin ilgi artarken ülkemizde de konuyla ilgili çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Özellikle son yıllarda çocuklar için felsefeye yönelik yüksek lisans ve doktora tezleri yayınlanmıştır. Bu çalışmalarda çocuklar için felsefe bir yöntem veya yaklaşım olarak ele alınmıştır. Fakat çalışmalarda çocuklar için felsefenin bir ders olmasına ilişkin herhangi bir araştırma bulunmamaktadır. Bunların yanında konuya ilişkin çeşitli kitaplar yazılmış (Özdemir, 2021; Akkocaoğlu Çayır, 2022;

Dikmelik, 2022) ve projeler gerçekleştirilmiştir (PAÜ Haber. “PAÜ’de Çocuklar İçin Felsefe Kampı” Erişim tarihi: 20.07.2023, <https://haber.pau.edu.tr/haber/paude-cocuklar-icin-felsefe-p4c-kampi>). Bu bölümde ise çocuklar için felsefenin düşünme becerilerine etkisini konu alan araştırmalara yer verilmiştir.

Çocuklar İçin Felsefenin Düşünme Becerilerine Etkisini Konu Alan Araştırmalar

Ulusal Araştırmalar. Çocuklar için felsefenin düşünme becerilerine etkisini ele alan ulusal araştırmalara bu başlık altında yer verilmiştir. Bu noktada araştırmalar düşünme becerileri açısından eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, özenli düşünme ve üst düzey düşünme becerileri olarak; yayımlanma yılı olarak ise 2010 yılından sonrası ile sınırlandırılmıştır.

Taş (2017) “Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Programı’nın 48-72 Aylık Çocukların Zihin Kuramı ve Yaratıcılıklarına Etkisi” adlı doktora tezi 14 hafta boyunca ortalama 45’er dakikalık oturumlarla bir deney iki kontrol grubuna uygulanmıştır. Yarı deneysel olarak planlanmış olan bu çalışmada veri toplama aracı olarak çeşitli ölçekler kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre deney ve kontrol grupları arasında anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklar Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi Programı’nın 48-72 aylık çocukların zihin kuramı ve yaratıcılıklarına olumlu etkisini ortaya koymaktadır.

Işıklar (2019) “Çocuklar İçin Felsefe Eğitim Programının 5-6 Yaş Çocuklarda Felsefi Sorgulama Yoluyla Eleştirel Düşünme ve Problem Çözme Becerilerine Etkisi” adlı yüksek lisans tezinde felsefenin problem çözme ve eleştirel düşünme becerisine etkisi incelenmiştir. Araştırmada nicel araştırma yöntemi benimsenmiş olup yarı deneysel desen kullanılmıştır. Deney ve kontrol grubundan oluşan bu araştırmada veri toplama aracı olarak farklı araştırmacılar tarafından geliştirilen çeşitli ölçekler kullanılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre çocuklar için felsefe yaklaşımının felsefi sorgulama yoluyla eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirdiğini ortaya koymuştur.

Pekkarakaş (2020) “Okul Öncesi Eğitim Döneminde Çocuklar İçin Felsefe Eğitiminin Öğrencilerin Yaratıcılık Düzeylerine Etkisi” adlı yüksek lisans tezinde çocukların yaratıcılık düzeylerini incelemiştir. Bu doğrultuda deney ve kontrol grubundan oluşan çocuklarla çalışmıştır. Veri toplama aracı olarak ölçek kullanılan bu araştırmanın sonucunda çocuklar için felsefenin özellikle 48-72 ay çocukların yaratıcılık becerilerini olumlu yönde etkilediği istatistiksel olarak ortaya konmuştur.

Kaya (2020) “Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Derslerinde Çocuklar İçin Felsefe: Bir Eylem Araştırması” adlı doktora tezinde Çocuklar İçin Felsefe’nin çocukların felsefi duyarlılığının, kavram kazanımlarının, soru sorma becerilerinin, öz farkındalık ve sosyal farkındalık becerilerinin artacağı düşünülmektedir ve bu doğrultuda eylem araştırması ile belirlenen bu amaçlara ulaşıp ulaşılamadığı ortaya koyulmuştur. Araştırma 2. ve 4. sınıflarda öğrenim gören ilkokul öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak ön algı son algı anketi, gözlem formu, öğrenci ve öğretmen görüşme formları, video analizleri ve öğrenci günlükleri kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları çocuklar için felsefenin soru çeşitliliği ve felsefi duyarlılık boyutlarında nispeten, kavram üzerine düşünme becerilerinin gelişiminin ise olumlu yönde geliştiğini göstermektedir. Ayrıca araştırmacı tarafından çocuklar için felsefe yaklaşımının diğer disiplinlerle birlikte erken yaştan itibaren uygulanması önerilmektedir.

Türksoy (2020) “Çocuklar İçin Felsefe Eğitiminin Ortaokul Öğrencilerinin Bilimsel Sorgulamaya Yönelik Görüşlerine ve Eleştirel Düşünme Becerilerinin Gelişmesine Katkısı: Bir Karma Yöntem Araştırması” adlı yüksek lisans tezinde çocuklar için felsefenin bilimin doğasına, bilimle ilgili kavramlara, eleştirel düşünme becerisi üzerine etkisine odaklanmaktadır. Karma araştırma yöntemi modeli kullanılan bu çalışmada nicel veri kaynağı olarak çeşitli sınav ve ölçekler kullanılırken; nitel veri kaynağı olarak anket ve tablolar kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre çocuklar için felsefenin kavramsal başarılarını, eleştirel düşünme becerilerini, uygulamaya dönük tutumlarını olumlu yönde geliştirdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Akan (2022) “Hayat Bilgisi Öğretiminde Çocuklar İçin Felsefe (P4C) Yaratıcı Düşünme Becerisi Etkinliklerinin Öğrencilerin Yaratıcı Düşünme Becerisine Etkisi” adlı doktora tezinde Hayat Bilgisi dersi kapsamında çocuklar için felsefenin yaratıcı düşünme becerisini geliştirmeye yönelik etkinliklerin öğrencilerin yaratıcı düşünme becerisine etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda karma yöntem benimsenmiştir. Toplamda 60 üçüncü sınıf öğrencisi ile yürütülen bu araştırma sonucunda çocuklar için felsefenin öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerini geliştirdiği ortaya koyulmuştur.

Gürdal (2022) “Çocuklar İçin Felsefe Eğitiminde Hipotetik Düşünme Yönteminin İlkokul Bilem Öğrencilerinin Yaratıcı Düşünme Becerilerine Etkisi” adlı yüksek lisans tezinde çocuklar için felsefe eğitiminin hipotetik düşünme yönteminin üstün yetenekli öğrencilerin yaratıcı düşünme becerisine etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda tek gruplu deneysel desen kullanmıştır. Çeşitli testlerle elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda çocuklar için felsefede kullanılan hipotetik düşünme yönteminin yaratıcı düşünme becerisini olumlu yönde etkilediği görülmüştür.

Korla Öztürk (2022) “Çocuklar İçin Felsefe Programının 10. Sınıf Öğrencilerinde Eleştirel Düşünme Becerine Etkisi” adlı yüksek lisans tezinde çocuklar için felsefenin lise öğrencilerinin eleştirel düşünme becerilerine etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda karma yöntem araştırmalarından yakınsak paralel karma desen kullanmıştır. Araştırmada nicel veriler istatistik paket programıyla analiz edilirken nitel veriler içerik analizi kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırma sonuçları öğrencilerin düşünme becerilerini, eleştirel düşünme, işbirlikli düşünme, akıl yürütme, felsefi sorgulama gibi pek çok beceriyi olumlu anlamda geliştirdiğini ortaya koymuştur.

Akar (2023) “Özel Yetenekli Öğrencilerin Destek Eğitiminde Yürütülen Çocuklar İçin Felsefe Etkinliklerine Yönelik Deneyimleri” adlı yüksek lisans tezinde özel yetenekli öğrenciler ile çocuklar için felsefe etkinlikleri yürütmüş; öğrencilerin bu etkinliklere yönelik görüş ve deneyimlerine ulaşmayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda nitel araştırma yöntemini ve durum çalışması desenini benimsemiştir. Katılımcılarla haftada iki ders saati olmak üzere

toplamda 16 ders saati çocuklar için felsefe etkinlikleri yürüten araştırmacı verileri gözlem, görüşme ve doküman analizi tekniklerini ile toplamıştır. Toplanmış olan veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Araştırmanın sonucunda katılımcılar düşünmeyi ve düşünceyi ifade etmeyi zorlayıcı bulurken aynı zamanda çocuklar için felsefenin katılımcıları düşüncelerinde değişiklik yapmaya, farklı bakış açılarını öğrenmeye ve üst düzey düşünmeye yönelttiğini göstermiştir.

Uluslararası Araştırmalar. Çocuklar için felsefenin düşünme becerilerine etkisini ele alan uluslararası araştırmalara bu başlık altında yer verilmiştir. Bu noktada araştırmalar düşünme becerileri açısından eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, özenli düşünme ve üst düzey düşünme becerileri olarak; yayımlanma yılı olarak ise 2010 yılından sonrası ile sınırlandırılmıştır.

Jenkins ve Lyle (2010) araştırmalarında çocuklar için felsefe uygulamalarının düşünme becerilerine olan etkisini incelemeyi hedeflemiştir. Bu doğrultuda on yaşındaki dört öğrenciye ile çocuklar için felsefe etkinlikleri uygulanmıştır. Uygulamalar sırasında video kaydı alınmış ve gözlem yapılmıştır. Araştırma sonuçları çocuklar için felsefe etkinliklerinin öğrencilerin üst düzey düşünme becerini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Bunun yanı sıra öğrencilerin dil kullanma becerilerini de geliştirdiği görülmüştür.

Pourtaghi ve diğerleri (2014) “Çocuklar İçin Felsefe Programını Uygulamanın Öğrencilerin Yaratıcılığı Üzerindeki Etkililiği” adlı çalışmalarında felsefe eğitim programını uygulamak amacıyla görsel yaratıcılığı düşük olan öğrenciler Torrance Testinin ilk formu uygulanarak seçilmiştir. Öğrencilerle oluşturulan deney ve kontrol gruplarının sonuçları süreç sonunda değerlendirildiğinde çocuklar için felsefe eğitiminin yaratıcılığı olumlu yönde etkilediği diğer araştırma sonuçlarında olduğu gibi yeniden ortaya konulmuştur.

Ghadi ve diğerleri (2015) “Çocuklar İçin Felsefe (P4C) Programının Uygulanması Sırasında Okul Öncesi Çocuklarda Yaratıcı Düşünmenin Boyutlarının Belirlenmesi: Yönlendirilmiş Bir İçerik Analizi” adlı araştırmalarında çocuklar için felsefenin okul

öncesinde öğrenim gören öğrencilerdeki yaratıcı düşünme becerisine etkisini incelemeyi hedeflemiştir. Bu hedef doğrultusunda altı okul öncesi öğrencisi ile toplamda 16 saat çocuklar için felsefe etkinlikleri yürütülmüştür. Araştırmanın verileri Torrance Yaratıcı Düşünme Testi ve uygulamalarda kaydedilen videolar ile toplanmıştır. Araştırma sonucu çocuklar için felsefenin okul öncesi döneme devam eden öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir. Bunun yanı sıra çocuklar için felsefe etkinliklerinin farklı bakış açılarından bakabilme, yeni fikirler üretebilme, düşünceleri açıklayabilme gibi beceriler üzerinde etkili olduğu ortaya koyulmuştur.

Rahdar ve diğerleri (2018) “Çocuklar İçin Felsefe Öğretiminin Eleştirel Düşünme ve Öz-Yeterlilik Geliştirmede Eleştirel Açıklık ve Yansıtıcı Şüphencilik Üzerine Etkisi” adlı çalışmalarında çocuklar için felsefenin öğrenciler arasında eleştirel düşünme ve öz-yeterlilik geliştirmedeki etkisini incelemek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda deney ve kontrol gruplarına ayrılan öğrencilere veri toplamak için çeşitli ölçek ve anketler uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda çocuklar için felsefenin eleştirel düşünme ve öz-yeterlilik becerilerini olumlu yönde etkilediği ortaya koyulmuştur.

Zulkifli ve Hashim (2020) “Ortaöğretim Ahlak Eğitimi Sınıfında Eleştirel Düşünceyi Geliştirmede Çocuklar İçin Felsefe (P4C)” adlı araştırmalarında çocuklar için felsefenin öğrencilerde eleştirel düşünmeyi geliştirmedeki etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda nicel araştırma yöntemlerinden yarı deneysel araştırma deseni kullanılmış olup çeşitli testlerle veriler toplanmıştır. Araştırmanın sonucu çocuklar için felsefenin öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini geliştirmede yardımcı olduğu yönündedir.

Bölüm 3

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın türüne, katılımcılarına, veri toplama araçları ve sürecine, verilerin analizine, geçerlik ve güvenilirliğe yer verilmiştir.

Araştırmanın Türü

Araştırmada eğitimin çeşitli paydaşlarının ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının özelliklerinin nasıl olması gerektiği konusunda görüşlerine ulaşılmak hedeflenmiştir. Bu doğrultuda nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Nitel araştırma; kişilerin yaşayış biçimlerini, hikâyelerini, tutumlarını ve toplumsal değişimlerini anlamlandırmaya yönelik düşünce ortaya koyma süreçlerinden biridir (Strauss & Corbin, 1990). Olayların doğal ortamda incelenmesi, araştırmacının katılımcı rolü ile sürece dâhil olması, araştırma deseninin esnek olması, bulguların bütüncül bir bakış açısı ile ele alınması nitel araştırmanın belirgin özelliklerindedir (Yıldırım & Şimşek, 2018). Bu özelliklerin yanı sıra nitel araştırmada süreç oldukça önemlidir. Çocuklar için felsefe de süreç odaklı yaklaşıma sahiptir. Çocuklar için felsefede önemli olan tartışmalar, tartışma sırasında verilen yanıtlar ya da sorulan sorulardır. Nitel araştırma yöntemi, çocuklar için felsefeye yönelik katılımcıların duygu ve düşüncelerine de yer vererek yorumlamayı içerir. Dolayısıyla bu çalışma öznel düşüncelere yer verilen bir sürece işaret eder. Bu sürecin analizini ve yorumlamasını da içeren çalışmada deneyim ve düşüncelerin farklı olması mümkündür. Bunun sebebi de nitel araştırma yöntemi kullanılarak açıklanmaktadır. Bunların yanı sıra nitel araştırma yöntemi çocuklar için felsefe dersi öğretim programının amaçlarının neler olmasına, içeriğe hangi konuların dahil edilmesi ve bu konuların ağırlıklarının, sıralamasının nasıl olmasına, öğrenme-öğretme sürecinde hangi tekniklerin uygulayıcılar tarafından nasıl yürütülmesine, ölçme ve değerlendirme sürecinde hangi ölçme araçlarıyla nasıl bir değerlendirme yapılmasına ilişkin toplanan verileri bütüncül

bir bakış açısı ile bir araya getirip ortaya koymayı sağlar. Bu araştırmada, katılımcıların görüşlerini derinlemesine ele almak, farklı boyutlarıyla ayrıntılı bir şekilde açıklamak da söz konudur. Bahsedilen sebeplerden dolayı bu çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir.

Bu araştırmada nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması benimsenmiştir. Gerçek hayat deneyimlerinde güncel olaylara odaklanıldığında, bir olayın nasıl meydana geldiği anlamaya çalışıldığında, araştırmayı yürüten kişinin olaylar üzerinde herhangi bir etkisi olmadığında ya da az etkisi olduğunda ve “neden” veya “nasıl” sorularına cevap arandığında durum çalışması tercih edilir (Yin, 2009). Bu araştırmada ise çocuklar için felsefe dersi öğretim programı ele alınan durumdur. Eğitici, uzman, öğretmen ve öğrencilerin bu öğretim programına ilişkin görüşlerine ise “nasıl” sorusu ile ulaşılmak hedeflenmiştir. Bu doğrultuda durum çalışmasının araştırma için uygun bir desen olduğu düşünülmüştür.

Katılımcılar

Araştırmanın katılımcılarını çocuklar için felsefe eğitimci eğiticileri, felsefe alanı uzmanları, çocuklar için felsefe dersleri yürüten öğretmenler ve çocuklar için felsefe derslerine katılım gösteren ilkokul dördüncü sınıf öğrencileri oluşturmaktadır.

Araştırmanın katılımcılarından olan eğitici ve uzmanlar amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Kartopu örnekleme yöntemi probleme ilişkin zengin bilgi kaynağına ulaşmada etkilidir. Bu yöntemde problem doğrultusunda ilgili kişi ya da kişilere araştırmaya katkı sağlayabilecek olan isimler sorulur (Patton, 1987; aktaran Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu çalışmada ise ilk olarak çocuklar için felsefe alanında çalışmalar yürüten ve bu alanda tanınan üç kişiye ulaşılmıştır. Onlarla yapılan görüşmeler sırasında araştırmaya katkı sunabilecekleri kişiler sorulmuş ve önerilen isimlere ulaşılmıştır. Böylece on kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Felsefe alanı uzmanlarına ulaşmak için de benzer bir yol izlenmiştir. Felsefe bölümünde öğretim elemanı

olan ve çocuklar için felsefe alanında çalışmalar yürüten iki araştırmacıya ulaşılmış, yapılan görüşmelerde araştırmaya katkı sunabileceğini düşündükleri kişiler sorulmuştur. Bu doğrultuda dört öğretim elemanı ile görüşme gerçekleştirilmiştir.

Öğretmen ve öğrenciler ise amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Ölçüt örnekleme yönteminde belirlenen ölçütler doğrultusunda katılımcı grubu oluşturulmaktadır. Bu ölçütler araştırmacı tarafından belirlenebileceği gibi daha önceden hazırlanmış olan bir ölçüt listesi de kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu çalışmada araştırmacının amacı doğrultusunda araştırmacı tarafından ölçütler belirlenmiştir. Bu ölçütler öğretmenler için çocuklar için felsefe etkinlikleri yürütüyor olmak; öğrenciler için ise ilkökul dördüncü sınıf öğrencisi olmak ve çocuklar için felsefe etkinliklerine katılıyor olmak şeklindedir. Bu ölçütlerin belirlenmesinin nedeni, dördüncü sınıfta yürütülebilecek bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının özelliklerini katılımcı görüşlerine göre tespit etmektir. Bu tespit ancak öğrencilerin ve öğretmenlerin ilgili konuya ilişkin bilgi ve deneyim sahibi olmalarıyla mümkün olacaktır. Bu sebeple çocuklar için felsefe etkinliklerini yürüten öğretmenlere ve bu etkinliklere katılım gösteren öğretmenlere ulaşılmak hedeflenmiştir.

Belirlenen ölçütler doğrultusunda 2021-2022 eğitim öğretim yılında, Ankara'da özel bir okulda çocuklar için felsefe dersleri yürüten öğretmenler ve bu derslere katılım gösteren ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerine ulaşılmıştır. Öğretmenler çocuklar için felsefeye yönelik almış oldukları eğitim doğrultusunda yaklaşık olarak dokuz aydır iki haftada bir ders saati olmak üzere planları doğrultusunda çocuklar için felsefe dersleri yürütmektedir. Öğrenciler de bu derslere katılım göstermektedir. Bu okuldaki dokuz öğrenci ve sekiz öğretmenle görüşmeler yapılmış; çocuklar için felsefe etkinliklerinin yürütüldüğü derslere gözlem yapmak amacıyla araştırmacı tarafından dört kez ziyaret gerçekleştirilmiştir.

Araştırmaya katılan eğitici, uzman, öğretmen ve öğrencilerin ismine etik kurallar gereği yer verilmemiştir. Bunun yerine Her bir katılımcı grubunun ismi kendi kategorisinde

alfabetik sıraya göre sıralanmış ve numaralandırılmıştır. Ardından eğiticiler “ÇE”, uzmanlar “FU”, öğretmenler “Ö” ve öğrenciler de “ÖC” olarak kodlanmıştır.

Araştırmacı Rolü

Araştırmacı özel bir okulda sınıf öğretmeni olarak çalışmaktadır. Lisans eğitiminde çocuklar için felsefeye yönelik ders almaya başlayan araştırmacı, yüksek lisansta da bu dersi almaya devam etmiştir. Bunun yanı sıra çocuklar için felsefe uygulayıcısı olmak adına eğitimlere katılmış ve sertifika programını tamamlamıştır. Araştırmacı almış olduğu bu eğitimler doğrultusunda sınıfında çocuklar için felsefe etkinlikleri yürütmüştür. Ayrıca araştırmacının yöntemini oluşturan nitel araştırma yöntemine ilişkin bir dersi yine yüksek lisans eğitimi sırasında almıştır. Bu doğrultuda da çeşitli veri toplama araçlarıyla verileri toplamış, analiz etmiş ve raporlaştırmıştır. Tüm bunlara ek olarak verilerin analizi aşamasında MAXQDA programını kullanmak adına özel bir eğitim almıştır.

Veri Toplama Süreci ve Araçları

Veri toplama sürecine başlamadan önce Etik Kurul izni için Hacettepe Üniversitesi Etik Kurul Komisyonu'na başvurulmuş olup gerekli izinler alınmıştır. Araştırmanın etik açıdan uygun olduğuna dair belge Ek-A'da sunulmuştur. Katılımcı grubunun bir bölümünü Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı öğrenciler oluşturduğu için Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne de başvurulmuş ve gerekli izinler alınmıştır. Bu izin de Ek-D'de sunulmaktadır. Gerekli izinlerin ardından ilk olarak gözlem ve görüşme yapılacak olan okul müdürü ile yüz yüze görüşülmüştür. Bu görüşmede araştırmaya ilişkin detaylı bilgiler aktarılmıştır. Ardından sınıf öğretmeni ve öğrencilere araştırmaya ilişkin bilgi verilmiştir. Sonrasında araştırmacı hazırlamış olduğu “Veli Onam Formu” ve “Öğrenci Gönüllü Katılım Formu”nu sınıf öğretmeni aracılığıyla öğrenci ve velilere ulaştırmıştır. Bu formların örneği Ek-F ve Ek-G'de sunulmaktadır. Çocuklar için felsefe etkinliklerine katılan dokuz öğrenci ve velisi görüşme yapılması yönünde onay vermiştir. Çocuklar için felsefe eğitmeni eğiticileri, felsefe alanı uzmanları ve öğretmenlerle de benzer bir yol izlenmiştir. Görüşme öncesinde araştırmaya

ilişkin bilgilerin aktarılmasının ardından hazırlanan “Gönüllü Katılım Formu” ulaştırılmıştır. Eğitici, uzman ve öğretmenlerin onayının ardından görüşmelere başlanmıştır. Bu formların örneği Ek-H ve Ek-I’da sunulmaktadır.

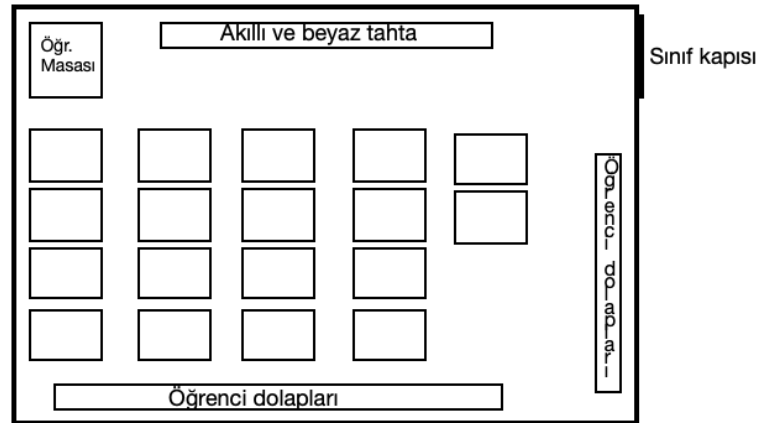
Nitel araştırmalarda mümkün olduğu kadar farklı veri toplama araçları bir arada kullanılırsa araştırmacının veri tabanı zenginleşecektir. Ayrıca araştırma sonuçları daha geniş bir açıdan sunulacak ve farklı yorumlara açık olacaktır. Böylece araştırmacının geçerliği ve güvenilirliği artacaktır (Yıldırım & Şimşek, 2018). Nitel araştırmacının bu özelliğini göz önünde bulundurarak bu araştırmada gözlem ve görüşme birlikte kullanılmıştır. Aşağıda bu veri toplama araçları açıklanmış olup ardından veri toplama sürecine ilişkin detaylar sunulmuştur.

Gözlem

Ortamda şahsen bulunarak insanları tanımak ve alışlagelmiş durumları ortaya çıkarmak amacıyla olayları ve insan ilişkilerini kayıt altına almak gibi birçok etkinliği içerir (Marshall ve Rossman, 2011). Yıldırım ve Şimşek’e (2018) göre dört farklı gözlem türünden biri de yarı yapılandırılmış gözlemdir. Yarı yapılandırılmış gözlem türünde, araştırmacı önceden hazırlamış olduğu bir gözlem formunu kullanır. Böylece gözlem formu üzerinde yer vermiş olduğu sorulardan yola çıkarak ortamdaki davranışları ayrıştırma olanağı bulur. Bu çalışmada araştırmacı çocuklar için felsefe etkinliklerinin yürütüldüğü derslere gözlem yapmak amacıyla katılmış olup yarı yapılandırılmış gözlem formu (Ek-I) doğrultusunda notlarını almıştır. Buna ek olarak formda yer almayan fakat araştırmaya katkı sağlayacağı düşünülen notlara da yer verilmiştir.

Gözlem yapılmak amacıyla gidilen okul yeni eğitim-öğretim yılına başlamadan önce iki haftada bir ders saati olacak şekilde çocuklar için felsefe etkinliklerinin yer alacağı dersleri düzenleyerek bir kitapçık oluşturmuştur. Bu kitapçıkta uyarıcılar ve tartışılacak konuya ilişkin sorular yer almaktadır. Kitapçığın son sayfalarında ise tartışma öncesinde uygulanabilecek bazı oyunlara yer verilmiştir. Araştırmacının gözlem yapmış olduğu sınıfta dersi yürüten uygulayıcı aynı zamanda okul müdürüdür. Çocuklar için felsefe eğitimi almış

ve yaklaşık olarak dokuz aydır bu dersleri yürütmektedir. Derse katılım gösterenler ise ilkokul dördüncü sınıf öğrencileridir. Sınıf mevcudu on bir erkek, yedi kızdır. Gözlem yapılan dört ders boyunca sınıfın mevcudu değişiklik göstermiştir. Sınıfta on sekiz sıra, iki öğrenci dolabı, bir öğretmen masası, akıllı tahta ve beyaz tahta bulunmaktadır. Öğrenciler bu derse katılırken geleneksel sıra düzeninde oturmaktadır. Sınıfa ilişkin kroki aşağıdaki gibidir.

Görüşme

Bireylerin dünyayı anlayış şekilleri, dünyaya bakış açıları, dünyayı algılayış biçimleri ve buna benzer konular doğrudan gözlemlenemez. İnsanların fikirlerini anlamak, düşüncelerini ortaya çıkarmak, onları anlamak amacıyla görüşmeler yapılır (Patton, 2002). Bu araştırmada ise eğitici, uzman, öğretmen ve öğrencilerin çocuklar için felsefe dersi öğretim programına ilişkin görüşlerini almak hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda yarı yapılandırılmış görüşme formları hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde araştırmacı görüşme sırasında önceden hazırlamış olduğu soruları görüşülen kişiye sorabileceği gibi görüşme sırasında aklına gelen başka soruları da görüşülen kişiye yöneltebilir (Yüksel, Mil, & Bilim, 2007). Uzman (Ek-J), eğitici (Ek-K), öğretmen (Ek-L) ve öğrenciler (Ek-M) için ayrı ayrı yarı yapılandırılmış görüşme formları hazırlanmıştır. Hazırlanan bu formlara ilişkin üç uzman görüşüne başvurulmuştur. Bu uzmanlardan ikisi çocuklar için felsefe alanında biri ise program geliştirme alanında çalışmalar yürütmektedir. Araştırmacı her bir görüşme formuna ilişkin ayrı Word dosyası oluşturmuştur. Bu dosyalarda ilk olarak araştırmacının amacına ve problemlerine yer vermiştir. Ardından soruları tablo

hâlinde düzenlemiştir. Bu tablolarda hazırlanmış olan sorular yer almaktadır ve bu soruların uzmanlar tarafından görüşmenin amacına uygunluk, açık uçlu olma, anlaşılabilirlik, uzunluk, yönlendirici ifade taşımama açılarından değerlendirilmesi istenmiştir. Her bir sorunun altında ise düzeltme önerisi yer almaktadır. Tabloların sonunda ise görüşme sorularına ilişkin genel bir değerlendirmeye ve önerilere yer verilmiştir. Uzmanların görüşleri doğrultusunda görüşme soruları yeniden göz geçirilmiş ve düzenlenmiştir. Ardından görüşmelere başlanmıştır. Görüşme yapılan katılımcılara ilişkin bilgiler tabloda sunulmuştur.

Tablo 3. Görüşme Yapılan Çocuklar İçin Felsefe Eğitmeni Eğiticilerine İlişkin Bilgiler

Çocuklar İçin Felsefe Eğitmeni Eğiticileri	Cinsiyet	Deneyim
ÇE1	K	6 yıl
ÇE2	E	4 yıl
ÇE3	K	5 yıl
ÇE4	K	1 yıl
ÇE5	E	5 yıl
ÇE6	K	5 yıl
ÇE7	E	6 yıl
ÇE8	K	8 yıl
ÇE9	K	4 yıl
ÇE10	E	8 yıl

Tablo 4. Görüşme Yapılan Felsefe Alanı Uzmanlarına İlişkin Bilgiler

Felsefe Alanı Uzmanları	Cinsiyet	Branş
FU1	E	Felsefe
FU2	E	Felsefe grubu eğitimi

FU3	K	Okul öncesi ve felsefe eğitimi
FU4	K	Felsefe

Tablo 5. Görüşme Yapılan Öğretmenlere İlişkin Bilgiler

Öğretmenler	Cinsiyet	Meslek Yılı
Ö1	K	27 yıl
Ö2	K	7 yıl
Ö3	K	43 yıl
Ö4	K	6 yıl
Ö5	E	7 yıl
Ö6	K	5 yıl
Ö7	K	9 yıl
Ö8	K	13 yıl

Tablo 6. Görüşme Yapılan Öğrencilere İlişkin Bilgiler

Öğrenciler	Cinsiyet	Sınıf düzeyi
ÖC1	K	4. sınıf
ÖC2	E	4. sınıf
ÖC3	K	4. sınıf
ÖC4	K	4. sınıf
ÖC5	K	4. sınıf
ÖC6	E	4. sınıf
ÖC7	E	4. sınıf
ÖC8	E	4. sınıf
ÖC9	K	4. sınıf

Öğretmen ve öğrencilerle yapılan tüm görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilirken bir uzman ile yüz yüze, diğerleriyle çevrimiçi bir platform olan Zoom üzerinden; eğitimcilerle ise Zoom üzerinden görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında katılımcıların izinleri alınarak ses kaydı alınmıştır. Eğitici, uzman, öğretmen ve öğrencilerle gerçekleştirilen görüşmelerin tarih, süre ve görüşme ortamına ilişkin bilgiler tabloda sunulmuştur.

Tablo 7. Görüşmelerin Tarih ve Sürelerine İlişkin Bilgiler

Katılımcı	Görüşme süresi	Görüşme tarihi	Görüşme Ortamı
ÇE1	1:39:39	01.11.2022	Zoom
ÇE2	34:36	25.09.2022	Zoom
ÇE3	28:29	17.10.2022	Zoom
ÇE4	25:16	13.10.2022	Zoom
ÇE5	1:39:00	09.08.2022	Zoom
ÇE6	1:09:51	15.11.2022	Zoom
ÇE7	48:26	08.09.2022	Zoom
ÇE8	46:03	12.08.2022	Zoom
ÇE9	37:39	05.10.2022	Zoom
ÇE10	39:07	19.10.2022	Zoom
FU1	46:30	27.12.2022	Zoom
FU2	44:14	11.04.2023	Zoom
FU3	36:21	10.01.2023	Yüz yüze
FU4	35:42	16.04.2023	Zoom
Ö1	32:23	06.05.2022	Yüz yüze
Ö2	34:17	29.04.2022	Yüz yüze
Ö3	1:03:39	06.05.2022	Yüz yüze
Ö4	57:30	22.05.2022	Yüz yüze
Ö5	59:11	06.05.2022	Yüz yüze
Ö6	25:02	29.04.2022	Yüz yüze
Ö7	51:58	27.05.2022	Yüz yüze
Ö8	1:03:31	27.05.2022	Yüz yüze
ÖC1	55:58	20.05.2022	Yüz yüze
ÖC2	23:00	12.05.2022	Yüz yüze
ÖC3	46:52	20.05.2022	Yüz yüze
ÖC4	29:54	07.06.2022	Yüz yüze
ÖC5	48:08	02.06.2022	Yüz yüze
ÖC6	19:58	12.05.2022	Yüz yüze
ÖC7	42:37	02.06.2022	Yüz yüze
ÖC8	44:19	02.06.2022	Yüz yüze

Araştırmada gözlem ve görüşme bir arada kullanılmıştır. Hangi veri aracının hangi katılımcı grubunda kullanıldığına dair bilgi aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 8. *Kullanılan Veri Toplama Araçlarına İlişkin Bilgiler*

Katılımcılar	Gözlem	Görüşme
ÇE		X
FU		X
Ö	X	X
ÖC	X	X

Verilerin Analizi

Araştırmada gözlem ve görüşmeler aracılığıyla veriler toplanmıştır. Bu bölümde ise ilk olarak verilerin nasıl düzenlendiğinden ardından nasıl analiz edildiğinden söz edilmektedir.

Araştırmacı her gözlemin ardından gözlem sırasında almış olduğu notları Word dosyasına aktarmıştır. Her bir gözleme ilişkin farklı dosyalar oluşturulmuştur. Bu dosyalar "Gözlem" klasörü altında toplanmıştır. Bu klasörde dört gözlem dosyası bulunmaktadır. Araştırmacının görüşmeler sırasında ses kayıtları aldığından bahsedilmiştir. Bu kayıtlar görüşmelerin ardından araştırmacı tarafından ivedilikle Word dosyalarına aktarılmıştır. Görüşme yapılan her bir katılımcı kategorisi için (eğitici, uzman, öğrenci, öğretmen) ayrı bir klasör açılmıştır ve ilgili görüşme ilgili kategoriye ait klasöre yerleştirilmiştir. Eğiticiler klasöründe on Word dosyası, uzman klasöründe dört Word dosyası, öğretmen klasöründe sekiz Word dosyası ve öğrenci klasöründe dokuz Word dosyası bulunmaktadır. Böylece otuz bir ses dosyası, görüşmelere ilişkin otuz bir Word dosyası ve gözleme ilişkin dört Word dosyası bulunmaktadır.

Nitel araştırmalarda veri analizi sürecinde amaç, yazılı veya görsel olarak toplanmış olan verilerden anlam çıkartmaktır. Veri analizi aşamasında öncelikle veriler hazırlanmalı, ardından düzenlenmelidir. Daha sonra veriler kodlanmalı, kodlar bir araya getirilip temalara indirgenmelidir. Son olarak ise veriler okuyucunun anlayacağı biçimde Şekil, tablo ya da tartışma haline getirilip sunulmalıdır (Creswell, 2003). Araştırmacı analiz yaklaşımlarını ve tekniklerini inceleyerek toplamış olduğu verileri anlamlı hâle getirmek amacıyla araştırmanın doğasına uygun strateji geliştirmelidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Bu araştırmada verilerin analizi için içerik analizinden yararlanılmıştır. İçerik analizi araştırmada elde edilen verilerin neden ve nasıl meydana geldiklerine yönelik ayrıntılı bilgi aktarımı ile yapılmaktadır. Buradaki temel amaç, elde edilmiş verileri açıklayabilen kavram ve ilişkileri ortaya çıkarmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). İçerik analizi yapılırken MAXQDA 2022 kullanılmıştır. Transkripsiyonu yapılan dosyalar ve gözlemlerde alınan notlar dosyalar hâlinde programa aktarılmıştır. Analiz süreci bu program üzerinden yürütülmüştür.

Araştırmacı verileri analiz ederken ilk olarak eğiticilerle yapılan görüşmelerden başlamıştır. Analize başlarken veriler tek tek okunmuştur ve araştırma soruları doğrultusunda bazı kodların oluşturulabileceği öngörülmüştür. Ardından program aracılığıyla veriler yeniden okunurken bir yandan da kodlar oluşturulmaya başlanmıştır. Oluşturulan bu kodlar ilgili olduğu araştırma sorusunun altında toplanmıştır. Program üzerinde eğiticilere ait tüm görüşmeler okunup kodlara ayrıldıktan sonra kod listesi gözden geçirilmiştir. Birbirine benzer olan kodlar bir araya getirilmiş, araştırma sorularına cevap niteliğinde olmayan kodlar program içerisinde farklı Şekilde işaretlenmiştir. Ardından her bir araştırma sorusuna ilişkin Word dosyası açılmış ve programda düzenlenen kodlar bu dosyalarda tablolar hâlinde yeniden düzenlenmiştir. Kodlar son hlini aldıktan sonra aralarındaki ilişkiden hareketle alt temalar oluşturulmuştur. Son olarak yine alt temalar arasındaki ilişkiye bakarak ve alan yazından da yararlanarak ana temalar oluşturmuştur. Aynı süreç uzman, ğretmen ve öğrencilerle yapılan görüşmelerde ve gözlemde de izlenmiştir. Böylece amaç, içerik, öğrenme-öğretme süreci, lme ve değerlendirme süreci,

öğrenci görüşleri, gözlem olmak üzere altı ayrı Word dosyası oluşturulmuştur; bu dosyalarda yapılan analiz araştırmacının bulgular ve sonuç sürecini daha iyi takip edebilmesi ve karşılaştırabilmesi adına tablolar hâlinde düzenlenmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlik

Bu araştırmada geçerlik ve güvenilirliği sağlamak adına farklı stratejiler kullanılmıştır. Lincoln ve Guba, (1985) nitel araştırmalarının niteliğini arttırmak adına bazı stratejiler önermektedir. Fakat bu stratejileri nicel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik olarak ifade edilen kavramlarla değil, nitel araştırmaya uygun olabilecek farklı kavramlarla belirtmektedir. Bu doğrultuda iç geçerlik yerine “inandırıcılık”, dış geçerlik yerine “aktarılabirlik”, iç güvenilirlik yerine “tutarlık”, dış güvenilirlik yerine ise “teyit edilebilirlik” kavramlarını kullanmaktadır (aktaran Yıldırım & Şimşek, 2018).

Bu araştırmada inandırıcılığı sağlamak adına öğretmenler ve öğrenciler daha yoğun olmak üzere katılımcılarla uzun süreli etkileşim hâlinde bulunulmuştur. Yıldırım ve Şimşek’e (2018) göre görüşmelerin ilk dakikalarında katılımcı araştırmacıdan etkilenebilir. Bundan dolayı da görüşmelerin uzun tutulması toplanan verilerin geçerliğini artırır. Bu doğrultuda katılımcılarla yapılan görüşmelerin uzun süreli olduğu söylenebilir. Görüşmelerin süresine ilişkin açıklamalar da yukarıdaki tabloda yer almaktadır.

Bu araştırmada kullanılan bir diğer strateji de çeşitlemedir. Çeşitleme veri kaynaklarının ve yöntemlerinin çeşitlendirilmesidir. Farklı özelliklere sahip katılımcıların araştırmaya dahil edilmesi ile veri kaynakları; birden fazla veri toplama aracının kullanılmasıyla da yöntemler çeşitlendirilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2018). Bu araştırmada ise çocuklar için felsefe eğitmeni eğitimcileri, felsefe alanı uzmanları, öğretmen ve öğrenciler olmak üzere dört farklı paydaş ile görüşmeler yapılmıştır. Görüşülen her bir paydaşın farklı bir eğitimi, farklı ilgi alanları ve deneyimleri bulunmaktadır. Bunun yanı sıra bu araştırmada veri toplama aracı olarak gözlem ve görüşme kullanılmıştır. Bu da araştırmacının yöntem açısından çeşitlendirildiğini göstermektedir.

İnandırıcılığı sağlamak adına kullanılan bir diğer strateji de uygun ve yeterli katılımdır. Veriler doyum noktasına ulaştığında katılım süresi yeterlidir (Merriam, 2013). Bu araştırmada eğitici ve uzmanlarla kartopu örnekleme yönteminin kullanıldığından söz edilmişti. Katılımcıların önerdikleri isimler tekrarlanmaya ve görüşmelerde benzer veriler elde edilmeye başlandığında araştırma süresi yeterli görülmüş ve sonlandırılmıştır. Benzer verilerin elde edilmeye başlanması durumu öğretmen ve öğrencilerle yapılan görüşmeler için de geçerlidir.

Nicel araştırmalarda elde edilen sonuçlar evrene genellenebilirken nitel araştırmalarda bu söz konusu değildir. Çünkü olay ve olgular buldukları ortamdaki etkilenebilir ve bundan dolayı da belli bir örnekleme ait olan sonuçlar benzer örneklere doğrudan genellenemez (Lincoln & Guba, 1985; aktaran Yıldırım & Şimşek, 2018). Fakat bunun yerine elde edilen sonuçların benzer ortamlara aktarılabilirlik değeri ortaya konulabilir. Bunun için ayrıntılı betimleme ve amaçlı örnekleme stratejileri kullanılabilir. (Erlandson vd., 1993; aktaran Yıldırım & Şimşek, 2018). Bu araştırmada ise ayrıntılı betimleme adına araştırma sürecinin aşamaları, katılımcıların özellikleri, tema, alt tema ve kodlara ilişkin katılımcı görüşlerine doğrudan alıntı ile yer verilmektedir.

Nicel araştırmalar tekrar edilerek iç güvenilirlik sağlanırken nitel araştırmalarda bu mümkün değildir. Bunun yerine nitel araştırmalarda olay ve olguların değişiklik gösterilebileceği kabul edilmeli ve bu değişkenlik araştırmaya yansıtılırken tutarlı olunmalıdır. Bu da veri toplama araçlarının seçilmesi, verilerin toplanması ve analizi noktasında kendini göstermektedir. Ayrıca dış güvenilirlik yani teyit edilebilirlik için de süreç boyunca ulaştığı sonuçları verilerle karşılaştırarak teyit etmeli ve tüm süreci detaylı bir biçimde açıklamalıdır (Yıldırım & Şimşek, 2018). Bu doğrultuda veri toplama araçları ve neden seçildiğinden söz edilmesinin yanı sıra verilerin toplanma süreci ve analizine ilişkin detaylı açıklamalar yapılmıştır. Ayrıca görüşmelerde katılımcıların tümüne benzer bir yaklaşımla soru sorulmasının önemi adına ses kaydı alınmıştır. Araştırmacı, her bir araştırma sorusuna ilişkin sonuçlara ulaştıktan sonra yeniden verilere dönerek sonuçlarla

verileri karşılaştırmıştır. Bunlara ek olarak verilerin kodlanması ve sonuçla ilişkilendirilmesindeki tutarlılık adına tez danışmanının bu süreci inceleme ve değerlendirmesi sağlanmıştır.

Bölüm 4

Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde araştırmanın bulgularına ve bunlara ilişkin yorumlara yer verilmiştir.

Birinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

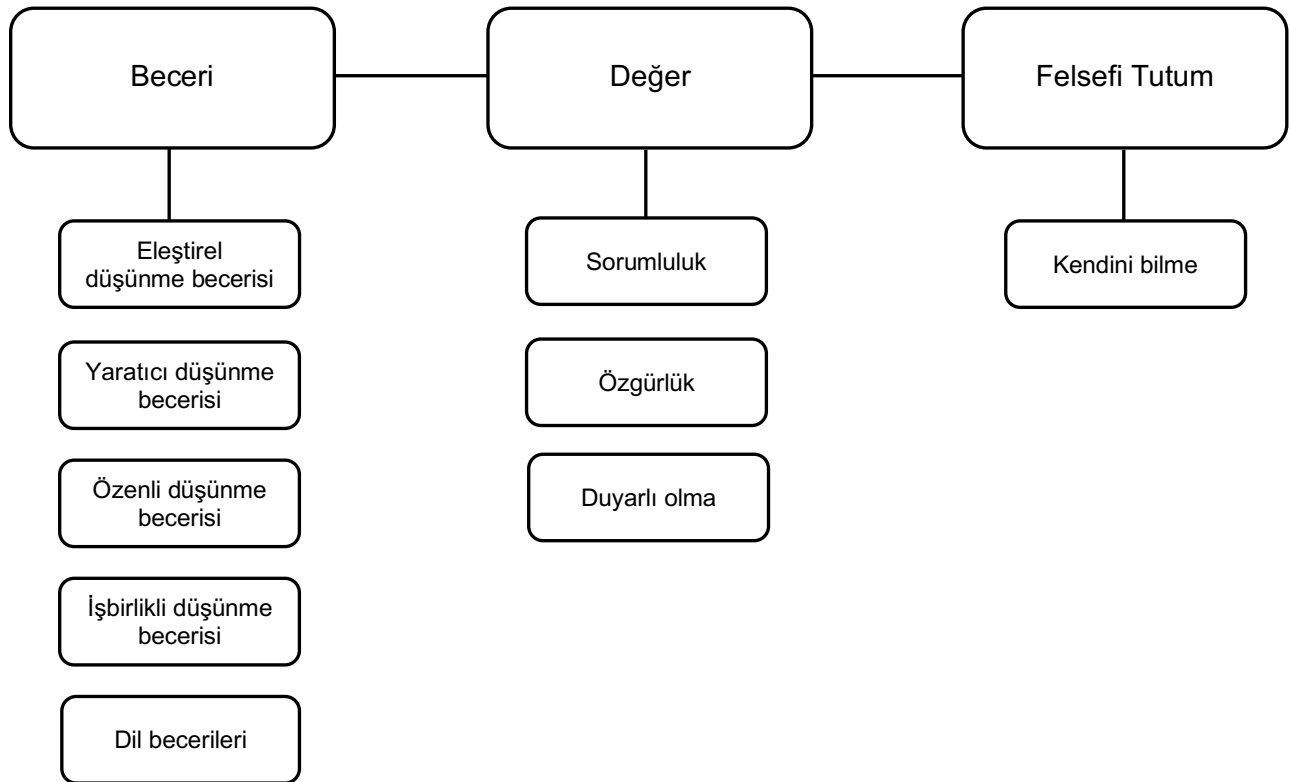
“Çocuklar için felsefe eğitmeni eğitimcilerinin görüşlerine göre ilkokul 4. sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının özellikleri nasıl olmalıdır?” araştırma sorusu ile çocuklar için felsefe yapacak olan uygulayıcıların eğitimini veren eğitimcilerin, çocuklar için felsefe dersi öğretim programının özelliklerine ilişkin görüşlerine ulaşmak hedeflenmiştir. Araştırma sorusunda bulunan öğretim programı ifadesi ile bir öğretim programının bileşenlerinden olan amaç, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve ölçme ve değerlendirme süreci kastedilmektedir. Bu doğrultuda da dört alt problem ortaya çıkmıştır ve bu alt problemlere ilişkin bulgular başlıklar hâlinde sunulmuştur.

Birinci Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

“Çocuklar için felsefe eğitmeni eğitimcilerinin görüşlerine göre ilkokul 4. sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının amaçları nasıl olmalıdır?” alt araştırma sorusunda öğretim programının bileşenlerinden olan amaçlara ilişkin çocuklar için felsefe eğitmeni eğitimcilerinin görüşlerine ulaşmak hedeflenmiştir. Bu alt araştırma sorusuna ilişkin eğitici görüşlerinden yola çıkarak “Beceri”, “Değer” ve “Felsefi Tutum” olmak üzere üç ana tema ortaya çıkmıştır. Her bir ana temanın altında alt temalar yer almaktadır. “Beceri” ana temasının altında eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, özenli düşünme, işbirlikli düşünme ve dil becerileri bulunmaktadır. “Değer” ana teması altında sorumluluk, özgürlük ve duyarlı olma bulunmaktadır. Son olarak “Felsefi Tutum” ana teması altında ise kendini bilme olarak yerini almaktadır. Bu ana temalar ve bunlara ilişkin alt temalar Şekil 1’de sunulmaktadır; devamında her biri katılımcı görüşleriyle desteklenerek açıklanmaktadır.

Şekil 1. Birinci Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Beceri. Katılımcılar, bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının amaçları arasında bazı becerilerin yer alması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bunu açıklayan katılımcı görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

ÇE2: Amaçları arasında olmalı derken, düşünme becerileri birinci amacı olmalı... Şey bir hiyerarşi olduğunu düşünüyorum çocuklarla felsefede yaptıklarımız arasında. Bu hiyerarşinin en tepesinde de düşünme becerileri yer almalı diye düşünüyorum.

ÇE3: Yani şöyle belki sadece ilk başta hani amaç düşünme becerilerini geliştirmek ya, düşünmek aslında beceriye yönelik bir şey yapıyoruz.

ÇE8: Bence o dersin en temel amacı, uzun vadede yani düzenli olarak yapılması ve bunun sonucunda çocuğun bir düşünme biçimini öğrenmesi. Bir beceri öğretiyorsunuz aslında, bilgi değil. Dolayısıyla bir iki atışlık bir ders gibi düşünmemek, tüm döneme yayarak ve bir sonraki sene de devam ederek... Aslında bir düşünme becerisi öğretiyorsunuz. Beceri öğretmek çok tekrara dayalı bir şey zaten.

Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi çocuklar için felsefe dersinin amaçları arasında düşünme becerileri yer almaktadır. Aşağıda katılımcıların düşünme becerileri derken işaret ettiği beceriler yani alt temalar yer almaktadır.

Eleştirel düşünme. Çocuklar için felsefe dersi öğretim programı amaçları arasında eleştirel düşünme becerilerinin yer alması gerektiği çocuklar için felsefe eğitmeni eğitimcileri tarafından ifade edilmiştir. Buna ilişkin katılımcı görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

ÇE2: Yani sorgulama becerileri diyebileceğimiz ya da eleştirel düşünme becerileri diyebileceğimiz şemsiyenin altında değerlendirmeliyiz bence. Programı oluşturanlar da bununla çok böyle kuvvetli bir bağlantı kuruyorlar.

ÇE5: Tabii ki öğrencilerin de bu becerileri gerçekleştirebilmesi için de kimi yan becerilere ihtiyacı var. Bunun başında da eleştirel düşünme geliyor...

ÇE5: Türkçesiyle eleştirel düşünebilen, eleştirel düşünme becerilerini kastediyorum. Çünkü bir çadır vardır. İşte ana bir direği vardır öyle. O taşır. Bunun eleştirel düşünme olduğu kanaatindeyim. Bu amacı kazandırmak istediği, ana amacın bu olduğu düşüncesindeyim.

Eğiticileri bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının temelinde eleştirel düşünme becerisinin yer alması gerektiğini ifade etmektedirler. Bu doğrultuda denilebilir ki söz konusu öğretim programının amaçlarından biri eleştirel düşünme becerisini kazandırmak olmalıdır. Katılımcılar eleştirel düşünmeye işaret eden bazı becerilerin altını çizmiştir. Bunlar; fikirleri kıyaslama, gerekçelendirme, neden-sonuç ilişkisi kurma, argüman geliştirme, akıl yürütme, karar verme, sorgulamadır. Bahsedilen beceriler katılımcı görüşleriyle desteklenerek açıklanmaktadır.

Öğretim programının amaçlarından birinin öğrencilerin kendi düşünceleriyle karşı tarafın düşüncelerini karşılaştırmak, bir diğer ifadeyle fikirleri kıyaslamak olduğu bir katılımcı tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

ÇE9: Daha da açmak gerekirse eğer şey zordur hani yetişkinde bile. Bir sorunla karşı karşıya kaldığında yetişkin işte bir soruyla karşı karşıya kalacak, onun üzerine düşünecek ya da bir cümle. Neyse işte, ne ise oradaki. Onun üzerine düşünecek bir fikir oluşturacak... dinlediği kişiyi kendi fikriyle bir karşılaştıracak, derleme yapacak. Sonra fikrini değiştirecek ya da işte değiştirmeyecek kendi savını anlatacak, öne sürecek.

Çocuklar için felsefe dersinde yetişkinlikte de karşılaşılabilecek bir durum olan fikirleri kıyaslamamanın önemi bir eğitici tarafından ifade edilmektedir. Yukarıdaki ifadeden yola çıkarak bu öğretim programının amaçlarından birinin de öğrencilerin düşüncelerini karşılaştırıp kendi zihninde bu düşünceleri bir süzgeçten geçirmek olduğu söylenebilir.

Eğiticilerden biri fikirlerdeki tutarsızlıkları belirlemeyi bir diğer amaç olarak ifade etmiş olup şu şekilde açıklanmıştır:

ÇE1: Ama yani düşüncelerindeki çelişkileri ortaya koymak için bu arada kolaylaştırıcıya da ve zaman içerisinde diğer tüm katılımcılara da bu yük biniyor yani bu sorumluluk. O çocuğa da evet tamam şu an dediğinde iki artı iki beş demek gibi bir şey değil. Ama "Az önce böyle demiştin. Hani bir tutarsızlık var, bir çelişki var." ya da işte "Yok mu sence?" diye bunu sormanın temel bir önemde olduğunu düşünüyorum. Herkes diyeceğini desin deyip her şeyi kucakladığımız bir alan olarak da sadece bunu görmemeli.

Çocuklar için felsefe dersi öğretim programının amaçlarından birinin de öğrencilerin kendi düşünceleri üzerine düşünmeleri olduğu bir eğitici tarafından ifade edilmektedir. Bu sürece uygulayıcının sorularıyla dahil olabilmesi de söz konusudur. Böylece öğrenci düşünceleri arasındaki tutarsızlık ya da çelişkiyi belirleme şansı bulabileceği söylenebilir. Bunun da dersin niteliğini arttırabileceği, bu dersi sıradan bir sohbetten çıkarabileceği söylenebilir.

Eleştirel düşünme becerilerinden biri olan gerekçelendirmenin bu dersin amaçları arasında yer alması gerektiği bazı eğitici tarafından vurgulanmıştır. Buna ilişkin bir eğitcinin görüşü şu şekildedir:

ÇE3: İşte felsefi düşünme becerisi kazandırmak esas amaç. Bunun altında ne var? İşte temellendirme yapabiliyor mu? Neden-sonuç ilişkisi kurabiliyor mu? Hani bunlar belki sıralanabilir...

Çocuklar için felsefe dersi öğretim programının temel amacının felsefi düşünme becerisini kazandırmak olması gerektiğini belirten eğitici, bu becerinin temellendirme ve neden-sonuç ilişkisi kurma gibi becerileri içerdiğini ifade etmektedir. Gerekçelendirmeye ilişkin iki katılımcı görüşü ise şu şekildedir:

ÇE5: Bir defa kişi olmak. Kişi olmak ne demek? Otonom olmak ne demek? Ağzından çıkanı kulağın duyması ne demek? Sözün gittiğin yerin bilincinde olmak ne demek? Birlikte yaşamak ne demek? Topluluk olmak ne demek?... Yani bu sorulara öznesi kendi olan yargı cümleleri üretebilen ve bunları gerekçelendirebilen. Türkçesiyle eleştirel düşünebilen, eleştirel düşünme becerilerini kastediyorum.

ÇE1: Bunun tam eğitimdeki şeyi var mı müfredattaki karşılığı ama yani en temelde böyle gerçekten konulara dair gerçekten ne düşündüklerini, hani böyle bir ezbere ve basmakalıp bir biçimde değil de gerçekten ne düşündüklerini ve onu tabii ki de neden düşündüklerini yani arkasındaki o varsayımların farkına varmaları ve birbirlerini dinleyerek o topluluk içerisinde başka türlü ne düşüneceklerini fark etmeleri, birbirlerini düşüncelerini gerekçelendirmek için davet etmeleri...

Çocuklar için felsefe doğru ya da yanlış cevabın olmadığı açık sorularla yürütülen bir tartışma sürecidir. Bu sorulardan bazılarında eğitici yukarıda örnekler vermiştir. Bu süreç içerisinde yanıtların temellendirilerek açıklanmasının tartışma sürecini destekleyeceği eğiticiler tarafından düşünülmektedir. Ayrıca bu, öğrencinin kendi içinde neyi neden düşündüğünü de fark etmesini sağlayacaktır. Verilen yanıtların gerekçelendirilmesinin öğrencilerin karar verme sürecini de etkilediğine dair bir katılımcı görüşü şu şekildedir:

ÇE9: Bu yöntemin ruhunda da özgür karar alabilmek ve bu kararın gerekçelendirilmesi var. "Neden?" sorusunun o yüzden altını çiziyoruz ya. Neden yaptığını,

neyi neden yaptığını, niçin yaptığını ya da ne zaman yapması gerektiğinin izahını verebilen, anlatabilen bir çocuk aynı zamanda doğru da karar almaya başlamış demektir ya da alıyordur.

Çocuklar için felsefede özgür karar verme ve bu kararı gerekçelendirmenin yer aldığını ifade eden eğitici “Neden?” sorusuna dikkat çekmektedir. Ayrıca bu gerekçelendirmenin karar verme sürecine yansıdığı, neyi neden yaptığını açıklayabilmenin doğru karar verme ile orantılı olduğu eğitici tarafından dile getirilmektedir. Buradan hareketle gerekçelendirme ile karar verme sürecinin ilişkili olduğunu; düşüncelerinin gerekçelerini açıklayabilen öğrencilerin doğru kararlar alabileceği söylenebilir.

Yapılan görüşmelerde dersin amaçları arasında argüman geliştirmenin yer alması gerektiği üzerine durulmuştur. Buna ilişkin bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

ÇE7: Ben genellikle baktığımda çocuklar için felsefe külliyatındaki amaçlanan kazanımları aslına bakarsan sınıf gözetmeksizin belli bir çerçevede, seviye sınıf derken işte dördüncü sınıf üçüncü sınıf gibi, gözetmeksizin bir çerçevede sunabildiği kanaatindeyim. O yüzden de amaçladığı şeylerden bir tanesi bir düşünme becerileri diyebileceğimiz daha teknik şeyler. İşte gerekçelendirme, argüman sunabilme, eleştirel anlamda kendini... Eleştirel düşünme becerilerini egzersiz etme gibi noktalar.

ÇE8: İyi akıl yürütme, argüman kurma, söyleneni dinleme duyma, söylenene cevap verme, bir argüman içerisinde hata olduğunda onu ayırt edebilme. Ondan sonra... aslında bir referans sistemi oluşması kişinin içinde, yani zihninde.

ÇE10: Felsefe yapmanın temel amacı çocuklarda sorgulayabilmek, düşünebilmek, düşündüğünü ifade edebilme, tartışabilme, karşındakini dinleyebilme, ona cevap verebilme, argüman geliştirme. Bütün amaç bu zaten. Bu amaç doğrultusunda bütün verilen müfredat şey yapılabilir, organize edilebilir.

Sorgulamak, düşünmek gibi amaçların yanında argüman geliştirmeyi de çocuklar için felsefenin amaçları arasında sayan eğitimciler argüman geliştirmenin, sunmanın yanı sıra bir argümandaki hatayı bulmanın da önemli olduğundan söz ettikleri görülmektedir.

Eğiticilerin programın amaçlarından söz ederken eleştirel düşünmenin önemine değindikleri fark edilmiştir. Eleştirel düşünme becerilerini açıklarken ise akıl yürütmeden de bu becerilerden biri olarak söz etmektedirler. Buna ilişkin iki eğitici görüşü şu şekildedir:

ÇE5: Tabii ki öğrencilerin de bu becerileri gerçekleştirebilmesi için de kimi yan becerilere ihtiyacı var. Bunun başında da eleştirel düşünme geliyor. Şimdi dolayısıyla tek başına bunu yapmak, sakalı ve hırkayı görüyorum hikayesi devreye giriyor. Filozof nerede? Yani critical thinking dediğimiz şey, düşünme nedir, nasıl düşünüyoruz, gönderim nedir, gönderimli konuşmak nedir, akıl yürütme nedir?

ÇE:8 İyi akıl yürütme, argüman kurma, söyleneni dinleme duyma, söylenene cevap verme, bir argüman içerisinde hata olduğunda onu ayırt edebilme...

Katılımcılar bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının amaçlarını sıralarken sorgulama becerisini de ön plana çıkarmışlardır. Buna karşılık gelen görüşler şöyledir:

ÇE10: Felsefe yapmanın temel amacı çocuklarda sorgulayabilmek, düşünebilmek, düşündüğünü ifade edebilme, tartışabilme, karşıdakini dinleyebilme, ona cevap verebilme, argüman geliştirme. Bütün amaç bu zaten.

ÇE10: Yani çocuğu herhangi bir konuda, konu ne olursa olsun bu müfredatın bir parçası olabilir, derslerin bir parçası olabilir, o konuda düşünmeye sevk etmek o konuda onun sorgulamasını sağlayabilmek, o konuda birtakım fikirler üretmesini sağlamak, o fikirlere argüman geliştirmesini sağlayabilmek...

ÇE1: Neden böyle düşünüyorum, nerede böyle düşünmeye başladım demek. Bunu işte bu düşünceler arasındaki o bağlantıları keşfedebilmek.

ÇE7: Ama benim temel şeyim çocuklar ya da bireyler yurttaşlar düşüncelerinin arkasındaki gerekçeleri aktarmayı, bununla ilgili başkalarıyla müzakere etmeyi, kendi

varsayımlarını sorgulamayı ve bunun gibi birçok düşünsel beceriyi egzersiz etmelerini sağlayan, pratik etmelerini sağlayan bir okul ekosistemi içerisinde bulunmalarıdır.

Sorgulama becerisiyle herhangi bir konu üzerine düşünmeye başlamak, neden böyle düşünmeye başladığının cevabını aramaya çalışmak ve hatta öğrencinin kendi varsayımları üzerine de düşünerek bu beceriyi sürdürmesi eğiticiler tarafından ifade edilmektedir.

Yaratıcı düşünme. “Beceri” teması altında yer alan bir diğer alt temanın yaratıcı düşünme olduğu daha önce belirtilmişti. Yaratıcı düşünmenin dersin amaçları arasında yer almasına ilişkin eğitici görüşlerinden örnekler şöyledir:

ÇE1: Onun dışında şeyi de tabii ki hani o eleştirel ve yaratıcı düşünme tabii ki hani o zaten bunlar için temelde olan yaklaşım.

ÇE3: Yani tabii 9-10 yaş diyebileceğimiz yaş grubunda artık hani, onlar tabii biraz daha soyut gelişimi tamamlamış oluyorlar. Dolayısıyla hani orada sadece felsefi düşünme becerisine yönelik, ben buna felsefi düşünme diyorum. İşte yaratıcı, eleştirel, hani işbirlikçi ve özenli düşünme. Hani hepsini kapsıyor çünkü. Bunu geliştirmek amaç olmalı ve buna özel tabii program hazırlanmalı, materyaller kullanılması vs. Tabii birincil herhalde amacı bu olmalı diye düşünüyorum.

Eğiticilerin çocuklar için felsefe dersi öğretim programının amaçlarını sayarken çocuklar için felsefe yaklaşımının temelinde olan becerilerden yola çıktıkları görülmektedir. Bu noktada önceki bölümde bahsedilen eleştirel düşünmeden yeniden söz edilirken aynı zamanda yaratıcı düşünmenin de amaçlar arasına dahil edilmesi gerektiğinden bahsedilmektedir.

Yaratıcı düşünme özgün, alternatifleri içinde barındıran, düşüncelerin güncellendiği ve bu düşüncelerin hayal gücü ile desteklendiği bir beceri olarak açıklanabilir. Yapılan görüşmelerde katılımcılar yaratıcı düşünmeyi işaret eden bazı becerilerin altını çizmiştir.

Bunlar esnek düşünme, hayal gücü ve farklı bakış açıları sunmadır. Bahsedilen beceriler eğitici görüşleriyle desteklenerek açıklanmıştır.

Yapılan görüşmelerde esnek düşünme, bir başka deyişle fikir değiştirmenin de dersin amaçlarından olabileceği eğiticiler tarafından dile getirilmiştir. Buna ilişkin iki eğitici görüşü şöyledir:

ÇE6: Duygusal esneklik, işte hani fikir değişikliği esnekliği ya da iletişim boyutundaki esneklik, birbirini dinleme, göz teması kurma. Bunları zaten bir kenara koyuyorum. Bunlar her birinde, her bir soruşturmanın kendi dinamiğinde, her grubun kendi dinamiğinde ve zaman içerisinde sürdürülebilir hâle gelen şeyler.

ÇE9: ...Aslında sadece çocukların değil bütün yetişkinlerin de hemen hemen bu tezgâhtan geçmesi gerekir diye düşünüyorum. Çünkü verilen kararın sorumluluğunun alınması ve bir fikir üretebilmek. Bir sorun ya da konu karşısında bir fikir üretebilmek, buna sahip çıkabilmek, bunu izah edebilmek, kıyaslamasını yapabilmek, işte bunu eklendirebilmek bir başka şeyle, fikir değiştirebilme cesaretini göstermek. Hani şeydir ya bu bizde sıkı sıkıya bağlanmak fikrimize ve değiştirmemek. Bütün bunları yapabilme esnekliği kazanmak.

Yukarıdaki ifadelerden yola çıkarak esnek düşünmenin yalnızca çocukların dünyasında değil yetişkin olduğunda da ihtiyaç duyulabilecek bir beceri olduğu söylenebilir. Ayrıca bu becerinin beraberinde duygusal ve iletişim boyutunda da esnekliği getirdiği eğitici tarafından vurgulanan bir diğer noktadır. Tüm bunlara ek olarak öğrencilerin fikirlerinin değiştiğini kolaylaştırıcının görmesinin yanı sıra öğrencinin kendi fikrini değiştirdiğini fark etmesinin de değerli olduğu bir eğitici tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

ÇE1: Onlar da aynı kalmıyor yani. Aslında ne kadar aynı şeyi konuştuğumuzu düşünseler de değişiyor fikirleri. Bunu görmelerini hatta bununla yüzleşmelerini de çok önemsiyorum. Ben evet aslında böyle düşünmüştüm, şimdi böyle düşünüyorum. Aslında işte

bir süre önce bu şey bana düşün diyordu. O fikirlerinin değiştiğini görmeleri, gelişimini görmelerini çok değerli buluyorum.

Çocuklar için felsefe dersinde öğrencilerin tartışılan kavrama ilişkin farklı bakış açıları sunabilmelerinin önemi bir eğitici tarafından şu şekilde açıklanmıştır:

ÇE1: Tabii ki de yaratıcı. Daha farklı nasıl olabilir, gerçekten daha farklı nasıl düşünebilirim, işte herhangi bir problemi nasıl çözebilirim gibi bir noktada bunların gelişmesi gerektiğini düşünebilirim bu şeyin, müfredatın.

Buradan yola çıkarak farklı bakış açıları sunmanın aynı zamanda karşılaşılan problemlerin çözümünde de etkili olabileceği ve buna ek olarak farkı düşünmenin, farklı bakış açıları sunmanın problem çözme ile ilişkisi olabileceği söylenebilir.

Yaratıcı düşünme becerilerinden biri olan hayal gücünün geliştirilmesinin dersin amaçlarından biri olması gerektiği eğitimciler tarafından belirtilmiştir.

ÇE10: ...ve belki de en önemlisi o düşünülen sorgulanan konuşulan konuda hayal gücünü çocuğun besleyebilmek. Yani o sırada onun hayal etmesini de sağlamak. İşte çocuklar için felsefede temel araçlardan bir tanesi bir materyal götürmektir sınıfa, ortama. Bu bir yani bir şeyden hareket etmektir. Bu bir öykü olabilir, resim olabilir, bir video olabilir. Bu götürülen şeyin üzerinde çocuğun fikir üretmesi, onun hakkında düşünebilmesi ve ondan hareket ederek aslında bir yandan hayal gücü geliştirmesi. İşte dördüncü sınıf okul seviyesi söz konusu olduğunda, bu hayal gücü meselesinin altının özellikle çizilmesi gerekiyor.

Eğiticinin düşünme, fikir üretme, sorgulamanın yanı sıra hayal gücünün gelişmesine de vurgu yaptığı görülmektedir. Çocuklar için felsefede tartışılan kavrama ilişkin öğrencilerin yaratıcı fikirler sunması, bu süreçte özgün ve üretken olabilmesi adına hayal gücünün desteklenmesinin önemli olduğu söylenebilir. Eğitici ise bu gelişimi desteklemek adına kullanılabilecek araçlardan birinin de sınıfa götürülen materyal olabileceğinden söz etmektedir.

Özenli düşünme. “Beceri” teması altında yer alan bir diğer alt tema özenli düşünmedir. Özenli düşünmenin programın amaçları arasında yer almasına ilişkin eğitimciler görüşlerini aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

ÇE1: Özellikle bu dördüncü sınıflarda dediğim gibi hassas bir zaman. Çok alınıp saldırıya da geçebiliyorlar, kafa göz aslında sözlerle kafa göz girebiliyorlar. Gerçekten çok yaralanabiliyorlar duygusal olarak da. Bu alanı ben mesela kolaylaştırıcı olarak bu alanı özellikle dokunulmaz bir alan olarak tutmayı çok önemsiyorum. Diyorum ki çok özgürüz evet burada yanlış bir şey yok. Hatta böyle şey diyorum o dördüncü sınıflarla ayıp ve günah yok da diyorum. Ayıp yok, günah yok. Ama burada özenli bir dil var. Birbirimizi kırmadan ve kabalaşmadan konuştuğumuz. Ama birbirimize rahatlıkla katılamayabileceğiniz, farklı düşünebileceğiniz bir yerdesiniz... Elbette birbirlerini tabii ki başka böyle o yaş grubunda yargılamalar, aşağılamalar, işte gıcık kapmalar gibi şeyler olabiliyor. Bu noktada onları böyle olabildiğince hoşgörülü bir ortama davet ediyorum. Tabii ki de sabırlı olmaya davet etmenin iyi olduğunu düşünüyorum.

Eğitcinin görüşünden hareketle tartışma sürecinde öğrenciler arasında oluşabilecek problemlerin önüne geçebilmek, kabalaşmadan, kırmadan, kırılmadan tartışabilmek adına özenli düşünmenin amaçlar arasına dahil edilmesi söz konusu olabilir. Ayrıca çocuklar için felsefe derslerinde farklı düşüncelerin ortaya çıkması mümkündür. Bu noktada özenli düşünme öğrencileri farklılıklara karşı hoşgörülü olmaya, sabırlı olmaya davet edebilir. Bu da özenli düşünme ile değerler arasında bir ilişkinin olabileceğine işaret edebilir.

Başka bir eğitimci özenli düşünmenin amaçlar arasında yer almasının önemini toplumdaki bazı sorunları çözmekle ilişkilendirmiştir. Eğitimci görüşü ise şöyledir:

ÇE4: Şu an günümüzde en büyük eksiklik bana kalırsa iletişimsizlik. Yani birbirimizin anlamaktan çok uzağız. Bunu eğer bir değişim olarak, bir şeyleri yenilemek olarak görüyorsak, ki ben bir noktada bunu çok çizgi çizmek anlamında radikal bir görüş olarak söylemiyorum ama biraz daha anlaşmayı bilebilen, tartışabilen, birbirlerine karşı daha hoşgörülü olabilen insanlar olabilmek adına iyi bir şey olarak görüyorum çocuklarla felsefeyi

ki bunun için en başta da bunlardan devam ettirmek gerekir bir şey yapacaksa eğer. O yüzden iletişim üzerine eğilmek, insanları anlayabilmek, farklılıkları göz ardı edebilmek insanlara yaklaşabilmek ya da bunları kabullenebilmek. Bana kalırsa verilmesi ve eğer öğretim söz konusuysa burada öğretilmesi gereken en önemli şeymiş gibi geliyor. Farklılıklar diyebilirim direkt olarak en basit haliyle.

Eğiticinin farklılardan yola çıkarak iletişim, hoşgörü, tartışma ve anlamaya dikkat çektiği görülmektedir. Aslında bu noktada öğrenciler toplumda karşılaşılabilecek benzer sorunları -fikir ayrılığı, farklı düşüncelerin varlığı gibi- çocuklar için felsefe derslerinde prova etme şansı yakalıyor diyebiliriz. Öğrenciler özenli düşünme altında toplanan becerilerle bu derste toplulukla birlikte tartışma sürecine dâhil oluyor, bu süreçte kendini görme fırsatını elde ediyor. Ardından öğrenci derslerde prova etmiş olduğu durumlarla toplumda karşılaştığında benzer becerileri kullanarak toplum içinde var olmaya çalışıyor diyebiliriz. Tüm bu süreci özenli düşünmenin desteklediğini söyleyebiliriz.

Özenli düşünme empatik, karşıdakinin düşüncelerini dinleyen ve önemseyen, düşüncelerini takdir eden bir düşünme biçimi olarak açılabilir. Ayrıca özenli düşünme öğrencilerin daha özenli davranmaları konusunda onları destekleyebilir. Özenli düşünme farklı becerileri de içermektedir. Bu beceriler katılımcı görüşlerinde ortaya çıkmış ve özenli düşünme altından toplanmıştır. Bunlar; empati kurma, dinleme ve göz teması kurmadır. Bahsedilen beceriler eğitici görüşleri ile desteklenerek aşağıda açıklanmıştır.

Empati kurmanın amaçlar arasında yer alması gerektiğini vurgulayan bir eğiticinin beceriye ilişkin görüşleri şu şekildedir:

ÇE2: Mesela hani o konuşma, grup konuşması, işbirliği, atıyorum empati, kendine güven, ifade becerileri. Bu tip şeyler de görüyoruz ya, istiyoruz. Güzel kazanımlar aslında. Ama birinci plana bunları koymama taraftarıyım. Düşünme becerileri birinci planda olmalı diye düşünüyorum.

Eğitici, düşünme becerileri olarak ifade ettiği eleştirel düşünme becerilerinin birincil amaç; empati, kendine güven gibi özenli düşünme ve dil becerileri olarak adlandırabileceğimiz ifade becerilerinin ikincil amaç olması gerektiğini belirtmektedir. Fakat burada şu ifade gözden kaçmamalıdır. Eğitici kendine güven, empati gibi becerilerin istendiğini ve önemli kazanımlar olduğunu vurgulamaktadır. Buradan yola çıkarak çocuklar için felsefe dersinin empati kurma gibi özenli düşünme becerileri temelinde inşa edilmemesi gerektiği fakat bu becerilerin eğiticinin tabiri ile güzel ve istedik oldukları için amaçlar arasında yer almasının uygun olabileceği söylenebilir.

Eğiticilerden biri çocuklar için felsefe dersi öğretim programının amaçları arasında dinlemeden de söz etmektedir. Buna ilişkin eğitici görüşü şu şekildedir:

ÇE1: Çocuklarla felsefenin en temel kazanımlarından biri olduğunu düşündüğüm hani o -mış gibi yapmadan, kendi arasında konuşmadan gerçekten o konuşanı dinleme, gerçekten ne dediğini tam olarak anlama ki ondan sonra o düşünme gelecek. Hani başkasının düşüncesi üzerine düşünmek. Temel amaçlarından birisi gerçekten o etkin dinlemeyi sağlamak. Benim de temel amaçlarımdan birisi bu oluyor.

Eğiticinin yalnızca dinleme değil, etkin dinlemeden de söz edildiği görülmektedir. Etkin dinlemenin önemli bir amaç olmasının yanı sıra düşünmenin de bu dinleme ile başladığı belirtilmektedir. Tartışılan konu üzerine ya da diğer öğrenci görüşleri üzerine düşünmenin karşıdakini etkili bir şekilde dinledikten sonra başladığı belirtilmektedir. Dinlemeye ilişkin bir diğer eğitici görüşü şöyledir:

ÇE8: İşte diğerlerinin bakışına rağmen, işte aptalca gözükme riskine rağmen bunu söyleyebilmesi. Karşı tarafı da aynı şekilde duyması. Bu da tamamen demokratik vatandaşlık dediğimiz şey. Birbirini duyma, dinleme, anlama üzerine giden bir süreç. Bu beceri de yine zaman içinde kazanılacak olan.

Dinlemenin, eğiticinin bahsetmiş olduğu amaçlar gibi toplumda da önemli bir işlevi olacağı vurgulanmaktadır. Yalnızca konuşmak değil, karşı tarafı dinleyip anlamamanın önemi

eğitici tarafından belirtilmektedir. Aynı zamanda dinleme becerisinin bir anda değil, zamanla kazanılabilecek bir beceri olduğu ifade edilmektedir. Buradan yola çıkarak dinleme becerisinin zamanla kazanılan, yalnızca ders içinde değil toplumla iletişim kurarken de önemli bir beceri olabileceği söylenebilir.

İşbirlikçi düşünme. Beceri teması altında yer alan temalardan biri de işbirlikli düşünmedir. Amaçlar arasında işbirlikli düşünmenin yer alması gerektiğine ilişkin bir eğitici görüşü şöyledir:

ÇE1: ...grup işbirliği içerisinde... Tabii bunu söylemedim az önce. Amaçlardan biri bu işbirliği içerisinde çalışmak da var. O fikir alışverişini yapmak. Burada işbirliği içerisinde düşünmeye gönderiyorum onları.

Eğitici kendi atölyelerde yapmış olduğu bir etkinlikten bahsederken grubu işbirlikli düşünmeye yönlendirdiğini söylemektedir. Bunun da amaçlar arasında yer alması gerektiğini belirtmektedir. İşbirlikçi düşünme farklı becerileri de içermektedir. Konuya ilişkin bulgular topluluk bilinci alt temasında toplanmış ve işbirlikli düşünme altında bu beceriye yer verilmiştir.

Çocuklar için felsefe derslerinde öğrencilerin birlikte hareket etmeleri, topluluk olmaya ilişkin düşüncelerle dersi sürdürmeleri eğiticiler tarafından önemsenmektedir ve bunu dile getirmişlerdir. Buna ilişkin bir eğitici görüşü şöyledir:

ÇE5: Bugün mesela 9 Ağustos değil mi? Tam da 9 Ağustos günü, bu arada ben Balıkesir Gören ilçesindeyim. Gören'de hava 28-32 dereceyken, saat 16.04'te bir saat zamanımız var. Ve burada burası ne ise, bir çalışma yapacağız. Nerede yapalım? Şu ağacın gölgesinde yapalım ya da dışarı çok soğukmuş. Şu salonda yapalım gibi yani katılımcılar o esnada birlikte karar verebilmeliler. Çevrelerine bir de bu gözle bakabilmeliler ve hani sürece etkin bir özne olarak katılabilmeliler. Bu zaman hani bu, sürece etkin bir özne olarak katılabilme dediğim şey bence topluluklarla felsefenin katılımcıları nesnellikten

özneliğe... Katılımcıları özneleştirdiği bir bağlam benim kanaatimce. Bu bir başlangıç olabilir.

Topluluk bilinci ile hareket ederken aynı zamanda birlikte karar vermenin, karar verme sürecine katılmanın önemine eğitici tarafından değinilmiştir. Bu noktada öğrencilerin işbirliği içinde, bir grup halinde karar verebilmesi ve bu doğrultuda grup hâlinde harekete geçmesinin önemli olduğu söylenebilir. Toplulukla harekete geçmenin yanında toplulukla birlikte bir tartışma kültürünü benimsemek, deneyimlemek eğiticiler tarafından vurgulanmıştır. Buna ilişkin iki eğitici görüşü şöyledir:

ÇE1: Evet ve gerçeği görüyorum. Özellikle yetişkin ortamlarında daha sık görüyorum. Zaten söylemiştim bunu. Sağlıklı bir tartışma kültürünü yerleştirmek. Evet şu an için sanırım bunlar.

ÇE7: Ama benim temel şeyim çocuklar ya da bireyler, yurttaşlar düşüncelerinin arkasındaki gerekçeleri aktarmayı, bununla ilgili başkalarıyla müzakere etmeyi, kendi varsayımlarını sorgulamayı ve bunun gibi birçok düşünsel beceriyi egzersiz etmelerini sağlayan, pratik etmelerini sağlayan bir okul ekosistemi içerisinde bulunmalıdır. Bu amaçlanırken bunu nasıl yapacağımız sorusuna bence çocuklar için felsefe iyi bir araç sunuyor.

Eğitici, tartışma kültürüne yalnızca ders esnasında değil yetişkin ortamlarında da ihtiyaç duyulduğu ifade etmektedir. Çocuklar için felsefe dersleriyle bunu deneyimleme şansı bulan öğrencilerin yetişkin olduklarında da toplumda bu beceriyi kullanabilecekleri sonucuna ulaşılabilir.

Dil becerileri. Yapılan görüşmelerde eğiticilerin kendini ifade etme, düşüncüyü ortaya koyma gibi becerileri vurguladıkları görülmüştür. Dil becerilerinin okuma, yazma, dinleme ve konuşma olarak dört beceriden oluştuğu düşünülürse kendini ifade etme becerisi, dil becerisi olarak ifade edilebilir.

Çocuklar için felsefe dersi öğretim programının amaçlardan biri de öğrencinin düşüncesini doğru bir şekilde ifade etmesi olduğunu eğiticiler şu şekilde açıklamaktadır:

ÇE10: Felsefe yapmanın temel amacı çocuklarda sorgulayabilmek, düşünebilmek, düşündüğünü ifade edebilme, tartışabilme, karşındakini dinleyebilme, ona cevap verebilme, argüman geliştirme. Bütün amaç bu zaten. Bu amaç doğrultusunda bütün verilen müfredat şey yapılabilir, organize edilebilir.

ÇE1: ...O yüzden hani temel amaçlardan birisi aslında ne üzerine konuştuğumuzun ve bunun üzerinde gerçekten net bir şekilde, açık bir şekilde kendimizi ifade edip edemediğimizin farkına varmak. Yani amaçlardan biri bu olabilir.

ÇE3: ...Ama önemli olan onları çocukların daha doğrusu çocukların birbirleriyle bu soruşturmayı gerçekleştirmeleri. Kendilerini orada nasıl diyeyim, düşüncelerini doğru bir şekilde ifade etmeleri.

Eğitici görüşlerinden hareketle çocuklar için felsefe derslerinde tartışma sırasında öğrencilerin tartışılan konu üzerine düşünmeleri ve bu konuya ilişkin düşüncelerini açık ve anlaşılır bir şekilde ifade etmelerinin önemli olduğu sonucuna ulaşılabılır. Eğiticilerden biri kendi atölyelerinde çocuklar için felsefe yaparken tartışma sürecinde kendini ifade etmeye dikkat çektiğini ve bunu nasıl gerçekleştirdiğini şu şekilde ifade etmektedir:

ÇE1: O yolculuğa çıkmadan önce diyorum ki şimdi evet bir süreç başlıyor. Yolumuz belli. Ne üzerine yola çıktığımız belli. Şimdi işte herkesin kulaklarının kocaman açmasının, düşüncelerimizi olabildiğince öz, kısa bir şekilde ifade etmemizin, birbirimizin sözünü kesmeden konuşmamızın ve birbirimizin düşüncesi üzerine düşünmemizin zamanına geldi. Bu vakte geldik diyorum ve böyle ilk anda tabii ki yavaş yavaş düşünceler paylaşılmaya başlanıyor.

Eğitcinin burada düşünceyi, kendini ifade ederken öz ve kısa bir şekilde ifade etmenin üzerinde durduğu görülmektedir. Bu bağlamda çocuklar için felsefe derslerinde kendini ifade etmenin belli ölçütleri olduğu sonucuna varılabilir.

Değer. İnsanların davranışlarını etkileyen ve yaşamında yol gösterici nitelikte olan, içselleştirilen davranışlara değerler diyebiliriz. Değerlerin bazen belirgin bazen de örtük bir şekilde beğenildiğini ve bireyleri diğerlerinden ayırıcı özellikte olduğunu söyleyebiliriz. Yapılan görüşmeler analiz edilirken ise amaçlarla ilgili bulguların bir bölümünün değerle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bundan dolayı “değer” ana teması altında sorumluluk, öz güven ve duyarlı olma alt temalarına yer verilmiştir.

Çocuklar için felsefe dersi öğretim programının amaçları arasında öğrencilerin sorumluluk almasının da yer alması gerektiği bir eğitici tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

ÇE9: Hani veriyor ya bir karar. Verdiği kararın sorumluluğunu alma yeterliliğinin kazandırılması gerektiğini düşünüyorum. Bunun içerisinde ödevlerini neden yapması gerektiği var, neden yalnız yapması gerektiği var, neden belli bir saatte uyuması gerektiği var...

Eğitcinin burada bahsedilen sorumluluk alma öğrencinin gerek derste gerekse günlük yaşantısında vereceği kararın sorumluluğunu da alma üzerinedir. Öğrenci bir karar verirken bu kararın getireceği sorumlulukları almayı da bilmelidir. Buradan yola çıkarak sorumluluk ile karar vermenin ilişkili olduğu söylenebilir. Çocuklar için felsefeyi bir soru üzerine düşünerek bunun toplulukla tartışıldığı, zaman zaman ise bu tartışmaya karar vermenin de dahil olduğu bir süreç olarak ifade edebiliriz. Bu noktada öğrencilerin vermiş oldukları kararları açıklamalarının yanı sıra bu kararlar ilişkili sorumlulukların da var olabileceği ve gerekirse bu sorumlulukların alınması gerektiğinin önemli olduğu söylenebilir.

Yapılan görüşmelerde öğrencilerin kendine, söylediklerine ve söyleyeceklerine güvenmesinin amaçlanması gerektiği eğiticiler tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

ÇE1: Onun dışında evet zaten o sosyal duygusal olan kısma da girdim biraz biraz ama yani orada da dediğim gibi tabii ki öz güveni bence ama fazla o şımarıklığa kaçmayan

özgüveni teşvik etmek. Hep böyle şey diyorum çok konuşanları biraz daha az, az konuşanları biraz daha çok konuşturmaya çalışıyorum atölyelerde diye.

ÇE7: Bunun diğer tarafında düşünmeye dair birtakım kişisel tutumlar. Mesela düşünsel pozisyon alma, kendi söylediğine güvenme gibi şeyler. Birtakım tutum ve davranışlar diyebiliriz düşünmeye karşı ve kişilerarası ilişkiler. Bunların hepsinde kazanımları amaçlayan bir ders tasarımı olabilir.

ÇE8: ...Yani bir toplumun içerisinde kendi sesine ve sözüne güvenmesi. İşte diğerlerinin bakışına rağmen, işte aptalca gözükmeye riskine rağmen bunu söyleyebilmesi.

Sınıf ortamında daha sessiz kalmayı tercih eden öğrencilerin biraz daha öz güven kazanması, çocuklar için felsefe ile bunun desteklenmesinin önemli olabileceği eğitici tarafından ifade edilmektedir. Bunun yanında bu ders ile kazanılan bu davranışın aynı zamanda topluma da yansımalarının önemi vurgulanmaktadır. Buradan yola çıkarak kendisine ve düşüncelerine güvenebilen ve bu doğrultuda düşüncelerinin arkasında durarak öz güvenli tutum ve davranışlar sergileyebilmenin bu dersin bir diğer amacı olabileceği söylenebilir.

Öğrencilerin çocuklar için felsefe dersleri ile başta kendileri olmak üzere, çevrelerine, topluma, farklılıklara ilişkin bir farkındalığa sahip olmaları gerektiği bir eğitici tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

ÇE1: Yani kendileriyle ilgili bir farkındalık, kendileriyle ilgili bir farkındalığa, çevreleriyle, öteki olanla, toplumla ilgili bir farkındalığa aslında sahip olmalarını, bunun üzerine düşünmelerini, düşünme biçimlerini genişletmelerini amaçlamalı gibi geliyor.

Çocuklar için felsefe dersleriyle öğrencilerin hem kendileri hem çevreleri hem de toplum üzerine düşünerek bu konularla ilgili farkındalığa sahip olmasının, bu konulara ve özellikle farklılıklara karşı duyarlı olmasının önemli olduğu eğitici tarafından ifade edilmektedir.

Felsefi tutum. Felsefi tutumun felsefe bilgisinden çok daha fazlasını içerdiğini söyleyebiliriz. Bunu etik ilkelere bağlı, karakter sahibi olma yolunda ilerlemeye çalışma şeklinde açıklayabiliriz. Aynı zamanda felsefi tutum bireylerin kendini gerçekleştirmesini, kendini tanıması ve bilmesini içeren etik bir tavır olarak düşünülebilir (Dirican, 2017). Yapılan görüşmelerde eğiticiler öğrencilerin bazı beceri ve değerlere sahip olmasının yanında felsefe ile ilgili tutum ve davranışlar geliştirmelerine ilişkin görüşlerini belirtmiştir. Bundan dolayı “felsefi tutum” ana teması altında kendini tanıma alt teması yer almaktadır.

Çocuklar için felsefe dersi öğretim programının amaçları arasında öğrencilerin kendileri üzerine düşünceleri, kendilerini tanımalarına ilişkin bir eğitici görüşü şu şekildedir:

ÇE1: Yani kendileriyle ilgili bir farkındalık, kendileriyle ilgili bir farkındalığa, çevreleriyle, öteki olanla, toplumla ilgili bir farkındalığa aslında sahip olmalarını, bunun üzerine düşüncelerini, düşünme biçimlerini genişletmelerini amaçlamalı gibi geliyor.

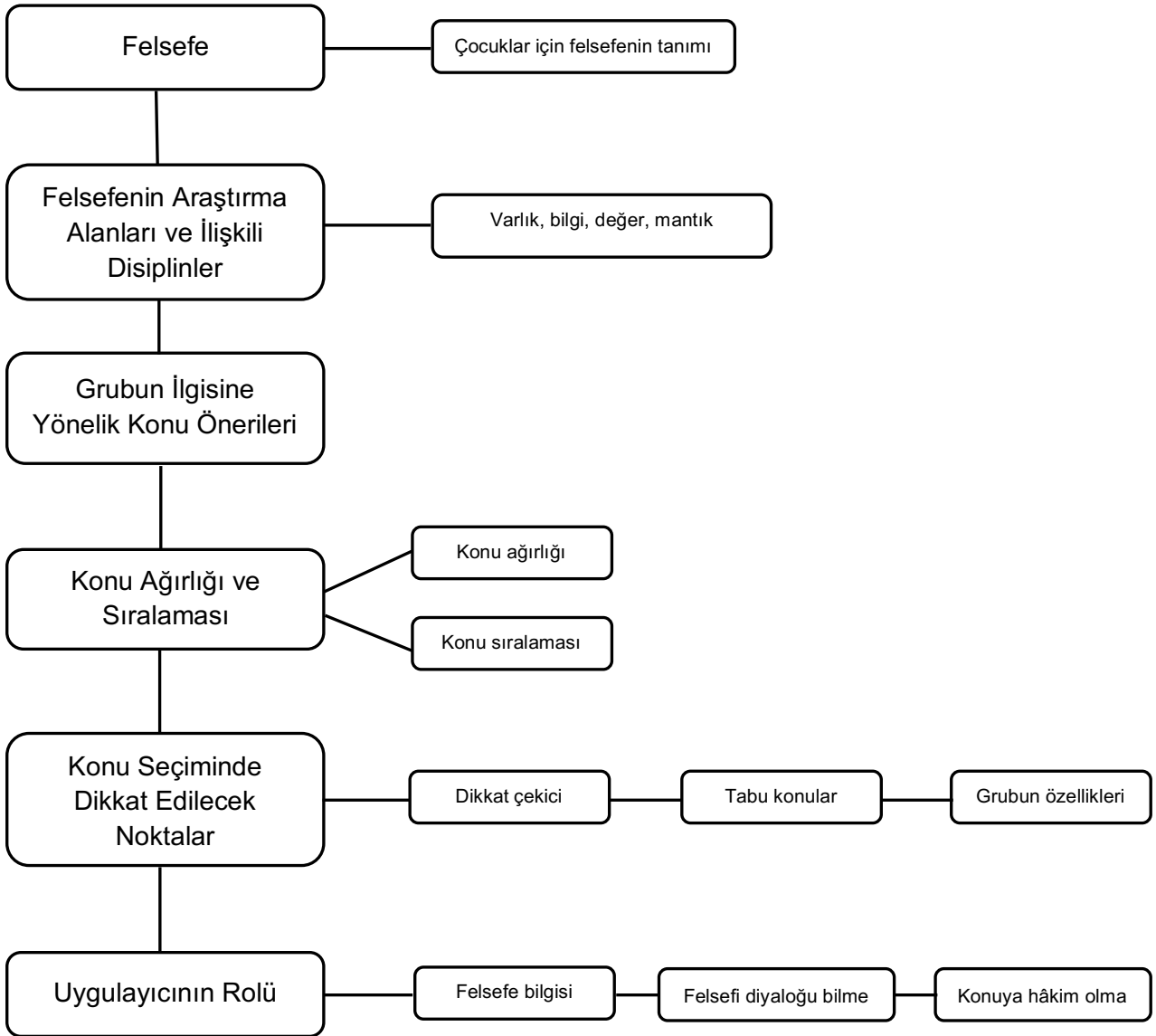
Daha önce duyarlı olma alt temasında bu dersin amaçlarından biri olarak öğrencilerin kendileri üzerine de düşünerek bir farkındalığa sahip olabileceklerinden söz edilmişti. Buna ek olarak bu ders ile öğrencilerin kendilerini bilmelerinin, tanımalarının amaçlar arasında yer alabileceği eğitici tarafından ifade edilmektedir. Bu noktada kendini tanıma ve duyarlı olma arasındaki ilişki olduğu söylenebilir. Zaten bireylerin kendi istekleri ve toplumun beklentileri arasında denge kurmaya, her zaman doğru davranıştan yana olmaya çalışması felsefi tutumun getirilerinden biridir diyebiliriz.

İkinci Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

“Çocuklar için felsefe eğitmeni eğiticilerinin görüşlerine göre ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının içeriği nasıl olmalıdır?” alt araştırma sorusunda öğretim programının bileşenlerinden biri olan içerikle ilgili görüşlere ulaşmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çocuklar için felsefe eğitmeni eğiticileri ile görüşmeler yapılmıştır. Söz konusu olan alt araştırma sorusuna ilişkin bulgular “Felsefe”, “Felsefenin Araştırma Konuları ve İlgili Disiplinler” “Grubun İlgisine

Yönelik Konu Önerileri”, “Konu Ağırlığı ve Sıralaması”, “Konu Seçiminde Dikkat Edilecek Noktalar”, “Uygulayıcının Rolü” ana temaları altında sunulmaktadır. Bu ana temalar alt temalarla açıklanmıştır. “Felsefe” ana teması altında çocuklar için felsefenin tanımı; “Felsefenin Araştırma Alanları ve İlgili Disiplinler” ana teması altında varlık, bilgi, değer ve mantık yer almaktadır. “Grubun İlgisine Yönelik Konu Önerileri” ana teması altında çalışma hayatı, boş zaman, matematik felsefesi, sosyal politik felsefe, çevre felsefesi, teknoloji felsefesi, zihin felsefesi, arkadaşlık, sevmek, insanın ruh hâlleri, dil, toplumsal cinsiyet ve mutluluk yer almaktadır. “Konu Ağırlığı ve Sıralaması” ana teması altında konu ağırlığına ilişkin konu ağırlığı alt teması, konu sıralamasına ilişkin ise öğretim ilkeleri, ilgi çekici sorular, grubun özellikleri, ÇİF ile tanışma, diğer temalarla paralel olarak yerini almaktadır. “Konu Seçiminde Dikkat Edilecek Noktalar” ana teması altında dikkat çekici ve tabu konular bulunmaktadır. Son olarak “Kolaylaştırıcının Rolü” ana teması altında felsefe bilgisi, felsefi diyalogu bilme, konuya hâkim olma yer almaktadır. Bu ana temalar ve bu temalara ilişkin alt temalar Şekil 2’de sunulmuştur.

Şekil 2. İkinci Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Felsefe. Çocuklar için felsefe derslerinde hangi konulara yer verilmesine ilişkin yanıtlar ararken öğrencilerin çocuklar için felsefeyi tanımalarının, bu sürecin nasıl yürüdüğünü fark ettirmelerinin önemli olduğu eğiticiler tarafından dile getirilmektedir. Buna ilişkin iki eğitici görüşü şu şekildedir:

ÇE3: Hani orada iyice bir şeyi desinler yani şu an biz burada ne yapıyoruz, hani ya da bu felsefi soruşturmayı nasıl yürütüyoruz, neler yapıyoruz? Bir yerlerde işte söylediklerimizi temellendirmemiz lazım, karşı çıkıyorsak onun nedenini söylememiz lazım

vs. gibi bir taraftan da aslında işledikleri sürecin de farkına varmaları açısından belki sadece o başta olabilir.

ÇE7: Şuna dikkat edebiliyorum. Kendi rutinlerim oluyor. Mesela o rutinlerdeki uyum önemli. Diyelim ki işte sırayla konuşmak, birbirine saygılı olmak vs. kurallar bir şeyler. Protokoller oturtmaya çalışıyorsun, rutinler oluşturmaya çalışıyorsun. İlk haftalarda da aslında daha çok bu kurallar, birlikte yaşam, birlikte tartışmak, birlikte bir şey yapmak gibi...

Çocuklar için felsefe derslerine başlandığı ilk haftalarda bu dersin öğrenme-öğretme sürecine, bu derste yapılması uygun görülen rutinlere ve uyulması gereken kurallara ilişkin etkinliklere yer verilebileceği eğiticiler tarafından ifade edilmiştir. Eğiticilerin ifadelerinden yola çıkarak öğrencilerin çocuklar için felsefeye, dersin kurallarına ve çerçevesine ilişkin fikirler edinebilecekleri sonucuna varılabilir. Ayrıca bu konunun ilk haftalarda yer alması hususuna konu sıralaması teması altında ilerleyen bölümlerde yeniden değinilecektir.

Felsefenin Araştırma Alanları ve İlişkili Disiplinler. Eğiticilerle yapılan görüşmelerde onlara söz konusu olan dersin içeriğinde hangi konu ya da soruların yer alması gerektiğine ilişkin sorular sorulmuştur. Bu doğrultuda felsefenin araştırma alanlarına ve ilişkili olduğu disiplinlerin bu derse konu edilebileceğine ilişkin görüşlere ulaşılmıştır. Buna yönelik iki eğitici görüşü şöyledir:

ÇE3: Dokuz yaş bence birçok konuyu tartışabilecekleri, konuşabilecekleri bir yaş diye düşünüyorum 9-10 yaş. Dolayısıyla o felsefenin alt dallarından hepsinden, onların tabii yaş grubuna göre çeşitli felsefi sorular oluşturulabilir.

ÇE7: Burada da birkaç şey olabilir yapılabilecek. Bir tanesi felsefenin alanlarından birtakım temalar oluşturulabilir. İşte sanat felsefesinin birtakım soruları, zihin felsefesinin, teknoloji felsefesinin, etiğin, çevre felsefesinin gibi böyle bir şey yapabiliriz. Ontolojinin, epistemolojinin vs.

Felsefenin temel problemlerini içeren alanların yanı sıra zihin felsefesi, teknoloji felsefesi gibi konuların da bu programa dahil edilebileceği ifade edilmektedir.

Eğiticiler çocuklar için felsefe derslerinde felsefenin her kavramının tartışılabilceğini, zihin felsefesi, teknoloji felsefesi gibi felsefenin ilişkili olduğu disiplinlerin de bu derse taşınabileceğini belirtmektedir. Fakat bu noktada yaş grubunu göz önünde bulundurarak soruların hazırlanması gerektiği belirtilmektedir. Eğiticilerin ifadesinden yola çıkarak çocuklar için felsefe derslerinde felsefenin araştırma alanlarına ilişkin her kavramın soruya dönüştürülebileceği, felsefenin ilişkili olduğu disiplinlerden yararlanılabileceği ve bu konuların derse taşınabileceği sonucuna varılabilir.

Bir başka eğitici çocuklar için felsefe derslerinde her kavramın tartışılabilceğini fakat bu kavramların öğrencilere sunuş biçiminin önemini şu şekilde açıklamaktadır:

ÇE10: Aslında şey... Yani konuyu sınırlamak çok da gerekli değil aslında. Yani ilkokul dördüncü sınıf çocuğu sadece şu konular üzerine düşünür, şunlar üzerine düşünemez, bu konuda beceri geliştiremez demek çok şey gelmiyor bana, sağlıklı gelmiyor. Felsefenin en ağır konuları bile en ağır diyebileceğimiz metafizik bile, işte varlığa ilişkin problemler bile o seviyeye taşınabilir. Burada şey çok önemli, onların önüne çıkaracağımız uyarıcı çok önemli ve bizim o uyarıcı nasıl biçimlendirdiğimiz o uyarıcıyla nasıl sorular oluşturduğumuz ve o uyarıcı çevresinde hangi kavramları öne çıkarmak istediğimiz ve bu kavramları doğru saptayabilmemiz. Yani şunu söylemek istiyorum. Bir kere konu sınırlamak diye bir şey yok. Dördüncü sınıf çocuğu ölüm hakkında da konuşabilir, Tanrı hakkında da konuşabilir, varlık problemleri hakkında da konuşabilir, insanın ruh halleri hakkında da konuşabilir ve düşünebilir. Bu anlamda bir sınır çizmek istemiyorum. Ama dediğim gibi o konunun nasıl onların önüne getirildiği önemli.

Çocuklar için felsefe derslerinde felsefenin en zor konularının bile içeriğe dahil edilebileceğinden söz edilirken burada kavramın öğrencinin önüne getiriliş biçimine dikkat çekilmekte, bunun önemi eğitici tarafından vurgulanmaktadır. Ayrıca eğitici burada öğrenme-öğretme sürecinde kullanılan uyarıcıların tartışılacak olan konu ile ilişkisinden söz etmektedir. Buradan yola çıkarak ilkokul dördüncü sınıf öğrencileriyle her konunun tartışılabilceği, tartışılacak olan konuya göre uyarıcının seçilmesinin önemli olduğu

sonucuna varılabilir. Öte yandan tartışılacak olan bu konuların öğrencilerin yaşantılarıyla ilişkisine aynı eğitici tarafından şu şekilde dikkat çekilmektedir:

ÇE10: Bence öyle. Yani felsefenin ele aldığı bütün problemler her yaşta konuşulabilen problemler olduğunu düşünüyorum. Çünkü felsefe hayatla ilgili bir şey. Yani örneğin iki de bir de ölüm diyorum, kötü bir şey geliyor ama ölüm her yaşta, düşünün çocuklar için ne kadar önemli bir konudur ölüm. Oysa biz yetişkinler kaçıırız onu çocuktan değil mi? Yani oysa çocuk babaannesini kaybeder ya da sokakta yürürken bir kuş ölüsü görür, kediyi ölmüş görür. Ölüm o kadar içsel bir şeydir ki onun için, karşılaşıcağı bir şeydir. Ölüm hakkında yetişkin biriyle konuşmakla çocukla konuşmak farklıdır ama ikisiyle de konuşulabilir. Bunu söylemeye çalışıyorum.

Eğitici, felsefe nasıl ki konularını yaşamdan alıyorsa çocuklar için felsefe dersinde de konuların öğrencilerin yaşamlarından alınabileceğine işaret etmektedir. Eğer ki tartışılacak konular öğrencilerin günlük yaşamında bir yere sahipse felsefenin tüm araştırma alanları ya da disiplinlerinin bu derste tartışılabilceği eğitici tarafından belirtilmektedir. Fakat bu noktada grubun buna hazır olması ve uygulayıcı ile belli bir zaman geçirmiş olması gerektiğine de değinilmektedir. Buradan yola çıkarak felsefe nasıl ki günlük yaşamla ilişkiliyse çocuklar için felsefe dersindeki konu ya da sorular da günlük yaşamdan kopuk olmamalı, felsefeyi destekler nitelikte olmalıdır diyebiliriz.

Çocuklar için felsefe derslerinde tartışılabilcek olan konular eğitimciler tarafından önerilmiştir ve bu konuların felsefenin araştırma alanları ve ilişkili disiplinleri ile bağlantılı olduğu görülmüştür. Bu noktada bu ana tema varlık, bilgi, değer ve mantık olmak üzere alt temalara ayrılmıştır. Ayrıca eğitimcilerden gelen soru ya da konu örnekleri ilgili oldukları felsefe araştırma alanı ve disiplin ile eşleştirilmiştir.

Tablo 9. Çocuklar İçin Felsefe Dersinde Tartışılacak Felsefenin Temel Problemleri

Felsefenin Araştırma Alanları ve İlişkili Disiplinler	Konu/Soru Örnekleri
Varlık	Nesnenin doğası, varoluşsal problemler, tanrı, biz kimiz, ben kimim, ayrılık, ölüm
Bilgi	Bilginin ne olduğu, doğru bilgiye nasıl ulaşıldığı
Değer	Yalan, değerler, adalet, tüketimin etik boyutu, iyi, kötü, farklılıklar, özgürlük, zorbalık, güzellik
Mantık	Paradokslar

Çocuklar için felsefe derslerinde mantığa ilişkin konuların tartışılmasının uygun olacağını bir eğitici şu şekilde ifade etmektedir:

ÇE8: Bazen paradokslar üzerinden giden ve daha çok mantık üzerine. Öyle şeyleri de çok seviyorlar. O tarz çalışmalar olabilir.

Çelişkili durumların bir arada bulunmasına paradoks diyebiliriz. Eğitici ise söz konusu yaş grubunun mantık ve paradokslar üzerine yapılan tartışmalardan hoşlandıklarını dile getirmektedir. Bu doğrultuda derste tartışılacak olan konular arasına dahil edilebileceği söylenebilir.

Bir eğitici bu ders kapsamında estetik değerlerden olan güzellik kavramının tartışılabilceğini şu şekilde dile getirmektedir:

ÇE1: Güzellik elbette. Yani oradan birisi böyle “Ben hiç güzel resim yapamam.” diyor. Bu alanı özellikle bunu duyduğum zaman da hele yani direkt bu alanı açmayı, tartışmayı çok önemli görüyorum. Neye güzel deniyor, neye göre güzel denmesin?

Eğitici güzellik kavramına ilişkin öğrencilerden duydukları doğrultusunda bu konunun bu derste tartışılabilceğini ifade etmektedir. Böylece öğrencilerin yaşamında olan bir konunun derse taşındığı ve felsefenin çalışma alanlarından olan estetik değerler üzerine tartışmalar yürütülebileceği sonucuna varılabilir.

Varlık felsefesine ilişkin nesne kavramının bu derste tartışılması bir eğitici tarafından şu şekilde önerilmektedir:

ÇE7: Bir nesnenin doğası ne? Nesneyi nesne yapan şey ne? İşte ontolojiye dair şeyler, varlığa dair sorular. Bunlar birçoğu olabilir...

Varlık felsefesine ilişkin nesnenin doğası, özü gibi soruların bu ders kapsamında tartışılabileceği eğitici tarafından ifade edilmektedir. Ayrıca varlık felsefesine ilişkin diğer soruların da bu derse taşınabileceği ve tartışılabileceğine değinilmektedir.

Çocuklar için felsefe derslerinde varlığa ilişkin zor kabul edilen problemlerin de tartışılabileceği bir eğitici tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

ÇE10: ... Felsefenin en ağır konuları bile en ağır diyebileceğimiz metafizik bile, işte varlığa ilişkin problemler bile o seviyeye taşınabilir.... Dördüncü sınıf çocuğu ölüm hakkında da konuşabilir, Tanrı hakkında da konuşabilir, varlık problemleri hakkında da konuşabilir, insanın ruh halleri hakkında da konuşabilir ve düşünebilir. Bu anlamda bir sınır çizmek istemiyorum.

Eğitici bu ders kapsamında felsefenin çalışma alanında ya da disiplinde olan her konunun, zor olarak nitelendirilse bile, tartışılabileceğini ifade etmektedir. Aynı zamanda bu zor konulara varlık problemleri, metafizik, Tanrı gibi konuları örnek verdiği görülmektedir. Buradan hareketle çocuklar için felsefe derslerinde zor olarak kabul edilen soruların da taşınabileceği sonucuna varılabilir.

Çocuklar için felsefe derslerinde etğin konularının tartışılabileceği eğitimciler tarafından şöyle ifade edilmektedir:

ÇE1: Onun dışında tabii ki de davranışlar. Etik alanı zaten. Nasıl davranmalıyım? İyi, kötü, işte belli bir durumda nasıl davranmam gerekiyor? Birçok örneği var zaten. Etkinlikler silsilesi olabilir. Bir durumda nasıl davranmalı ya da nasıl davranıyoruz, nasıl davranmalı? Zaten hani felsefe biraz buna getiriyor. Olan ve olması gereken ayrımını biraz

belirginleştirmenin, onlar için eğer zıt düşüyorsa neden zıt düştüğünün fark edilmesinin önemli olduğunu düşünüyorum.

ÇE3: ...ne bileyim ahlak felsefesi deriz. Altına işte “İyilik nedir?” “Kötülük nedir?” “Mutluluk nedir?” gibi alt hani felsefi sorular yerleştirilebilir. Bir sürü çoğaltılabilir.

ÇE4: Daha çok o yaş grubundaki çocuklar için etik meseleler üzerine eğilmek verimliymiş gibi geliyor. Çünkü tam olarak aslında bu tarz meselelerle uğraştıkları dönemler haline geliyor. Birbirlerine karşı davranışları, tutumları belki zorbalık durumları ya da kalan etik meseleler. Hayatla ilgili görüşleri vs. çok şekillenmeye meyilli bir dönemde oluyorlar. Bu sebeple o yaş grubuyla daha çok bu tarz gündelik problemleri konuşabilecekleri bir alan yaratmak daha verimli olurmuş gibi geliyor... Ama bir çerçeve çizmemiz gerekirse gündelik meseleler ve etik problemler üzerine eğilimesi daha verimli olurmuş gibi geliyor.

ÇE7: Ondan sonra çevre etiğinden dolayı bizim tüketimin etik boyutunu sorgulayacak bir şeyler olabilir. İşte kurallar meselesi, mesela adalet... Felsefe alanında yaparsak işte bizim erdemler etiğindeki erdemler, değerler kısmı ele alınabilir. Bunların hepsi mümkün.

Eğiticiler bu ders kapsamında felsefenin araştırma alanlarından biri olan etiğin tartışılabilirliğini dile getirmekte ve bu konulara örnekler vermektedir. Bu ders ile etiğin konularını tartışarak davranışlar üzerine düşünüp olan ve olması gereken arasındaki ayrımın yapılabileceği, etiğin konularına öğrencilerin aşına olabileceği ifade edilmektedir. Bu derste etiğin konularından olan adalet, yalan ve zorbalık konularının tartışılabilirliği bir eğitici tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

ÇE1: Onun dışında tabii çok fazla ağızlarından bu haksızlık lafını duyuyorum. O yüzden adalet, hak, adalet diyebilirim bunların çok karşılığı var... Mesela yalan söylemek. Müthiş hararetle tartıştıkları bir şey. Haftalarca hatta. Bu hafta yetmedi gelecek hafta da devam edelim. Zorbalık. Şu an konuştuğça aklıma geliyor. Zorbalık. Yani bir yanları çok net diyor ki “Şiddet çok kötü bir şey.” Sonra birden bir an diyor ki “Ama diyor o bana vurdu, tabii

ki ben de vuracağım.” “Bir dakika” diyorum “Az önce böyle demiştin, şimdi böyle diyorsun.” Dediğim gibi arada oluyor. Yalan. Bir an pembe yalanlar, beyaz yalanlara gidiyorlar bir anda. Peki yine de daha azı mı var bunun? Daha iyisi, daha yumuşak, pembesi var mı? Bunları çok hararetle konuştuğumuz gruplar oluyor.

Eğitici kendi deneyimlerinden ve yaş grubundan aldığı geribildirimlerden yola çıkarak ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin zorbalık, yalan, adalet gibi etiğe ilişkin konular üzerine tartışmaktan hoşlandıklarını ifade etmektedir.

Felsefenin çalışma alanlarından olan bilgiye ilişkin soruların bu derste tartışılabileceği bir eğitici tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

ÇE3: Yani aslında birçok felsefe alanında yararlanılabilir. Mesela ana başlıklar konulabilir. Diyelim ki bilgi felsefesi olsun ana başlık. Bunun altında işte “Bilgi nedir?” “Bilgiyi nasıl elde edebiliriz?” “Doğru bilgiye nasıl ulaşılır?” gibi hani felsefi sorular yerleştirilebilir...

Eğitici bu derse felsefenin çalışma alanlarına ilişkin pek çok sorunun yer alabileceğini ifade ederken bu alanlardan biri olan bilgi felsefesini örnek göstermektedir. Bilgi felsefesine ilişkin sorulardan da söz eden eğiticinin, felsefede yıllardır tartışılan konuların derse dahil edilebileceğine işaret ettiği söylenebilir.

Tüm bunlardan yola çıkarak çocuklar için felsefe dersinde felsefenin çalışma alanlarının ve ilişkili disiplinlerin tartışılabileceği, bu problemlere ilişkin soruların bu derse konu edileceği düşünülebilir.

Grubun İlgisine Yönelik Konu Önerileri. Araştırma kapsamında görüşülen eğitimciler çocuklar için felsefe alanında deneyime sahip olan ve çeşitli yaş gruplarıyla çalışma yürütme şansı bulan uygulayıcılardır. Yapılan görüşmelerde eğitimciler deneyimlerinden yola çıkarak felsefenin araştırma alanları ya da ilişkili disiplinlerine yönelik olmayan ancak söz konusu olan yaş grubunun ilgisini çekebilecek, hoşlarına gidebilecek, ihtiyaç duyulabilecek konu ya da soru örnekleri vermişlerdir. Bu doğrultuda grubun ilgisine yönelik konu önerileri teması oluşturulmuştur.

Eğiticilerin örneklendirdiği ve yaş grubunun ilgisini çeken konular çalışma hayatı, matematik felsefesi, sosyal politik felsefe (birlikte yaşam), çevre felsefesi (insan-doğa ilişkisi, iklim), teknoloji felsefesi (yapay zekâ-doğal zekâ ilişkisi), zihin felsefesi, arkadaşlık, merak, sevmek, insanın ruh hâlleri, dil, toplumsal cinsiyet ve mutluluk olarak ön plana çıkmaktadır.

Bir eğitici tarafından bu derste çalışma hayatı ve boş zaman üzerine tartışılabileceği şu şekilde açıklanmaktadır:

ÇE1: Çalışma hayatı, boş zaman. Benim sen sevdiğim konulardan yine, çocuklarla konuşmayı en sevdiğim konular. Çünkü yetişkin dünyasına dair de çok iyi gözlemleri var çocukların. Kendi dünyalarıyla çok iyi ayırmda bulunabiliyorlar ve bazen şeyi açık edebiliyorlar; yetişkinlerin iki yüzlülüklerini bize açık ediyorlar. Yani boş zamanda yapılması gerekenler ve kendi yapmadıkları, çocuklardan bekledikleri şeyler falan...

Eğitici, çocukların yetişkinlerin yaşamına yönelik gözlemlerinin olduğunu ifade etmektedir. Çocukların bu gözlemlerden yola çıkarak tartışmaya katılmalarının dikkatlerini çektiğini ve aynı zamanda onlar tarafından eğlenceli bulunduğunu belirtilmektedir.

Matematik felsefesinin bu derse dahil edilebileceği bir eğitici tarafın şöyle açıklanmaktadır:

ÇE1: ...kendim de bunu matematik felsefesi üzerine özellikle böyle çok atölyeler yapabiliyorum. Ne kadar çocuklarda anlamı bir karşılığı olduğunu görüyorum. Yani sayılar üzerine, gerçeklikleri, varlıkları, hayattaki karşılıkları üzerine böyle düşünmenin onlar için çok daha bir anlamı var. Ondan sonra daha anlamlı diyeyim. O dersleri anlamaları ve aslında iki artı iki dördü görmeleri, belki bir şekilde kavramaları, öğrenmeleri...

Sayılar, gerçeklik, sayıların hayattaki anlamı gibi konuların bu ders ile tartışılabileceği eğitici tarafından ifade edilmektedir. Ayrıca sayılar üzerine tartışmalar yürüterek öğrencilerin matematik derslerini daha anlamlı kılacağı düşünülmektedir. Bu

noktada çocuklar için felsefe dersinin diğer dersler ile ilişkili olduğu ve birbirini etkilediği söylenebilir.

Zihin felsefesi, sosyal politik felsefe, çevre felsefesi gibi felsefenin diğer alanlarının da tartışma sürecine dahil edilebileceği bir eğitici tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

ÇE7: ...Zihin felsefesinde bizim için ruh bedenliğine dair birtakım konuşmalar olabilir. Yapay zeka-doğal zekâ arasındaki ilişki olabilir. Ondan sonra çevre etiğinden dolayı bizim tüketimin etik boyutunu sorgulayacak bir şeyler olabilir. İşte kurallar meselesi mesela adalet. Sosyal politik felsefe içerisinde olabilir...

Eğitici etik gibi felsefenin temel problemlerine ilişkin soruların bu derste tartışılabilirliği gibi zihin felsefesinden, sosyal politik felsefeden de soruların bu derse taşınabileceğini ifade etmektedir.

Bir başka eğitici bu derste birlikte yaşam, topluluk kültürü gibi konuların tartışılabilirliğini şu şekilde açıklamaktadır:

ÇE6: Özellikle mesela farklılıklar teması. Farklı olmak, benden farklı olanla yaşamayı öğreniyorum, birlikte yaşamak. Birlikte yaşama kültürü. Mesela bence P4C'nin en elverişli, P4C için en elverişli konular. Topluluk kültürü, sınıf kültürü, aidiyet. Hep de zaten bu konularda yazılmış şeyler çok nitelikli oluyor. Mesela işte Leo Lionni'nin çocuk kitapları çok iyi çalışmak için... Yani şey çoğunlukla galiba ve o konuda çok var kitap; topluluk, birlikte yaşama, çoğunluk, azınlık, adalet, hak temelli arayışlar. Özellikle hani Çocuk Hakları Haftası Aralık ayı boyunca P4C'nin çok çalıştığını düşündüğüm konular, temalar.

Farklılıklarla bir arada olmak, aidiyet, birlikte yaşam, sınıf kültürü gibi konuların bu derse dahil edilebileceği eğitici tarafından ifade edilmektedir. Birkaç konuya örnek de veren eğitici bu konuların Çocuk Hakları Haftası gibi özel zamanlarda tartışılmasının uygun olabileceğini ifade etmektedir. Bu noktada çocuklar için felsefede tartışılacak olan konularla önemli gün ve haftaların ilişkilendirilebileceği söylenebilir. Ayrıca bu konuları içinde barındıran ve uyarın olarak kullanılacak kitapların çeşitliliğine değinmektedir.

İnsan doğa arasındaki ilişkinin ve iklim meselelerinin bu derse konu olabileceği aynı eğitici tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

ÇE6: Mesela hayvan, insan ya da canlılar birbirinden üstün mü? “İnsan diğer bütün canlılardan üstün bir varlık mı?” sorusuna ya da insan doğa ilişkisinden kaynaklanan problemleri konuşabileceğimiz çok fazla çocuk kitabı var... Bu konu da çocukların çok konuşmak istediği bir konu aynı zamanda. Hayvanlar meselesi ve işte şey “Hiyerarşi var mı?”, “Doğal yaşam nedir? İnsan için nedir, hayvan için nedir?” Bu ayrımları yapabilmek falan her zaman seçtiğim şeyler. Böyle bu konuda seçtiğim şeyler her zaman çalışıyor. Çünkü onların merak alanında galiba... her seferinde uzayabilen ve potansiyelleri olan bir konu. Belki en çok onu öne çıkarmalı. Yani iklim meselesi, iklim adaleti olabilir... İklim meselesi çok acil konular bunlar. Bu konuda da mesela güncel sanatta da çok örnek var. Çok fazla içerik bulunabilir. Hatta gündelik hayatta da çok fazla içerik bulunabilir çocuklarla konuşma fırsatı yaratmak için.

İklim meselesinin bu derste tartışılabilceğini ifade eden eğitici aynı zamanda bu alanla ilgili pek çok uyarıcının olabileceğini ve bunların çeşitlendirilebileceğini belirtmektedir. Buna ek olarak insan, doğa ve diğer canlılar arasındaki ilişki, üstünlük, doğal yaşam gibi konuların da bu derse dahil edilebileceğini ifade etmektedir. Ayrıca çocukların bu konuları merak ettikleri, bunlar üzerine konuşmak istediklerini belirtmektedir.

Üretim, tüketim, teknoloji felsefesi gibi konulardan da faydalanılabileceği bir eğitici tarafından şöyle açıklanmaktadır:

ÇE8: ...İşte üretim ve tüketim üzerine de konuşabiliriz. Teknoloji felsefesindeki bir şeyi tartışabiliriz falan. Daha açık orası gibi. Ondan faydalanılabilir.

Eğitici tarafından açık bir alan olarak ifade edilen teknoloji felsefesinin bu derste tartışılabilceği ifade edilmektedir. Ayrıca üretim, tüketim gibi konuların da bu ders kapsamında yer alabileceğini dile getirilmektedir.

Bu derste arkadaşlık ve merak üzerine konuşulabileceği bir eğitici tarafından şöyle ifade edilmektedir:

ÇE1: Onun sonrasında arkadaş, bu arada az önce dememiştim. Arkadaşlık, arkadaşın ne olduğu kavramı da çok çağrışımlar yapıyor ya... Arkadaşlıkla ilgili heyecan duyduklarını gördüğüm bir kavram tartışmak için. Arkadaşlıkla ilgili konuşabiliyorum. Yani şey atölye yapabiliyoruz.

ÇE1: Yani temel en başta yani ilk haftam benim merak üzerine... Hadi şimdi herkes kendisini birden beşe kadar bir yere koyacak. İşte bir hiçbir şeyi merak etmem ben hayatta, neyi merak edeceğim ki diyen biri. Beş her şeyi merak ederim diyen birisi diyorum. Arada da işte iki üç dört var. Herkes bir kendini koysun... Yani ilk hafta genelde meraklıdır.

Eğitici kendi atölyelerinden yola çıkarak söz konusu yaş grubu ile arkadaşlık ve merak konularına ilişkin soruların tartışılabilmesine değinmektedir. Ayrıca arkadaşlık konusunun tartışılmasının çocukları heyecanlandığı da eğitici tarafından ifade edilmektedir. Sevginin, sevmenin ne olduğuna ve çatışmaya ilişkin soruların bu derse dahil edileceğini aynı eğitici tarafından şu şekilde belirtilmektedir:

ÇE1: ...Ayrıca onlardan da gelen talepler bunlar da olabiliyor aynı zamanda. Yani işte sevmek üzerine. Gerçekten bu da çok hassas ve duygusal alanlara da gidebiliyor. Şey gibi anne babası sevgisi ya da gerçekten hani orada ne anladıkları, nasıl anladıklarıyla ilgili... Çok gündelik de olabiliyor. Mesela bugün sınıfımızda şöyle bir şey yaşadık diyorlar. İşte şöyle bir kavga ettiler mesela. Çatışma çözümü. "Gerçekten de her çatışma çözülmeli mi?" İşte "Çatışmalar neden çıkıyor? Çözmemiz gerekiyor mu? Neden?" gibi şeyleri de konuştuğumuz bir gün de oluyor mesela. Spontane yani. Günün, anın getirdiği bir şey de olabiliyor.

Eğitici sevgi konusunun hassas olmasını belirtirken bu derste tartışılabilmesini ifade etmektedir. Ayrıca zaman zaman öğrencilerin de bu konu üzerine tartışmak istediklerini

belirtmektedir. Bunun yanı sıra eğiticinin ifadesinden hareketle gündelik olaylardan yola çıkarak çatışma gibi farklı konuların da derse dahil edildiği görülmektedir.

Yaş grubunun gelişimsel anlamdaki düzeyleri göz önünde bulundurularak toplumsal cinsiyet konusunun dikkatlerini çekebileceği iki eğitici tarafından şu şekilde belirtilmektedir:

ÇE1: Çok genellemekten de çekiniyorum aslında. Çünkü çok farklı gruplarla çalışıyorum. Ama gerçekten bir şeyin arkasındaki şeyle ilgilenmeye çok derinden başladıkları bir dönem olduğunu da düşünüyorum. O yüzden tabii ki yine özellikle ergenlik dönemi olduğu için özellikle toplumsal cinsiyetin çok hararetle tartışıldığını görüyorum. Toplumsal cinsiyet diyebilirim.

ÇE9: Hani bir cinsiyetçi ayrımcılıktan şikayetçiyiz ya toplumun şikayetçi olduğu bir şey aynı zamanda. Çünkü dördüncü sınıf yavaş yavaş böyle ergenliğe geçiş işte cinsiyetin farkına varma, anne baba rol modellerini veya etraftaki kadın erkek modellerini gözden geçirdikten sonra onun davranışlarını örnekleme, bir şekilde kendilerine de edinme yaşının artık hani oturduğu bir yaş. Belli bariz bir şekilde yapıldığı bir yaş. O yüzden cinsiyet eşitsizliği demek daha doğru belki, eşitliği yok çünkü şu anda. Cinsiyet eşitsizliğiyle alakalı ciddi anlamda çalışılması gerektiğini düşünüyorum.

Farklı gruplardan farklı konuların ilgi görebileceğini belirten eğitici aynı zamanda yaş grubunun geçirdiği dönemi düşünerek toplumsal cinsiyet üzerine konuşmaktan hoşlandıklarını ifade etmektedir. Ayrıca toplumun şikâyet ettiği bir konu olduğu düşünülmektedir. Buradan hareketle toplumsal cinsiyetin bu ders kapsamında yer almasının uygun olabileceğinden söz edilmektedir.

Bir eğitici tarafından cinsiyet, ayrılık, ölüm, cinsellik gibi zor olarak belirtilen konuların bu derste tartışılmasının önemi şu şekilde açıklanmaktadır:

ÇE4: Zor konular konuşulabilir aslında belki. Çünkü bunları konuşmaktan aileler de çok kaçınıyor. Cinsiyet meseleleri gibi. Bunların kendi kendine farkına varıyor birçok çocuk ve bundan dolayı da çok fazla zorbalığa maruz kalıyorlar. Özellikle toplumsal cinsiyet

mevzuları gibi. İşte bu fazla kullanılan kalıp yargılar gibi. Kadın işi, erkek işi meselelerinde olduğu gibi. Bunlar üzerine eğilinmelidir. Yani bahsettiğim zor konuların içeriği bu aslında. Cinsiyet, cinsellik, ölüm gibi meseleler ya da ayrılık gibi meseleler. Çünkü ailelerinde konuşamadıkları ve genelde halı altına süpürülen meseleler bunlar. Bunları da okulda dışarı çıkarıyorlar. Birbirlerine karşı da bu anlamda biraz zorbalığa da uğruyorlar. Zorbalık da uyguluyorlar. Bu tarz konuların dahil edilmesi gerektiğini düşünüyorum.

Eğitici özellikle zor konular olarak ifade ettiği konularla öğrencilerin yalnız baş ettiklerini düşünmektedir. Bunun sebebinin de ailenin bu konularla ilgili konuşmadıkları olarak ifade edilmektedir. Bundan dolayı cinsiyet, ölüm, cinsellik, ayrılık gibi konuların bu derste yer almasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Tüm bunlardan yola çıkarak felsefenin araştırma alanlarının ve ilişkili disiplinlerinin bu derse konu olmasının yanı sıra öğrencilerin yaşamlarında olan, ilgilerini çekebilecek, ihtiyaç duyabilecekleri, onlarda merak uyandırabilecek konuların da çocuklar için felsefe derslerine dahil edilmesinin uygun olabileceği sonucuna varılabilir.

Konu Ağırlığı ve Sıralaması. Çocuklar için felsefe dersinin içeriği düzenlenirken belirtilen konuların ağırlığı ve hangi sırada ilerlemeleri gerektiği sorusuna rastlanmaktadır. Konu ağırlığına ilişkin hangi konulara daha uzun zaman ayrılması ya da her konunun eşit bir şekilde ilerlemesi gerektiği sorusu ortaya çıkarken; konuların sıralanması hususunda ilk konuların hangi kavramlar üzerine olması gerektiği, bu sıralamayı hangi tartışma konularının takip etmesi gerektiği sorusu ortaya çıkmaktadır. Bu başlık altında ise ilk olarak konu ağırlığına, ardından konu sıralamasına ilişkin açıklamalar yer almaktadır.

Konu ağırlığı. Yapılan görüşmelerde eğitimcilerin konuların ağırlıklarına ilişkin yanıtları okulun ortak temaları, eşit aralıklarla, iki ders saati, grubun ihtiyacı, grubun isteği şeklinde alt temalarda toplanmıştır.

Bazı okullarda -özellikle özel okullarda- okullar yeni eğitim öğretim yılına başlamadan önce tüm dönem boyunca tüm ilkokulda ve birçok derste yürütmeyi

planladıkları temalar belirlemektedir. Eğiticiler ise konu ağırlıklarının okulun belirlediği ortak temalarla paralel ilerlemesine, tema için belirlenen hafta boyunca okulla ortak konuların yürütülmesine yönelik görüşler sunmaktadır. Buna ilişkin açıklama şu şekildedir:

ÇE7: Ben genellikle onu okulun belirlediği periyotlar varsa ona göre yapıyorum. İşte altı haftada bir tema değişiyorsa altı haftada bir. Altı haftada biri seviyorum bu arada.

Eğitici burada okulun belirlediği temalar doğrultusunda çocuklar için felsefe derslerinin konularının düzenlenebileceğini belirtmekte ve ayrıca altı haftada bir konuların değişiklik gösterebileceğini ifade etmektedir. Bu süreye ilişkin görüşlerine şunları da eklemektedir:

ÇE7: ...aslında dediğim gibi felsefeyi bir reaktif bir yani diğer öğrenme süreçlerine reaksiyon veriyor. Sen, ben, biz, onlar alanında altı hafta kalıyorsan onda da altı hafta kalabiliriz gibi.

Burada okulların belirlediği ortak tema doğrultusunda hem diğer dersler hem de çocuklar için felsefe dersi yürütürken bu derslerin birbirini etkileyebileceğine, destekleyeceğine eğitici tarafından dikkat çekilmektedir. Ayrıca eğitici altı haftada bir konuların değişmesine yeniden vurgu yapmaktadır. Aynı eğiticinin her hafta farklı bir konunun tartışılmasını önermediğine dair araştırmacıyla arasında geçen diyalogu şu şekildedir:

Araştırmacı: Ama şöyle bir şeyden bahsetmiyorsunuz, örneğin bir hafta arkadaşlığı tartıştık. İkinci hafta oldu bu sefer çevreyle ilgili bir konuyu tartıştık...

ÇE7: Evet onu önermiyorum.

Araştırmacı: Böyle bölük bir şeyi uygun görmediniz.

ÇE7: O olmamalı. Bir de işte mesela altı hafta değerler üzerine konuşuyorsa farklı değerler üzerine konuşabilir ama en azından bir şey vardır yani. Bir tema etrafında olması önemli diye düşünüyorum.

Eğitici her derste tartışılan soru değişse de belirli bir tema ya da felsefe problemi çerçevesinde bir süre tartışılmasını önermektedir. Okulun ortak temalarına uyum sağlayamamak ya da okulun belirlediği böyle temaların olmaması durumunda ise eğitici farklı bir öneride bulunmaktadır. Eğitcinin buna ilişkin açıklaması şu şekildedir:

ÇE7: Ama diğer türlüyse diyelim ki yani diğer opsiyonu da birlikte yürütelim, o zaman genellikle eşit aralıklara bölmeye çalışıyorum. Çünkü şey gibi bir şey yapma şansım yok, yani ben sanat felsefenin sorularıyla çocuklarla bir dönem çalışabilirim. Zihin felsefesinin sorularıyla ikinci dönem çalışabilirim... Orada bir dört hafta arasındaki periyotlarla tutarlı temalar oluşturmak iyi olacaktır. Bunun da sebebi şu, en azından çocuk birinci çalışmayla dördüncü çalışma arasında benzer sorularla giderse oradaki düşünme süreçlerini daha geriye dönüp yansıtma fırsatı bulur. O süreci değerlendirme fırsatı bulur...

Eğitcinin farklı bir alternatif sunarken de birkaç hafta aynı konu etrafında tartışmalar yapılması gerektiğini vurguladığı görülmektedir. Birkaç hafta boyunca benzer konu etrafında farklı sorularla tartışma yürütmenin düşünme sürecini olumlu yönde etkileyeceği eğitici tarafından düşünülmektedir. Aynı zamanda bu noktada eşit aralıklarla ifadesi dikkat çekmektedir. Konu ağırlıklarının eşit aralıklarla olmasına ilişkin diğer görüşler ise şu şekildedir:

ÇE1: Onun dışında diğer bütün bunları bir kenara koyarsam da yani kavramlar gerçekten öyle tek bir ders saatine sığacak kavramlar da değil hiçbiri. Bir yandan hepsine evet eşit zaman veriyorum diyorum ve bu eşitlik aslında bir yandan da bir ders saati.

ÇE3: Yani şöyle o haftada ne kadar saat ayrılacağı bağlı buna. Eğer ki bir saat ayrılacaksa hani bir saatte çok zor bir kavramı ya da konuyu toparlayabilmek. O anlamda bir sonraki haftaya sarkacaktır. Ama eğer haftada iki saat gibi bir oturum yapılabiliyorsa bence yeterli tek bir başlık ya da tek bir soru neyse artık uyarıcımız. Onu tek bir oturumda ya da iki diyeyim yani oturumda yapmamız da olabilir. Ama dediğim gibi yani o ne kadar süre verileceğine bağlı bir taraftan.

Çocuklar için felsefe dersine haftalık ayrılacak olan ders saatinin kavramların tartışılma sürelerini etkilediği eğiticiler tarafından ifade edilmektedir. Tüm kavramlara eşit zaman verilmesi ifade edilirken bir yandan da bir ders saatinin bunun için yeterli olmayacağı düşünülmektedir. Buradan yola çıkarak haftada iki ders saatinin bir kavramı tartışmaya ayrılması yeterli görülürken, çocuklar için felsefe dersinin haftada bir ders saati olması durumunda tartışılan kavramın bir sonraki hafta da tartışılmaya devam edilmesinin uygun olabileceği söylenebilir.

Konu ağırlıkları belirlenirken grubun ihtiyacının göz önünde bulundurulması gerektiği bir eğitici tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

ÇE9: Ama şey dedik ya hani bir grupla karşı karşıya geldiğinizde eğer ihtiyaçlarını o gün yaşadıkları bir konudan dolayı başka bir şey olduğunu görüyorsanız eğer şeyle ilgili, ne bileyim mutlulukla ilgili hazırladığınız bir kitabı onlara okumanız ya da o kitap üzerinden konuşmanız bir şey ifade etmez. Çünkü ora buram buram akran zorbalığı kokuyordur mesela. Görmüşsünüz onu, tanık olmuşsunuzdur, koridorda kulağınıza çalınmıştır. Eğer akran zorbalığının aleni ya da örtük bir şekilde görüldüğü bir çocuk grubuyla beraber iseniz ya da öyle bir konu yaşanmışsa o gün orada, bilmiyorum çok yerini bulmuyor. Çocuklar onu da konuşurlar, adapte olurlar, girerler konuya ama. Dolayısıyla belli bir meseleden hazırlanabilir, evet hazırlanmalı konuya. Fakat buna sıkı sıkıya bağlı kalmak yine yöntemin ruhuna aykırı diyorum. Daha özgür bırakılmasından yanayım.

Eğitici ders öncesinde tartışılacak olan kavrama hazırlanılmasının gerekli olduğunu ifade etmektedir. Fakat grubun ihtiyaçlarını süreç içerisinde görmek ve onların ihtiyaçları doğrultusunda tartışılacak olan kavramı belirlemenin önemini de vurgulamaktadır. Eğiticinin bu konuda daha esnek bir programa işaret ettiği sonucuna varılabilir. Konu ağırlıklarının grubun ihtiyacına göre belirlenmesinin yanı sıra grubun isteklerinin de göz önüne alınması gerektiğine ilişkin görüşlerden iki örnek aşağıda yer almaktadır:

ÇE4: Yani aslında bu da orada atölyeye katılan öğrencilerin ne kadar reaksiyon gösterdikleri ile alakalı bir şey. Örneğin ölümü konuşuyor olmaktan kaçınıyor olabilirler ya

da cinsiyeti konuşmaktan kaçınıyor olabilirler. Bu noktada üzerine gitmek çok da iyi tepki vermeyebilir bu anlamda öğrenci buna ya da katılımcı buna. Eğer böyle bir durum gerçekleşiyorsa bunları daha aza indirip daha konuşabilecekleri meseleler üzerine yoğunlaşmak onları bundan soğutmamızı da sağlayabilir. Yani uzaklaşmalarına da engel olabilir. Çünkü zorlandığımız meselelerden kendimizi geri çekme eğiliminde olduğumuz için. Burada aslında içerikteki reaksiyona ve katılıma bağlı olarak şekillenebilir gibi geliyor bana.

ÇE1: Şöyle en genel düzeyde hepsine eşit zaman ayırdığımı söyleyebilirim. Ama bu çok değişiyor. Dediğim gibi bazen grup öyle bir noktaya geliyor ki bazen kendileri devam edelim diyorlar. O noktada devam ediyoruz. Bazen demiyor ama o kadar belirgin ki devam etmemizin iyi olacağı benim baktığım yerden. Diyorum ki “Bizim konuşacaklarımız üzerine düşüneceğim daha belli ki çok şey var. Biz en iyisi devam edelim gelecek hafta da.” diyorum. Öyle bir yerden devam edebiliyoruz.

Yukarıdaki ifadelerden yola çıkarak grubun tartışılan konuya ilişkin tepkisi, ilgisi ve isteğinin konu ağırlıklarını belirlemede etkili olabileceği söylenebilir. Bazen grup tarafından tartışmanın sürdürülmesi talep edilirken bazen de uygulayıcı tartışmaya devam etmenin uygun olabileceğini düşünebilir ve böylece tartışılan konuya sonraki hafta da devam edilebilir.

Tüm bunlardan hareketle konu ağırlıklarını belirlerken grubun isteği ve ihtiyacı göz önünde bulundurulduğunda, dersin yürütüldüğü grupların özelliklerine göre konuların ağırlıklarının değişebileceği sonucuna varılabilir.

Konu sıralaması. Hangi konunun ne kadar süre ile tartışılacağına belirlenmesinin ardından bu konuların hangi sırada ilerleyeceği sorusuna yanıt aramak gerekir. Bu doğrultuda eğitimcilerle yapılan görüşmelerde öğretim ilkeleri, ilgi çekici sorular, ÇİF ile tanışma, diğer temalarla paralel, bireysel farklılıklar alt temaları ortaya çıkmıştır.

Öğretim ilkeleri öğrenme-öğretme sürecinde amaçların gerçekleştirilmesi, etkinliklerin etkili ve verimli bir şekilde planlanması için kullanılan stratejilerdir. İçerikte

konuların sıralanması hususunda öğretim ilkelerinden olan basitten karmaşığa stratejisinin kullanılabilceği bir eğitici tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

ÇE4: Mümkün olduğunca daha az problemlı konuları öne koymak onları daha rahat hissettirir gibi geliyor. Örneğın yani birinin sırasını çalmak diyelim... gündelik hayatta çok karşılaştıkları ve konuşmaktan daha az çekinecekleri bir şey. Bu tarz daha halledilebilir, üzerine konuşmaya teşvik olabilecekleri meseleler üzerinden giderek, biraz daha alıştıklarında birbirlerine ve daha rahat iletişim kurmaya başladıklarında daha zor meselelere doğru eğilmek, daha kolaylaştırır gibi geliyor işi. Yani basit meselelerden, gündelik meselelerden daha zor ve problemlı meselelere doğru.

Basitten karmaşığa stratejisi ile öğrenciler öncelikli olarak daha basit buldukları konuları öğrenirken zaman ilerledikçe konuların zorluk seviyesi de artmaktadır. Eğiticinin söylediklerinden yola çıkarak; çocuklar için felsefe derslerinde öğrencilere daha kolay gelebilecek konuların günlük hayatta daha sık karşılaştıkları, konuşmaktan çekinmedikleri konular olduğu söylenebilir. Bu noktada bahsi geçen bu tarz konulara ilk haftalarda yer verilirken zaman ilerledikçe daha karmaşık ve zor olabilecek konulara geçilmesi uygun olabileceği söylenebilir.

Eğiticiler öğrencilerin ilgilerini çekecek konuların ya da soruların ilk haftalarda yer almasına ilişkin görüşlerini belirtmişlerdir. İlk haftalarda cezbedici konuların yer almasına ilişkin bir eğitici görüşü şu şekildedir:

ÇE7: Ya birtakım felsefi meseleler ağız sulandıran, cezbedici noktalar oluyor. Örnek veriyorum işte hepimizin şey yaptığı “Bir rüyada yaşamadığını nasıl bilebilirsin?” Hepimizin bildiği bir şey. “Şu anın bir rüya olmadığını nasıl bilebilirsin? Bilebilir misin ya da tam tersini iddia edebilir misin?” Bu mesela çok merak tetikleyen bir şey. İlk haftalarda siz çocuklarla birlikte yeni bir şey, yeni bir karşılaşma yaşadığınızda böyle cezbedici ve işte heyecan uyandıran bir soruyla girmek ya da işte mesela “Bütün parçaları değişen gemi hala o gemi mi?” gibi bir şeyle girmek çocuklarda böyle bir heyecanlı bir şey yapıyoruz hissini

oluşturabiliyor. Öyle başlamanın da öyle bir şeyi oluyor, avantajı oluyor. “Aa felsefede böyle çok düşünüyoruz şey yapıyoruz.” gibi.

Felsefenin bazı konuları yetişkinler gibi çocukları da heyecanlandırıp cezbedebilir. Bu cezbedici sorulara eğitici tarafından örnekler vermiştir. Buradan yola çıkarak öğrencilerin çocuklar için felsefe dersi ile ilk kez tanıştıkları haftalarda onları heyecanlandıracak konularla karşılaştırarak derse ilgilerinin çekilebileceği söylenebilir. Bu da bir sonraki dersleri hevesle beklemelerine sebebiyet verebilir.

Bir eğitici öğrencilerin ilgilerini çekmek üzere ilk hafta merak konusu üzerinden ilerlediğini kendi derslerinden de örnekler vererek şu şekilde açıklamaktadır:

ÇE1: Yani temel en başta yani ilk haftam benim merak üzerine. Yani gerçekten önce mesela ısınma sorusu yapıyorum. Şu an buna gireyim mi bilmiyorum. Isınma sorusu yapıyorum. Isınma dediğim de şey hadi diyorum şimdi, hiç öyle nedenlerden bahsetmediğimiz bir alan. Hadi şimdi herkes kendisini birden beşe kadar bir yere koyacak. İşte bir hiçbir şeyi merak etmem ben hayatta, neyi merak edeceğim ki diyen biri. Beş her şeyi merak ederim diyen birisi diyorum. Arada da işte iki üç dört var. Herkes bir kendini koysun... Yani ilk hafta genelde meraktır.

Eğitcinin ifadelerinden yola çıkarak ilk hafta merak konusu ile derslere başlamak öğrencilerin dikkatlerini çekerken aynı zamanda ısınma oyunlarıyla onları sorgulama sürecine hazırlayabileceği söylenebilir.

Program içerisinde konular sıralanırken dersin yürütüleceği grubun özelliklerinin de göz önünde bulundurulması gerektiği eğitici tarafından vurgulanmıştır. Bu noktada dersin yürütüldüğü grubun geribildirimlerine dikkat edilmesi gerektiği şöyle ifade edilmektedir:

ÇE9: Ama bunu da yine gruptan aldığım geribildirimlerle yaparım. İşte bugün konuştuğumuz atölyede, bir atölye planladım ben. Bir kitap üzerinden konuştuk diyelim ki. Bu kitabımızdaki konu her neyse kavram her neyse üzerine konuştuğumuz, onun üzerinden konuştuk. Kurdukları cümlelerden ya da yaklaşımlarından, birbirlerine olan hitabetlerinden,

çünkü aynı zamanda birbirleriyle de konuşmalarını sağlıyoruz ya, ondan arka planda ihtiyaç olan değilmesi gereken neyse o belli olur. Bir sonraki atölyenin aslında konusunu atölyeyi sürdürürken kafamda oluştururum.

ÇE9: Ya bu şey değil rastgele ya canım bugün bunu konuşmak istedi şeklinde değil. Ama grup bizi yönlendirir neye ihtiyacı varsa. Zaten söylüyor. Söylüyor derken anlatmıyor bunu ama atölyedeki girdisiyle çıktısını çok net bir şekilde değerlendirebilir durumdayız. En azından psikolojik durumları nedir ki o yaştaki çocukların hani bu anlamda da çok ciddi kabullere, desteğe de ihtiyacı olabiliyor. O destek ne ise. Onu mutlaka bir sonraki atölyede sorunsallaştırıp bir hikâye oluşturup işte şöyle olmuştu, yolda görmüştüm, işte gittiğim diğer okulda gibi desteklerle ne olduğunu anlamadan, bir önceki hafta kendi söylemleri olduğunun farkında bile olmayabilirler. Ama yine takıldıkları yer ne ise onun içine çekmeye çalışırım. Genellikle de gelirler.

Eğitici, grubun geribildirimleri doğrultusunda bir sonraki hafta tartışılacak olan konunun belirlenmesinin uygun olacağını ifade etmektedir. Bu noktada grubun tartışmaya ihtiyaç duyduğu kavramları derse taşımaya dikkat çekerken aynı zamanda bu konuların grubun davranış ya da ifadeleri doğrultusunda belirleneceğinden söz etmektedir.

Konu sıralamasının belirlenmesinde ve bunda etkili olabilecek bir diğer faktörün öğrencilerin yaşamış oldukları günlük olaylar olabileceği eğitici tarafından şöyle açıklanmaktadır:

ÇE1: Çok gündelik de olabiliyor. Mesela bugün sınıfımızda şöyle bir şey yaşadık diyorlar. İşte şöyle bir kavga ettiler mesela. Çatışma çözümü. “Gerçekten de her çatışma çözülmeli mi?” İşte “Çatışmalar neden çıkıyor? Çözmemiz gerekiyor mu? Neden?” gibi şeyleri de konuştuğumuz bir gün de oluyor mesela. Spontane yani. Günün, anın getirdiği bir şey de olabiliyor.

Farklı düşünce ve davranıştaki pek çok öğrencinin bir araya gelmesi ile oluşturulan sınıf ortamlarının her birinin dinamiği birbirinden farklı olabilmektedir. Bu noktada her farklı

sınıftaki öğrenci her gün farklı olaylar yaşayabilmektedir. Bu noktada eğiticinin öğrencilerin yaşadıkları günlük olaylara, tartışmalara ya da olabilecek farklı durumlara dikkat çektiği görülmektedir. Bu durumların çocuklar için felsefe derslerine konu olabilmesi söz konusu olabilir. Bu noktada çocuklar için felsefe derslerinde öğrencilerin yaşadıkları olayların konu sıralamasını etkileyebileceği söylenebilir.

Konuların sıralanmasında grubun özelliklerinin yanı sıra ilk haftalarda çocuklar için felsefe dersi ile tanışılmasına ilişkin eğitici görüşleri bulunmaktadır. Bu noktada çocuklar için felsefe derslerinin nasıl yürütüleceğine dair öğrencilerde fikir oluşturulması, bu ders ile tanışmanın önemli olabileceği eğiticiler tarafından vurgulanmaktadır. Çocuklar için felsefedeki rutinleri, gereklilikleri ya da kuralları ilk derslerde konuşmanın önemi eğiticiler tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

ÇE7: Şuna dikkat edebiliyorum. Kendi rutinlerim oluyor. Mesela o rutinlerdeki uyum önemli. Diyelim ki işte sırayla konuşmak, birbirine saygılı olmak vs. kurallar bir şeyler. Protokoller oturtmaya çalışıyorsun, rutinler oluşturmaya çalışıyorsun. İlk haftalarda da aslında daha çok bu kurallar, birlikte yaşam, birlikte tartışmak, birlikte bir şey yapmak gibi...

ÇE3: ...Hani orada iyice bir şeyi desinler yani şu an biz burada ne yapıyoruz, hani ya da bu felsefi soruşturmayı nasıl yürütüyoruz, neler yapıyoruz? Bir yerlere işte söylediklerimizi temellendirmemiz lazım, karşı çıkıyorsak onun nedenini söylememiz lazım vs. gibi. Bir taraftan da aslında işledikleri sürecin de farkına varmaları açısından belki sadece o başta olabilir.

ÇE1: Başta böyle biz nasıl bir yerdeyiz, gerçekten sorular sorduğumuz ve evet düşüncelerimizi ifade ettiğimiz, birbirimizin düşüncesini ciddiyetle takip ettiğimiz ama bir yandan da bu düşüncelere bayağı bütün nedenleriyle ortaya koymamızın da gerekli olduğu bir ortam olduğunu oturtmaya çalışıyorum yani. Evet başlarda bunu biraz yapıyorum.

Eğiticiler bu dersin ilk haftalarında öğrencilerin çocuklar için felsefe ile tanışmaları, dersin gereklilikleri ve nasıl ilerlediği ile ilgili fikir edinmelerine yönelik bir planlama yaptıkları

görülmektedir. Eğiticilerin görüşlerinden yola çıkarak bu derste öğrencilerden beklenenlerin, rutinlerin, kuralların ilk haftalarda konuşulması öğrencileri nasıl bir sürecin beklediğine dair aydınlatılabileceği ve sürece hazırlayabileceği söylenebilir. Rutinler ya da kurallardan söz etmenin yanı sıra ilk haftalarda bu derste topluluk olarak birlikte tartışılacağı bir eğitici tarafından şu şekilde dile getirilmektedir:

ÇE7: İlk haftalarda da aslında daha çok bu kurallar, birlikte yaşam, birlikte tartışmak, birlikte bir şey yapmak gibi. Hani daha bir arada yaşamı öne alan, oranın sorularını, daha çok politik alanın sorularını çevreleyen noktalarda ilerliyorum ki oradan kendimize dair dönüp bakma fırsatı yakalayalım. Yani şunu deme fırsatım oluyor beşinci haftada yaşadığım bir şeyde, "Biz şöyle bir şey konuştuk. Orada siz bu tür şeyler söylemişsiniz, onlar o zaman buraya dair ne söylüyor? Nereye bakarsınız?" gibi.

Eğitcinin ilk haftalarda bu derste birlikte tartışılacağına, birlikte hareket edileceğine yönelik etkinlikler planlamayı tercih ettiği görülmektedir. Bu noktada soruşturma topluluğuna işaret edildiği söylenebilir. Ayrıca eğiticiye göre ilk haftalarda bu konulara değinmek sonraki haftalarda tartışılacak olan konuları da destekler nitelikte olmaktadır.

Çocuklar için felsefe dersinde konuların okulların temaları ile paralel bir şekilde sıralanması eğitici tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

ÇE7: ...buna gezegen denir, buna karışım denir, buna yıldız denir gibi. Birçok şeyi buna ekleyebiliriz. "Öyle midir? Acaba öyle midir bir düşünelim bakalım." Diğer derslerde belki buna vakit bulamayabilirsin. Çünkü koşturduğun bir müfredat var, bilgi olarak şey var. Sonrasında onu o şeyden çıkartıp bir "Öyle midir acaba?" dediğinde ne yapıyorsun, oradaki malzemeyi alıp reflektif bir hâle getirebiliyorsun. Ona tekrar bakıyorsun. Bence bu önemli bir avantaj sağlıyor diyebilirim. O avantajı kaçırmak istemem. Çünkü orada çocuklar doğrudan kendi meselelerinden kalkınabilecekleri bir alan sağlıyorlar. Ötekisinde ben dizersen müfredatı karşlarına işte bu hafta bu, bu hafta bu o zaman ve bu müfredat diğer şeyden kopuk olursa o zaman o fırsat kaçıyor. O yüzden yeni bir şey getirmek yerine okulların yıllık planını alıp bir tema belirleniyor mu, nerede ne şekilde temalar var ve bunlara

felsefi uygunluklar nasıl çıkartılabilir deyip üzerine çalışmak. Zaten bunlar da bir şekilde aslına bakarsan felsefi sorulara denk geliyor. Örnek veriyorum mesela ben sen biz diye bir tema var. İşte kendin olmak, işte karşıdaki kişiyle ilişkilerin ve diğerleriyle. Pardon ben biz onlar. Yani ben olmak ne demek, biz olmak bir topluluk olmak ne demek, onlar ne demek, kendinden olmayan ne demek? Bu; politik felsefenin, sosyal politik felsefenin temel meselesi. Şimdi ben de diyelim ki ilk hafta bunu çalışıyor çocuklar. Ben neden o zaman onlarla etik çalışayım ki? Oradaki politik felsefenin sorularını oraya alırım. Orada birbiriyle konuşabilecekleri bir alan yaratmaya çalışırım diyeyim.

ÇE7: ...benim tercih edeceğim şey daha çok çocukların okul içerisinde müfredatta var olan diyelim bir tema takip ediyorlar. Tema değilse ünite diyebiliriz. Böyle bir alana reflektif bir bakış getirmesini sağlayacak bir alan açmak. Bu yüzden de kullanabileceğim temeldeki merkezi içerik aslına bakarsan okuldaki hali hazırda dönen içerikler üzerine odaklanmaya çalışırım. Bu sayede de reflektif bir alan açmış olurum ve çocukların öteki taraftaki bilgi öğrenimlerine dair daha derinleştirici bir alan sağlamak mümkün olur. Ayrıca bir etkileşim de olur. Buradaki derste aldığı oraya soru olarak taşıyabilir, oradakini burada bir tartışmaya dönüştürebilir gibi. O yüzden aslına bakarsan sürekli olarak şeyi söylüyorum; okuldaki saati açısından da içerik açısından da felsefenin bir disiplin gibi konumlanması yerine felsefenin okul içerisinde diğer alanlarda konuşulan konu üzerine bir düşünme pratiği sağlayan bir alan kurmasını öneriyorum.

Konu ağırlıklarının okulların temalarına göre belirlenmesi ifade edilirken aynı şekilde konular sıralanırken de okulların temalarının göz önünde bulundurulması gerektiği eğitici tarafından ifade edilmektedir. Aynı zamanda bu dersin içeriğinin de diğer derslerden beslenebileceğine değinilmektedir. Böylece öğrencilerin diğer derslerde konuştukları konular üzerine yakın zamanda düşünme fırsatı bulabilecekleri eğitici tarafından ifade edilmektedir. Bu sayede de öğrencilerin diğer derslerde öğrendikleri çocuklar için felsefe dersi ile daha da derinleşerek öğrenmenin kalıcı hâle gelebileceği, diğer derslerde akıllarında oluşan sorulara tartışma sırasında yanıt arayabileceğinden söz edilmektedir.

Çocuklar için felsefe dersinde konuların diğer derslerin programı ile paralel ve ilişkili olabileceği bir eğitici tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

ÇE10: Onu biraz şimdi her sınıfın bir müfredat akışı var ya o müfredat akışına yedirmek doğru olabilir. Çünkü çocuk o sırada ne yapar? Bir derste gördüğü bir konuyu da pekiştirmiş olur. Yani işte Hayat Bilgisinde çevre sorunlarına değiniliyorsa yapacağımız bir felsefe çalışmasında da çevre sorunlarını gündeme getirip onun hakkında da bir düşünmeyi sağlayabiliriz ya da işte sayılarla ilgili geometrinin temel şeyleri veriliyorsa müfredat sırasında biz de matematikle ilgili bir şeyle karşısına çıkabiliriz. Böylece o şeyleri birbiriyle pekiştirebilir. Yani rastgele bugün özgürlükle ilgili bir uyarın var hadi onu çalışayım, yarın başka bir tema olması çok doğru olmaz... bu anlamda bir sıralama olması çocuk karşısında iyi olur diye düşünüyorum.

Eğitici konuların rastgele ilerlemesi yerine belli bir sırada ilerlemesinin uygun olacağını ifade ederken aynı zaman da bu ilerleyişin diğer dersler ile paralel olabileceğini ifade etmektedir. Böylece tıpkı konuların temalar ile paralel ilerlemesi görüşünde olduğu gibi diğer derslerdeki konuların pekiştirilebileceği düşünülmektedir.

Bu derste konular sıralanırken belirli gün ve haftaların da dikkate alınması gerektiğine bir eğitici tarafından şu şekilde dikkat çekilmektedir:

ÇE6: ...Çünkü okulun da bir gündemi var ya hani. Belirli gün ve haftaları var ve sonuçta hani bu gündem oluyor ve hani ona yönelik şeyler yapılıyor, etkinlikler yapılıyor. Onlarla ilişkilence güzel oluyor. Çünkü böyle özellikle Çocuk Hakları, İnsan Hakları Haftası, Dünya Felsefe Günü ya da işte belli başlı Hayvanları Koruma Günü. Böyle belli başlı şeyler çocukları daha duyarlılık alanlarına temas eden şeyler. Sanki şeyle ilişkilenmeli ve sanki eş zamanlanmalı gibi.

Okulun gündemi, ülke ve dünya çapında belirlenen belirli gün ve haftaların bu dersindeki konuların sıralamasında önemli olduğu eğitici tarafından ifade edilmektedir.

Eğitici belirli gün ve haftalar ile paralel bir Şekilde konuların sıralanması bu özel günlere ya da haftalara karşı duyarlılığı arttırılabileceğini vurgulamaktadır.

Konu Seçiminde Dikkat Edilecek Noktalar. Eğitici görüşlerinden yola çıkararak çocuklar için felsefe dersinin içeriği düzenlenirken yapılan görüşmelerde derste tartışılacak olan konuların seçimine ilişkin dikkat edilmesi gereken bazı hususlar belirlenmiştir. Bu hususlar eğitici görüşlerinden yola çıkararak dikkat çekici, tabu konular ve grubun özellikleri olmak üzere alt temalar altında toplanmıştır.

Dikkat çekici. Çocuklar için felsefe derslerinde tartışılacak olan konuların motive edici, heyecan verici ve merak uyandıran konular olmaları eğiticiler tarafından ifade edilmiştir. Buna ilişkin bir eğitici görüşü Şu Şekildedir:

E2: ...Yani böyle Şey olmalı, alevli bir etkinlik olmalı bu etkinlikler. Heyecan ve motive edici olmalı. O da oradaki grubun özelliklerine çok bakacak. Hangi grubun Şey yaptığına yani. İçerik biraz bence o Şekilde belirlenmeli...Verdiğimiz konudan haberi olmayacak, verdiğimiz konu heyecanlandırmıyor olacak. Yani çok önemli bir faktör. Kolaylaştırıcı heyecanlandığı bir konuyla gitmesi ve çocukların da heyecanlandığı konuları görüp onları seçebilmesi.

Eğitici dersin konularını belirlerken grubu heyecanlandıracak ya da motive edecek konulara dikkat çekmekte ve bunun önemli olduğunu ifade etmektedir. Bu heyecanı yalnızca öğrencilerin değil aynı zamanda uygulayıcıların da duymasının önemi üzerinde durmaktadır. Eğitici görüşünden yola çıkararak konuların dersin yürütüleceği grup ile ilişkili olduğu, her gruba göre değişiklik gösterebileceği söylenbilir.

Bir başka eğitici kendi deneyimlerinden yola çıkararak konu seçiminde öğrencilerin heyecanlanmalarının önemini Şu Şekilde ifade etmektedir:

E1: ... bir toplulukta özellikle gerçekten düşünmek için can attıkları, onları daha da heyecanlandıran bir Şey zerine düşünmenin, konuşmanın çok çok daha verimli olduğunu gördüm yıllar içinde.

Eğitici ğrencilerin onları heyecanlandıran konular üzerine tartıştıklarında bu sürecin daha verimli olabileceğini ifade etmektedir. Tüm bunlardan yola çıkararak çocuklar için felsefe dersinde tartışılacak olan konular belirlenirken öğrencilerin ilgilendikleri, onları motive eden ya da heyecanlandıran konuların tercih edilmesiyle dersin niteliğinin arttırılabileceği söylenebilir.

Tabu konular. Çocuklar için felsefe dersinde her konunun tartışılabileceğini belirten eğiticilerin yanı sıra bazı konuların bu ders çerçevesinde tartışılmasının uygun ya da mümkün olmayacağına değinen eğiticiler de bulunmaktadır. Bazı konuların bu ders içerisinde tartışılamayacağını bir eğitici şu şekilde ifade etmektedir:

E7: Bütün dünyada aynı olan şeyler aslında. Din, siyaset, cinsellik meseleleri çok şeyi tartıştırmıyor. Çünkü zaten bunları tartışmak daha ilk çerçevede izin verilmeyen bir şey. Yani Millî Eğitim Bakanlığı sana izin vermez.

Eğitici din, siyaset ve cinsellik konularına dikkat çekerek yalnızca ülkemizde değil dünyada da tartışılmasının g olabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca bu konuların derse taşınması noktasında eğiticinin Millî Eğitim Bakanlığına dikkat çektiği görülmektedir. Başka bir eğitici de din, siyaset gibi konulara ilişkin şunları söylemektedir:

E3: şöyle bana göre yok. Ama okul ortamında olacağı için ve eğer ki tabii MEB'e bağlı bir ders programı varsa "Tanrı var mıdır?" gibi bir soru soramayacağız. Dolayısıyla burada biraz daha sosyolojik şeyler de devreye giriyor. Ama bana kalsa benim açımdan bir sorun yok. Çocuklar tartışsın onu ya da hani ne istiyorlarsa. Belki konu oraya gelir. Hani dinle ya da siyasetle ilgili şeylerde toplumumuz çok hassas. Bu anlamda biraz şey nasıl diyeyim, hani sırf belki de olması gerektiğine inanmıyorum. Sadece böyle hem ailelerden hem dediğim gibi hani bir nasıl diyeyim, hani devlete bağlı sonuçta orada bir şey olacak, ne derler? Ders programı olacaksa yer almayacaktır diye düşünüyorum ya da bu konuda hassas olunacaktır. Ama yoksa ben tartışma ortamında gayet zgr bırakılması gerektiğini düşünüyorum o ayrı.

Eğitici bu ders ile her konunun tartışılmasının mümkün olacağını düşünürken bir yandan da aile ve toplumun din, siyaset gibi konulara bakış açıları ve hassas oluşlarından dolayı tartışılmasının güç olacağını ifade etmektedir. Bir başka eğitici ise tabu konuların bu derste konuşulmasına ilişkin şunları söylemektedir:

ÇE7: ...Özellikle bu türden tabu meselelere alan açmak için hem bir güven ortamının oluşması, bu sınıfta bir güven ortamının, çocuklar arası birbirine güven, size güven öğretmen olarak, sınıflar arası ilişkilere güven. Yani din dersi öğretmeniyle de bir düzgün ilişkin olması lazım bunu konuşurken. Aynı zamanda idareyle bir ilişkin olması lazım. O yüzden ben hiç o topa girmem. Genel olarak zorlayıcı konulara da açıkçası bir yıldan kısa sürece girmiyorum diyebilirim. Yani tabu konular.

Eğiticiye göre din, siyaset gibi tabu ve zorlayıcı olan konuların sınıf ortamında tartışılması için güven, öğretmen ve idare ilişkilerinin olgunlaşması gibi ön koşulların gerçekleşmesi gerekmektedir. Buna ek olarak sınıf ile geçirilen zamanın önemi ifade edilmektedir.

Grubun özellikleri. Çocuklar için felsefe derslerinde tartışılacak olan konuları belirlerken derslerin yürütüleceği grupların bireysel farklılıklarına dikkat edilmesi gerektiği eğiticiler tarafından vurgulanmıştır. Her grubun dinamiği, ihtiyaçları, istekleri ve özellikleri farklı olabileceği için bu durum konu seçimine yansımaktadır. Ayrıca bu ders ile tartışılacak olan konuların amaçlara ulaşmada araç oldukları, bundan dolayı grubun özellikleri doğrultusunda belirlenen konuların tartışılmasının yeterli olabileceği iki eğitici tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

ÇE2: Çok çok önemli olduğunu sanmıyorum. Eğer yani az önce söylediğim amaç doğrultusunda ne fayda getirecekse o olmalı. Yani çocukları düşündürecek konular hangileriye onlar olmalı. Bu birçok faktöre dayanıyor; çocukların kim olduğuna kaynaklanıyor, kolaylaştırıcının kim olduğuna dayanıyor.

ÇE5: Müzakere etmek, yani tartışmak ve neyi konuşacağımızı ve neyi tartışacağımızı tartışmak da bu işin önemli bir parçası ve yine bir metaforla ifade etmek gerekirse, beyin kaslarını düşünme kaslarını güçlendirmeye ihtiyaca var. Patates çuvalı kaldırmışım ya da taş ya da dambıl. Ben bununla ilgilenmiyorum... Bunlar benim için bir enstrüman...

Eğiticiler tartışılacak olan konuların çok önemli olmadığını, önemli olanın amaçlara ulaşmak olduğunu ifade etmektedir. Konuların yalnızca öğrencileri düşündürecek konular olmalarına dikkat çekilirken konuları belirlemede öğrencilerin ve uygulayıcıların kim olduğunun bu durumu etkilediğini belirtmektedirler. Bu dersin yürütüleceği her grubun farklı özelliklere sahip olacağı düşünüldüğünde grubun özellikleri temasının ortaya çıktığı görülmektedir.

Konuların seçiminde dersin yürütüleceği grupların ve yaş grubunun genel ihtiyaçlarına dikkat edilmesi gerektiği eğiticiler tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

ÇE4: Dediğim gibi aslında iletişim meselesi temele alınması gerekir ya da neye ihtiyaçları varsa onlar göz önünde bulundurulması gerekir. Hepsinin temeli bu noktaya dayanıyor aslında.

ÇE4: Yani formatı çok fazla belirlemeden, akışkan halde bırakarak o dönemin öğrencilerin neye ihtiyacı varsa, ne konuşmak istiyorlarsa. Atıyorum beş dakika öncesinde teneffüste yaşadıkları bir problem var, bu konuda anlayamıyorlar ya da bir konuda birbirlerini kabul etmek istemiyorlar. Bunları oradaki kolaylaştırıcı gözleminde olacak şeyler olacak zaten. Bunları okulda uygulamamız demek öğretmen tarafından uygulamamız demek bir noktada. Bunların farkına vararak bunları çözme girişimi anlamında kullanılabilir. Yani içeriği bu şekilde belirlenebilir. Ama dediğim gibi yani bir keskin müfredat çok makul gelmiyor açıkçası.

ÇE8: Ya da şöyle söyleyelim, iki şekilde çalışıyorum ben. Eğer bunu ayrı bir ders olarak programa yerleştirmişse çok bağımsız bir yerden konu başlıkları seçiyorum.

Çocukların ihtiyaçlarını biraz görüyorsunuz. Hani neyi konuşmaya ihtiyaçları olup olmadığını. Bir de o gelişimsel olarak da şeyi biliyorsunuz bir yerden sonra. Bu yaş grubu bunu konuşmayı seviyor... Ama dördüncü sınıfa geldiğinde daha ilişkiler, arkadaşlar arasında böyle sinir bozucu davranışlar vs. hani. Onları konuşmak gibi.

Eğiticiler konuların seçiminde grubun ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması gerektiği üzerinde durmaktadır. Grupların ihtiyaçlarının ise gözlemlenebileceği gibi öğrencilerin gelişimsel düzeylerinin konuların seçiminde etkili olabileceğini ifade edilmektedir. Eğiticilerin iletişim ve ilişkileri bu konulara örnek olarak verdikleri görülmektedir.

Çocuklar için felsefe derslerinde hangi konu üzerine tartışılacağı grup tarafından da belirlenebileceğine yönelik eğiticiler görüşlerini bildirmiştir. Buna ilişkin görüşler şu şekildedir:

ÇE1: Diyorum ki bu günlerde bu sıralarda kafanızı karıştıran, meraklandığınız, üzerine daha çok böyle düşünmek, konuşmak hatta başkalarının ne düşündüğünü merak edip onların düşüncesini duymak istediğiniz bir şey var mı? Ebeveynlere diyorum ki evde sizin böyle daha gündeminizde olan bir konu var mı? Öğretmenlere diyorum okulda böyle bir konu var mı? Çocuklara doğrudan sizin dünyanızda böyle bir şey var mı diye soruyorum... Evet kolaylaştırıcı özene bezene hazırlanır. Kendisi de ayrıca bir heyecanlıdır belli bir konuyu tartışmak için. Ama eğer gittiğinde topluluk o gün o havada değilse asla bu yaptırılamaz. Zaten tam yapılandırılmış bir yaklaşım değil, yarı yapılandırıyoruz. Oradaki sunulan şeyin bir karşılığı yoksa o havada kalıyor. Sadece kendi kendimize heveslendiğimizle kalırız. Bu yüzden topluluğun kendisinin o dönemki gündeminde ne olduğu önemli.

ÇE1: Yani grup olarak da bazen diyorlar ki "Biz bugün bunu tartışmak istiyoruz." Tamam. "Bugün bunu kesin istemiyoruz." diyorlar anında üstünü çiziyorum. Ama şey gibi genel olarak istemiyoruz değil. Bugün buna şeyimiz yok, isteğimiz bunun için bu kadar canlı değil gibi bir şey.

ÇE3: Onların belki ortaya çıkaracağı tartışmak isteyecekleri farklı bir soru olabilir. Dolayısıyla hani o çeşitlenebilir. İlla ki hani şeye de biraz karşıyım ben, hani “Mutluluk nedir?”i kolaylaştırıcı verdi. Tamam bitti gibi bir şey yok. Oradan belki başka bir soru çıkacak. Onun üzerinde tartışmayı sürdürecekler. Artık nerede derinleşiyorsa oraya kayacaktır konu. Dolayısıyla hani belki temel başlıklar belirlenebilir de o soruşturma daha özgür kılınabilir. Çünkü amaç orada onların düşüncelerini kolaylaştırmak.

Eğitici kendi atölyelerinde öğrencilerden konuşmak istedikleri konuları söylemelerine ilişkin nasıl bir yol izlediğinden söz etmektedir. Bu noktada grubun ne tartışmak isteyeceğini göz önünde bulundurarak daha özgür bir alan açtığını söyleyebiliriz. Bunu da tartışılan konuda daha fazla derinleşmek, eğiticinin tabiri ile konunun havada kalmaması için yaptığını söyleyebiliriz. Eğiticilerin ifadelerinden yola çıkarak derslerin planlamasında, gruptan gelen istekler doğrultusunda soruların çeşitlendirilmesinin ya da bu sürece yön vermesinin önemli olduğu sonucuna varılabilir.

Konuların seçiminde kolaylaştırıcının ilgi alanlarının önemli olduğu bir eğitici tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

ÇE2: Yani çocukları düşündürecek konular hangileriye onlar olmalı. Bu birçok faktöre dayanıyor; çocukların kim olduğuna kayıyor, kolaylaştırıcının kim olduğuna dayanıyor. Yani mesela sanat felsefesi olmalı diyorum ben diyelim ki, kolaylaştırıcı sanat felsefesi hakkında bir şey bilmiyorsa mümkünse (anlaşılmıyor) olmasın. Yani böyle şey çok gerçekçi gelmiyor bana. Çok makul gelmiyor bana. Çünkü bunu yapacak kişiler en önemlisi ve yapacak kişilerin kim olduğu, onların bilgileri, ilgileri çok önemli olacak. Onlara biz şey verdiğimiz zaman, merkezden oluşturulmuş bir program verdiğimiz ve bu yapılacak dediğimiz zaman, hani merkezi yönetimlerin yaşadığı bütün zorlukları bir anda yaşamaya başlayacağız. O insan bilmiyor olacak o insanın ihtiyaçları farklı olacak. Verdiğimiz konudan haberi olmayacak, verdiğimiz konu heyecanlandırmıyor olacak. Yani çok önemli bir faktör. Kolaylaştırıcı heyecanlandığı bir konuyla gitmesi ve çocukların da heyecanlandığı konuları görüp onları seçebilmesi.

Eğitici konu seçiminde öğrencileri heyecanlandırarak konuların seğilmesine dikkat çekmektedir. Ayrıca bu dersi yürütecek olan uygulayıcının da heyecanlanması ve ilgi alanlarının göz önünde bulundurulması gerektiğine de işaret etmektedir. Bu göz ardı edilirse kolaylaştırıcının ilgilenmediği, heyecanlanmadığı konularla derse giriş yapma ihtimalinin olabileceği düşünölmelidir. Eğitici bunun zorluklar yaşatabileceğini ifade etmektedir.

Tartışılacak konuların her grubun özelliğine ve yaşantısına göre değişiklik gösterebileceği bir eğitici tarafından şöyle ifade edilmektedir:

ÇE5: Şimdi dünyalarında neler varsa onları tartışmak. Yani hazır içerikle gitmek yerine onlardan içerik almak. Onların dünyalarında ne var? Her sokağın başka bir gündemi vardır. Bu sokakta sinek var, öbür sokakta akran şiddeti var, öbür sokakta işte geçmeyen gelmeyen otobüsler var, öbür sokakta torbacılar var. Her sokağın bir (anlaşılmıyor) var. Dolayısıyla da biçimsel olarak tarif edelim derken bunu söylüyorum. Onların kendi dünyalarındaki kavramları yani şimdi benim tırnak içinde soylu bir yerdeysem, "Nereye tatile gideceğiz?" tatil meselemizken bir diğer yerde ise çocuk işçiliği ana mesela. Anadilde hayata katılamama. Türkiye'de 750.000 çocuk vatansız bir biçimde doğdu ve Türkiye'de yaşıyor. Bu çocukların dünyasındaki Türkiye'de %40 çocuk yoksulluğu var. Bu düzensiz göçmenlerde %70'lerin üzerine çıkıyor çocuk yoksulluğu kavramları. Şimdi hanelerin %40'ında gıdaya erişim sorunu var Türkiye'de şu an... Şimdi dolayısıyla da bunları çoğaltmak mümkün. Ama biraz onlara dokunan, onların hayatına ruhuna dokunan şeyleri aslında tartışma konusu yapmak.

Eğiticinin tartışılacak konuları öğrencilerin hayatlarından seğmek gerektiği üzerine durduğu görölmektedir. Fakat burada her bölgedeki her şehirdeki hatta her sokaktaki hayatın farklı olabileceğine dikkat çekilmektedir. Bundan dolayı eğiticinin bu ders ile tartışılacak olan konuların öğrencilerin özellikleri doğrultusunda belirlenmesini uygun gördüğu söylenebilir. Eğiticinin tartışılacak olan konuların öğrencilerin günlük hayatlarıyla ilişkili olmasına dair diğer sözleri şu şekildedir:

ÇE5: ...Nasıl her bir kişinin bir dünyası varsa topluluğun da bir dünyası var ve onların dünyalarında her ne var ise yoksulluk, şiddet, tecavüz, zorbalık, aile vb. Bunlar konuşulabilir. Onların dünyalarında olan şeyler. Yani buna yer açmak. Anlatabiliyor muyum? "Hiçbir şey konuşmak istemez." Olur mu öyle şey? Öyle değil ki bunlar. Yani muhakkak bunlar yaşıyorlar. Duyguları var, düşünceleri var değil mi? Cümle kuruyorlar anlam dünyaları var bu insanların, öğrencilerin. Yeter ki işte kendilerini oyunun bir parçası olarak görmek istemeleri... Onların dünyasındaki Ayşe gelsin zorbalığı önersin, Fatma gelsin arkadaşlığı önersin, işte Hayrullah gelsin ya da İsmet gelsin yabancı olmayı yani anasızlığı babasızlığı, göçmenliği konuşsun, umutsuzluğu konuşsun. Neyi yaşıyorsa onu söylesin ve bunu gerekçelendirsin...

Eğitici bu ders ile tartışılacak olan konuların öğrencilerden gelmesinin yanı sıra bu konuların öğrencilerin yaşamlarıyla ilgili olmasının öneminden söz etmekte, öğrencilerin yaşamlarında ne var ise bunun derse taşınmasını uygun görmektedir. Buradan yola çıkarak çocuklar için felsefe derslerinde tartışılacak olan konuları öğrencilerin kendileri sınıfa taşıyabilecekleri gibi uygulayıcılar da onların yaşamlarıyla ilgili konuları tartışmaları için fırsat verebilir diyebiliriz.

Uygulayıcının Rolü. Çocuklar için felsefe derslerinde içerik belirlenirken uygulayıcının felsefe bilgisi, çocuklar için felsefeyi bilmesi, konular üzerine düşünmüş olması, tartışma sürecini yürütebilecek olması gibi noktalar eğiticiler tarafından işaret edilmiştir. Bu doğrultuda kolaylaştırıcının rolü temasına ihtiyaç duyulmuştur ve felsefe bilgisi, felsefi diyalogu bilme ve konuya hâkim olma alt temaları altından eğitici görüşleri toplanmıştır. Bu dersin daha nitelikli bir şekilde yürütülmesi için uygulayıcının felsefe bilgisine sahip olmasının önemli olduğu eğitici tarafından şöyle açıklanmaktadır:

ÇE8: Doğrudan o tartışmaları yapmasanız bile sizin oraya hâkim olmanız önemli. Çünkü yukarıdaki etik tartışmayı yaptırabilmek için de bu tarafın bilgisine ihtiyaç var. Ben şöyle diyorum o bilgi işte varlık felsefesi ve mantık, böyle en dipteki temel alanlar, onlar üzerine de tartışma yaptırılabilir. Ama bu zor geliyor. Hadi diyelim ki etik, siyaset, sosyal

felsefe üzerine yaptırdınız. Ama orada kolaylaştırıcının bir aşağıya hâkim olması iyi olacaktır. Yoksa bunlar çok basit bir kahve sohbetine dönme riski taşıyor. Bir de daha uygulamalı alanlar var yukarıda. Mesela eğitim felsefesi, hukuk felsefesi, din felsefesi gibi. Hani o disiplinlerin sorularına cevap veren. Onlarla konuşulabilir. Ama onları da nitelikli bir şekilde konuşmak için yine en dipteki o felsefi bilgiye ihtiyaç duyuyoruz. Çünkü orası o içimizdeki referans sistemini kurdurtan yer orası. Yani epistemoloji, ontoloji, mantık dediğimiz alan. Birebir onların tartışmalarını yaptırıyor olmasanız dahi sizin kolaylaştırıcı olarak oraya hâkim olmanız bence önemli.

Uygulayıcının felsefenin araştırma alanlarını ve ilgili disiplinlerini biliyor olmasının önemli olduğu, aksi hâlde yürütülecek olan bu dersin amacına ulaşamayacağı eğitici tarafından ifade edilmektedir. Bu noktada uygulayıcı felsefenin temel problemlerini derste tartışmayacaksa bile diğer kavramları destekler nitelikte olan ve felsefenin temelinde olan varlık, bilgi, değer gibi alanlara yönelik bilgisine sahip olmak önemlidir diyebiliriz.

Başka bir eğiticinin bu derste tartışılacak olan konulara uygulayıcının hâkim olması gerektiğine ilişkin görüşleri şu şekildedir:

ÇE2: ...üç beş sayfada o konunun arka planına ulaşması mümkün değil. Kolaylaştırıcının o konunun arka planına dönüp de bakabiliyor, onları okuyabilir, o kaynaklara ulaşabiliyor olması gerekiyor.

Uygulayıcının derse götüreceği konuya dair bilgi sahibi olmasının, konuyu derinlemesine incelemiş olmasının önemi eğitici tarafından vurgulanmaktadır. Konulara hâkimiyetin ise ciddi bir çalışma gerektireceği, bu alanda okumalar yapmasının önemli olabileceği düşünülmektedir. Uygulayıcının konuya hâkim olmasının yanı sıra felsefi diyalogu biliyor olması bir eğitici tarafından ifade edilmektedir. Eğitici felsefi diyalog ile hangi sorunun tartışmayı felsefi niteliğe taşıyabileceğinin farkında olmasını şu şekilde açıklamaktadır:

ÇE2: Bu arada bir ders programı da verilebilir ve yine onunla felsefe yapmayabilirler. Çünkü o şeyi bilmiyorlarsa felsefi diyalogun neye benzediğini, ki bu çok kolay bir şey değil, o standartlar konusunda bir fikirleri yoksa ellerinde hazır iyi oluşturulmuş bir program olsa da felsefe yapmayacaklar. Bence en önemli, yani çocuklarla felsefenin ana problemi bu, felsefi diyalogun diğer konuşma tiplerinden nasıl ayrıldığı. Bu konuda yönlendirmeliyiz ve bu konuda bazı şeylerin altını çizmeliyiz. Bu programı uygulayacak olan kolaylaştırıcılar bu konuda bilgili olurlarsa zaten kendi yollarını çizebilirler. Ama bu konuda bilgili olmazlarsa kendilerine çizilmiş bir yol da verilse yine başarılı olmayacaklar. Yani atıyorum “Zorbalığı nasıl önleyebiliriz?” Bu felsefi bir soru değil. Konuştuk diyelim ve öğretmenler bunu konuşmak istiyorlar. Önemli bir konu çünkü. Önemli olmadığını söylemiyorum. Ama felsefi değil. Mesela bunu göremiyorsa ya da bunun farkında değilse. Sonra şunu konuşuyorsa “Sizce zorbalığı nasıl engelleyebiliriz?” Bu başka bir şey oluyor yani felsefeden uzaklaşmaya başlıyor. Bunu görmesi asıl önemli olan şey. Bir şey çizmeli miyiz derken bunu çizmeliyiz. Yani birtakım sınırlar kesinlikle olmalı. Ama sınırlar felsefi diyalogun ne olduğu ile ilgili olmalı, konudan ziyade. Çünkü onu bilirse eğer, o konudaki şeyi görebilir, felsefenin o konunun neresinde olduğunu görebilir.

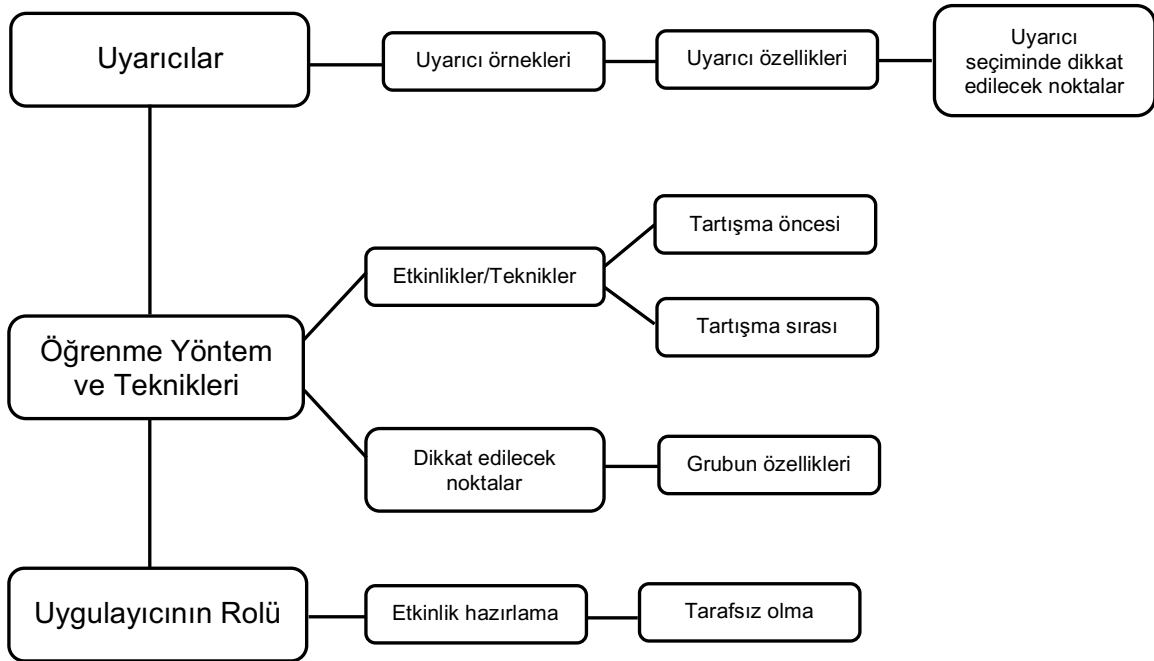
Uygulayıcının hangi sorunun öğrencileri felsefi diyaloga götüreceğini biliyor, felsefi diyalog ile diğer diyalogları birbirinden ayırabiliyor olmasının önemi eğitici tarafından ifade edilmektedir. Felsefi diyalog ile diğer konuşma türleri arasındaki farkı bilen bir uygulayıcının bu ders kapsamında hangi konuda nasıl sorular soracağını bilebileceği söylenmektedir. Bu yüzden de bu ders ile hangi konuların tartışılacağına karar vermekten ziyade uygulayıcının çocuklar için felsefe ile ilgili bilgi sahibi olmasının önemli olduğu eğitici tarafından vurgulanmaktadır.

Üçüncü Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

“Çocuklar için felsefe eğitmeni eğitimcilerinin görüşlerine göre ilkökul 4. sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının öğrenme-öğretme süreci nasıl olmalıdır?” alt araştırma sorusunda öğretim programının bileşenlerinden olan

öğrenme-öğretme sürecine ilişkin çocuklar için felsefe eğitmeni eğitimcilerinin görüşlerine ulaşmak hedeflenmiştir. Bu alt araştırma sorusuna ilişkin eğitici görüşlerinden yola çıkarak “Uyarıcılar”, “Öğrenme Yöntem ve Teknikleri” ve “Uygulayıcının Rolü” olmak üzere üç ana tema ortaya çıkmıştır. Her bir ana temanın altında alt temalar yer almaktadır. “Uyarıcılar” ana teması altında uyarıcı örnekleri, uyarıcı özellikleri, uyarıcı seçiminde dikkat edilecek noktalar yer almaktadır. “Öğrenme Yöntem ve Teknikleri” ana teması altında etkinlikler/teknikler, dikkat edilecek noktalar bulunmaktadır. “Uygulayıcının Rolü” ana teması altında ise etkinlik hazırlama ve tarafsız olma olarak yerini almaktadır. Bu ana temalar ve bunlara ilişkin alt temaları Şekil 3’te sunulmuştur; devamında her biri katılımcı görüşleriyle desteklenerek açıklanmıştır.

Şekil 3. Üçüncü Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Uyarıcılar. Çocuklar için felsefede tartışılacak konuyla ilişkili düşünmeyi başlatmak, dikkati çekmek gibi sebeplerden dolayı bir uyarıcı kullanılması uygun görülmektedir. Kullanılacak olan bu uyarıcıların özellikleri ve türleri çeşitlilik gösterebilir. Bu doğrultuda

eğiticilerin uyarıcılara ilişkin görüşleri alınmış olup uyarıcı örnekleri, uyarıcı özellikleri ve uyarıcı seçiminde dikkat edilecek noktalar şeklinde alt temalara ayrılmıştır.

Uyarıcı özellikleri. Çocuklar için felsefe dersinde kullanılacak olan uyarıcıların özelliklerine ilişkin bir eğitici şunları söylemektedir:

ÇE7: Yani orada bence hangi uyaran kısmının çok bir şeyinden ziyade hangi kavramlara yer verilmeli? Onu da zaten bir önceki soruda ele aldığımızı düşünüyorum. Yani çünkü senin önemli olan şey hangi uyarının olduğu değil, hangi kavramsal niteliği ele aldığı önemli.

Eğitcinin uyarıcıların ne olduğundan ziyade bu derste tartışılacak olan konunun, kavramın önemi üzerinde durduğu görülmektedir. Bu derste kullanılacak olan uyarıcının belirlenmiş olan kavrama ulaşmada yalnızca bir araç olacağı düşünülmektedir. Buradan yola çıkarak uyarıcının ne olduğundan çok içerikte belirlenen konuların ya da soruların nitelikli olmasının önemli olabileceği söylenebilir.

Uyarıcı örnekleri. Çocuklar için felsefe dersinde kullanılabilecek olan uyarıcı örnekleri eğiticiler tarafından belirtilmiştir. Bu örnekler özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflama şu şekildedir: Görsel uyarıcılar, üç boyutlu uyarıcılar, sözel uyarıcılar, yazılı uyarıcılar, görsel-işitsel uyarıcılar, işitsel uyarıcılar ve dış mekân.

Tablo 10. Uyarıcı Türleri ve Örnekleri

Uyarıcı Türleri	Örnekler
Görsel Uyarıcılar	Fotoğraf, resim (Harlequin-Karnaval), karikatür
Üç Boyutlu Uyarıcılar	Heykel
Sözel Uyarıcılar	Soru, örnek olay
Yazılı Uyarıcılar	Atasözleri, mitolojik öyküler, gazete haberi, hikâye kitapları (Boşluk, Küçük Fare ile Kırmızı Duvar, Leo Lionni kitapları, Kurbağa ve Murbağa, Kumkurdu), çizgi roman
Görsel-İşitsel Uyarıcılar	Animasyon, kısa film, video
İşitsel Uyarıcılar	Şarkı
Dış Mekân	Sanat galerisi, müze

Çocuklar için felsefe derslerinde fotoğraf, resim ve karikatür gibi uyarıcıların kullanılabilmesi eğiticiler tarafından belirtilmiştir. Bu uyarıcıların özellikleri göz önünde bulundurulduğunda görsel uyarıcılar başlığı altında toplanmasının uygun olabileceği düşünülmüştür. Bu derste fotoğraf ve resmin uyarıcı olarak kullanılmasına ilişkin iki eğiticinin görüşü şu şekildedir:

ÇE3: ... Hani işte animasyon kullanılabilir, ne bileyim farklı farklı fotoğraf, resim gibi farklı uyarıcılar kullanılabilir... Yani çok olabilir. Fotoğraf olabilir, bir resim olabilir, belki bir şarkı bile olabilir...

ÇE6: ...sadece bir resim bile çok çalışıyor. Onları da hatırlıyorum. Benim çok bir şey söylememe gerek kalmadan onları düşünmeye, konuşmaya teşvik eden görseller var birçoğunda.

Eğiticilerin resim ya da fotoğrafı bu derste uyarıcı olarak kullanılabilmesini belirttikleri görülmektedir. Ayrıca bu uyarıcıların öğrencileri düşünmeye, konuşmaya teşvik eden nitelikte oldukları ifade edilmektedir. Buna ek olarak bir eğitici yürütmüş olduğu çocuklar için felsefe atölyesinde uyarıcı olarak kullandığı resme şu şekilde örnek vermektedir:

ÇE6: ...dün akşam, atölyede Harlequin'in Karnaval'ını yaptık işte hayal etme konusunda. Küçük bir gruptu aslında mesela. 9-10 yaşlarında onlar.

Benzer yaş grubuyla atölye gerçekleştiren eğiticinin hayal etme konusunu Harlequin-Karnaval resmi ile gerçekleştirdiği görülmektedir. Resim ve fotoğrafın yanı sıra karikatürün de bu derste uyarıcı olarak kullanılabilmesi eğitici tarafından şu şekilde belirtilmektedir:

ÇE6: Karikatür olabilir. Karikatürü daha çok kullanabilmeliyiz hatta bence. Çünkü çocukların dünyasında çok özel yeri var. Hatta hani çizmeye yapmaya teşvik etmek gibi değil ama daha çok görmeliler sanki karikatür örneklerini.

Eğitici karikatürü bu derste kullanılabilir bir uyarıcı olarak örnek verirken aynı zamanda daha sık kullanılmasını ifade etmektedir. Bunun sebebinin de öğrencilerin dünyasındaki yeri ile açıklamaktadır. Buradan yola çıkarak öğrencilerin karikatür örneklerini daha fazla görmelerine bu dersin de aracı olabileceği söylenebilir.

Tüm bunlardan hareketle çocuklar için felsefe derslerinde görsel uyarıcı olarak sınıflandırılan resim, fotoğraf ve karikatürün uyarıcı olarak kullanılmasının uygun olabileceği sonucuna varılabilir.

Çocuklar için felsefe derslerinde heykelin bir uyarıcı olarak kullanılabilir eğitici tarafından belirtilmiştir. Bu uyarıcının özellikleri göz önünde bulundurulduğunda üç boyutlu uyarıcı başlığı altında bulunmasının uygun olabileceği düşünmüştür.

Sanatın her dalının uyarıcı olabileceğini, heykelin de bu noktada bir uyarıcı olarak kullanılabilirine ilişkin görüş şu şekildedir:

ÇE10: ...Ama sanat alanına geçtiğimiz zaman çok daha şey oldu, çocukların enerjisinin çok daha yükseldiğini hissettim uygulama, atölyeler sırasında. Bu anlamda böyle hani şimdi karşıma çocuklar geldiği zaman işte onlarla bir felsefe atölyesi yapmak düşüncesi oluştuğunda hemen aklıma hangi sanat eserini kullanayım gibi bir şey geliyor. O anlamda sanat inanılmaz olanaklar sağlıyor. Sanatın her dalı. İşte heykel sanatı, günümüz güncel sanat şeyleri...

Eğiticinin ifadelerinden yola çıkarak bu derste sanatın kullanılmasının öğrencilerin enerjisini yükseltebileceği söylenebilir. Ayrıca sanatın geniş bir yelpazesi olduğunu düşünürsek çeşitli uyarıcıların bu derste kullanılabilirliğini söyleyebiliriz. Eğitici ise heykel ve güncel sanatları uyarıcılara örnek olarak belirtmiştir.

Çocuklar için felsefe derslerinde bir sorunun sorulması ya da bir olayın anlatılmasının uyarıcı olarak kullanılabilir eğitici tarafından belirtilmiştir. Bu uyarıcının özellikleri göz önünde bulundurulduğunda sözel uyarıcılar başlığı altında toplanmasının

uygun olabileceği düşünölmüştür. Bu ders çerçevesinde sorunun uyarıcı olarak kullanılabileceği bir eğitici tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

ÇE4: Bazen uyaran yerine direkt olarak bir soruyla girmek de aslında işe yarayabiliyor, yaşanan bir problemin üzerine gitmek adına. Bunlar kullanılabilir gibi geliyor yani okul ortamında.

Eğitici soru sormanın bir uyarıcı olarak kullanılabileceğini dile getirmektedir. Özellikle yaşanan bir problemi ele almak adına soru sormanın işe yarayabileceğini ifade etmektedir. Eğitici öğrencilerin yaşadıkları durumları, problemleri bu derste uyarıcı olarak kullanılabileceğini, örnek olaylar üzerine tartışma başlatılabileceğini şu şekilde ifade etmişlerdir:

ÇE1: Çok gündelik de olabiliyor. Mesela bugün sınıfımızda şöyle bir şey yaşadık diyorlar. İşte şöyle bir kavga ettiler mesela. Çatışma çözümü. "Gerçekten de her çatışma çözülmeli mi? İşte çatışmalar neden çıkıyor? Çözmemiz gerekiyor mu? Neden?" gibi şeyleri de konuştuğumuz bir gün de oluyor mesela. Spontane yani. Günün anın getirdiği bir şey de olabiliyor... Film çok, hikâye çok, işte gazete olayı olabiliyor elbette. Kendi yaşadığım bir şey olabiliyor. Kendi hayatımdan veriyorum.

ÇE4: ...tamamen o anki meseleler üzerinden gitmek istiyorsak, yaşanan bir durum üzerinden bir hikâye değil de direkt olarak yaşanan bir durum üzerinden konuşma başlatılabilir. Bunlar uyaran olarak kullanılabilir.

ÇE9: Ya bu şey değil rastgele ya canım bugün bunu konuşmak istedi şeklinde değil. Ama grup bizi yönlendirir neye ihtiyacı varsa. Zaten söylüyor. Söylüyor derken anlatmıyor bunu ama atölyedeki girdisiyle çıktısını çok net bir şekilde değerlendirebilir durumdayız. En azından psikolojik durumları nedir ki o yaştaki çocukların hani bu anlamda da çok ciddi kabullere, desteğe de ihtiyacı olabiliyor. O destek ne ise. Onu mutlaka bir sonraki atölyede sorunsallaştırıp bir hikâye oluşturup işte şöyle olmuştu, yolda görmüştüm, işte gittiğim diğer

okulda gibi desteklerle ne olduğunu anlamadan, bir önceki hafta kendi söylemleri olduğunun farkında bile olmayabilirler.

Eğiticilerin öğrencilerin sorunlarından, günlük hayatlarından yararlanarak oluşturdukları örnek olayları derslerde uyarıcı olarak kullandıkları görülmektedir. Bunun yanında yalnızca öğrencilerin yaşadıkları olayları değil, uygulayıcıların kendi yaşamlarından örnekleri de bu derste uyarıcı olarak sunabileceği söylenebilir. Eğiticilerin ifadelerinden yola çıkarak derste tartışılacak olan konuları öğrencilerin yaşamlarından ya da problemlerinden seçerken aynı zamanda yaşanan durumları hikâyeyeleştirip dönüştürerek örnek olay hâlinde sunulabilir.

Çocuklar için felsefe derslerinde atasözlerinin, deyimlerin, mitolojik öykülerin, gazete haberlerinin, hikâye kitaplarının ve çizgi romanların uyarıcı olarak kullanılabilmesi eğiticiler tarafından belirtilmiştir. Bu uyarıcının özellikleri göz önünde bulundurulduğunda yazılı uyarıcılar başlığı altında toplanmasının uygun olabileceği düşünülmüştür.

Atasözlerinin ve deyimlerin uyarıcı olarak kullanılabilmesine ilişkin bir eğitici görüşü şu şekildedir:

ÇE9: Atasözlerini kullanırım. Türkçeyi düzgün kullanmak, konuşmak, işte kavramların ne olduğunu net bir şekilde anlamaları çok kıymetli bence. Çünkü çocuklarla felsefenin ana hedeflerinden birinin bence bu olarak tanımlanması gerekiyor. Kavramları net ve doğru bir şekilde biliyorlar mı?.. Atasözlerini seçerim çünkü çok katmanlıdır atasözleri. Özellikle hani onların içlerindeki kelimelere göre daha rahat anlayabilecekleri, günlük yaşam içerisinde kullanılan bazı atasözleri ise. Anlamını bilmeden kullandıklarına tanık olduğumu özellikle seçerim ve atasözleri üzerinden, deyimler üzerinden konuşuruz.

Eğitcinin uyarıcı olarak atasözlerini ve deyimleri seçtiği görülmektedir. Bunun sebebinin ise ilk olarak kavramları net bir şekilde bilmek, anlamak; ikinci olarak ise atasözlerinin katmanlı olması ile açıklamaktadır. Yukarıdaki görüşten yola çıkarak; eğitcinin

uyarıcı olarak kullanılacak olan atasözünü ya da deyimini belirlerken öğrencilerin kullandıkları, anlamalarının daha kolay olabileceği atasözü ya da deyimini seçtiği söylenebilir.

Bir eğitici bu derste mitolojik öykülerin, tragedyaların uyarıcı olarak kullanılabilmesini şu şekilde açıklamaktadır:

ÇE10: Mitoloji, mitolojik öyküler ve masallardan faydalanılabilir. Ama çok iyi seçici olmak lazım onlarla ilgili olarak diye düşünüyorum. Son dönemlerde şey yapmaya başladık. Mesela tragedyalar üzerine birazcık düşünmeye başladık. Tragedyalar da bu anlamda malzeme verebilir diye. Tragedyalar biraz kasvetli konular ama yine onların içinden problemler seçilip çocukların karşısına şey, felsefe atölyeleri olarak çıkarmak mümkün.

Eğiticiye göre mitoloji, mitolojik masallar ve hikâyeler, tragedyalar uyarıcı olarak kullanılabilir. Eğitici bu kaynaklardaki konular kasvetli olsa da seçici davranılarak öğrencilere uyarıcı olarak sunulabileceğini dile getirmektedir.

Gazete haberinin bir uyarıcı olarak kullanılabilmesi eğitici tarafından şu şekilde ifade ediliyor:

ÇE1: Film çok, hikâye çok, işte gazete olayı olabiliyor elbette.

Eğiticilerin çocuklar için felsefe derslerinde hikâye kitaplarının uyarıcı olarak kullanılmasına ilişkin görüşleri şu şekildedir:

ÇE2: ... Ben çok şey, çoğu kişide olduğu gibi hikâye kitapları kullandım. Çok iyi olduğunu düşünüyorum, ekstra faydaları olduğunu düşünüyorum.

ÇE4: ... Yani filmler olabilir, kitaplar olabilir uyaran anlamında. Yani onların daha çok ilgisini çeken şeyler bunlar aslında bana kalırsa. Bunlar üzerinden gidilebilir.

ÇE8: En temelde aslında bir hikâye ve o hikâyenin etrafından sorular. En temel etkinlik bu aslında yani...

ÇE9: Mutlaka işte bir kitabım vardır. Kitaplar çok güzel seçeneklerdir atölye yaparken, çocuklarla felsefeye mevzu bahis etmek için...

Bir eğitici bu derste uyarıcı olarak hikâye kitaplarının kullanılmasının farklı kazanımları olabileceğini ifade ederken bir diğer eğitici de kitapların felsefe yapmak için iyi bir seçenek olduğundan söz etmektedir. Ayrıca hikâye kitaplarının öğrencilerin ilgilerini çektiği de belirtilmektedir. Yukarıdaki ifadelerden yola çıkarak çocuklar için felsefe derslerinde uyarıcı olarak hikâye kitaplarının kullanılabilmesi, bunun farklı katkılarının da olabileceği söylenebilir.

Çocuklar için felsefe derslerinde animasyon, kısa film ve videonun uyarıcı olarak kullanılabilmesi eğiticiler tarafından belirtilmiştir. Bu uyarıcıların özellikleri göz önünde bulundurulduğunda görsel-işitsel uyarıcılar başlığı altında toplanmasının uygun olabileceği düşünülmüştür. Bu derste animasyon, kısa film, çizgi film ve videonun uyarıcı olarak sunulmasına ilişkin eğitici görüşleri şöyledir:

ÇE3: ...Hani işte animasyon kullanılabilir, ne bileyim farklı farklı fotoğraf, resim gibi farklı uyarıcılar kullanılabilir. Hani biraz daha çeşitlendirerek, hani uyarıcıları da çeşitlendirerek yapılması gerektiğini düşünüyorum... Dediğim gibi o soru da olabilir ya da bir uyarıcı kullanırsınız, orada bir hikâye ya da animasyon kullanırsınız. Oradan bir kavram çıkar.

ÇE10: Bu bir öykü olabilir, resim olabilir, bir video olabilir. Bu götürülen şeyin üzerinde çocuğun fikir üretmesi, onun hakkında düşünebilmesi ve ondan hareket ederek aslında bir yandan hayal gücünü geliştirmesi...

ÇE6: Kısa filmler çok iş görüyor. Kısa filmler okul döneminde benim hayatımı çok kurtarmıştı.

Eğiticilerin bu derste pek çok uyarıcının kullanılabilmesini ifade ederken aynı zamanda animasyon, kısa film, video gibi uyarıcılara da örnek verdiği görülmektedir. Söz edilen görsel-işitsel uyarıcılara ilişkin diğer görüşler şu şekildedir:

ÇE4: Yani filmler olabilir, kitaplar olabilir uyarın anlamında. Yani onların daha çok ilgisini çeken şeyler bunlar aslında bana kalırsa. Bunlar üzerinden gidilebilir...

ÇE9: Animasyonları kullanırım ben. Neden animasyonları kullanırım? Dört yaş grubu ve dört yaş diyorum pardon. Dördüncü sınıf ve altı yani altı yaştan sonra çok fazla dijital oyun oynamaya eğilimleri var, oynuyorlar vs... Uyarıcı olarak mesela animasyon seçmiştim. Seçerim. Bazı çizgi film parçalarını alabilirim. Çünkü dijital onların hoşlandığı bir şey.

ÇE10: Bir de günümüz çocuğunun şöyle videolarla çok iç içe olduğunu düşünürsek videolar, özellikle şeyler olabilir kısa filmler. Böyle içinde düşünce bir problem barındıran kısa filmler seçilip onlar üzerinden gidilebilir diye düşünüyorum...

Eğiticiler çocukların dijital ortamlarda vakit geçirmekten, dijitaldeki ürünlerden hoşlandıklarını ifade etmektedirler. Bundan dolayı çocuklar için felsefe derslerinde bahsedilen görsel-işitsel uyarıcıların kullanılması öğrencilerin ilgilerini arttırabilir diyebiliriz.

Çocuklar için felsefe derslerinde şarkının uyarıcı olarak kullanılabilmesi eğiticiler tarafından belirtilmiştir. Bu uyarıcının özellikleri göz önünde bulundurulduğunda işitsel uyarıcılar başlığı altında toplanmasının uygun olabileceği düşünülmüştür. Şarkıyı uyarıcı olarak örnek veren iki eğiticinin görüşü şöyledir:

ÇE3: Yani çok olabilir. Fotoğraf olabilir, bir resim olabilir, belki bir şarkı bile olabilir. Yani çok fazla çeşitlendirilebilir...

ÇE6: Şarkılarla çok güzel olabiliyor.

Eğiticiler bu derste uyarıcıların çeşitlilik gösterebileceğini, şarkının ise kullanılacak uyarıcılardan biri olabileceğini ifade etmektedir. Buradan yola çıkarak şarkının da bir uyarıcı olarak derslerde yer alabileceğini söyleyebiliriz.

Çocuklar için felsefe derslerinde sanat galerisi ve müzenin uyarıcı olarak kullanılabilmesi eğitici tarafından belirtilmiştir. Bu uyarıcının özellikleri göz önünde bulundurulduğunda dış mekân başlığı altında toplanmasının uygun olabileceği düşünülmüştür. Uyarıcı olarak sanat galerisi ve müzenin kullanılmasına ilişkin bir eğitici görüşü şu şekildedir:

ÇE10: ...O anlamda sanat inanılmaz olanaklar sağlıyor. Sanatın her dalı. İşte heykel sanatı, günümüz güncel sanat şeyleri. Bunun için şunu önerebilirim; eğer bulunulan yerde şey varsa sanat galerisi, bir müze ya da bir güncel sergi açıldıysa çocukları oraya götürüp orada bunu deneyimlemek olağanüstü bir şey kazandırıyor, ivme ve hareketlilik... Bu sanatla yaptığımız uygulamalarda bir sanat eserine odaklanıyoruz ve bir saat boyunca ya da kırk dakika boyunca çocuk o sanat eserine odaklanıyor. Bir kere sanatla tanışması çok önemli çocuğun. O tanıştığı eseri bir daha unutmaz oluyor. Çünkü onun üzerine düşünüyor, arkadaşlarıyla beraber konuşuyor, onun hafızasına kazanıyor. Sanata nasıl yaklaşması gerektiği konusunda zaten bütün o atölye boyunca bir fikir edinmiş oluyor. Sanat çok iyi bir olanak...

Eğitici uyarıcı seçiminde sanatın kullanılmasının grubun dinamiğini etkileyebileceğini ifade etmektedir. Bunun yanında öğrencilerin sanat eserleri ile tanışması, üzerine düşünmesi, sanat ile ilgili bir bakış açısı kazanmasının mümkün olabileceği söylenebilir. Eğitimin ifadelerinden yola çıkarak bu ders kapsamında müze, sergi gibi sanatsal çalışmaların bulunduğu mekânlarda tartışmaların yürütülebileceği söylenebilir.

Uyarıcı Seçiminde Dikkat Edilecek Noktalar. Yapılan görüşmelerde çocuklar için felsefe dersinde kullanılacak olan uyarıcıların seçiminde bazı noktalara dikkat edilmesi gerektiği eğiticiler tarafından ifade edilmiştir. Bunlar grubun özellikleri, uyarıcıya erişim imkânı, uygulayıcının ilgi alanı, çelişki barındırması ve çeşitlilik olarak sınıflandırılmış olup eğitici görüşleri ile desteklenerek sunulmuştur.

Hangi uyarıcının bu derste kullanılacağına karar verirken grubun özelliklerinin göz önünde bulundurulması gerektiği bir eğitici tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

ÇE2: Dediğim gibi yine şeye bağlı olacak, kolaylaştırıcının kim olduğuna ve kimlerin karşısında olduğuna.

Eğitici uyarıcı seçiminde uygulayıcının ve dersin uygulanacağı sınıfın özelliklerinin, kim olduklarının önemli olduğunu ifade etmektedir.

Uyarıcı seçiminde seçilen uyarıcıya erişim imkânının olması bir diğer dikkat edilecek noktadır ve eğitici tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

ÇE2: ...Yani kısa filmler olmalı diyebilirim ama kısa filmleri gösteremeyecek bir pozisyonda olabilir insanlar. Video, olanakları çok kısıtlı olabilir. Öyle bir durumda hani o çok gerçekçi olmayacaktır. Yine hani şeye göreli konuşmak durumundayım yani, ortama göreli.

Uyarıcıların ders kapsamında sunulması noktasında uygulayıcının sahip olduğu imkânlarla eğitici tarafından dikkat çekilmektedir. Eğitici dersin yürütüleceği ortamların özelliklerinin, uygulayıcıların seçilen uyarıcılara erişim imkânlarının önemini vurgulamaktadır. Buradan hareketle ortam, imkân, erişim gibi koşullara uyarıcı seçiminde dikkat edilmesi gerektiği söylenebilir.

Uygulayıcının ilgi alanlarının, bilgisinin uyarıcı seçiminde önemli olduğu eğitici tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

ÇE2: Kolaylaştırıcının kendi ilgili olduğu ve bilgisinin de olduğu bir alan olmalı. Fotoğraf konuşulacak diyelim ki, fotoğraf alanında bilginiz yoksa etkili bir şey yapmanız zor. O yüzden yani ben kendim edebiyat konusunda daha bilgili hissediyorum diğer alanlara kıyasla. O yüzden ben edebiyatı kullanıyorum. Çoğu insanda da benzer bir durum var...

Eğitici derste sunulacak olan uyarıcının uygulayıcının ilgi alanı ya da bilgisi dâhilinde olmasının önemli olduğunu vurgulamaktadır. Aksi takdirde nitelikli bir ders ortaya koymanın güç olacağını söylemektedir.

Seçilen uyarıcıların çelişki, problem barındırmasına ilişkin iki eğitici görüşü şu şekildedir:

ÇE6: Öyle yani aslında her şey olabilir. Yani düşünce deneyi. Problemi içeren birçok şey olabilir.

ÇE1: Genelde uyararı veriyorum. Uyarı zaten kavramsal bir çelişki ya da bir içerik barındırıyor...

Eğiticiler derste kullanılacak olan uyarıcıların bir problem, bir çelişki içinde olduğunu ifade etmektedir. Buradan hareketle uyarıcı seçiminde çelişkili, problem içeren uyarıcıların tercih edilmesinin uygun olabileceği söylenebilir.

Öğrencilere çeşitli uyarıcıların sunulmasına ilişkin bir eğitici görüşü ise şöyledir:

ÇE3: ...Hani işte animasyon kullanılabilir, ne bileyim farklı farklı fotoğraf, resim gibi farklı uyarıcılar kullanılabilir. Hani biraz daha çeşitlendirerek, hani uyarıcıları da çeşitlendirerek yapılması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü o yaş grubu çok şey hızlı tüketen ve hani seviyorlar değişik uyarıcılar vs. Hani belki hani o anlamda çeşitlendirilmesi daha verimli olur diye düşünüyorum... Yani çok olabilir. Fotoğraf olabilir, bir resim olabilir, belki bir şarkı bile olabilir. Yani çok fazla çeşitlendirilebilir. Yani sadece burada şunu belirtmek istedim, farklı farklı uyarıcılar kullanılırsa hani daha keyifli hale gelir diye söyledim.

Eğitici çeşitli uyarıcıların kullanmasını belirtirken bunun hem keyifli olacağını hem de dersin verimini arttıracaklarını düşünmektedir. Bir başka eğiticinin uyarıcıların çeşitlendirilmesine ilişkin görüşleri şu şekildedir:

ÇE7: İşte bir şarkı buluyorsam getirebiliyorum ve genellikle de bunu çeşitlendirmeye çalışıyorum. Neden öyle yapıyorum dersen, zaten daha text ağırlıklı gidiliyor. O text ağırlıklı gidilen şeyin üzerine daha farklı, yani farklılaşma imkanımın olduğu yerde farklılaştırıyorum ki sadece böyle düşünce yazı gibi yani biz bir şey üzerine düşüneceğiz. O yüzden bir yazı üzerine düşüneceğiz gibi bir fikirleri olmasın. Herhangi bir şey üzerine bunu yapabiliriz dediğim için o yüzden o uyarıcıları kullandığım skalayı da geniş tutmaya çalışıyorum.

Eğitici kendi atölyelerinde farklı uyarıcılar sunma şansı bulduğunda bu şansı değerlendirdiğinden söz etmektedir. Bunun sebebinin ise düşünmenin yalnızca yazılı bir uyarıcı üzerinden olmadığını, her şey üzerine düşünülebileceğini, her şeyin uyarıcı olabileceğini belirtmek olduğunu söyleyebiliriz. Tüm bunlardan yola çıkarak çocuklar için felsefe dersinde çeşitli uyarıcıların kullanılmasının uygun olabileceği sonucuna varılabilir.

Öğrenme Yöntem ve Teknikleri. Öğrencilerin öğrenme kapasitelerini artırmayı, öğrenme sürecini iyileştirmeyi hedefleyen stratejilere öğrenme yöntem ve teknikleri diyebiliriz. Ayrıca öğrenme yöntem ve teknikleriyle öğrenme sürecinin daha verimli kullanıldığını, öğrencilerin bu süreçten daha fazla keyif aldıklarını söyleyebiliriz. Çocuklar için felsefede ise bazen tartışma öncesi bazen de tartışma sırasında çeşitli yöntem ve teknikler kullanılmaktadır. Eğitimcilerin hangi etkinlik ve tekniğin bu derste kullanılmasının uygun olacağına ilişkin görüşlerine ihtiyaç duyulmuştur. Bu doğrultuda yapılan görüşmelerde konu ile ilgili sorular sorulmuş, etkinlik ve teknikler tartışma öncesi ve tartışma sonrası olmak üzere iki farklı şekilde sınıflandırılmıştır. Buna ek olarak yöntem ve tekniklerin seçiminde dikkat edilmesi gereken noktalar alt temasına da ulaşılmıştır. Aşağıda ise bahsedilen temalar ve alt temalara ilişkin açıklamalar yer almaktadır; bu açıklamalar eğitici görüşleri ile desteklenmektedir.

Etkinlikler/Teknikler. Yapılan görüşmelerde bazı etkinlik ve tekniklerin tartışma öncesinde, bazılarının ise tartışma sırasında uygulanmasına ilişkin görüşler elde edilmiştir. Tartışma öncesinde uygulanabilecek etkinlik ve teknikler dans, soru, oyun; tartışma sırasında uygulanabilecek etkinlik ve tekniklerse not alma, yaratıcı yazma, hikâye yarım bırakma, gezi gözlem, münazara, soru oluşturma, örnekleme ve dramadır. Aşağıda ilk olarak tartışma öncesinde ardından tartışma sırasında uygulanabilecek etkinlik ve tekniklere ilişkin görüşlere yer verilmektedir.

Tartışma öncesinde doğaçlama dansın kullanılabilmesine ilişkin bir eğitici görüşü şu şekildedir:

ÇE6: Hareket odaklı her şeyde vardım ve yani o yüzden de etkinlik ya da oyun tasarlarken çok yardımcı oldu bana. Doğaçlama dans etkinliklerini kullanmaya cesaret ettim... Ama bu sonsuz sınırsız bir alan yani. Çocuğun otantik hareketini bulabilmesi için doğaçlama inanılmaz bir alan. Daha çok kullanılmalı sanki. Hatta dansçı olmaya bunun için gerek yok bence. Daha çok hareket kullanmanın bir şeyi, yolu bence doğaçlama dans.

Hareketi kullanmanın öneminden bahseden eğitici seçeneklerden birinin de doğaçlama dans olduğunu belirtmektedir. Doğaçlama dansı derslerde kullanmak içinse dansçı olmaya gerek olunmadığını belirtmektedir. Ayrıca eğitici kendi atölyelerinde kullandığı bazı doğaçlama dans etkinliklerini şu şekilde açıklamaktadır:

ÇE6: Mesela şey birbirini dinleme var mesela. Bir tanesinde önce lider ben oluyorum. Sonra onların beni takip etmesini sağlıyorum. Yüzeyle dokunuyorum, duvara dokunuyorum ya da başka bir şeye dokunuyorum. Ama o sırada onlar bazen bakmadan da beni takip edebilmenin bir yolunu buluyorlar. Onlara zaman tanıyorum. Sonra ikili hale getiriyorum. İkili hale getirdiğimde daha da eğlenceli oluyor. Yine hani tek el kuralıyla seçtiği yüzeyle dokunuyoruz. Birbirimize dokunmuyoruz bu sırada. Bazen dokunuyoruz bazen dokunmuyoruz. Bu yavaşlık, yani eforuyla hızıyla oynayarak. Bu üç şeyi yaparak sürdürüyoruz. Birbirimizi dinlemenin bir şeyi küçük bir egzersizi olarak. Bu bir şey oluyor. Bunun gibi bir ikili yine önce ben bir hareket yapıyorum. Sonra benim yaptığım bu hareketin onda uyandırdığı hissi karşımdaki bu harekete yeni bir hareket ekliyor ya da alıyor bunu bazen bunu şey, alıyor bunu bir yere taşıyor. O da vardı bu arada onu unutmuşum. Şu vardı mesela şöyle duruyorum. O alıyor bunu benim bu kolumu alıyor şöyle yapıyor. Sonra başka bir şey yapıyor sonra başka bir şey yapıyor falan falan. Bazen hani bunu doğadan temayla ilişkilendirerek kullanıyoruz. İşte sallanan sazlıklar gibi hareket et gibi. Ayakların yere nasıl basıyor, omurgan bunu nasıl destekliyor? Bir yandan beden farkındalığını da yükseltecek türden şeyler. Sonra hani bir rüzgâr olduğunu hayal et. İşte o rüzgâr gibi hareket ediyor. Belki o rüzgârın uçurduğu yaprak gibi hissediyor. Bunu yönergeyle çeşitlendirerek. Yani rüzgârın kendisi olması gerekmiyor illaki. O rüzgarla savrulan bir poşet de olabilir. Yani bunları yönlendirerek. Bunun gibi doğaçlama hareket.

Eğitici doğaçlama dansı birbirinin dinleme üzerine kullanırken aynı zamanda doğa ile ilişkilendirdiğini de ifade etmektedir. Eğiticinin ifadesinden yola çıkarak doğaçlama dansı farklı etkinliklerle çeşitlendirerek hem dinleme gibi becerilerle hem de tartışılacak olan konularla ilişkilendirebileceği söylenebilir.

Bir başka eğitici tartışma öncesinde soru sorulabileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

ÇE1: Yani direkt girmeyi istemiyorum. İmkânım varsa küçük bir ısınmayla giriyorum. Bu ek bir durum. Ama ben aslında bir bağlantı yapmayı önemsiyorum. Herkesle bu hangi yaş grubuyla olursa olsun bir önce "Nasılız bugün?" diye sormayı önemserim. Bu da genelde bir otomatik başlarda "İyiyiz." falan geliyor ama bunun gerçekten böyle olmadığını anlıyorlar. Çok önemsedğim bir soru. Bir "Nasıl hissediyoruz?"u herkes çok kalabalık değilsek paylaşıyor. İşte meraklı, heyecanlı, üzüntülü, canı sıkkın neyse yani. O bizi bir araya topluyor. Çünkü orada bir topluluğuz ve bu topluluğu özellikle önce öyle olursa biraz daha birlikte düşünme yolculuğuna çıkabileceğimizi düşündüğüm için önce işte bu bağlantı.

Eğitici tartışmaya hiç etkinlik yapmadan girmek istemediğini dile getirmektedir. Mümkünse bir ısınma çalışması yaptığından söz etmektedir. "Nasılız?" sorusunu sormayı da buna örnek olarak vermektedir. Bu noktada eğitici grubun bir topluluk olduğuna dikkat çekmekte, bu sorunun birlikte hareket etmeyi destekleyen bir bağ olduğunu ifade etmektedir. Buradan yola çıkarak tartışma öncesinde öğrencilerin nasıl olduklarını dile getirdikleri bir soru çalışmasının uygun olabileceği söylenebilir.

Tartışma öncesinde oyuna yer verilebileceği eğiticiler tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

ÇE3: Hani belki bir oyun eşliğinde, bilmiyorum tabii hani şu an kavram aklıma gelmedi ama. Drama, oyun gibi etkinliklerden yararlanılabilir...

ÇE1: Bu bazen küçük bir hareketli oyun da olabiliyor, minik bir soru da olabiliyor ve evet ardından da uyarar ve soru oluşturma gibi gibi.

Hareketli oyunların bu derste kullanılmasının uygun olabileceğini düşünen diğer eğitici görüşleri şu şekildedir:

ÇE6: İşte bu şeyde ısınma, ona çok gereksinim oldu bu pandemi sonrasında ve şu anda da hani görüyorum bunun işaretlerini. Genelde ders planlarında biraz daha hareket

odaklı şeyler var. Sonra bu çocukların sınıf dışında eğer hareket olanağı varsa dediğim gibi yani daha çok insan doğa ilişkileri, problemleri.

ÇE10: Birazcık oyunlaştırmaya dönük. Yani bizim sorgulamanın sonrasında ya da öncesinde biraz çocukları oyunla ya da yapmak istediğimiz şeyi biraz oyunlaştırarak şey yapmak, uygulamak çok faydalı olabiliyor. Bu anlamda şey çok önemli diye düşünüyorum, oyun. Bir de son zamanlarda şunun çok faydalı olduğunu görmeye başladım. Bedeni kullanabilmek çocuklarla çalışmalar yaparken. Yani zaman zaman ayağa kalkmasına birazcık koşturmasına, birazcık bedensel birtakım aktiviteler yapması, bedenini kullanması çok faydalı oluyor. O sorgulamanın verimliliğini de artırıyor. Bu öncesinde de olabilir sonrasında da olabilir. Bu anlamda beden önemli diyorum, hareket, aktivite, oyun birazcık.

Tartışma öncesi çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu ifade eden eğiticiler aynı zamanda bunun hareketli oyunlarla desteklenebileceğini, hatta zaman zaman bu çalışmaların sınıf dışında yapılabileceğini ifade etmektedir. Bunlara ek olarak hareketi ders içinde kullanmanın öğrencilere iyi geldiğini ve tartışma sürecinin verimini arttırdığını belirtilmektedir. Başka bir eğitici kendi atölyelerinde oynattığı bir oyunu şu şekilde açıklamaktadır:

ÇE1: Tahmin çok yürüttükleri için ve bazen bu tahminlerin gerçek olduğuna da kanaat getirebildikleri için bir tahmin oyunu var. Tahmin oyununu dahil edebiliyorum. Mesela herkes kendiyle ilgili üç tane doğru bir tane yanlış şey yazıyor ve daha sonra bu yanlışın ne olabileceğini tahmin etmeye çalışıyoruz ve bunun tuttuğu ya da tutmadığı olabiliyor ve bunların tabii ki dayanaklarını ortaya koyuyoruz. Neye dayanarak buna karar verdin gibi. Bu da bizi yavaş yavaş aslında düşüncelerimizin o varsayımlarımızı belki işte önyargılarımızı görmemize, gerçekten nasıl kanıtlar peşindeyiz, nasıl kanıtlıyoruz, nasıl peşine düşüyoruz böyle şeylerin. Bunları ortaya koymamıza alan açan bir çalışma oluyor.

Eğitici bahsetmiş olduğu oyunun aynı zamanda öğrencileri tartışmaya hazırladığını, öğrencilerden neden böyle düşündüklerini açıklamalarını istediğini belirtmektedir. Tüm

bunlardan yola çıkarak tartışma öncesinde oyunu kullanmanın, bu oyunlar arasına hareketi de dahil etmenin önemli olabileceği düşünülebilir.

Eğitici tartışma sırasında öğrencilerin not almalarına ilişkin yaptığı çalışmayı şu şekilde açıklamaktadır:

ÇE1: ...Bir kere kalabalık bir grup oluyor, olabiliyor. Zaten orada birisinin sözünü beklerken unuttukları çok oluyor. Ama diyorum bak yazsaydınız böyle olmazdı. Akıllarına gelen düşünceyi not etmeleri için. İlgilerini çeken dikkatlerini çeken başka bir arkadaşının söylediği bir düşünceyi not etmek için. Mesela itiraz etmek istiyor, karşı çıkacak bunu hemen not alması için ben işte ben bununla ilgili bu arkadaşımın bu söylediğiyle ilgili bir şey söyleyeceğim. İtirazım da bu yönde gibi belki bir not almaları için ya da kafasına takılan bir soruyu not alması için ve bunu sırası geldiğinde yöneltmesi için. Aslında böyle genel olarak bir günlük yani atölyelik, bir notluk diyebilirim... Genel olarak o yolculuktan onlara kalacak o şeyi aslında ceplerine katıp götürmeleri için de onlardan istediğim bir şey. Ama özellikle aslında sonradan alıp götürmelerinden ziyade atölyeyi dolu dolu hissederek ve tam olarak orada birlikte olarak yaşamalarını istediğim için istiyorum. Bazısı hiç gerek yok diyor. Onu da zorlamıyorum elbette. Ama genel olarak talep ettiğim bir şey bu. İstediğim bir şey. Dediğim gibi not kağıtları kalemleri oluyor ellerinde...

Eğiticiye göre özellikle kalabalık gruplarda her öğrenci kendi düşüncesini hemen paylaşmamaktadır. Bundan dolayı öğrencinin düşüncelerini not etmesinin, sorularını yazmasının önemli olduğunu belirtmektedir. Ayrıca not alarak öğrencilerin bu süreç içerisine daha çok dahil olduklarından söz etmektedir. Bu noktada ise not almak istemeyen öğrencileri bu konuda özgür bıraktığını dile getirmektedir. Eğitimci ifadelerinden yola çıkarak not alma etkinliklerinin tartışma sırasında kullanılabileceği söylenebilir.

Bir eğitimci tartışma sırasında okuduğu hikâyenin yarısında durup sonrasında devam ettirdiğini şu şekilde anlatıyor:

ÇE4: Ama biraz daha ilgilerini çekmek adına başta hikayeyse örneğin, bir kısmını verip verdikleri reaksiyona göre sonunu vermeyi çok seviyorum. Mesela bunu kullanmayı seviyorum ya da hikâye için aynı şey söz konusu. Çünkü asıl hikâyenin sonunu, boşluğu, boşluk doldurma diyeyim daha basit tabirle, onların doldurmasına fırsat verdiğimiz zaman uyararı bir noktada çeşitlendirmiş oluyoruz tek bir atölye içinde. Kendi adıma sıkça kullandığım bir yöntem olduğu için bunu örnek verebilirim.

Kullanılan uyarıcının hikâye olması durumunda eğitici hikâyenin bir kısmını okuduktan sonra öğrencilerin tepkilerine göre devam ettiğini ya da devamını öğrencilerin getirmelerini istediğini söylemektedir. Bu noktada uyarıcının çeşitlendirildiğini ve öğrencilerin dikkatlerinin çekildiğini de ifade etmektedir.

Bir eğitici sınıf dışında yapılabilecek etkinlikleri şu şekilde dile getirmektedir:

ÇE10: ...Doğanın kendisi bir malzeme olabilir diye düşünüyorum. Bazı okulların yaptığı çalışmalarda görüyorum bunu. Doğada eğitim öğretim şeklinde bir yaklaşımla bizzat doğanın kendisine çıkıp özellikle ekolojik konular çok önemli çocuklar için. Yani çocuklarla çok konuşmamız gereken konular olduğunu düşünüyorum. O konuları bizzat doğanın içinde bir ağaca dokunarak konuşmak, toprağı avuçlayarak konuşmak çok daha iyi olabilir.

Eğitcinin doğanın hem bir uyarıcı olarak kullanılabileceğinden hem de doğanın içerisinde olarak tartışmanın gerçekleştirilebileceğinden söz etmektedir. Buradan hareketle doğa gibi sınıf dışında etkinliklerin yürütülebileceği, gezi gözlem tekniğinin bu derste kullanılabileceği sonucuna varılabilir.

Münazara tekniğinin role girerek kullanılabileceğini bir eğitici şu şekilde ifade etmektedir:

ÇE7: İstediyini yapabilirsin ya orada bir şeyim yok. Bu bundan iyidir kötüdür diye bir şey değil. Bir şey hani o işbirliğine dayalı bir şey olması açısından münazarayı çok tercih ettiğim bir şey değil benim. Yani hiç kullanmıyorum diyebilirim. Münazarayı hiç

kullanmadım. Kullanır mıyım? Belki kullanabilirim. Ama şey gibi böyle role girmek gibi. Sonra oradan çıkıp tekrar çembere gelmeliyiz yani.

Eğitici istenilen yöntem ve tekniğin kullanılabileceğini ifade ederken münazarayı buna örnek göstermektedir. Fakat burada çocuklar için felsefenin işbirliği üzerine kurulduğunu ifade ederek münazara tekniğini rol içinde kullanılabileceğini vurgulamaktadır. Buradan yola çıkarak bu derste münazara tekniğinin role girerek kullanılabileceği söylenebilir.

Bir eğitici ise kendi yaptığı atölyelerde öğrencilere soru oluşturduğunu şu şekilde ifade ediyor:

ÇE1: Bu bazen küçük bir hareketli oyun da olabiliyor, minik bir soru da olabiliyor ve evet ardından da uyarı ve soru oluşturma gibi gibi. Mesela bugünkü etkinliğim şöyle oldu; nasılız, ısınma, uyarı sundum, soru oluşturdular, soruyu seçtik bu bir ders saati.

Eğitici ısınma çalışmalarının bir uyarıdan yola çıkarak öğrencilerden soru oluşturmalarını istediğinden söz etmektedir. Eğitici bu süreci şu şekilde devam ettirmektedir:

ÇE1: Özellikle uyarı sorduktan ve soruları sunduktan sonra onlarla bir oylamaya gidiyoruz. İşte bir tanesi seçildikten sonra işte diyorum soruşturma kısmına geçtik. Bu soruşturma kısmında hepsinden birazcık da o vakte kadar ısınma sürecinde olduğumuz için daha böyle hafif dikleşmelerini falan istiyorum. Şimdi uçuşa geçiyoruz gibi böyle kemerleri bağlayalım gibi bir şeyim oluyor, söylemim.

Öğrenciler tarafından oluşturulan sorular oylamaya sunulmakta ve bu sorulardan biri tartışılmak üzere öğrenciler tarafından seçilmektedir. Bu noktada derste tartışılacak olan sorunun uygulayıcı tarafından değil öğrenciler tarafından oy çokluğuyla seçildiğini söyleyebiliriz. Yine aynı eğitici kendi atölyelerinde öğrencilerden konuştuklarına örnekler vermelerini istediğini şu şekilde dile getirmektedir:

ÇE1: Onun dışında örnek vermelerine teşvik ediyorum. Bu daha da somut tabii ki daha da canlı. Yine dahil olmalarını kolaylaştırıyor, soyut bir yerden konuşmak yerine daha böyle hayatın içinden örnekler vermeleri.

Eğitici öğrencilerin tartışma sırasında söylediklerine örnekler vermesinin onların bu sürece dahil olmalarını desteklediğini, onları hayatın içinden örneklerle konuya soyut bir açıdan bakmaktan uzaklaştırdığını ifade etmektedir.

Başka bir eğitici atölyelerinde yaratıcı yazma çalışmaları yaptığını şöyle açıklamaktadır:

ÇE3: Mesela özellikle ben yaratıcı yazarlıkla birleştiriyorum felsefe atölyelerini. Müthiş şeyler çıkıyor. Kendi hikayelerini yazıyor, resimliyorlar. Ben onları kitap haline getiriyorum sonra. Böylece hem kendi hikayelerini yazdıkları bir kitap olmuş oluyor ellerinde hem de o atölyeden sonra yani felsefe atölyesinden sonra kendi ürettikleri, tamamen kendi hayal güçlerini kullanıp yazdıkları bir metin olmuş oluyor. Mesela bu tarz yazarlık çalışmaları yapılabilir.

Eğitici çocuklar için felsefe atölyelerinde yaratıcı yazarlık çalışmaları ile öğrencilerin ürettikleri, resimledikleri, yazdıkları bir metnin olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bu noktada öğrencilerin hayal güçlerini ortaya koyduğundan söz etmektedir. Yaratıcı yazarlık çalışmalarını öneren eğitici bu süreci şu şekilde detaylandırmaktadır:

ÇE3: ...Bazen sadece yazma yeteneği olan çocuklarla direkt yaratıcı yazarlığın içinde felsefe atölyesi de bir yandan yaptırıp iç içe aslında, karma atölye gibi de yapıyorum. Ama bazen de atıyorum belli kavramları ya da soruları oluşturduktan sonra da yapabiliyoruz. Yani bu tamamen değişiyor. Çocuklarla birebir çalıştığım için onların istek ve yönelimlerine göre değişebiliyor. Ama toplu çalışmalarda belki sonunda yaptırılabilir. Mesela o da güzel olur. Ne bileyim belki işte diyelim bilgi felsefesi alanında çalıştık bir süre diyelim. Onun sonucunda da tabii kişisel olarak da alınabilir çocukların bu metinleri. Bu açıdan da güzel olur diye düşünüyorum.

Eğitici, yaratıcı yazarlık çalışmalarını tartişma surecinde kullanırken aynı zamanda öğrencilerin talepleri doğrultusunda bu surecin şekillendiğinden bahsetmektedir. Ayrıca bu çalışmanın belli bir zaman belli bir konu üzerine tartişıldıktan sonra da yapılabileceğini önermektedir. Tüm bunlardan yola çıkararak yaratıcı yazma çalışmaları öğrencilerin bu derste bir ürün ortaya koymaları, hayal gücü ile bu çalışmaları desteklemeleri açısından hem tartişma surecinde hem de tartişma bitiminde kullanılabileceği sonucuna ulaşılabılır.

Tartişma sırasında drama tekniğinden de yararlanılabileceğini bir eğitici şu şekilde dile getirmektedir:

E3: Hani belki bir oyun eşliğinde, bilmiyorum tabii hani şu an kavram aklıma gelmedi ama. Drama, oyun gibi etkinliklerden yararlanılabilir.

Eğitici, bu derste oyun ve drama gibi tekniklerin kullanılabileceğini ifade etmektedir.

Etkinlik/Teknik seçiminde dikkat edilecek noktalar. Yapılan görüşmelerde ders kapsamında kullanılacak olan etkinlik ve tekniklerin seçiminde dikkat edilmesi gereken bir nokta eğitici tarafından belirtilmiştir. Bu doğrultuda belirtilen bu ifade dikkat edilecek noktalar alt temasının oluşmasına neden olmuştur.

Eğitici uygulanacak olan teknik ya da etkinliklerin öğrencilerin özelliklerine göre değişebileceğini ifade etmiştir. Buna ilişkin görüş şu şekildedir:

E3: Yani hepsi kullanılabilir tabii o gruba göre. Bunu kolaylaştırıcı zaten gruba bir süre çalıştıktan sonra anlayacaktır nelerin daha keyifli geldiğini gelmediğini vs. Dolasıyla o grubun özelliğine göre yararlanılabilir. Hani dediğim ben hani uyaran ve kavramsallaştırma, soru oluşturma kısmında daha çok yoğunlaşıyorum. Ama hepsinden faydalanılabilir. Dediğim gibi grup özelliğine bağlı olarak hepsinden faydalanabiliriz.

Uygun olan tüm etkinlik ve tekniklerin bu ders kapsamında kullanılabileceğini söyleyen eğitici, grubun özelliklerinin de göz önünde bulundurulması gerektiğine dikkat çekmektedir. Bu noktada uygulayıcının grubun keyif aldığı etkinlik ya da teknikleri seçmesinin uygun olabileceği söylenebilir.

Uygulayıcının Rolü. Öğrenme-öğretme sürecinde uygulayıcı tartışma öncesinde ve tartışma sırasında öğrenme ortamında bulunarak dersi yürütmektedir diyebiliriz. Bu noktada uygulayıcının rolünün önemli olduğu, süreci etkileyebileceği söylenebilir ve bu eğiticiler tarafından yapılan görüşmelerde ifade edilmektedir. Buradan yola çıkarak uygulayıcının rolü temasına ihtiyaç duyulmuştur. Eğiticiler uygulayıcının tarafsız olması, etkinlik hazırlama becerisine sahip olması ve tartışma kültürünü destekler nitelikte davranması gerektiğini vurgulamaktadır. Tartışma sırasında uygulayıcının tarafsız olmasına ilişkin bir eğitici görüşü şu şekildedir:

ÇE8: Senden çıkıyor olmasında sorun yok ama biz yani senin sorununu karşı tarafa çarptırmak, onun üzerine salmak olmamalı mesele. Bu sorunu aslında onlara sunup onlardan gelenlerle birlikte tekrar kendine bakabileceksen işte o öyle olduğunda onun duygusal tonu, bilişsel tonu çok daha farklı oluyor. Ben öbürünü rahatsız edici buluyorum. Hatta tavizkâr da buluyorum. Yani ben öğretmen olarak işte çocukların çok tatlı, naif ve kırılmaması gereken varlıklar olduğuna inanmışım. Çünkü benim böyle bir çocukluk meselem var. Bunun üzerinden böyle bıcır bıcır davranıyorsam, bu bence şey yani hani sevimli de gözükse yani hani o olumlu gözükse bile, şeyden çok farkı yok yani, kendi travmasından çocuğa çok şiddetle davranan birinden çok bence farkı yok. Çünkü kuşatılmış bir şey var orada. Serbest bir alan yok. Anlatabildim mi ne demek istediğimi? Yani senin zihnin, önceden kuşatılmış bir zihnin var. Zaten önceden kuşatılmış bir zihin çok o kadar açık düşünen bir zihin değil yani. Kolaylaştırıcı o yüzden değerli dediğim o. Bizi rahatsız edebilir sorular. Ama o kadar da benden dünyaya çarpmamalı karşı tarafa. Benden de çıkıp hep beraber üzerinden serbestçe konuşuruz. Hatta artık benden de uzaklaştığı bir yer olması gerekiyor gibi geliyor bana.

Eğitici çocuklar için felsefe derslerinde tartışma sırasında uygulayıcıların soracakları soruları kendi yaşamlarından bağımsız bir noktada durarak sormaları gerektiğini belirtmektedir. Bu noktada uygulayıcının tarafsızlığını koruyup daha serbest bir alan

yaratılmasının önemli olduğunu ifade etmektedir. Eğitici uygulayıcının tarafsız olmasının önemine ilişkin şunları da söylemektedir:

ÇE8: ...Şöyle bir objektifliğin içinde bakabiliriz. Bu soruya ben takıldım. Bunun bir dolu bilinçli ve bilinçdışı sebebi var. Ben bile bilemiyorum orayı artık yani hani. O dursun, o benim kişisel bir meselem olarak dursun bir kenarda. Şimdi ben bu kavramı aslında arkadaşlarımla birlikte, onlarla birlikte anlamak istiyorum yani. O başka bir duruş. Öbüründe misyon gibi hani böyle merhametle ilgili bir şey verme misyonun var gibi. İşte o misyon varsa o bence eleştirel düşünmenin tam zıttı bir şey yapıyorsun orada. Dogmatik bir şeye kayıyor yani.

Uygulayıcının tarafsızlığını koruyamadığı durumlarda kendi düşüncelerini karşı tarafa aktarmaya başlayabileceği, bir misyonu benimsetme eğiliminde olabileceği eğitici tarafından ifade edilmektedir. Bu durumun da çocuklar için felsefenin amaçlarından olan eleştirel düşünme ile ters düşeceğini dile getirmektedir. Bu doğrultuda uygulayıcının kendi sorunlarından, travmalarından ya da düşüncelerinden uzaklaşarak tarafsız bir noktadan sorularını sorup özgür ve serbest bir tartışma ortamı yaratmasının uygun olabileceği söylenebilir.

Bir eğitici çocuklar için felsefe dersinde tartışma sürecinde uygulayıcının tartışma kültürünü destekler nitelikte davranmasının önemli olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

ÇE1: Ya şöyle genelde hassas konular olarak belirlenen bazı şeyler vardır. Hani işte din, siyaset, belki işte cinsiyet, ölüm gibi gibi. Bunlar biraz böyle cis olarak belki görülebiliyor... evet özellikle bunlar daha hassas gibi görünen, "Girmesek, bunu yönetebilir miyiz acaba? O soruşturmadan nasıl çıkarız?" Belki biraz daha tereddütle yaklaşanlar olabildiğini duyuyorum. Ama bunlar için evet gerçekten de çok hararetli ortamlar olabiliyor. Orada da evet kolaylaştırıcının çok büyük bir rolü var. Evet bu hassas konuları ortaya koyuyorsa kolaylaştırıcı orada birbirlerine saldırmamalarına, kırıncı bir dil kullanmamalarına, varoluşlarına, dediğim gibi kişiselleştirmeden, varoluşlarına doğrudan yüklenmeden, aslında fikirlerin sadece ortaya konulduğu, evet katılmayan şeyleri belki çürütülmeye

çalışılan, nedenler ortaya koyularak belki işte çürütülmeye çalışılan şeylerin de felsefi süreçte, psikolojik başka türlü şiddete girmeden orada olduğunun, ya bu ortamın kurulduğundan emin olması ve bunu zaten elinden gelen tüm güçle bunu sağlamaya çalışmasının önemli olduğunu düşünüyorum kolaylaştırıcının.

Eğiticiye göre bazı konular hassas görülse de ilkokul dördüncü sınıf öğrencileriyle tartışılması uygundur. Fakat bu noktada uygulayıcıların tartışma sırasındaki tutum ve davranışlarının önemine dikkat çekilmektedir. Eğitcinin örneklerini de verdiği hassas konuları tartışılırken uygulayıcının tartışma sürecinde öğrencilerin kullandıkları dili, fikirlerini ortaya koyma biçimini, karşı çıkma biçimini de takip etmesi gerekebilir. Buradan hareketle bu dersin amaçları arasında söz edilen özenli düşünmenin hassas konuların tartışılmasında önemli olabileceği, uygulayıcının da bunu destekler nitelikte davranmasının gerektiği sonucuna varılabilir.

Eğitciler uygulayıcıların etkinlik hazırlamalarının önemli olduğuna ilişkin şunları söylemektedir:

ÇE8: Bir şey gibi asker gibi programa rivayet etmek zaten öğretmenliğe yakışmaz. Yani öğretmenlik öyle bir şey olamaz. Hiç programsız olduğunda da öğreten kişi yetkinliği söz konusu orada. Yetkin de değilse, çok dağınık ve karman çorman bir şeye sebep olabilir. O yüzden kendisi iyi eğitilmiş bir zihinse zaten, bir programlama yapma becerisi varsa, onu yapıp onun içinde esnemelere izin veren bir öğretmen ya da bir kolaylaştırıcı ne güzel olur. Amaç bu ama yani. Çağımızda ihtiyaç duyulan öğretmen de bu zaten.

ÇE2: Bana şöyle geliyor yani, çocuklarla felsefe kolaylaştırıcısının aynı zamanda program geliştiriyor olması gerekiyor. Yani şey değil, öğretmen olduğunuz zaman program geliştirmek zorunda değilsiniz çoğu zaman. Program başka bir yerde geliştiriliyor çünkü. Ama çocuklarla felsefede bana çok gerçekçi gelmiyor yani. Etkinlikleri bulan, hazırlayan, programı oluşturan kişi çoğu durumda kolaylaştırıcının kendisi olacak gibi geliyor bana... Dediğim gibi burada çok iyi etkinlikler var, Felsefe Makinası biliyorsunuzdur. Buradaki

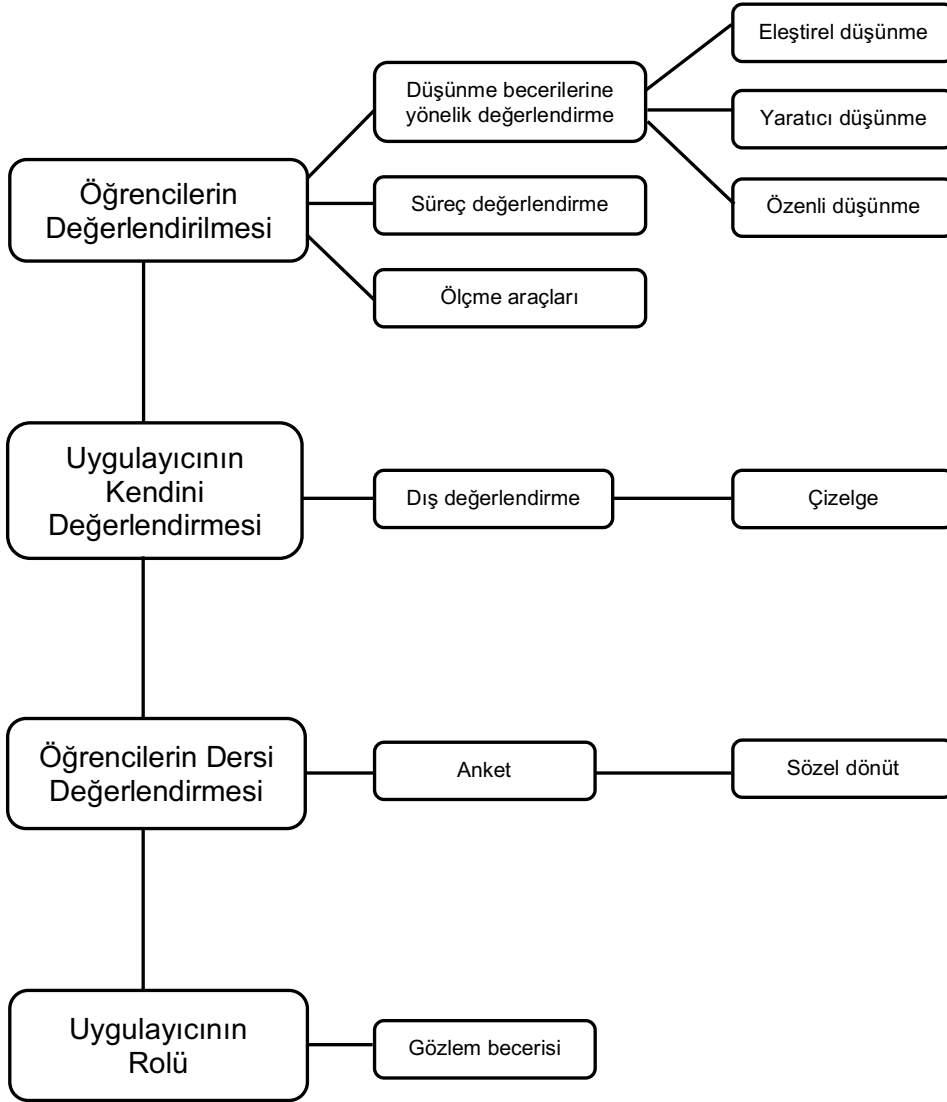
etkinlikler iyi bence birçoğu. Ama şey yapması gerekiyor, kolaylaştırıcının üzerinden biraz çalışıp da biraz değiştirmesi gerekiyor. Ufak oynamalar yapması gerekiyor.

Eğitciler çocuklar için felsefe dersi için hazırlanmış olan etkinliklerin bire bir derslerde uygulanmasının doğru olmayacağını vurgulamaktadır. Hazırlanan bu etkinlikler üzerinde değişiklikler yapılmasının önemli olduğunu ifade ederken aynı zamanda da uygulayıcının bu beceriye sahip olması gerektiğini belirtmektedirler. Uygulayıcıların etkinlikleri bulan ve hazırlayan kişiler olmaları gerektiğine işaret edilmektedir. Tüm bunlardan hareketle uygulayıcıların onlara sunulan etkinlikleri değiştirip dönüştüren, gerektiğinde yeni bir etkinlik sunabilme yetisine sahip olan kişilerin önemli olduğu söylenebilir.

Dördüncü Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

“Çocuklar için felsefe eğitmeni eğitimcilerinin görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının ölçme ve değerlendirme süreci nasıl olmalıdır?” alt araştırma sorusunda öğretim programının bileşenlerinden olan ölçme ve değerlendirmeye ilişkin çocuklar için felsefe eğitmeni eğitimcilerinin görüşlerine ulaşmak hedeflenmiştir. Bu alt araştırma sorusuna ilişkin eğitici görüşlerinden yola çıkarak “Öğrencilerin Değerlendirilmesi”, “Uygulayıcının Kendini Değerlendirilmesi”, “Öğrencinin Dersi Değerlendirmesi”, “Uygulayıcının Rolü” olmak üzere dört ana tema ortaya çıkmıştır. Bu ana temaların altında alt temalar yer almaktadır. “Öğrencilerin Değerlendirilmesi ana teması altında süreç değerlendirme, düşünme becerilerine yönelik değerlendirme ve ölçme araçları alt temaları yer almaktadır. “Uygulayıcının Kendini Değerlendirmesi” ana teması altında dış değerlendirme alt teması bulunmaktadır. Bu ana temalar ve bunlara ilişkin alt temalar Şekil 4’te sunulmuştur. Ardından her biri eğitici görüşleri ile desteklenerek açıklanmıştır.

Şekil 4. Dördüncü Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Öğrencilerin Değerlendirilmesi. Eğiticilere ölçme ve değerlendirme sürecinde uygulayıcının nasıl bir yol izlemesi gerektiği, bu süreçte hangi ölçme araçlarının uygun olabileceği, uygulayıcının elde ettiği veriler doğrultusunda ölçütünün neler olabileceğine ilişkin sorular sorulmuştur. Bunun sonucunda ölçme ve değerlendirme sürecinde öğrencilerin değerlendirilmesi ana teması altında süreç değerlendirme, düşünme becerilerine yönelik değerlendirme ve ölçme araçları alt temaları oluşturulmuştur.

Süreç değerlendirme. Süreç odaklı değerlendirmede öğrencilerin bireysel farklılıklarının dikkate alındığı söyleyebilir. Böylece öğrencilerin bilişsel, sosyal, psikomotor alanlarından yalnızca birine yönelik yeterlilikleri değil; proje oluşturma, modelle ifade etme

gibi farklı alanlardaki yeterliliklerin de göz önünde bulundurulduğu ifade edebilir. Ayrıca buradaki tek amaç öğrenciye not vermenin olmadığı, öğrencilerin kendilerini bu süreçte takip etmeleri, eksik ya da zayıf yönlerini görmelerinin desteklendiği söylenebilir. Yapılan görüşmelerde ise eğiticilerin ölçme ve değerlendirilme sürecinde süreç değerlendirmeden bahsettikleri fark edilmiştir. Bu doğrultuda süreç değerlendirme alt temasına ihtiyaç durulmuştur. Bu alt temada görevi tamamlama, sorularda artış, kavramları kullanma, üzerine düşünmeye devam etme, geribildirim olması ve not olmamasına ilişkin ifadeler yer almaktadır. Bunlar açıklanmış olup eğitici görüşleri ile desteklenmektedir.

Öğrencilerin derse katılımının değerlendirme aşamasında önemli olabileceği bir eğitici tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

ÇE7: ...bence bir katılım önemli bir şey. Katılım beklentisinde durduğunu söylemek. Ama bu katılım işte şey rutinlerin içinde olmak, derse hazırlıklı olmak, diğer arkadaşlarını gözeterek orada bulunmak, konuşmak, dinlemek aktivitelerde bulunmak. Bu bir dinleme şeklinde de olabilir. Oradan bir şey olabilir ve bunun mesela şey de olabilir öğrenciye sormak. "Sence katılımın nasıldı? Ben şimdi sana not vereceğim. Sence katılımın nasıldı, buna ne dersin? Böyle bir beklenti var gibi." Bunu konuşarak yapmak çocukla iyi olabilir. Ama öğretmenlerin buna vakti olur mu bilmiyorum. O da bir vakit çünkü.

Eğitici derse katılımın önemli olduğunu vurgularken buna ilişkin soruların öğrencilere sorulabileceğini de belirtmektedir. Öğrencilerin katılımlarının önemli olduğunu bilmeleri ve bu sürecin öğrencilerle konuşarak sonuca ulaşabileceği düşünülmektedir. Yine aynı eğiticinin öğrenciye verilen görevi tamamlamasının ölçme ve değerlendirme süreci için yeterli olabileceğine ilişkin görüşü şu şekildedir:

ÇE7: Yapması yeterli evet. Onu takip etti, sorumluluğunu aldı yaptı. Yeterli benim için. Sonuç olarak şey düşünüyorum yani resim, beden, müzik vs. Bu derslerde açıkçası genelde bakılan şey performanstan ziyade bu o işin sorumluluğunu alıp yapmak değil mi? Genellikle böyle oluyor ve ben bunu fena görmüyorum. Şey yapamam yani çocuğa bir de bu iyi düşünemiyor falan gibi bir şey. Oraları zorlayamam diye düşünüyorum.

Eğitici öğrenciye verilen görevin sorumluluğunu almasının, bu doğrultuda çalışmasını yapmasının yeterli olduğunu ifade etmektedir. Bu noktada diğer dersleri referans göstererek bunun uygun olabileceğini dile getirmektedir. Eğiticinin ifadesinden hareketle bu derste öğrencinin görevini tamamlaması bir ölçüt olarak kabul edilebilir diyebiliriz.

Bir eğitici ölçme ve değerlendirme sürecinde öğrencilerin sorularında artış olup olmadığının öğrencileri değerlendirmede ölçüt olabileceğini şu şekilde açıklamaktadır:

ÇE10: ...Yani çocukta ne gibi değişiklikler hissedildi? Mesela sofrada daha çok konuşuyor mu, daha çok konuşmaya katılıyor mu? Soruları arttı mı? İşte anneye babaya sorduğu sorularda bir artış var mı? Daha çok şey yapabiliyor mu, annenin ya da babanın yaptığı bir değerlendirmeye örneğin bir karşı argüman geliştirebiliyor mu?

Öğrencilerin dersteki sorularındaki artışın yanında velilerden gelen dönütler doğrultusunda öğrencilerin izlenebileceğini ifade eden eğiticinin, soru sorma becerisinin gelişmesine dikkat çektiğini söyleyebiliriz.

Öğrencilerin kavramları kullanmasının değerlendirme sürecine destek olabileceği eğiticiler tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

ÇE3: Yani bir şey üzerine yani bu herhangi bir şey olabilir, herhangi bir kavram ya da soru üzerine, durup düşündüklerini görmeyi isterim. Yani mesela atıyorum özgürlükle ilgili bir şey yazıyorsa o özgürlüğü metnin içinde belki kendince hani karakterleri tartıştırarak olabilir ya da ne bileyim, kendi fikirleriyle ilgili bir, ne diyeyim, belirleyici şeyler yazmış olabilir. Belki bu şekilde görülebilir. Ama çok net tabii görülemiyor. şu şu hani direkt böyle, işte istediğimiz şekilde tabii ki böyle hepsi görülemeyecek belki. Ama en azından o süreci belki kısmen de olsa hissedebilmek, görebilmek adına olabilir.

ÇE4: Yani bunu okul ortamında yapacağımızı göz önünde alarak düşünüyorum. Belki bir resim olarak yapabiliriz ya da değerlendirme sonunu, atıyorum uyarın olarak hikâye vermişsizdir, hikâyenin devamı üzerinden alabiliriz ya da onlara alternatif bir son

olarak alabiliriz. Burada bir şeyler konuşmak ve tartışmayı amaçlıyorsak yani hikâyenin sonu x'ise ve onların x üzerindeki yorumlarını bekliyorsak, gerçekten x üzerindeki yorumları üzerinden bir değerlendirme alabiliriz. Bu şekilde bir alternatif değerlendirme metodu olabilir...

Ölçme araçları değerlendirilirken öğrencilerin çalışmalarında derste tartıştıkları kavramları kullanmalarının önemli olabileceği eğiticiler tarafından ifade edilmektedir. Bunun öğrencilerin değerlendirilmesinde destekleyici olabileceği, bu şekilde de alternatif bir değerlendirilmesinin yapılabileceğinden söz edilmektedir. Eğiticilerin ifadelerinden yola çıkarak tartışılan kavramların ölçme araçlarında görülmesinin değerlendirme sürecine etki edebileceği söylenebilir.

Öğrencilerin derste tartıştıkları kavramlar üzerine düşünmeye devam etmelerinin değerlendirme sürecinde önemli olabileceği bir eğitici tarafından şöyle ifade edilmektedir:

ÇE4: Bir problem doğmasını isterim aslında onda. Yani benim çünkü kurcalamaya çalıştığım şey, amaçlamaya çalıştığım bir şey var orada. Bir şeyi bir yerde bir problem var ki orayı deşmeye çalışıyoruz. Atölyede de bunu problem ediyoruz. Yani dalgasız bir deniz üzerinden çok da bir şey konuşmayız baktığımızda. Oradaki problem ya da belki olmayan bir problem üzerinden bir şey türetmiştir. Bunu görmek isterim. Yani bir problem doğurmasını beklerim yine temelde baktığınızda. Onda bir şey değişmesi için bir soru kalması lazım. Eve döndüğünde bir şey düşünüyor olması lazım bunun üzerine. Hala aklını kurcalayan bir şeyler olması lazım.

Eğitici tartışmanın ardından öğrencilerin aklında soru kalmasının, kavram üzerine düşünmeye devam etmesinin, kafalarını kurcalayan bir şeylerin olmasının önemine dikkat çekmektedir. Böylece öğrencilerde bir değişiklik olabileceğini ifade etmektedir. Öğrencilerin kavramlar üzerine düşünmeye devam etmesine ilişkin eğiticinin görüşü şu şekilde devam etmektedir:

ÇE4: Evet kafası karışsın orada. Çünkü yani bir sonuca gitmek için önce bir kafa karışıklığı bir problem olması lazım. Kafamızı kurcalaması lazım bir şeylerin ki böyle başlarız bir şeyleri sorgulamaya. Onda da o olsun isterim ki bir şeyleri merak ettikten sonrası gelir. Doğrusu ya da yanlısını o bulur.

Eğitici sorgulamanın başlaması için kafa karışıklığının olmasını ifade etmektedir. Ayrıca bu süreci meraklı olmanın da desteklediğinden söz etmektedir. Buradan yola çıkarak kafa karışıklığı, merak etme, kavramlar üzerine düşünmeyi sürdürmenin değerlendirme sürecini etkileyebileceği söylenebilir.

Eğiticilerin bu süreçte geribildirim olmasına ilişkin görüşleri şu şekildedir:

ÇE2: Ama tabii ki felsefeyi iyi yapmak ve kötü yapmak diye bir şey var. Yani başarılı olmak başarısız olmak diye bir şey var bence. Katılımcı olmak, katılımcı olmamak diye bir şey var. Hani çok rastgele gruplarla okullarda çalıştığım oldu. Hiç derse katılmamak derken şundan bahsetmiyorum, insanlar söz alıp konuşmayabilirler ama dinleyici olabilirler. Düşünüyor olabilir yani o yine bir katılım. Onu yine şey yapmıyorum ama hiç mizacına uygun olmayan öğrenci oluyor. Hiç dinlemek de istemiyor, hiçbir şekilde katılmıyor da mesela. O öğrenci için geribildirim bence olabilir...

Çocuklar için felsefe derslerinde başarılı ya da başarısız olma durumlarının var olduğuna dikkat çeken eğitici bu sürecin öğrencilere geribildirim vererek desteklenebileceğinden söz etmektedir. Bu noktada öğrencinin başarısız olarak nitelendirilmesinde yalnızca konuşmamanın ölçüt olmayacağına dikkat çekilmektedir. Bu noktada sınıfta bir gözlemci olabileceğinden ve bu sürece katkı sağlayabileceğinden eğitici şu şekilde bahsetmektedir:

ÇE2: Belki bir gözlemci olabilir. Yani şu anda şey yapıyorum... kolaylaştırıcı da çünkü o esnada gözlemlenmesi zor. Ama bir gözlemci mesela belli periyodlarla belki sınıfa girerek, yani eğer başarılı başarısız olduğunu gözlemlenmek istiyorsak onu değerlendirmek istiyorsak, böyle bir şey olabilir.

Uygulayıcının hem dersi yürütmesinin hem de bir yandan gözlemlemesinin zor olabileceğinden söz eden eğitici bir gözlemcinin sınıfa gelmesiyle bu sürece yardımcı olabileceğini ifade etmektedir. Bu geribildirim öğrencileri teşvik etmek için kullanılabileceği başka bir eğitici tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

ÇE7: Ama bu notlandırma için değil. Çocuğa belki geribildirim verme, belki onu teşvik etme, belki gözleme gibi noktalarda nereye bakayım ben bu çocuğun gelişimi için noktasında yardımcı olabilir.

Eğitici geribildirim vermenin ayrıca gözlem sürecini de destekleyebileceğini ifade ederken aynı zamanda bunun not vermek için olmamasını gerektiğini vurgulamaktadır. Çocuklar için felsefe derslerinde bir notun olmamasına ilişkin diğer iki eğiticinin görüşleri şu şekildedir:

ÇE2: Zor bir soru, yani hiç şey olmadı benim hiçbir zaman not olmadı derslerimde. Açıkçası not olmasını da istiyor muyum? Hayır... Ya şey kısmı güzel oluyor çünkü, biraz böyle performans kaygısı olmadığını bilmeden konuşmak, onun sonunda bir ödül tarzı bir şey olmadan konuşabilmek ve bir şeyleri deneyebilmek bana iyi geliyor. Bir de şey var yani Türkiye şartlarında çok radikal kalıyor hala bu eğitim. Öyle olunca bu radikal kalan eğitimde bir de not faktörü koymak çok gerebilir öğrencileri. O yüzden yani bu şartlarda not olmaması iyi bence.

ÇE9: Ya tabii ki verilmemeli. Çünkü aslında belki çocuklara inisiyatif verilmeli burada. Çocuğun kendi değerlendirmesini kendisinin yapmasına izin verilmeli. Yani çocuk bu hakkı elde edebilmeli. Çünkü benim kafamda o kadar ters ki yöntemle çocuğa not vermek bununla ilgili. O yüzden not verilmemeli. Ama kendi değerlendirmesini yapabiliyorlar. Çok da güzel yapıyorlar.

Öğrencilerin bu derste bir not kaygısı gütmemelerinin iyi olabileceği, bu durumun öğrencilerin konuşmalarını etkileyebileceği, not vermenin ise çocuklar için felsefe ile ters düştüğü eğiticiler tarafından ifade edilmektedir. Bu noktada öğrencilerin kendilerini

değerlendirebileceklerinden söz edilmektedir. Eğitici ifadelerinden hareketle çocuklar için felsefe derslerinde not verilmesinin uygun olmayacağı sonucuna varılabilir.

Düşünme becerilerine yönelik değerlendirme. Çocuklar için felsefe dersinin amaçları arasında da yer alan düşünme becerilerinin ölçme ve değerlendirme sürecinde değerlendirilmesine yönelik eğitici görüşlerine ulaşılmıştır. Bundan düşünme becerilerine yönelik değerlendirme alt temasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu alt temada özenli düşünme, yaratıcı düşünme ve eleştirel düşünmeye ilişkin değerlendirmelerin nasıl olabileceğine yer verilmiştir.

Dinleme, farklılara saygı duyma ve hoşgörülü olma ile özenli düşünmenin değerlendirilebileceği eğitimciler tarafından belirtilmiştir. Dinlemeye ilişkin bir eğiticinin görüşü şu şekildedir:

ÇE1: Çocuklarla ilgili de genel olarak dinleme ve kendini ifade etme konuşmanın çok böyle eş gittiğini düşünüyorum. O yüzden bütün o geribildirimi yaparken de ne kadar etkin dinlediklerine bakıyorum, bu gelişimi ortaya koymayı önemli buluyorum.

Eğitici dinleme ile kendini ifade etmenin birbiriyle ilerlediğini ifade ederken aynı zamanda kendi atölyelerindeki geribildirimlerinde etkin dinlemeyi göz önünde bulundurduğunu belirtmektedir. Eğitici bu değerlendirme sürecinde neleri dikkate aldığını şu şekilde açıklamaktadır:

ÇE1: ...Mesela ilk zamanlarda kendi aralarında konuşmaları çok yoğun olabiliyor. Çok alenen konuşmalar oluyor. Bazen de çok daha kısık ama aralarında yanındakiyle konuşmalar olabiliyor. Bu zamanla daha da odaklandıkları, konuşma nesnesiyle buna destek oldukları, tam olarak konuşana odaklandıkları bir şeye dönüşüyor. Mesela bu noktada aralarında konuşanların konuşmadığını görmem bir aşama benim için. Onun dışında gerçekten arasında konuşmuyor, hiç konuşmuyor ama mesela "Arkadaşın ne dedi?" diye sorsam bir şey diyemiyor. Burada da evet başkasıyla konuşmuyor ama dinlemiyor da. Burada mesela birisinin normalde böyle yapmayan bir çocuğun, ortaya bunu

koymayan bir çocuğun mesela bu arkadaşın şöyle demişti ben de hani bunun dediği üzerine böyle düşünüyorum dediği anda evet şu an daha da başka bir seviye. Yani artık net etkin bir dinleme. Dinliyor bunun üzerine de düşünüyor. Burada o dinlemesinin çok daha etkinleştiğini görüyorum ya da bunun bir alt seviyesi gibi diyebileceğim başka bir arkadaşını dinlemediği için uyarılar olabiliyor. Bu noktada diyorum ki evet bunlar özen gösteren biri. Dinlemesinin önemli olduğunun ve dinlemeyenlerin farkında gibi...

Eğitici kendi atölyelerinde dinlemeyi nasıl değerlendirdiğini açıklamaktadır. Bu noktada kendi aralarında konuşanların olabileceği gibi konuşmasa bile tartışmayı takip etmeyen öğrencilerin olabileceğinden söz ediyor. Ayrıca eğitici öğrencilerin dinlemenin önemli olduğunu fark etmelerinden, bu doğrultuda etkin dinlemeyi gerçekleştirmelerini beklediğinden bahsetmektedir. Dolayısıyla dersin amaçları arasında yer alan özenli düşünme becerilerinden dinlemenin değerlendirme sürecinde de dikkat edilmesi gereken bir beceri olabileceği söylenebilir.

Farklı fikirlere saygılı olmak ve hoşgörülü olmanın değerlendirme sürecinde önemli olabileceği bir eğitici tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

ÇE1: Onun dışında aslında anlaşamayan, başta anlaşamayan birbiriyle çok çatışan çocukların, kendisini ortaya koymakta zorlanan çocukların bu noktada aslında özgüvenlerini kendine ve başka fikirlere verdiği değerlerin değiştiğini büyük oranda aslında daha çok tabii ki de arttığını gözlemliyorum... dediğim gibi hoşgörü ve sabırda kendini daha sabırlı olmaya davet edenler. "Hepimiz bekliyoruz." diyor. "Ama ben kaç saattir bekliyorum?" diyen birisine "Ama ben de bekliyorum, hepimiz bekliyoruz." diyen ya da evet şey direkt bazen böyle şiddetli bir şekilde karşı çıkan birisine hani şey gibi biraz daha onu daha sakinleştiren biraz daha hoşgörülü yumuşak bir enerjiyle yaklaştıklarında mesela diyorum ki burada hoşgörü, daha farklı düşüncelere, farklılıklara olan o toleransın geliştiğini bana gösteriyor gibi gibi şeyler.

Eğitici tartışma s¼recinde hořg¼r¼l¼, farklı d¼ř¼ncelere saygılı olmanın bu ders ile arttığını kendi at¼lyelerinden yola ¼ıkararak a¼ıklamaktadır. Bu gelişimin değerlendirme s¼recinde ¼nemli bir etken olabileceği s¼ylenebilir.

Bir eğitici değerlendirme s¼recinde yaratıcı d¼ř¼nmeye odaklandığını şu şekilde dile getirmektedir:

ÇE1: Onun dışında tabii ki de ne kadar eleştirel ve yaratıcı d¼ř¼nd¼kleri noktasına odaklanıyorum...

Eğiticinin hem eleştirel hem de yaratıcı d¼ř¼nmeyi g¼z ¼n¼nde bulundurduğu g¼r¼lmektedir. ¼đrencilerin farklı d¼ř¼nme ve farklı ¼rnekler sunma ile değerlendirilebileceği ise aynı eğitici tarafından ifade edilmiştir. Bu becerilerin dersin amaçları arasında yer alan yaratıcı d¼ř¼nme ile ilişkili olduğu s¼ylenebilir. Farklı ¼rnekler sunma ve farklı d¼ř¼nmeye ilişkin bir eğitici g¼r¼ř¼ şu şekildedir:

ÇE1: "Daha farklı da bakabiliriz"i hem ¼rneklerle ortaya koyuyorsa hem belki s¼ylemleri. Diyorum ki evet burada ek bir yaratıcı d¼ř¼nmenin geliştiği bir taraf var gibi gibi. B¼yle ortaya koyuyorlar. Doğrudan soruşturmanın i¼indeki d¼ř¼nceleriyle ortaya koyuyorlar bazen kendi s¼ylemleriyle... Onun dışında farklı farklı bir de buradan bakabiliriz diyen ya da zaman i¼inde ben aslında b¼yle d¼ř¼nm¼yorum ama biraz farklı bir şey olsun diye ¼zellikle bu fikri s¼yl¼yorum ortaya atıyorum diyen ¼ocuklar ¼ıkıyor. İşte burada o yaratıcı d¼ř¼nceyi ne kadar da i¼selleřtirdiđini g¼sterdiđini g¼r¼yorum.

Eğitici ¼đrencilerin farklı ¼rnekler sunmalarını, tartışılan kavramlara farklı a¼ılardan bakabilerek farklı d¼ř¼nmelerinin ¼nemli olduğunu ifade etmektedir. Bu becerinin de yaratıcı d¼ř¼nmeyle ilişkili olduğunu s¼ylemektedir. Yaratıcı d¼ř¼nmeyi de değerlendirme s¼recine dahil eden eğiticinin bu noktada ¼đrencileri sundukları ¼rneklerinden ya da farklı d¼ř¼nmelerinden yola ¼ıkararak değerlendirdiğini s¼yleyebiliriz.

Eleştirel d¼ř¼nmenin de değerlendirme s¼recinde ¼nemsendiđi eğitici g¼r¼ř¼ ile ortaya koyulmuştu. ¼đrencilerin karşı arg¼man geliştirme, ¼ıkarım yapma, temellendirme,

düşünceyi güncelleme, düşünceyi takip etme, karşılaştırma yapma, varsayımları ifade etme ve düşünceyi savunma ile değerlendirilebileceği eğiticiler tarafından dile getirilmiştir. Bu becerilerin dersin amaçları arasında yer alan eleştirel düşünme ile ilişkili olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin ders sürecindeki değişikliklerine odaklanan bir eğiticinin karşı argüman geliştirmeye ilişkin görüşü şu şekildedir:

ÇE10: Yani çocukta ne gibi değişiklikler hissedildi? Mesela sofrada daha çok konuşuyor mu, daha çok konuşmaya katılıyor mu? Soruları arttı mı? İşte anneye babaya sorduğu sorularda bir artış var mı? Daha çok şey yapabiliyor mu, annenin ya da babanın yaptığı bir değerlendirmeye örneğin bir karşı argüman geliştirebiliyor mu? Buna benzer sorular içeren velilere yönelik bir form hazırlanabilir.

Öğrencilere ilişkin bilgilerin velilerden de alınabileceğini söyleyen eğiticinin, karşı argümanlar sunmanın değerlendirme sürecine etki edebileceğini ifade ettiği görülmektedir.

Değerlendirme sürecinde çıkarım yapma ve düşünceyi güncellemenin önemli olabileceği bir eğitici tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

ÇE7: Orada bir tane çıkarım yapma, düşüncesini güncelleme falan. Onlar olabilir...

Eğiticinin öğrencilerin çıkarım yapma ve düşüncesini güncelleme becerilerinin değerlendirilebileceğini ifade ettiği görülmektedir. Bir başka eğiticinin öğrencilerin temellendirme yapımlarına ilişkin görüşleri şu şekildedir:

ÇE1: İşte çünkülerle başlıyorsa, birbirlerini nedenleriyle açıklamaya davet ediyorlarsa, "Ama nedeni söylemedin." diyorlarsa. Direkt böyle o hesabı soruyor... "Ama nedenini açıklaman lazım." diye direkt böyle eleştirel düşünmenin yapı iskeletinden direkt bir soruyla geliyor.

Eğitici kendi atölyelerinden yola çıkarak öğrencilerin nasıl temellendirme yaptıklarını ifade etmektedir. Eğiticinin temellendirme yapmayı değerlendirme sürecinde önemseydiğini söyleyebiliriz.

Düşünceyi takip etmenin değerlendirme sürecinde göz önünde bulundurulmasına ilişkin bir eğitici görüşü şu şekildedir:

ÇE1: ...Bu da böyle birbirlerinin hem kendilerinin hem de birbirlerinin düşüncesini takip etmeleri üzerinden belirginleşiyor. Şey gibi sen böyle dedin ama buna ne diyorsun diye artık net net sorular yöneltmeye başlıyorlar. Birbirlerinin çelişkilerini ortaya çıkarmaya başlıyorlar. Bu da aslında ne kadar eleştirelde derinleştiklerini gösteriyor.

Eğitici eleştirel düşünmenin öğrencilerin kendi düşüncelerini ve gruptakilerin düşüncelerini takip etmesi ile ortaya çıktığını ifade etmektedir. Buradan yola çıkarak düşünceleri takip etmenin diğer becerileri ortaya koymada öncül olabileceği söylenebilir.

Değerlendirme sürecinde düşünceler arasında karşılaştırma yapma, varsayımları ifade etme ve düşüncelerini savunmaya ilişkin bir eğiticinin görüşü şu şekildedir:

ÇE8: Orada da işte bir düşünceyi savunması ondan sonra varsayımını açıkça ifade etmesi, iki varsayım arasındaki çelişkiyi gördü, karşılaştırma yaptı, benzerlik gördü, farklılık gördü, ayırtırdı, ayıkladı falan gibi böyle bir dolu şey. Yani o zihnin içinde bir şey gibi alet çantası gibi. "Tüm aletleri kullanabiliyor mu?"ya bakmak aslında yani. Tüm aletleri kullanmak zorunda değil bu arada hani de. "Yeri geldiğinde aleti kullanabiliyor mu?" gibi.

Eğitici düşünceleri ifade etme, düşünceleri karşılaştırma ve bu doğrultuda varsa çelişkileri görme, farklılık ve benzerlikleri ayırma gibi becerileri bir alet çantası metaforu ile açıklamaktadır. Eğitici tüm becerilerin kullanılmasını beklemeyken bunun yanında doğru zamanda doğru becerileri görmeyi beklediğini ifade etmektedir. Buradan hareketle karşılaştırma yapma, varsayımları ifade etme ve düşüncelerini savunmanın değerlendirme sürecini etkileyebileceği söylenebilir.

Ölçme araçları. Öğrencilerin derslerdeki performansını görebilmek amacıyla ölçme araçlarının kullanıldığını söyleyebiliriz. Ayrıca öğrencilerin amaçlara ne ölçüde ulaştıklarını görebilmek ve öğrencilere geribildirimde bulunmak da ölçme araçlarının amaçları arasında sayılabilir. Eğiticilerle yapılan görüşmelerde önerilen ölçme araçlarının süreç değerlendirme

ile ilişkili olduğu söylenebilir. Atölye hazırlama, sunum, poster, pano, proje, resim, yazı yazma, açık uçlu sorular, öz değerlendirme, veli formu, anket, ölçek, gözlem formu eğitimciler tarafından önerilen ölçme araçlarıdır.

Öğrencilerin kendilerinin seçeceği bir projeyi hazırlamalarına, bu projenin poster, yazı, sunum ya da pano olabileceğine ilişkin eğitici görüşü şu şekildedir:

ÇE7: ...orada ilk aklıma gelen şey proje gibi bir şey olabilir. Kendisinin seçtiği dönemsel bir proje. Basit bir şey ama. O bir yazı olabilir, bir pano olabilir, felsefe gününe dair bir etkinlik olabilir, bir poster olabilir, diğer sınıflara bir sunum yapabilir bir konu etrafında. Ama felsefi bir problem olması lazım ya da işte orada mesela ortaya gelen meselelerden biri. Bir o olabilir proje.

Eğitici bu türden bir proje çalışmasında bir problemin ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu projeninse yazı, poster, sunum ya da pano şeklinde olabileceğini belirtmektedir. Öğrencilerin atölye hazırlamaları ve bu atölyeleri yazı, poster gibi ölçme araçlarıyla açıklayabileceklerine ilişkin başka bir eğiticinin görüşü ise şu şekildedir:

ÇE5: İlkokul dördüncü sınıf çocuklar ne yapabilir? Ben onların birer atölye yapmasını, bakın şu an sesli düşünerek geldi, gitsinler istedikleri bir grupta bir workshop döndürsünler ve bu workshopla ilgili bir soru seti verelim... Hani gözlemlerini bir şekilde yazı olur, afiş olur, resim olur. Farklı farklı. Çünkü insanın düşündüğünü ifade etmesini sonsuz yolu var...

Eğitici, öğrencilerin değerlendirilmesinde atölye hazırlamalarının uygun olabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca bu atölyeler sonucundaki gözlemlerini yazı, afiş, resim gibi farklı yöntemlerle açıklayabileceklerini belirtmektedir. Yazının ölçme aracı olabileceğine ilişkin diğer eğitimcilerin görüşleri şu şekildedir:

ÇE3: Dönem sonu belki belli kavramlarla ilgili mesela böyle işte, kendilerince bir hikâye yazabilirler. Demin demiştim ya. Onu mesela bir çıktı olarak kullanabiliriz belki diye

düşünüyorum. Orada neler yapabildi ya da o metne göre belki sorular oluşturulabilir onlar için.

ÇE7: ...Belki küçük şeyler olabilir. Böyle yazı çalışmaları falan olabilir. "Bu konuda ne düşünüyorsun, onu söyle."

ÇE4: ...değerlendirme sonunu, atıyorum uyarın olarak hikâye vermişizdir, hikâyenin devamını üzerinden alabiliriz ya da onlara alternatif bir son olarak alabiliriz.

Eğiticiler ölçme aracı olarak yazı yazdırma sonucunda elde edilen verilerin değerlendirme sürecinde kullanılabileceğini ifade etmektedir. Eğitici ifadelerinden bu yazı çalışmalarının çeşitlendirilebileceği görülmektedir.

Eğiticiler ders sonlarında öğrencilerden alınan sözel dönütlerin ölçme aracı olarak kullanılabileceğini şu şekilde açıklamaktadır:

ÇE10: Çocuklarla ilgili de bir ölçme değerlendirme olarak en benim olası gördüğüm ve yapabildiğim şey bir onlardan şey almak, her oturumun sonunda geribildirim almak. İşte bu hafta ne yaptık, neler oldu, nelerle dönüyoruz, işte yeterince tartışılabilir mi, fikirlerini söyleyebildin mi gibi sorular sorarak bir geribildirim.

ÇE9: Başlangıçta ne hissediyordun? Hatta her atölye sonunda bunu konuşuyoruz. Cebinize ne koydunuz ya da bugünkü atölyeyi birkaç cümle ile özetler misiniz dediğimde nokta atışı cümleler söylüyorlar belli bir süre geçirdiysek eğer birlikte. Artık atölyede ne yaptığımızı hani oturmuşsa kafalarında ve şeyse gerçekten güvenli bir alanda gerçekleşiyse aramızda söylüyorlar. Kendileri ifade ediyorlar.

Öğrencilerin o günkü derse ilişkin kendilerini nasıl gördüklerini sözel bir şekilde ifade etmeleri eğiticiler tarafından değerlendirme sürecini destekler niteliktedir. Eğiticilerin ifadelerinden yola çıkarak öğrencilerin kendilerine ilişkin soruları sözel olarak yanıtladıkları bu süreç aynı zamanda öz değerlendirme olarak da görülebilir. Öğrencinin kendisini değerlendirmesine ilişkin başka bir eğitici görüşü şu şekildedir:

ÇE9: Çocuğun kendi değerlendirmesini kendisinin yapmasına izin verilmeli. Yani çocuk bu hakkı elde edebilmeli... Ama kendi değerlendirmesini yapabiliyorlar. Çok da güzel yapıyorlar.

Bu ders kapsamında öğrencilere kendilerini değerlendirme fırsatının verilmesinin altını çizen eğitici, öğrencilerin bu süreci yapabildiklerini de belirtmektedir.

Açık uçlu sorularla öğrencilerin kendilerini değerlendirmelerine ilişkin eğitici görüşü şöyledir:

ÇE4: Değerlendirmeyi genelde şöyle kullanıyorum; sözel olarak biri bir şey söylemek isterse tabii ki kabulüm. Fakat atölye hakkındaki bir değerlendirmeyi karşıdaki kolaylaştırıcıya ya da oradaki öğretmen, yani okuldaki öğretmen için de aynı şey söz konusu, yapmak çok da objektif olmayabiliyor. O yüzden bunu yüz yüze olmayacakları ya da isimlerinin paylaşmayacakları bir kâğıt üzerinden ya da online bir yerde gerçekleşiyorsa bir dosya üzerinden paylaşmak, bu şekilde yanıtlamak gerçek objektif bir değerlendirme sunuyor... Paylaşımlarını daha çok isimsiz anonim olarak gönül rahatlığıyla yapmalarını sağlayabilecekleri için bunu önemsiyorum. Yapmaları daha uygun geliyor bana.

Değerlendirmeye ilişkin soruları yazılı olarak ve isimsiz teslim edilmesini önemseyen eğitici bu noktada öğrencilerin kendilerini daha iyi ifade edebileceklerinden söz etmektedir. Eğitici bu sorularının neler olduğuna ilişkin şunları da dile getirmektedir:

ÇE4: Atölyeden aldığınız, çıkardığınız bir fikir var mı? Buradan ya da başlangıçta edindiğiniz bir yargı vardır sonunda değişti mi? Atölye size ne kattı? Sizde değişen bir şey var mı ya da değişmeyen? Bu anlamda bir değerlendirme soruları soruyorum daha çok aslında. Yani kişide değişen ya da değişmeyen ne buna odaklanmaya çalışıyorum diyelim temelde.

Eğitici bu sorularla öğrencilerde değişen ya da değişmeyen noktalara odaklandığından söz etmektedir. Tüm bunlardan yola çıkarak öğrencilerin kendilerine ilişkin

değerlendirmelerini sözel bir şekilde yapabilecekleri gibi açık uçlu soruları yanıtlayarak da yapabilecekleri söylenebilir.

Eğiticiler ölçme araçları arasında veli görüşmelerinin olabileceğini belirtmekte ve velilerle yapılacak olan görüşmelerde sorulabilecek olan soruları şu şekilde ifade etmektedir:

ÇE1: ...peki siz de benimle paylaşın. Evde de bunun yansıması şüphesiz var. Evde ailede işte sınıfta aslında arkadaşlarıyla gibi gibi. "Sizden duymak istediğim bir yansıması varsa nedir bunlar?" dediğim benim de bir sorum oluyor o aşamada.

ÇE9: ...Felsefe atölyesine başlaması kendi isteğiyle miydi, ailesinin isteğiyle miydi, çocuk başladıktan sonra devam ederken ailesiyle neler paylaştı, ortamda neler paylaşıyor...

Veli görüşmelerinin yanı sıra velilere yönelik form hazırlanabileceğine ilişkin bir eğitici görüşü şu şekildedir:

ÇE10: ...Yani çocukta ne gibi değişiklikler hissedildi? Mesela sofrada daha çok konuşuyor mu, daha çok konuşmaya katılıyor mu? Soruları arttı mı? İşte anneye babaya sorduğu sorularda bir artış var mı? Daha çok şey yapabiliyor mu, annenin ya da babanın yaptığı bir değerlendirmeye örneğin bir karşı argüman geliştirebiliyor mu? Buna benzer sorular içeren velilere yönelik bir form hazırlanabilir.

Formda yer alabilecek sorulara örnekler de veren eğiticilerin değerlendirme sürecine velileri de dahil ettikleri görülmektedir.

Ölçme aracı olarak ölçeklerin kullanılabilmesine ilişkin iki eğitici görüşü şu şekildedir:

ÇE2: Uzmanlık alanım değil. Yani şey ölçekler, eleştirel düşünme ölçekleri iyi bildiğim bir alan değil. Ama kesinlikle olmalı diye düşünüyorum yani. Bir sene için en başta ve en sondaki farka bakmalıyız diye düşünüyorum.

ÇE8: İşte yine kolaylaştırıcıya çok bağlı bir şey dediğim gibi. Birtakım kriterler var tabii ki. İşte bilişsel ve sosyal becerilerde neyi görmek istiyoruz? Mesela "Bir varsayımı açık

hale getirebildik mi?” Ondan sonra “Argümanı doğru takip edebiliyor mu?” “Sınıfta agresif mi tartışıyor?” Birtakım ölçekler kurabiliriz. Buna dair dünyada da var ölçekler. Sen onu kendin de sınıfının özelinde özelleştirebilirsin gibi.

Eğitciler çocuklar için felsefe dersinde bazı becerileri görebilmek amacıyla ölçeklerin kullanılabileceğini ifade ederken bu ölçeklerin sınıf özelinde değişiklik gösterebileceğinden söz etmektedir.

Uygulayıcıların gözlem yapabilecekleri ve bu süreci gözlem formlarıyla destekleyebileceklerine ilişkin eğitici görüşleri şu şekildedir:

ÇE2: Ama zor bir soru yani bu tip bir not vermek, performansın nasıl değerlendirileceği. Belki bir gözlemci olabilir. Yani şu anda şey yapıyorum... kolaylaştırıcı da çünkü o esnada gözlemlemesi zor. Ama bir gözlemci mesela belli periyodlarla belki sınıfa girerek, yani eğer başarılı başarısız olduğunu gözlemlemek istiyorsak onu değerlendirmek istiyorsak, böyle bir şey olabilir.

ÇE3: Yani atıyorum ilk oturumdan itibaren, diyelim kaç oturum var? On oturum var. Her oturumda kolaylaştırıcı kendince gözlemleri doğrultusunda notlar alabilir. Sınıfı gözlem yaparken. Hani bunların belki çıktısı olabilir. Hani atıyorum ilk oturumda şöyleydi, tabii örnek veriyorum işte. Ahmet ilk oturumda temellendirme yapamıyordu ya da neden-sonuç ilişkisi kuramamıştı. Ama üçüncüde kurdu mesela ya da beşincide kurdu, neyse. Hani onları, daha doğrusu yapabiliş yapamadığına dair, hani o gelişmesini istediğimiz nitelikleri gelişip gelişmediğine dair belki böyle bir, ne diyelim ona? Gözlem mi denir?

ÇE6: Yani elimizde hep şey var herhalde onlar çok çeşitlenmedi, öğrenci gözlem formu...

ÇE1: Gözlem yapıyorum aslında. Çok temelde gözlem diyebilirim. Yani kişisel olarak böyle çok yani çok fazla yani net böyle bir şeyim yok. Zaman zaman notlar alıyorum. Ama genel olarak aslında aklımda kalıyorlar. Biraz böyle bir şey gibi genel olarak aslında anlık

bu arada her atölye sonrasında değerlendirme yapmıyorum çocuklarla. Özel böyle kritik bir şey varsa o notu alıyorum...

Eğiticiler uygulayıcıların derslerde gözlem yapabileceklerini, bu gözlemleri not alarak ya da gözlem formları ile kaydedebileceklerinden söz etmektedir. Böylece öğrencilerin ilk dersten itibaren hangi beceride ne derece ilerlediklerinin görülebileceği ifade edilmektedir. Bir eğiticinin gözlemleri sırasında dikkat ettiği kriterler şu şekildedir:

ÇE1: Ne kadar dinlediler birbirlerini, düşüncelerini ne kadar takip ettiler, birbirlerinin düşünceleri üzerine ne kadar düşündüler ve nedenleriyle ne kadar açıkladılar ne kadar farklı kavramlarla bağlantılar kurdular gibi gibi. Yani soruşturmada ne kadar derinleştirdiğimizi sorguluyorum.

Eğitici ifadelerinden yola çıkarak çocuklar için felsefe derslerinde öğrencileri değerlendirmek amacıyla gözlemler yapılabilir, gözlem formları kullanılabilir diyebiliriz.

Eğiticiler tarafından bahsedilen tüm ölçme araçlarından yola çıkarak çocuklar için felsefe derslerinde süreç değerlendirmeye yönelik kullanılan pek çok ölçme aracının kullanılabileceği, bu araçların çeşitlenebileceği, öğretmenin öğrencileri değerlendirebileceği gibi öğrencilerin de kendilerini değerlendirebileceği, hatta velilerin de değerlendirme sürecine dahil edilebileceği söylenebilir.

Uygulayıcının Kendini Değerlendirmesi. Eğiticilerle yapılan görüşmelerde uygulayıcıların dersi nasıl yürüttüklerine yönelik kendilerini değerlendirmelerinin önemli olduğu belirtilmiştir. Bu doğrultuda uygulayıcının kendini değerlendirme ana temasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu ana tema altında uygulayıcıların çizelge kullanması ve dış değerlendirme olarak nitelendirilebileceğimiz başka bir gözlemci tarafından değerlendirme yer almaktadır.

Bir eğiticinin kendi atölyelerinden yola çıkarak uygulayıcının kendine değerlendirmesine ilişkin ifadeleri şöyledir:

ÇE1: Her atölyesinin sonunda özel olarak kendimi ve atölyenin soruşturmanın kendisini genel olarak değerlendiriyorum... Yani işte şey gibi genel seçtiğim uyarının niteliği, onu sunma biçimim, çocuklara o en verimli soruşturma ortamını sunup sunmadığım, o alanı ne kadar açtığım, farklılıklara ne kadar alan açtığım, birbirlerini düşünmelerini ve dinlemelerini ne kadar takip etmelerini istediğim... Kişisel olarak da ne kadar tartışmayı felsefi nitelikte tutabildim, hem soruşturmanın gidişatı hem de özetlemeyi yapmak adına bazen çocukların kendisi yapıyor bazen ben yapıyorum. Yine de derli toplu tamamen soruşturmayı ortaya koyan böyle bir özetleme yapılabilir mi gibi gibi. Böyle sorular soruyorum. Ama kendi kafamda soruyorum bunları.

Eğitici yapmış olduğu atölyelerin ardından kendisini aklındaki sorular doğrultusunda nasıl değerlendirdiğine ilişkin açıklamalar sunmaktadır. Çocuklar için felsefe dersinde de uygulayıcının kendini değerlendirmesinin gerekliliğine ilgili şunları söylemektedir:

ÇE1: Olmalı. Kesinlikle evet olmalı. Burada çünkü şöyle bir şey oluyor “Bugün nasıldı, eksikler neydi?”... Mesela “İyi giden neydi?” diye soruyorum kendime, “güzel olan neydi? İyi ki dediğim ne var ve daha farklı olsa daha iyi olur dediğin neler var?” ve bütün bu sorgulama aslında bir sonrakinin daha güzel olmasını, daha iyi bir atölyenin olmasını sağlıyor. Bu açıdan yapılması önemli gibi geliyor bana. Yani aynı kalmaması için daha anlamlı ve verimli bir etkinliğin tekrar gerçekleştirilmesi için.

Eğitici uygulayıcının kendini değerlendirmesinin dersin gidişatını olumlu yönde etkileyeceğinden söz etmektedir. Buradan hareketle uygulayıcı ders bitiminde kendisini değerlendirirse bir sonraki dersin daha verimli geçeceğini söyleyebiliriz.

Sınıfa başka birinin gelip gözlem yaparak öğrencileri ya da uygulayıcı değerlendirmesine dış değerlendirme diyebiliriz. Eğiticilerle yapılan görüşmelerde başka biri tarafından dersin gözlemleyerek uygulayıcıyı değerlendirebileceğine ilişkin görüşü şöyledir:

ÇE6: ... Eğer iki uygulayıcıysak mümkünse tabii o zaman çok güzel oluyor. Ben bunu ilk zamanlar daha öyle yapabilmiştim. En az iki kişiydik. On beş kişilik atölyelerde iki

eğitmendik. Görev paylaşımı yapıyorduk işte. Önce birimiz oyun oynatıyordu. Diğerimiz soruşturma kısmında aktifti. Terside de olabiliyordu. Belediyede böyleydik. Bu bizi bayağı geliştirdi... Okul döneminde sınıf öğretmeni arkadaşlarımla bunu yapabildiğimde çok iyi olmuştu. Ama yani çok az yapabildik bunu. Okul yoğunluğu içerisinde çok zor oldu o. Mümkünse bu ikinci gözlemci eğitmen, yedek eğitmenin görüşleri... Ama o çok iyi oluyor...

Eğitici kendi deneyimlerinden yola çıkarak uygulayıcıya sınıfta bulunan başka bir gözlemcinin izleyerek dönüt vermesinin geliştirici olduğunu ifade etmektedir. Buradan yola çıkarak uygulayıcıya geribildirimde bulunmak adına sınıfta bir gözlemci olmasının iyi olabileceğini; uygulayıcının da kendisini değerlendirerek, kendisini geliştirerek daha verimli dersler yürütebileceğini söyleyebiliriz.

Öğrencilerin Dersi Değerlendirmesi. Eğitici görüşleri çocuklar için felsefe derslerinde öğrencilerin derse yönelik görüşlerini dile getirerek dersi değerlendirebileceğine işaret etmektedir. Bunun ise anket ve sözel dönütle olabileceğini söyleyen eğitici görüşleri şu şekildedir:

ÇE1: Genel olarak şöyle bir şeyimiz oluyor son atölyemizde genel olarak dönemin kendimiz değerlendirmesini birlikte yapıyoruz. Yani bütün bir yılı düşündüğümüzde bütün atölyeleri düşündüğümüzde evet “En heyecan verici şey neydi? En aklınızda kalan şey neydi? En işte en hoşunuza giden şey atölyeyle ilgili neydi, ne yapmak?” gibi gibi. “Bu atölyeyle ilgili en az sevdiğiniz şey? Farklı olsa dediğiniz şey.” gibi. Bunu bu sefer bazen günlük yaptığım şeyi atölye başında yaptım şeyi bir de bütün dönem boyunca genel olarak aslında atölye değerlendirmesi. Mesela “Gelecek yıl devam etmek ister misin? Nasıl olsun? Aynı şekilde mi devam etsin yoksa daha farklı şekilde mi?” gibi. Burada bazen içerik önerileri belki gelebiliyor. Öyle bir değerlendirme olabiliyor.

ÇE2: Şunun bence yapılması gerekiyor. Sene sonunda hangi etkinlikler beğenildi, hangileri düşündürücü bulundu, hangi etkinlikler zorlayıcı bulundu öğrenciler tarafından. Yani programın değerlendirilmesinden bahsediyorum. Felsefe ile ilgili tutumları, etkinliklerle ilgili tutumları, yaptığımız işle ilgili tutumları. Bunlara bakılması gerektiğini düşünüyorum.

Kendim böyle şeyler yapıyorum, iyi geliyor yani. Program çok oturmuş bir şey olmadığı için önemli bir geribildirim sağlıyor. Bir anket olmalı bence yani mutlaka hem dönemin sonunda hem yılın sonunda.

ÇE8: Kendini değerlendirmek için yani yaptığın dersin durumunu değerlendirmek için en çok mesela hangi içerik sevilmiş, hangi tartışma akıllarında en çok kalmış, neden öyle olmuş, dersle ilgili en çok neler dikkatlerini çekmiş, neyi sevmişler neyi sevmemişler gibi anket de yapılabilir. Çünkü bizim de dersi revize etmemiz gerekiyor diye düşünüyorum.

Eğiticiler öğrencilerin derse ilişkin değerlendirmelerini sözel olarak olabileceği gibi anket yoluyla da alınabileceğini ifade etmektedir. Bu noktada öğrencilerin beğendikleri, değiştirmek istedikleri, akıllarında kalanlar gibi sorularla dersle ilgili geribildirimlerinin alınabileceğinden söz edilmektedir. Tüm bunlardan hareketle derse ilişkin değerlendirmenin uygulayıcı ya da program geliştiricilere yol gösterici olabileceği düşünülerek gelen yanıtlar doğrultusunda düzeltmelerin yapılabileceği sonucuna varılabilir.

Uygulayıcının Rolü. Ölçme ve değerlendirme aşamasında uygulayıcının iyi bir gözlemci olması gerektiğine ilişkin görüş bir eğitici tarafından ifade edilmiştir. Bununla ilgili açıklama şöyledir:

ÇE8: Bir de dediğim gibi beceri denilen şey, bir de bu tarz daha somut olmayan becerilerse gözükmeleri zaman istiyor. Ölçmeleri kolay değil. Yine orada kolaylaştırıcının iyi gözlemciliği, belli kriterler oluşturarak gözlemler yapıyor olması önemli. Ama diyorum ya çocuklar konuşmaz konuşmaz konuşmaz bir anda inanılmaz derecede iyi konuşur. Bazıları inanılmaz iyi konuşur değil mi? Onun nasıl açığa çıkacağını bilemiyoruz. Orayı böyle sabırla izlemek ve belli kriterlerle ölçmek gerekiyor.

Çocuklar için felsefe derslerinde gözlemin bir ölçme aracı olarak kullanılabileceğinden daha önce söz edilmiştir. Bu doğrultuda eğitici bu gözlemin önemi üzerinde durmakta ve uygulayıcının iyi bir gözlem becerisine sahip olması gerektiğini ifade etmektedir.

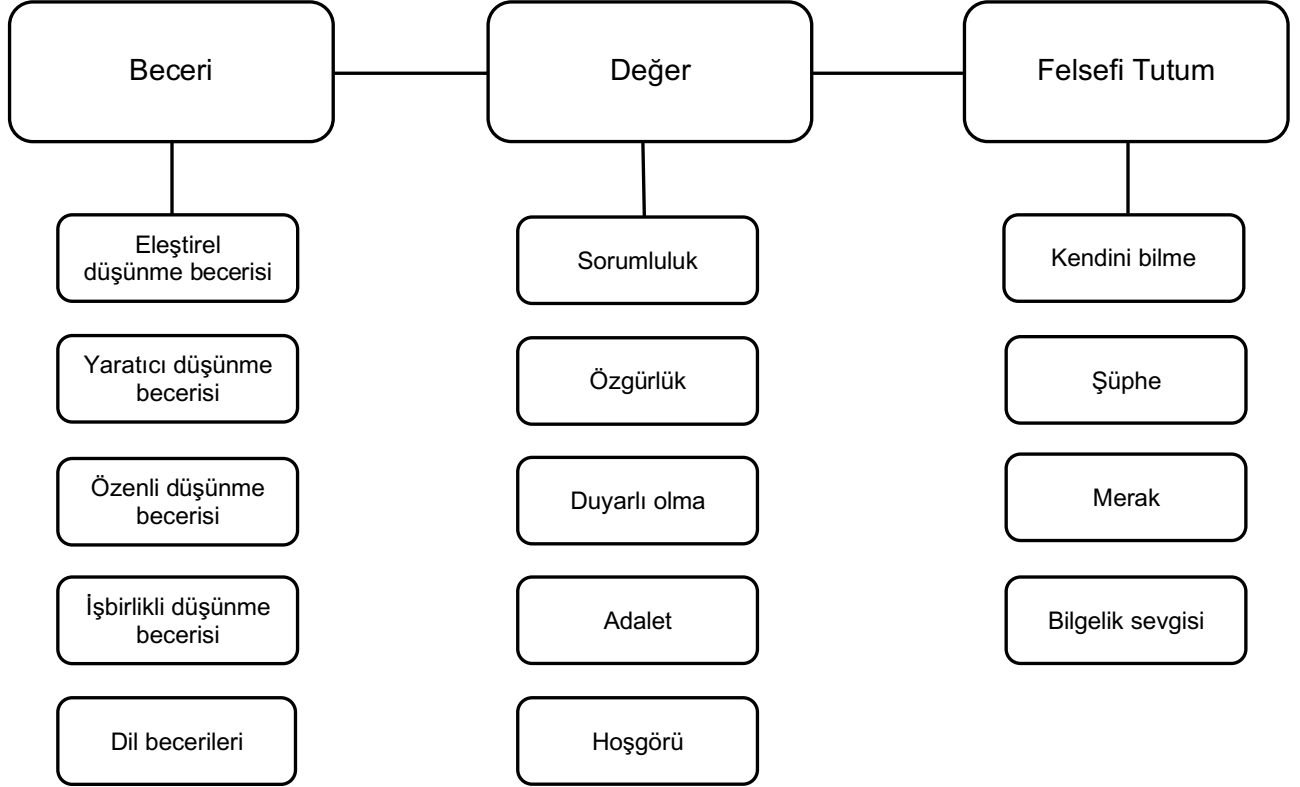
İkinci Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

“Felsefe alanı uzmanlarının görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının özellikleri nasıldır?” araştırma sorusu ile felsefe alanında uzman ve aynı zamanda çocuklar için felsefeyle ilgili çalışmalar yapmakta olan üniversite öğretim üyelerinin çocuklar için felsefe öğretim programının özelliklerine ilişkin görüşlerine ulaşmak hedeflenmiştir. Araştırma sorusunda bulunan öğretim programı ifadesi ile bir öğretim programının temellerinden olan amaçlar, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve ölçme ve değerlendirme kastedilmektedir. Bu doğrultuda da dört alt problem ortaya çıkmıştır ve bu alt problemlere ilişkin bulgular başlıklar hâlinde sunulmuştur.

Birinci Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

“Felsefe alanı uzmanlarının görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının amaçları nasıl olmalıdır?” alt araştırma sorusunda öğretim programının bileşenlerinden olan amaçlara ilişkin felsefe alanı uzmanlarının görüşlerine ulaşmak hedeflenmiştir. Bu alt araştırma sorusuna ilişkin uzman görüşlerinden yola çıkarak “Beceri”, “Değer” ve “Felsefi Tutum” olmak üzere üç ana tema ortaya çıkmıştır. Her bir ana temanın altında alt temalar yer almaktadır. “Beceri” ana temasının altında eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, özenli düşünme, işbirlikli düşünme ve dil becerileri bulunmaktadır. “Değer” ana teması altında hoşgörü, sorumluluk, özgürlük, duyarlı olma, adalet alt temaları yer almaktadır. “Felsefi Tutum” ana teması altında şüphe, merak, kendini tanıma, bilgelik sevgisi bulunmaktadır. Bu ana temalar ve bunlara ilişkin alt temaları Şekil 5’te sunulmuştur; devamında her biri katılımcı görüşleriyle desteklenerek açıklanmıştır.

Şekil 5. Birinci Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Beceri. Uzmanlarla yapılan görüşmelerde dersin amaçları olabilecek bazı becerilerden söz ettikleri tespit edilmiştir. Bu doğrultuda bahsedilen amaçlar eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, özenli düşünme, işbirlikli düşünme ve dil becerileri olmak üzere “Beceri” ana teması altında toplanmıştır.

Eleştirel düşünme. Uzmanlar eleştirel düşünmeye işaret eden bazı becerilerin altını çizmiştir. Bunlar neden-sonuç ilişkisi kurma, soru sorma, sorgulama, yorumlama, bütün parça ilişkisi kurma, düşünceyi yeniden düzenleme şeklinde sıralanabilir. Bahsedilen beceriler uzman görüşleriyle desteklenerek açıklanmıştır.

Çocuklar için felsefe dersinde amaçlardan birinin neden-sonuç ilişkisi kurma ve bütünlüklü düşünme olmasına ilişkin bir uzman görüşü şu şekildedir:

FU3: Ama felsefe etkinliği yapacaksa en temel menzilimiz diyelim ya da istikametimiz; sistemli olması, neden-sonuç ilişkisi içerisinde bir silsile takip etmesi ve

bütünlüklü bakışı hedefe alması. Yani çocuklarla felsefe dersinin hedefleri ya da amaçları ne olacaktır diyorsan birincisi bütünlüklü düşünme, ikincisi neden-sonuç ilişkisi kurabilme... Rasyonel amaçlarımız az önce saydığım neden-sonuç ilişkisi, bütünlüklü düşünme. Bütün resmi görebilme detaylarda boğulmama, sistemli düşünme.

Uzmanın dersin amaçları arasında bütünlüklü düşünme ve neden-sonuç ilişkisi kurmanın ifade ettiği görülmektedir. Uzmanın bu amaçların önemli olduğuna dair diğer görüşleri şu şekildedir:

FU3: ...sistemli düşünmeyi yani bağlam kapsamında düşünmeyi öğretebilmek. Yani gündelik konuşmadan felsefenin farkı budur. Mesela biz şu an kahve fincanı üzerinde tartışıyorsak kahve fincanından sapmamız gerekiyor. Bağlam budur. Neden-sonuç ilişkisi kurarak. Yani bir şeyden başlayıp gündelik konuşma başka bir şeyle sonuçlanabilir. Bu doğal akış içerisinde böyledir. Ama felsefe etkinliği yapacaksa en temel menzilimiz diyelim ya da istikametimiz; sistemli olması, neden-sonuç ilişkisi içerisinde bir silsile takip etmesi ve bütünlüklü bakışı hedefe alması.

Uzman, bir felsefe etkinliğini günlük sohbetten ayıran temel özelliklerden birinin sistemli olmasından geçtiğini belirtmektedir. Sistemli düşünmenin ise bir bağlam içerisinde düşünmek olduğunu ifade etmektedir. Bu sürecin neden-sonuç ilişkisi kurma ve bütünlüklü bir bakış ile düşünmeyi içerdiğini belirtmektedir. Buradan hareketle çocuklar için felsefe derslerini nitelikli bir şekilde ortaya koyabilmek için amaçlarımız arasında neden-sonuç ilişkisi kurma ve bütünlüklü düşünmenin yer almasının önemli olabileceği söylenebilir.

Dersin amaçları arasında soru sorma ve yorumlama becerilerinin yer alması gerektiğine ilişkin bir uzman görüşü şöyledir:

FU1: Yani kişileri biraz daha aktifleştirecek, biraz daha sürecin içine dahil edecek, felsefi deneyim dediğimiz işte tartışma kültürü, dinleme kültürü, anlama ondan sonra yorumlama, düşünme süreçleri ya da soru sorma becerilerini biraz daha işin içerisine katma, bir felsefi deneyim yaşamalarıyla bu sürecin üstesinden gelinebilir.

Uzmanın bu ders kapsamında öğrencilerin aktif olmalarına vurgu yaptığı görülmektedir. Bu sürecin ise soru sorma, yorumlama gibi becerilerle desteklenmesinin öneminden bahsedilmektedir. Uzmanın ifadelerinden yola çıkarak felsefi deneyimin bu şekilde yaşatılabileceği söylenebilir.

Uzmanlardan ikisinin dersin hedefleri arasında sorgulama becerisinin de olabileceğine ilişkin görüşleri şöyledir:

FU4: İlk amaç zaten çocukları işte ezbere kabul ettikleri ya da işte aile, toplum, belki arkadaşları belki medya, şu anda çocuklar için zaten çok etkin bir faktör, oynadıkları oyuncaıklardan oyunlara kadar yani bir şekilde ezbere kabul ettikleri şeyleri çocuklara sorgulamak. Yani onların gündelik hayatındaki ufacık tefecik şeylerin aslında onlar için bir soruya dönüşmesi... Yani çünkü maksat bunları sorgulayarak başlamak aslında.

FU1: Dolayısıyla yani biraz daha felsefi düşünme dediğimiz işte sorgulama becerisi, işte eleştirel düşünme becerisi, yaratıcı düşünme becerisi gibi birtakım düşünme becerileriyle karakterize olmuş bir şekilde yapılacak olan eylem belki çocuklarla felsefe dediğimiz o kavramsallaştırmanın içerisine sokulabilir.

Uzmanlar öğrencilerin üzerine düşünmedikleri, ezbere kabul ettikleri konular hakkında sorgulamalarının önemli olduğunu ifade etmektedir. Uzmanlar tarafından felsefi düşünme becerilerinden biri olarak ifade edilen sorgulama becerisinin hedeflenen becerilerden biri olabileceği açıklanmaktadır. Sorgulama becerisine ek olarak yaratıcı düşünmenin de bu dersin amaçlarından biri olabileceği uzman tarafından dile getirilmektedir.

Tüm uzman görüşlerinden hareketle eleştirel düşünmeye ilişkin sorgulama, soru sorma, neden-sonuç ilişkisi kurma gibi becerilerin bu ders ile hedeflenebileceği söylenebilir.

Yaratıcı düşünme. Yapılan görüşmelerde yaratıcı düşünmenin de bu dersin amaçlarından biri olabileceği uzmanlar tarafından ifade edilmektedir. Uzmanlar esnek düşünme, hayal gücü ve farklı bakış açıları sunma becerilerinin altını çizmektedir.

Bir uzman yaratıcı düşünmenin farklı bakış açılarına sahip olabilme ve hayal kurma ile ilişkili olduğunu belirtmektedir. Buna yönelik uzmanın açıklaması şu şekildedir:

FU4: Yaratıcı düşünebilecek. Bence vizyon genişleyecek çünkü. İşte matematiğe, kimyaya, fiziğe bakış açısında farklılaşmalar olacak. Ne olursa olsun öğrendiği şeyleri sorguladıkça belki daha yaratıcı çocuklar olacaklar, hayal kuracak.

Yaratıcı düşünme ile öğrencilerin farklı derslere bakış açılarının değişebileceği uzman tarafından ifade edilmektedir. Ayrıca bu ders ile yaratıcılıklarını besleyerek hayal kurabileceklerine işaret edilmektedir. Uzman görüşünden yola çıkarak bu ders ile öğrencilerin yaratıcılıklarının desteklenebileceği söylenebilir. Bu doğrultuda da diğer derslere bakışın değişebileceği, hayal gücünün genişleyebileceği sonucuna varılabilir.

Aynı uzman kendi deneyimlerinden de yola çıkarak bu derste öğrencilerin fikir değiştirebileceklerini, esnek düşünebileceklerini şu şekilde açıklamaktadır:

FU4: Mesela dinlemeyi öğrenmek başkalarının fikirlerine değer vermek, onun fikirlerini öğrendikten sonra kendi fikrini tekrar sorgulayıp tekrar analiz edip belki tekrar değiştirebilmek ki böyle şeyler yaşamıştım.

Uzman, bu derste başkalarını dinlemek ve onların fikirlerini değerli görmekten söz etmektedir. Bu doğrultuda da öğrencilerin kendi fikirlerini yeniden sorgulayıp değiştirebileceklerinin mümkün olduğunu ifade etmektedir. Uzman görüşünden yola çıkarak çocuklar için felsefe dersinde fikir değişikliklerinin olabileceği, bunun da dersin hedefleri arasında yer alabileceği söylenebilir.

Özenli düşünme. Uzmanların özenli düşünmeye ilişkin bazı becerilerin bu derste amaçlanması gerektiğine ilişkin görüşleri bulunmaktadır. Bu görüşler alanyazında belirtilen çocuklar için felsefenin amaçlarıyla örtüştüğü söylenebilir. Özenli düşünmenin neden çocuklar için felsefe dersinin hedeflerinden biri olması gerektiğine ilişkin bir uzman şu şekilde açıklama yapmaktadır:

FU2: Yani şunu söylemek istiyorum; yaratıcılık eğer uçsuz bucaksızsa bu uçsuz bucaksızlık soyut ve somut anlamda insan düşüncesine, toplum hayatına zarar verecek noktaya gelirse o yaratıcı düşünceyi bir hâl yoluna sokmaya çalışacak, dizginleyecek bir kompozisyon olması lazım. O özenli düşünce.

Uzman yaratıcılığın sonsuz olduğunu ifade ederken bu sonsuzluk içinde bulunabilecek bazı zararlardan korunmak için özenli düşünmeye ihtiyaç duyulabileceğini ifade etmektedir. Uzman görüşünden yola çıkarak özenli düşünme ile yaratıcılığın olumsuz etkilerinden korunulabileceği söylenebilir.

Özenli düşünme pek çok beceriyi içeriğinde barındırmaktadır. Uzmanlar dinleme, saygı ve fikrini savunma becerilerine yönelik görüşler sunmuşlardır. Dinleme becerisine ilişkin uzman görüşü şöyledir:

FU4: ...sadece ifade etmeyi değil dinlemeyi de öğrenebilmek ki ben toplumumuzda bugün en büyük sıkıntılardan biri olduğunu düşündüğüm için bunun, yani bunu bizim kendi ilişkilerimizde de buralardan başlaması gerektiği için felsefeye burada çok görev düşüyor aslında baktığımızda. Mesela dinlemeyi öğrenmek...

Uzman şu anda toplumun da yaşadığı sorunlardan biri olarak düşündüğü dinleme becerisinin, bu dersin hedefleri arasında yer alabileceğinden söz etmektedir. Dinleme becerisi kazandırmanın ilk olarak kendi ilişkilerimiz ile başlayabileceğini ifade eden uzman, çocuklar için felsefenin bu beceriyi kazandırmada iyi bir araç olabileceğini dile getirmektedir.

Başka bir uzman saygılı olmanın dersin amaçları arasında olabileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

FU3: ...Arkadaşlarıyla iyi geçinebilme, bir tartışmada ya da konuşmada felsefi konuşmada başkalarının sözlerine saygılı olabilme. Bunlar da yan amaçlarımız olabilir...

Uzmanın görüşünden yola çıkarak tartışma sırasında pek çok farklı fikrin ortaya atılacağı düşünüldüğünde, bu fikirlere saygılı olmanın önemli olabileceği sonucuna

varılabilir. Aynı uzmanın öğrencilerin kendi ya da başkalarının haklarını savunmaya ilişkin görüşleri şu şekildedir:

FU3: Yani işte davranış değişikliği, başkalarının haklarını savunur, kendi haklarını savunur ya da işte hoşgörülü olur gibi daha alt şeylere hedefler...

Hoşgörülü olmaktan da söz eden uzman aynı zamanda öğrencilerin başkalarının ya da kendi haklarını savunmalarının dersin hedefleri arasında olabileceğini dile getirmektedir. Buradan hareketle çocuklar için felsefe dersinde ortaya atılan fikirler doğrultusunda öğrencilerin kendi fikirlerini ya da haklarını savunabileceği gibi başkalarınınkileri de savunabileceği sonucuna varılabilir.

İşbirlikçi düşünme. Uzmanlar dersin amaçları arasında tartışma kültürünü bilme, diyalog hâlinde tartışabilmek gibi kavramlardan söz etmektedirler. Bu kavramların işbirlikli düşünme ile ilişkili olduğu görülmekte olup topluluk bilinci alt teması altından açıklanmaktadır. Ayrıca uzmanlar tarafından belirtilen bu ifadeler çocuklar için felsefedeki soruşturma topluluğu olabilmenin amaçlarıyla ilişkilidir. Buna ilişkin uzman görüşleri şu şekildedir:

FU1: Yani kişileri biraz daha aktifleştirecek biraz daha sürecin içine dahil edecek, felsefi deneyim dediğimiz işte tartışma kültürü, dinleme kültürü, anlama ondan sonra yorumlama, düşünme süreçleri ya da soru sorma becerilerini biraz daha işin içerisine katma bir felsefi deneyim yaşamalarıyla bu sürecin üstesinden gelinebilir.

FU4: Burada diyalog çok önemli. İşte başından beri sen de biliyorsun Lipman'ın zaten hep diyalog, diyalog, diyalog, eleştirel düşünme, diyalog. Ama diyalog önemli bir nokta. Bu toplumsallaşma süreçlerini besliyor yarın öbür gün işte önyargılarını kırma da önemli bir etmen olacak.

Öğrencilerin bu derste tartışma kültürü ile bilinçli hareket edebilecekleri uzman tarafından dile getirilmektedir. Ayrıca bu sürecin karşılıklı konuşma, birbirini anlayarak ilerlemesinden söz edilmektedir. Bunun toplumu etkileyebileceği, önyargıları engellemede

önemli olabileceği uzman tarafından dile getirilmektedir. Uzmanların görüşlerinden yola çıkarak çocuklar için felsefe dersinde tartışma kültürünü desteklemenin hem felsefi bir deneyim yaşanmasına yol açabileceği hem de bunun toplumsallaşma adına önemli bir adım olabileceği söylenebilir.

Dil becerileri. Yapılan görüşmelerde kendini ifade etme, anlama gibi becerilerin bu dersin amaçlarından olabileceği uzmanlar tarafından belirtilmiştir. Bu doğrultuda dil becerileri alt teması altında anlama ve kendini ifade etme becerileri yer almaktadır. Anlamaya ilişkin uzmanlardan birinin görüşü şu şekildedir:

FU1: ...anlama ondan sonra yorumlama, düşünme süreçleri ya da soru sorma becerilerini biraz daha işin içerisine katma, bir felsefi deneyim yaşamalarıyla bu sürecin üstesinden gelinebilir.

Yorumlama, soru sorma gibi becerilerden söz eden uzmanın aynı zamanda anlamamanın da amaçlar arasında yer alması gerektiğini ifade ettiği görülmektedir. Aynı uzmanın kendini ifade etme becerisine yönelik görüşü şu şekildedir:

FU1: ...Yani burada kişinin bireysel kararları, seçimleri ondan sonra sorumluluğu diğer insanlarla iletişimi, kendini ifade etme becerisi, yaşamsal amaçları ondan sonra farkındalık becerileri...

Uzmanın iletişim, sorumluluk, karar verme, farkındalık gibi becerilerin yanında kendini ifade etme becerisinin de altını çizdiği görülmektedir. Kendini ifade etme becerisine ilişkin diğer bir uzman görüşü şu şekildedir:

FU4: ...Bunlarla yavaş yavaş adım adım hazırlarsak onları, yani bir şeyleri düşünmeye bir şeyleri sorgulamaya hatta ifade etmeye. Çünkü çoğu çocuk ifade etme konusunda çok çekingen kalabiliyor. Genelde hani şunu gördüm bir kısım hani çok daha sosyal, daha şey olan çocuklar dışa dönük olan çocuklara hatta sürekli konuşuyorlar her şeyi konuşuyorlar. Sessiz kalanları sürekli teşvik etmeniz gerekiyor. Yani o teşvikleri de o kadar şey yapmanız gerekiyor ki adil bir dağılım içerisine götürmeniz gerekiyor ki onlar da

konuşsunlar, onlar da ifade etsinler. İfade gücünü geliştirmek çok önemli bu noktada. Sadece konuşan çocuklara pirim yaparak yani onlara odaklanarak etkinliği müthiş götürebilirsiniz. Ama sorun etkinliğin o şekilde götürülmesi değil...

Uzman bazı öğrencilerin kendini iyi ifade ederken bazılarının bu konuda daha çekingen olabileceğinden söz etmektedir. Bu noktada ise çekingen öğrencilerin kendilerini ifade etmeye davet edilmesinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Kendini ifade etmenin önemli olduğunu dile getiren uzmanın konuyla ilgili diğer sözleri şöyledir:

FU4: Çünkü hani konuşmayan bir çocuğun konuşması, ifade etmek istemeyen çekinik bir çocuğun ifade etmesi ya da aile baskısı gören bir çocuğun bu şekilde üstüne o başka baskıyla oraya gelip orada kendisine değer verildiğini görmesi yani bunlarla çok karşılaştık... Bir süre sonra değer verildiğini görmek bile ifade etmesini sağlıyor, düşünmesini sağlıyor.

Uzman kendi deneyimlerinden de yola çıkarak çekingen öğrencilerin bu derste değerli hissettirilmesiyle kendilerini ifade etmelerinin doğru orantılı olduğunu belirtmektedir. Tüm bunlardan hareketle kendini ifade etme becerisinin oldukça önemli olduğu, öğrencinin kendini değerli hissettiğinde bu becerisini geliştirebileceği sonucuna varabiliriz.

Değer. Uzmanlar bu dersin amaçları arasında hoşgörü, sorumluluk, özgürlük, duyarlı olma ve adaletin yer almasına ilişkin görüşler sunmaktadır. Bu görüşlerin değer ana teması ilişkili olduğu tespit edilmiş olup bu ana tema altında toplanmıştır.

Uzmanlardan ikisinin amaçlar arasında duyarlı olmanın da olabileceğine ilişkin görüşleri şöyledir:

FU4: Mesela orada şeyler de devreye giriyor halk faktörü, toplumsal cinsiyet faktörü ya da ayrımcılıklar, kültürel farklılıklar da devreye giriyor. Yani öteki dediği varlığı ya da başkasına karşı açık olmak, onunla diyaloga geçme, sadece ifade etmeyi değil dinlemeyi de öğrenebilmek...

FU1: Yani burada kişinin bireysel kararları, seçimleri ondan sonra sorumluluğu diğer insanlarla iletişimi, kendini ifade etme becerisi, yaşamsal amaçları ondan sonra farkındalık becerileri...

Uzmanların farklılıklara karşı duyarlı olmanın altını çizdiği görülmektedir. Öteki olana, farklı görüneneye karşı açık olabilmenin, farkındalık geliştirebilmenin öneminden söz etmektedirler. Uzman görüşlerinden hareketle çocuklar için felsefe dersiyle topluma, diğerlerine karşı farkındalık geliştirilebileceği, farklılıklara karşı duyarlı olunabileceği sonucuna varılabilir.

Değerler eğitiminin amaçlarıyla çocuklar için felsefe dersinin amaçlarını özdeşleştiren bir uzman, dersin amaçları arasında adil olma ve hoşgörülü olmanın yer alması gerektiğini şu şekilde açıklamaktadır:

FU3: Değer eğitiminin amaçları neyse zaten felsefenin amaçları da aynıdır. En başta hoşgörülü olabilme, adaletli olabilme, sosyal kurallara uyabilme, işte karakterli bir insan olabilme...

Uzmanın karakterli insan olabilmekten bahsettiği görülmektedir. Buna ulaşırken ise adil ve hoşgörülü olmanın önemli olabileceğinden bahsetmektedir. Hoşgörülü olmanın amaçlar arasında yer almasına ilişkin uzmanın diğer görüşleri ise şu şekildedir:

FU3: Yani çocuklarla felsefe dersinin hedefleri ya da amaçları ne olacaktır diyorsan birincisi bütünlüklü düşünme, ikincisi neden-sonuç ilişkisi kurabilme ya da sistemli düşünme diyelim. Üçüncüsü de etik sahaya getirecek bizi, hoşgörülü olabilme... Aynı zamanda hoşgörü de sağlar. "O, o şekilde düşünüyor ben bu şekilde düşünüyorum. Evet olabilir." Yani hani bu birbiriyle çelişik olmayabilir her zaman farklı düşünceler. Bunu sağlar diye düşünüyorum...

Hoşgörülü olmayı etik ile ilişkilendiren uzman, farklı düşünceler karşısında hoşgörülü davranabilmenin öneminden söz etmektedir. Uzmanın görüşünden hareketle

karakterli insan olabilme yolunda adil ve hoşgörölü olmaya ihtiyaç duyulduğu; çocuklar için felsefe dersi ile bu sürecin desteklenebileceği sonucuna varılabilir.

Sorumluluk ve özgürlüğe ilişkin bir uzman görüşü ise şu şekildedir:

FU1: ...ondan sonra davranışlarının eylemlerinin amacını bilerek hareket etmesi, bilerek eylemde bulunması, neyi neden yaptığını bilmesi, sorumluluğun, özgürlüğün ondan sonra toplum içinde davranış sergilemenin ne olduğunu bilmesi, kendinin yaşamının kendi yaşamının anlamının çözümlenmesi, bunun farkında olması gibi aslında sayabileceğimiz türden bu beceriler ya da işte edinimler diyelim, felsefe eğitimiyle biraz daha olanaklı olabilecek şeyler... Burada kastedilen şey aslında tümüyle yani bütünsel olarak düşünülmesi gereken bir insani durum. Yani burada kişinin bireysel kararları, seçimleri ondan sonra sorumluluğu...

Uzman, çocuklar için felsefe eğitimiyle öğrencilerin davranışlarının amacını bilerek hareket edebilmelerinin, toplumla yaşayışı bilmelerinin yanı sıra sorumluluk, özgürlük gibi edinimleri de kazanabileceklerine dikkat çekmektedir. Bu görüşten hareketle bu derste özgürlük, sorumluluk gibi değerlerin kazandırılmasının da hedeflenebileceği söylenebilir.

Felsefi Tutum. Uzmanların, bazı felsefi tutum ya da davranışların bu dersin amaçları arasında yer alabileceğine dair görüşleri bulunmaktadır. Bunlar şüphe, merak, kendini tanıma ve bilgelik sevgisi alt temaları hâlinde uzman görüşleri ile desteklenerek aşağıda açıklanmaktadır.

Uzmanlardan ikisinin kendini tanıma ve şüphe ile ilgili görüşleri şöyledir:

FU1: Yani dolayısıyla zaman zaman demeyelim de aslında genellikle diyelim, bireylerin bir şüpheli tavra sahip olması, meselelere temkinli yaklaşması, peşin hükümden kaçınması ondan sonra farklı seçenekleri göz önünde bulundurması, seçenekler arasındaki farkı bilmesi, ondan sonra davranışlarının eylemlerinin amacını bilerek hareket etmesi, bilerek eylemde bulunması, neyi neden yaptığını bilmesi, sorumluluğun, özgürlüğün ondan sonra toplum içinde davranış sergilemenin ne olduğunu bilmesi, kendi yaşamının anlamının

çözümlemesi, bunun farkında olması gibi aslında sayabileceğimiz türden bu beceriler ya da işte edinimler diyelim felsefe eğitimiyle biraz daha olanaklı olabilecek şeyler.

FU3: ...En başta hoşgörülü olabilme, adaletli olabilme, sosyal kurallara uyabilme, işte karakterli bir insan olabilme, kendi, üzerine eğilebilme...

Peşin hükümden kaçınma, temkinli yaklaşma gibi ifadelerle uzmanın bireylerin şüpheli olması gerektiğine dikkat çektiği görülmektedir. Aynı zaman bireylerin kendi davranışlarının nedenini bilerek hareket etmeleri, yaşamlarının anlamını bulmaya çalışmalarının öneminden de söz etmektedir. Diğer bir uzman ise bunu kendi üzerine eğilebilme olarak dile getirmektedir. Buradan yola çıkarak çocuklar için felsefe dersi aracılığıyla öğrencilerin kendini bilme, tanıma ve buna göre hareket etme gibi felsefi tutumlara sahip olmalarının hedeflenebileceği söylenebilir.

Merak duygusuna ilişkin görüşlerini bir uzman şu şekilde açıklamaktadır:

FU3: ...çocuğun merak duygusunu söndürmemek. Çünkü zaten çocukta olan bir şey, doğuştan merak duygusu var. Ama bu çocukların doğuştan filozof oldukları anlamına gelmiyor.

Çocukların filozof olmadıklarını dile getiren uzman onların doğuştan merak duygusuna sahip olduklarını belirtmektedir. Bu ders ile de bu merak duygusunun söndürülmemesinin altını çizmektedir. Ayrıca çocuklar için felsefede merak etmenin önemli olduğu; soruşturma sürecinin ise şüphe gerektirdiği söylenebilir. Tüm bu görüşlerde yola çıkarak çocuklar için felsefe derslerinde öğrencilerin merak duygularını sürdürmemenin ve bu duyguyu destekleyerek güçlendirmenin hedeflenebileceği söylenebilir.

Bilgelik sevgisi, insanın kendini ve dünyayı anlamaya çalıştığı bir arayış olarak ifade edilebilir. Çocuklar için felsefe dersinin en temel amacının bilgelik sevgisi olması gerektiğini bir uzman şöyle ifade etmektedir:

FU3: En temel amacı, felsefenin temel amacı neyse çocuklarla felsefenin temel amacı da o olmalı. O temel amaç da hikmet sevgisiyse, çocuklarla felsefede de hikmet

sevgisi nihai gayemiz yani en tepedeki çatı amacımız o olmalı. Ondan itibaren hedef davranışlar oluşturulmalı... Dolayısıyla çocuklarla rasyonel bir içerik olarak rasyonel ama bundan da önce bunun bir sevgiyle başladığı, hikmet sevgisiyle başladığı -özellikle bunun altı çizilmeli- eğitimci bunun farkında olmalı ve çocuklarla felsefe özellikle küçük yaş grubuyla çalışıyorsak, bu sevgiyi vermeye yönelik olmalı.

Felsefenin amaçlarıyla çocuklar için felsefe dersinin amaçlarını ilişkilendiren uzman, bilgelik sevgisinin bu dersin temel amacı olması gerektiğini belirtmektedir. Bu amaç doğrultusunda diğer amaçların belirlenmesinin uygun olabileceğini dile getirmektedir. Ayrıca sevgi vurgusunda bulunan uzman özellikle küçük yaş gruplarında bilgelik sevgisinin kazandırılmasının önemini belirtmektedir. Uzman görüşünden hareketle bu dersin yürütüleceği yaş grubunun çok da büyük olmadığı düşünüldüğünde, bilgelik sevgisi kazandırmanın amaçlar arasında yer alabileceği söylenebilir.

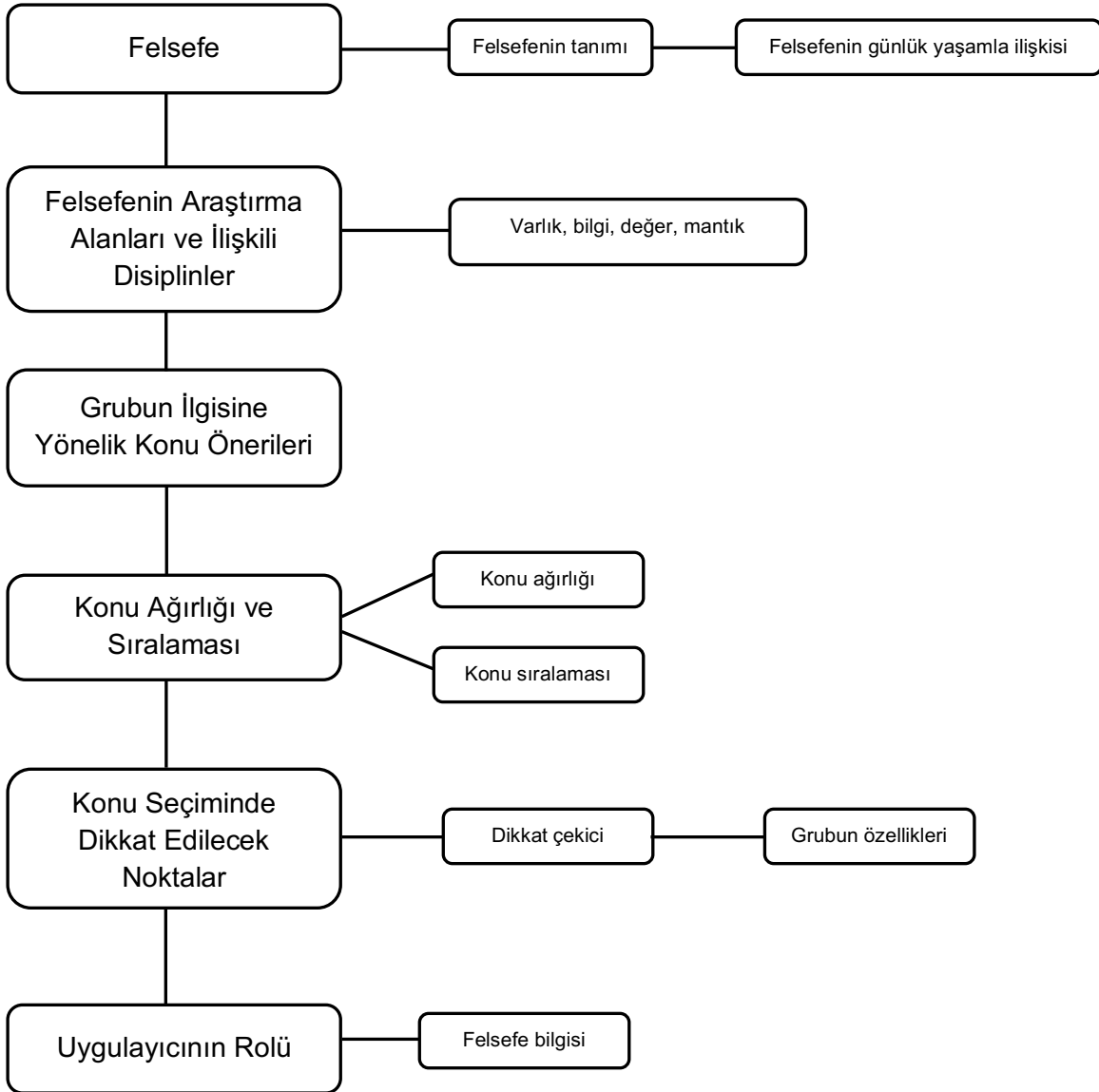
İkinci Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

“Felsefe alanı uzmanlarının görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının içeriği nasıl olmalıdır?” alt araştırma sorusunda öğretim programının bileşenlerinden biri olan içerikle ilgili görüşlere ulaşmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda felsefe alanı uzmanları ile görüşmeler yapılmıştır. Söz konusu olan alt araştırma sorusuna ilişkin bulgular “Felsefe”, “Felsefenin Araştırma Alanları ve İlişkili Disiplinler” “Grubun İlgisine Yönelik Konu Önerileri”, “Konu Ağırlığı ve Sıralaması”, “Konu Seçiminde Dikkat Edilecek Noktalar”, “Uygulayıcının Rolü” ana temaları altında sunulmaktadır. Bu ana temalar alt temalarla açıklanmıştır. Bu alt temalar “Felsefe” ana teması altında felsefenin tanımı ve felsefenin günlük yaşamla ilişkisi şeklinde sıralanmaktadır. “Felsefenin Araştırma Alanları ve İlişkili Disiplinler” ana teması altında estetik, varlık, etik, bilgi ve mantık alt temaları yer almaktadır. “Grubun İlgisine Yönelik Konu Önerileri” ana temasında hüznün, umut, duygu biçimleri, yaşam, toplumsal konular bulunmaktadır. “Konu Ağırlığı ve Sıralaması” ana teması altında konu ağırlığına ilişkin felsefe alanlarına göre; konu sıralamasına ilişkin ise öncelikli konular ve öğretim

ilkeleri yer almaktadır. “Konu Seçiminde Dikkat Edilecek Noktalar” ana teması dikkat çekici ve grubun özellikleri alt temaları bulunmaktadır. Son olarak “Uygulayıcının Rolü” ana teması altında felsefe bilgisi yer almaktadır. Bu ana temalar ve bu temalara ilişkin alt temalar Şekil 6’da sunulmuştur.

Şekil 6. İkinci Alt Araştırmasına İlişkin Bulgular

Felsefe. Uzmanlar, çocuklar için felsefe derslerinde felsefenin tanımına ve felsefenin günlük yaşamla ilişkisine yer verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu derste felsefenin tanımına yer verilmesine ilişkin bir uzman görüşü şöyledir:

FU1: Yani önce genel bazı bilgileri yavaş yavaş aktarıp onlara ilişkin etkinlikler yaptıktan sonra bu tartışmalara girilirse daha faydalı olabilir. Doğrudan hani pat diye birinci dersten itibaren böyle bir tartışma yapılamaz. Belki bu bir ders olarak düşünülüyor malum, birinci ünite biraz daha felsefenin tanıtımı ya da felsefi düşünmenin ne olduğuna ilişkin bilgi düzeyine ilişkin bir şey olabilir. Sonrası biraz daha etkinlik temelli olabilir.

Uzman; felsefenin tanımından, felsefi düşünmeden ve ne olduğundan söz edilmesinin önemli olacağını ifade etmektedir. Bu konuların ilk haftalarda yer alabileceği uzman tarafından önerilmektedir. Uzman görüşünden hareketle felsefe ile ilgili genel bilgilerin verilmesinin ardından çocuklar için felsefe etkinliklerine başlanmasının uygun olabileceği sonucuna varılabilir.

Çocuklar için felsefe derslerinde hangi konuların tartışılmasına yönelik uzmanlardan görüş alırken uzmandan biri felsefenin pratik yönünden faydalanılmasına ilişkin şunları söylemiştir:

FU1: Hem ahlak hem de işte sanat, estetik olan kısımları da düşünecek olursak felsefenin biraz daha pratik yaşama yansımış olan kısımları olarak düşünebileceğimiz tartışmalar aslında. Bunlar ve ilgi çekici olan, ilgi uyandıran türden tartışmalardır.

Bu derste felsefenin günlük yaşam ile ilişkili olabilecek konularının tartışılması uzman tarafından önerilmektedir. Ayrıca felsefenin pratik yaşamla ilgili konularının daha dikkat çekici ve ilgi uyandırdığını da belirtmektedir. Bu görüşten yola çıkarak ders kapsamında felsefenin pratik yönünden, yani günlük yaşam ile ilişkisinin daha fazla olabileceği konulardan yararlanılabileceği söylenebilir.

Felsefenin Araştırma Alanları ve İlgili Disiplinler. Çocuklar için felsefe dersinde felsefenin araştırma alanları ve ilgili disiplinlerin tartışılabileceği uzmanlar tarafından ifade edilmiştir. Bunlar varlık, bilgi, değer ve mantık olarak sıralanabilir. Ayrıca uzmanlar tarafından sunulan konu ya da soru örnekleri ilgili araştırma alanı ya da disiplin ile eşleştirilmiştir.

Tablo 11. Çocuklar İçin Felsefe Dersinde Tartışılacak Felsefenin Temel Problemleri

Felsefenin Araştırma Alanları ve İlgili Disiplinler	Konu/Soru Örnekleri
Varlık	Canlı cansız varlıklar, görünmeyen canlılar, canlı olmanın özellikleri, benlik kavramı
Bilgi	Sezgisel bilgi, doğru, yanlış, bilinç, akıl
Değer	Meslek etiği, biyoetik, tıp etiği, çevre etiği, değerler, saygı, hoşgörü, özgürlük, sorumluluk, adalet, yardımseverlik, iyi, kötü, güzel
Mantık	Kavramlar, kavram yanılgıları

Uzmanlardan ikisinin ders kapsamında mantık konularının tartışılabilmesine ilişkin görüşleri şöyledir:

FU2: Bir de şöyle bir şey var, mantık. Mesela Lipman çok önemli bir düzeyde mantık, çıkarım, kıyas, doğruluk değeri, bunların çeşitli değişikliklere göre, çeşitli yapı değişikliklerine göre doğruluk değerinin değişip değişmediğiyle ilgili çok fazla sayıda araştırmaları var... Merkezde bunlar olmak üzere bir de mantığın ileri düzey kriptaz problemleri değil ama kavramlarla ilgili kısmı olmak üzere bu içerikler kullanılabilir diye düşünüyorum.

FU4: Daha sonra belki işte bilgi, bilinç, akıl, aklın kavramları, düşünme biçimleri, mantık gibi konular belki devreye sokulabilir.

Çocuklar için felsefenin öncüsü olan Lipman'ın çalışmalarından örnekler vererek mantık tartışmalarının bu derste yapılabileceği uzman tarafından ifade edilmektedir. Fakat mantığın ileri düzey konularından ziyade kavramlarla ilgili kısımlarından yararlanılabileceğine dikkat çekilmektedir. Ayrıca bir başka uzmanın akıl, düşünme biçimleri gibi mantıkla ilgili konuların içeriğe dahil edilebileceğini ifade ettiği görülmektedir. Uzman görüşlerinden hareketle çocuklar için felsefe dersi kapsamında mantığa ilişkin konuların tartışılabilmesi söylenebilir. Kavramlar üzerine tartışmalar yürütülebileceği ise bir uzman tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

FU2: ...mesela bir kavramın, klasik mantıkta göreceksin orada. Mesela distribütif kavramlar var, açıklayıcı kavramlar var, eksik girişlik var, tam girişlik var. Hani mantıktaki

terminolojiyle değil de bunları örneklendirerek. Çok basit bir şey söyleyeyim. Çocuklar icatla keşfi karıştırıyorlar mesela. İcat sıfırdan bulmakla ilgili, keşif var olan bir şeyin farkında olmak. Amerika'yı keşfedebiliyorsunuz ama telefonu icat edebiliyorsunuz. Bu gibi kavramların arkasındaki o kavramı belirleyen ana ölçüleri konuşarak. Aslında çok zor değil. Basit basit yapmak lazım bunları... İcat ve keşif arasında bir saat tartışın mesela. "İcat etsen neyi icat etmek istersin? Sen keşfetsen neyi keşfetmek istersin? Var olan bir şey." falan. "O seni neden heyecanlandırıyor?" Bu sorularla beraber o iki kavram çocuğun zihninde oturur. Hem kavram tartışmayı öğrenirler hem kavramın kendisini öğrenirler.

Uzman; bu derse mantıkta yer alan kavramlar konusunun dahil edilebileceğini, bu kavramların ders kapsamında tartışılabilirliğini ifade etmektedir. Bu tartışmaya bir de örnek veren uzman, kavramlar üzerinde tartışan öğrencilerin hem tartışmanın nasıl ilerlediğini görebileceklerini hem de kavramın ne olduğunu öğrenebileceklerini ifade etmektedir.

Çocuklar için felsefe dersinde estetik ve etiğin konularından yararlanılabileceği iki uzman tarafından şu şekilde belirtilmiştir:

FU2: ...bu kavramları seçerken mesela çok temel düzeyde estetiğin, etiğin kavramlarını alabilirsin. İyi, güzel, doğru, yanlış falan kullanabilirsin...

FU1: Biraz felsefenin pratik yönünü vurgulayacaksa eğer, bu yaş grubunu da dikkate alacak olursak örneğin ahlak felsefesi, ondan sonra estetik, sonrasında varlıkla ilgili bazı problematik durumlar belki biraz daha ön plana çıkarılabilir.

Uzmanlar etiğin ve estetiğin temel konularının bu derste tartışılabilirliğini ifade etmektedir. Bu noktada felsefenin pratik yönünden de yararlanılabileceğini ifade eden uzman, aynı zamanda varlıkla ilgili tartışmaların da yapılabileceğini dile getirmektedir. Estetiğin yanı sıra varlık, bilgi ve değer konularının içeriğe dahil edilebileceğine ilişkin diğer uzman görüşleri şöyledir:

FU3: Hani felsefenin üç temel alanı var. Dördüncüsü estetiği sayabiliriz. Ontoloji, epistemoloji, etik. Dolayısıyla alacağımız kazanımların da belki hani şu an bir öneri olarak

söylüyorum. Bir kısmı ontoloji, bir kısmı epistemoloji, bir kısmı etik hatta bir kısmı da estetik olabilir... Bu işte felsefenin kendi içeriğine bağlı kalarak ontoloji, epistemoloji, etik ve estetik şeklinde ayırıp oralardan doğru içerik konuları oluşturmak... Daha öğretmenin sistemli gitmesine yardımcı olur aynı zamanda.

FU1: Tabii ki yazılan kazanımlara göre bir içerik oluşacağına göre felsefenin ruhuyla uygun olacak dedik ya felsefenin temelde üç araştırma alanı var; varlık, bilgi ve değerler alanı...

Çocuklar için felsefe dersinin felsefe ile ilişkili ilerlemesini uygun gören uzman, konuların seçiminde de bunun göz önünde bulundurulmasına dikkat çekmektedir. Yani bu derste tartışılacak olan konuların felsefenin konularından alınarak varlık, bilgi ve değer üzerine olmasını uygun görmektedir. Bir diğer uzmanın ise bu alanlara estetiği de dahil ettiği görülmektedir. Uzman, felsefenin bu alanları içerisinden uygun konuların seçilip tartışılmasını önermektedir. Varlığa ilişkin konuların tartışılabileceğini ifade eden iki uzman şu soruları örnek olarak sunmaktadır:

FU4: Yani varlığa dair meseleler olabilir. Kendi varoluşları, kendi benlikleri, ben deyince ne anlıyorlar, başkası ne demek, mesela toplum ne demek?

FU3: ..."Canlı cansız varlıklar nelerdir?" Kavramları zıttıyla ele alırsak özellikle daha kolay pekişir. Bitkiler, hayvanlar. "Görünmeyen canlılar var mıdır?" Mesela "Canlı olmanın özellikleri nelerdir?"...

Uzmanlar varoluş, benlik, toplum, canlılar gibi varlık felsefesine ilişkin kavramlar üzerine tartışmalar gerçekleştirilebileceğini ifade etmektedir. Bir başka uzman değer üzerine tartışılabilecek olan kavramlara şu örnekleri vermektedir:

FU1: Daha böyle özgürlük, sorumluluk, vicdan, değer, işte saygı, sevgi, hoşgörü, adalet, yardımseverlik, sorumluluk bilinci gibi biraz daha pratik yaşama yakın şeylerle ilgiyi çekmek daha kolay.

Felsefenin pratik yönüne dikkat çeken uzman özgürlük, vicdan, sevgi, saygı gibi değere ilişkin pek çok kavramın tartışılabilceğini ifade etmektedir. Ayrıca bu kavramlar günlük yaşamla daha ilişkili olduğundan öğrencilerin ilgilerini çekebileceğini belirtmektedir. Aynı uzman etiğin pratik yönüne dikkat çekerek çevre etiği, tıp etiği, meslek etiği, klonlama ve bioetikle ilgili şunları söylemektedir:

FU1: ...ahlakla ilgili tartışmaların tamamı hatta uygulamalı olan kısmı bile, hani o pratik etik dediğimiz, uygulamalı etikle ilgili tartışmalar. İnsan klonlamadan tutun da işte koyun kopyalamaya ne bileyim işte çevre kirliliğinden işte meslek etiklerine kadar, tıp etiğinden işte biyoetiğe kadar birçok konu aslında ilgi çekici olan şeylerdir ve o yaşlardaki çocuklar için de gayet uygun olan konular genel itibariyle baktığımızda.

Etiğin uygulamalı boyutuna ilişkin pek çok konunun bu ders içeriğine dahil edilebileceği uzman tarafından dile getirilmektedir. Ayrıca etiğin pratik yönüne ilişkin tartışmaların söz konusu yaş grubuna uygun olabileceğini ve ilgilerini çekebileceğini ifade etmektedir. Uzman klonlama ile ilgili şu soru örneğini vermektedir:

FU1: ...ya da "Bir klonunuz olsun ister miydiniz? Siz burada ders dinlerken ya da sizin klonunuz burada ders dinlerken siz evde uyuyorsunuz mesela ya da başka bir klonunuz markette alışveriş yapıyor öbürü parkta oyun oynuyor. İster miydiniz?" sorusu da yine çocukların ilgisini çekebilecek türden ve onları tartışmaya sürükleyebilecek türden sorular.

Klonlama ile ilgili soruların öğrencilerin dikkatlerini çekebileceğini ifade eden uzman çevre etiğine ilişkin şu soru örneğini sunmaktadır:

FU1: Örneğin şöyle bir soru örnek vereyim. Bir tane tarlanız var. Öğrencilere soru soruyorum şu anda ben ilkokul öğretmeniyim. Bir tane tarlanız var. İşte bu tarlada normal koşullar altında bir ton buğday elde edeceksiniz. Fakat elinizde bir de ilaç var. Bu ilacı kullandığınızda ise on ton buğday elde edeceksiniz. Üstelik kısa bir zamanda. O ilacın verdiği tahribatı göze alarak on ton buğday üretimini tercih eder misiniz? Mesela bu bir

önemli bir soru. Çünkü bu kullanılan ilaçların bıraktığı bir tahribat var, zarar var. Hem insan sağlığına hem çevre hem toprak kirliliği. Kaynakların verimli kullanılmasıyla ilgili ciddi manasıyla düşündürdüğü sorunlar var. Öyle ilaçlar var ki gece veriyorsunuz sabaha kadar bitkiyi yeşertiyor, kızartıyor ne yapıyorsa yapıyor ya da çoğaltıyor. Bir gecede yapıyor. Bunlar abartısız rakamlar. Bunu tercih eder mi etmez mi? Bu bir etik ikilemdir. Burada cebini mi düşünecek insanları ve doğayı mı düşünecek gibi. Bu en azından doğa konusunda farkındalık kazandırabilecek türden bir soru örneğinin.

Uzmanın ifadelerinden yola çıkarak çocuklar için felsefe dersinde etiğin pratik yönüne ilişkin konuların içeriğe dahil edilebileceği, bu konulara ilişkin soruların öğrencilerin dikkatlerini çekebileceği sonucuna varılabilir. Ayrıca etiğin pratik yönünün dışında varlık, bilgi ve mantık konularının da bu derste tartışılabilir de söylenebilir.

Grubun İlgisine Yönelik Konu Önerileri. Yapılan görüşmelerde uzmanlar deneyimlerinden yola çıkarak felsefenin araştırma alanları ve ilişkili disiplinleri ile ilgili olmayan ancak söz konusu olan yaş grubunun ilgisini çekebilecek, hoşlarına gidebilecek konu ya da soru örnekleri vermişlerdir. Uzmanların örnek verdiği konular hüznün, umut, mutluluk, yaşam ve toplumsal konulardır.

Toplumsal konuların bu derste tartışılabilirliğine ilişkin bir uzman görüşü şöyledir:

FU4: Ardından da daha toplumsal konulara yer verilebilir diye düşünüyorum. İşte haklar olabilir, toplumsal yaşam, çevre, teknoloji. Mesela bunlar gelebilir.

Haklar, toplum, çevre ve teknoloji gibi konular üzerine tartışılabilirliğini ifade eden uzman felsefenin araştırma alanları ve ilişkili disiplinlerinin yanı sıra toplumsal konulara da dikkat çekmektedir. Aynı uzman yaşam üzerine tartışmalar yapılabilirliğini şu şekilde ifade etmektedir:

FU4: Yaşam nedir, yaşamın anlamı nedir, ne anlıyorsun yaşam deyince ya da işte çok temel kavramlar, etik kavramlar, erdem meselesi devreye sokulabilir.

Uzmanın yaşamla ilgili tartışılabilir sorulara örnekler verdiği görülmektedir. Aynı zamanda bu konuyu değerle ilişkilendirerek erdemler konusunun da derse dahil edilebileceğini belirtmektedir.

Mutluluk, umut, hüznün gibi duyguya ilişkin konuların bu dersin içeriğine dahil edilebileceği yönünde bir uzman görüşü bulunmaktadır. Uzman bu konuları nasıl ele aldığını kendi deneyimlerinden yola çıkarak ve örneklendirerek şu şekilde ifade etmektedir:

FU4: Kavram fanusu. İçerisine bir sürü kavram atılabilir. İşte varlık olur, bilgi olur, doğruluk olur ne bileyim neler var başka? Mutluluk olur, hüznün, umut yani duygular bütün duygu biçimlerimiz. Mesela onlardan seçtirerek onları tartışmalarına onları resme dökmelerini isteyebiliriz. Senin için mesela sen mutluluk çektin diyelim “Senin için mutluluk nasıl bir şey? Hadi bunu bana resim olarak anlat.” mesela olabiliyor.

Uzman kendi çalışmalarından hareketle kavramlar üzerine tartışmalar gerçekleştirdiğini belirtmektedir. Tartışılan bu kavramların felsefenin araştırma alanları ve ilişkili disiplinlerine yönelik olabileceği gibi insanın duygu durumlarıyla ilgili olabileceğinden söz etmektedir. Uzmanın mutluluğa ilişkin önerdiği diğer soru örnekleri şu şekildedir:

FU4: İşte mutluluk, “Mutlu bir yaşam nasıl bir yaşamdır? İyi bir yaşam nasıl bir yaşamdır?”

Uzmanın görüşlerinden yola çıkarak çocuklar için felsefe derslerinde mutluluk, hüznün, umut gibi duygulara ilişkin kavramların tartışılabilir sonucuna varılabilir. Tüm bu görüşlerden yola çıkarak bu derste felsefenin araştırma alanları ve ilişkili disiplinlerinin yanı sıra duygu biçimleri ve toplumsal konuların tartışılabilir söylenebilir.

Konu Ağırlığı ve Sıralaması. Çocuklar için felsefe dersinde hangi konu ya da soruların tartışılabilirine ilişkin uzman görüşleri sunulmuştur. Bahsedilen bu konuların ağırlıkları ve hangi sırada ilerlemesi gerektiğine yönelik bir soru ortaya çıkmaktadır. Bu başlık altında ise ilk olarak konu ağırlığına, ardından konu sıralamasına ilişkin açıklamalar yer almaktadır.

Konu ağırlığı. Uzmanlar konuların ağırlıklarının eşit olabileceği gibi bazı felsefi konuların daha ön planda olması gerektiğine ilişkin görüşler belirtmişlerdir. Uzmanların bu görüşleri eşit aralıklarla, değer ön planda ve varlık ön planda olmak üzere üç alt temada toplanmış olup uzman görüşleri ile desteklenerek açıklanmaktadır.

Konu ağırlıklarının eşit olmasına ilişkin iki uzmanın görüşü şöyledir:

FU2: ... Bu eşit olabilir. Bir sıkıntı yok. Yani biri diğerinden daha az önemli şeyler değil.

FU3: Yani şöyle aslında bunlar iç içe geçen şeyler. Yani şimdi ben bilgiden bahsediyorum burada sınırlı kalacağım diye bir şey yok. Ama illaki bir dağılım yapılacaksa eşit olması bence tabii ideal olandır diye düşünüyorum.

Uzmanlar ele alınan konuların hiçbirinin diğerinden daha önemli olmadığını, hatta iç içe geçtiklerini ifade etmektedirler. Bu doğrultuda da konuların ağırlıklarının eşit olmasının uygun olacağını dile getirmektedirler.

Varlığa ilişkin meselelere diğer konulardan daha fazla zaman ayrılması gerektiğine yönelik bir uzman görüşü şöyledir:

FU4: ...Şeye biraz daha işte bu varlığa dair sorgulama aşamasına belki birazcık daha ağırlık verilebilir. Bir hazırlık olduğu için. Diğerleri daha eşit dağılabilir.

Uzman konular sıralanırken ilk olarak varlık felsefesinin yer alması gerektiğini düşünmektedir. Başlangıçta varlık felsefesi yer alacağı için buna ilişkin konulara daha fazla ağırlık verilebileceğinden söz etmektedir. Diğer konuların ise eşit bir şekilde dağılabileceğini belirtmektedir. Uzmanın görüşünden hareketle bu derste ilk olarak varlığa ilişkin konulara yer verilebileceği; bu konuların da diğer konulara nazaran daha uzun süre tartışılabilceği sonucuna varılabilir.

Değere diğer konulara göre daha fazla zaman ayrılması gerektiğine ilişkin bir uzman görüşü şöyledir:

FU1: ...varlık ve değer meselesi biraz daha uygun olabilir. Hatta bunların içerisinde de değerler meselesi biraz daha ön plana çıkarılabilir... Bu konular biraz daha ön plana çıkartılırsa diyelim. Çünkü diğerleri biraz yavan kalma potansiyeli yüksek olan şeyler, tartışmalar. Hani varlık meselesinde belki birkaç konu olabilir ama ahlakla ilgili tartışmaların tamamı hatta uygulamalı olan kısmı bile, hani o pratik etik dediğimiz, uygulamalı etikle ilgili tartışmalar... Bu düşünme becerileri diğer söylediğimiz şeylerin temelinde bir değer şeyi var, yargısı meselesi var. İşte eleştirel, yaratıcı ondan sonra diğer sorgulama becerileri, soru sorma becerileri. Değer yargısı ile ilgili olan beceriler özü itibariyle baktığınızda. Sorguladığınız zaman iş oraya gidiyor. Dolayısıyla değer telakkisi ya da işte değer kavrayışı dediğimiz şeyin erken yaşlarda kazandırılma durumu da oldukça önemli bir şey. Belki bu biraz daha ön plana çıkarılabilir.

Uzman, felsefenin pratik yönüne ilişkin konuların değerden alınabileceğini düşünmektedir. Ayrıca dersin amaçlarının değerle ilişkili olduğunu, bunun da erken yaşlarda kazandırılmasının önemli olduğunu ifade etmektedir. Buradan hareketle de çocuklar için felsefe dersinde tartışılacak olan konulardan değere daha fazla zaman ayrılması gerektiğini belirtmektedir.

Konu sıralaması. Konular sıralanırken uzmanların bir kısmı bazı konuların öncelikli olabileceğini ifade ederken bir kısmı da öğretim ilkelerini esas alarak görüşlerini sunmuşlardır. Bu doğrultuda öncelikli konular ve öğretim ilkeleri alt temaları oluşturulmuştur.

Öncelikli konular olarak Lipman'ın sıralamasına benzer bir sıralama sunan uzmanın yanı sıra varlığın ilk konularda yer almasını uygun gören bir uzman da bulunmaktadır. Buna ek olarak ilk konularda felsefenin tanımına yer verilmesi gerektiğine ilişkin başka bir uzman görüşü bulunmaktadır.

Bir uzman Lipman'ın sıralamasını esas alarak dile ilişkin kavramların ardından Fen Bilgisi, Sosyal Bilgiler, Hayat Bilgisi derslerinden alınabilecek kavramların tartışılmasını uygun görmektedir ve buna ilişkin açıklaması şu şekildedir:

FU2: Lipman'ın çalışmaları 5-6 yaştan başlıyor, 16-17 yaşa gidiyor. Onun yaptığı çalışmalara bakarsan her konuyu her seviyede okutmuyor. Her konuyu her seviyede okutmamış, aynı sınıflarda şey yapmış, nasıl diyelim? Mesela dille başlamış. Dil becerilerini oturtmakla başlamış. Önce dili etkili kullanalım. Çünkü düşünmenin aracı dil, biliyorsun. Sonra biraz daha yükselince böyle ilkokul birinci, ikinci, üçüncü sınıfa gelince Hayat Bilgisi, Fen Bilgisi gibi işte doğa olayları, dışardaki olaylar. Bunları falan anlamaya çalışmış. Biraz yukarı çıktıkça felsefi sorgulamanın kendisi, mantıksal düşünmeyi de içeren o sorgulamayı ele almış. İşte o herilstock denen hikayeleriyle falan. Daha son işte estetiğe yönelmiş, ondan sonra etiğe yükselmiş. En son da işte "Mark" diye bir kitabı var onun. Orada sosyal konuları ele almış. Demokrasi, yurttaşlık, kimlik vs. gibi.

FU2: Sıralaması önemli olabilir. Dille başlarsın önce kavramları oturtursun. Hani diyor ya Oğuz Atay mıydı? Kavramlar bayım bazı anlamlara gelmiyor diye. Kavram meselesi, felsefecinin aracı kavram. Şimdi doktorun steteskopu var. İnşaat ustasının malası var ne bileyim, marangozun testeresi var. Bizim öyle bir aracımız yok. Bizim aracımız dil ve kavramlar. Dolayısıyla bir sınıfta önce bir kavram ve kavramsallaştırmanın nasıl yapıldığıyla ilgili bireysel aktiviteler yapılmalı. Mümkünse bu kavramsallaştırmalarla ilgili hatalar varsa işte bu tartışmayla bunlar giderilmeli. Daha sonra mesela bir kavramın, klasik mantıkta göreceksin orada. Mesela distribütif kavramlar var, açıklayıcı kavramlar var, eksik girişiklik var, tam girişiklik var. Hani mantıktaki terminolojiyle değil de bunları örneklendirerek.... Daha sonra da dediğim gibi mantıktan bir şey bulursun ve hayat bilgisi, sosyal bilgiler, biraz fen bilgisi içerikleri yeterli.

Uzman; felsefede dilin araç olduğunu, bu yüzden de tartışılacak olan ilk konunun dil olması gerektiğini vurgulamaktadır. Ardından mantığa ilişkin tartışmaların yapılabileceği, varsa kavram yanlışlarının tartışmalar sonucunda giderilmesinin önemli olduğunu ifade etmektedir. Son olarak ise öğrencilerin diğer derslerindeki içeriklerinden yararlanılabileceğini belirtmektedir. Uzmanın görüşünden hareketle çocuklar için felsefe

derslerinde ilk olarak mantığa ilişkin konuların tartışılacağı, ardından öğrencilerin diğer dersleriyle ilişkili olan konuların derse dahil edilebileceği söylenebilir.

Başka bir uzman ilk haftalarda felsefenin tanımına, felsefi düşünmenin ne olduğuna ilişkin açıklamalara yer verilmesi gerektiğini şu şekilde dile getirmektedir:

FU1: Yani önce genel bazı bilgileri yavaş yavaş aktarıp onlara ilişkin etkinlikler yaptıktan sonra bu tartışmalara girilirse daha faydalı olabilir. Doğrudan hani pat diye birinci dersten itibaren böyle bir tartışma yapılamaz. Belki bu bir ders olarak düşünülüyor malum birinci ünite biraz daha felsefenin tanımını ya da felsefi düşünmenin ne olduğuna ilişkin bilgi düzeyine ilişkin bir şey olabilir. Sonrası biraz daha etkinlik temelli olabilir.

Uzman direkt olarak felsefi tartışmalara girilmemesini, bunun öncesinden felsefeden ve felsefi düşünmeden söz edilmesinin uygun olabileceğini belirtmektedir. Bu doğrultuda uzman çocuklar için felsefe dersinin ilk ünitesinde felsefenin tanımına ilişkin açıklamalar yer alması gerektiğini, ardından felsefi etkinliklerin yapılabileceğini ifade etmektedir.

Varlık felsefesine ilişkin tartışmaların ilk konular arasında yer almasına ilişkin bir uzman görüşü şöyledir:

FU4: ...Ama önce varlık, Aristoteles söylüyor ya önce varlığımız. "Bize en yakın şey nedir? Varlığımızdır." Bunu sorgulayarak başlamamız lazım. Böyle başlatırsak daha derinlikli düşünmenin köklerini daha sağlam kurarız diye düşünüyorum ben. Çünkü varlık hep bir bilmece yani felsefenin kadim sorusu, aşılamamış bir soru. Oradan başlamak daha güzel olur gibi geliyor bana.

Uzman, Aristoteles'in sözünden yola çıkarak varlık tartışmalarının ilk konularda yer alması gerektiğini belirtmektedir. Böylece daha derin düşünmenin ilk adımlarının atılabileceğini ifade etmektedir.

Başka bir uzman konuların öğretim ilkelerinden biri olan basitten karmaşığa ilkesine göre ilerleyebileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

FU3: ...Ama tabii kolaydan zora doğru gitmeyi de bir ilke olarak almak gerekiyor. Ben kavram çifti olarak daha çok sıralamayı, kavramları nereden alacağız diye bu sıralamayı önerilebileceğini düşünüyorum. Ama kolay tartışılabilir kavramlar var, zor tartışılabilir kavramlar var. Mesela güzellik kavramı, estetik belki en sondadır ama daha somut olduğu için daha kolay tartışabilir çocuklar. Ama zaman kavramı mesela çok soyuttur. Dolayısıyla bu da dikkate alınmalı. Çocukların gelişim seviyesi, kavramın basit ya da zor olması. Bunlar da dikkate alınmalıdır diye düşünüyorum.

Uzman, bazı konuların kolay tartışılabildiğini bazılarının ise daha zor tartışıldığını belirtmektedir. Bu doğrultuda da konuların sıralanmasında basitten karmaşığa ilkesinin benimsenmesini önerdiği görülmektedir. Soyut kavramları zor, somut kavramları ise daha kolay olarak nitelendiren uzman; aynı zamanda öğrencilerin gelişim seviyesinin de dikkate alınabileceğini ifade etmektedir.

Konu Seçiminde Dikkat Edilecek Noktalar. Konuların seçiminde uzmanlar bazı noktalara dikkat çekmektedir. Bunlar dikkat çekici ve grubun özellikleri alt temalarında toplanmış olup uzman görüşleri ile açıklanmaktadır.

Uzmanlardan biri konuların dikkat çekici olması gerektiğini ifade etmektedir. Bunun da güncel ve günlük yaşamla ilgili konuların derse dahil edilmesiyle olabileceğini belirtmektedir. Konuların güncel olmasına ilişkin uzmanın görüşü şöyledir:

FU1: Yani burada öğretmenin ne yapacağı dedik ya çok önemli. Burada öğretmenin bir defa şeyi çok iyi takip etmesi gerekecek, "O yaş grubunun ilgi ve beklentisi ne?" Şimdi derse geçince örnekler bu yaş grubundaki öğrencilerin ilgisini ve dikkatini çekecek bir şeyler olmalı. Bunun için de öğretmenin takip etmesi gerekiyor günceli. İşte o yaş grubundaki çocuklar ne izler, ne yer, ne içer, ilgilerini dikkatlerini ne çeker. Bunlara bir ilgi ve dikkat göstermesi lazım öğretmenin.

Uzmanın konuların seçiminde öğrencilerin ilgilerinin, beklentilerinin ne olduğuna dikkat edilmesi gerektiğini açıkladığı görülmektedir. Uzmanın ifadesinden yola çıkarak ilgili

yaş grubunun neler izlediğinin, nelerle ilgilendiğinin, nelerin onların dikkatlerini çekebildiğinin göz önünde bulundurmanın önemli olduğu söylenebilir. Pratik yaşamla ilgili konuların öğrencilerin dikkatlerini çektiğine yönelik yine aynı uzmanın görüşü şu şekildedir:

FU1: Daha böyle özgürlük, sorumluluk, vicdan, değer, işte saygı, sevgi, hoşgörü, adalet, yardımseverlik, sorumluluk bilinci gibi biraz daha pratik yaşama yakın şeylerle ilgiyi çekmek daha kolay.

Uzman, felsefenin günlük yaşamla ilgili konularla öğrencilerin daha fazla ilgilendiklerini dile getirmektedir. Bu konulara da özgürlük, vicdan, değer, saygı gibi örnekler verdiği görülmektedir. Uzmanın tüm bu görüşlerinden yola çıkarak felsefede seçilecek olan konuların güncel ve günlük yaşamla ilişkili olmasının öğrencilerin ilgilerini daha fazla çekebileceği sonucuna varılabilir.

Tüm bunların yanı sıra uzmanlardan biri kavramları zıttıyla ele almaya ve zor konuların ele alınmaması gerektiğine ilişkin görüşünü belirtmektedir. Kavramların zıttıyla ele alınmasına yönelik bir uzman görüşü şöyledir:

FU3: ...Kavramları zıttıyla ele alırsak özellikle daha kolay pekişir. Bitkiler, hayvanlar. “Görünmeyen canlılar var mıdır?” Mesela “Canlı olmanın özellikleri nelerdir?” Canlılık üzerinden varlık ya da cansız varlık üzerinden.

Uzman kavramların zıt ifadeleriyle birlikte tartışıldığında daha kolay pekişebileceğini ifade etmektedir. Başka bir uzman bazı kavramların tartışılmasının zor olabileceğini bu yüzden de ele alınmaması gerektiğini şu sözlerle açıklamaktadır:

FU2: Yani dördüncü sınıfta mesela estetiğin tüm konularını tüketemezsiniz. Çünkü çocuğun zihinsel gelişimi bakımında o sorulara cevap vermesi mümkün değil. Sohbet etmiş olursunuz. Etik konular da çok fazla derinlemesine girilemez. Yani şöyle, hiç mi yapılamaz? Yapılabilir ama başlangıç ya da giriş niteliğinde şeyler olabilir. Yani tabii ki Piaget’in somut işlemler dönemini baz alarak bunu söylemiyorum. Çünkü çocuklar için felsefe uygulamaları Piaget’in o iddiasını çürüten bir uygulama. Çocuklar soyut da düşünebiliyorlar. Ama her ne

kadar soyut da düşünseler kendi içlerinde bizim bugün felsefe içerisinde tartıştığımız mesela normatif etik, ödev ahlakı gibi etiğin ağır konularını çok fazla erken yaşlarda ne yapamıyoruz, çocuklarla tartışmıyoruz.

Uzman, felsefenin bazı konularını öğrencilerin tartışmakta zorlanabileceğini ifade etmektedir. Ağır olarak belirtilen bu konuların giriş kısımlarının ele alınabileceğini ifade eden uzman, erken yaşlarda bu konular üzerine derinlemesine tartışmanın gerçekleşmeyebileceğini dile getirmektedir. Uzmanın bu görüşünden yola çıkarak çocuklar için felsefe dersinde tartışılacak konuları belirlerken öğrencilerin zorlanabileceği konuları tercih etmemenin uygun olabileceği söylenebilir.

Uzmanlar konu seçiminde dersin yürütüleceği grubun özelliklerinin göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamaktadır. Tartışılacak olan konuların grubun hayatıyla ve düşünce dünyasıyla ilişkili, kavrayış kapasitesine ve yaş seviyesine uygun, ilgi ve beklentilerini karşılar nitelikte olması gerektiğini ifade etmektedirler. Konuların grubun hayatıyla ilişkili olmasına yönelik bir uzman görüşü şöyledir:

FU1: Malzeme yaşantılar üzerine inşa edilmeli. Burada öğretmen öğrencilerini iyi tanıyacak grubun özelliklerini iyi bilecek. Başka çaresi yok yani. Neticede eğitim sorumluluk işidir. Bilgi vermekten ibaret değil eğitim.

Uzman, içerikte yer alacak olan konuların grubun yaşantısı ile ilişkili olması gerektiğini belirtmektedir. Bu noktada ise grubun özelliklerinin bilinmesi ve tanınmasının önemli olduğunu ifade etmektedir. Aynı uzman konuların grubun hayatıyla ilişkili olduğunda ilgilerinin artabileceğini şu şekilde açıklamaktadır:

FU1: Mesela o ahlak felsefesi konularını anlatırken onlar üzerinden yaptığım gözlemlerle ilgili örnekler verdiğimde genellikle gülümsemeler falan oluyor. Niye? Çünkü kendilerini görüyorlar aslında benim anlattığım şeylerde. O örnekler biraz daha kalıcı oluyor. Şimdi ilkokul düzeyinde düşündüğümüzde bu biraz daha önemli. Yani kişinin kendi hayatıyla

ilgili, kendi işte bildiği ya da takip ettiği şeylerle ilgili örnekler gelmesi, önüne konması onun ilgisini artıracaktır. Çünkü aşağı yukarı aynı ilgilere sahip çocuklar bu yaş içerisinde.

Kendi deneyimlerinden örnek de veren uzman, derste tartışılacak olan konuların grubun yaşamıyla ilgili, bildikleri konular olduğu zaman ilgilerinin daha yüksek olduğunu ifade etmektedir. Bu durumun ise söz konusu yaş grubunda daha etkili olabileceğini dile getirmektedir. Uzman görüşünden hareketle içerikte yer alacak konuların grubun yaşantısında yeri olan, onların özellikleriyle ilişkili konular olabileceği söylenebilir. Aynı uzman grubun ilgi ve beklentisinin göz önünde bulundurulması gerektiğini şu sözlerle açıklamaktadır:

FU1: Burada öğretmenin bir defa şeyi çok iyi takip etmesi gerekecek, o yaş grubunun ilgi ve beklentisi ne? Şimdi derse geçince örnekler bu yaş grubundaki öğrencilerin ilgisini ve dikkatini çekecek bir şeyler olmalı... Şu an çizgi filminden tutun da YouTube'daki videolara kadar, sosyal medya mecralarında bu çocukların hani her ne kadar yaşları 18'in altında olsa da hani artık herkes YouTube falan kullanıyor maalesef. Ebeveyn kontrolünde ne izliyorlar, en çok bilinen çizgi filmler neler, en çok bilinen o yaş grubu içerisinde popüler olan şeyler neler? Bunlardan seçilecek olan örneklerin biraz daha etkili olacağı kanaatindeyim. Çünkü bunu kendi girdiğim derslerde ben gözlemliyorum.

Yaş grubunun ilgisini çekebilecek, beklentilerini karşılayabilecek konuların bu derste tartışılmasının önemli olabileceği uzman tarafından ifade edilmektedir. Bu konuların ise onların izledikleri videolardan alınabileceğini belirten uzman, onlara göre popüler olan konuların içeriğe dahil edilmesinden söz etmektedir.

Grubun yaş seviyesinin önemli olduğuna ilişkin bir başka uzman görüşü şöyledir:

FU4: Yaş aralıklarına göre farklı farklı değerlendirilmesi ve içeriğinin oluşturulması gereken bir ders olduğunu da düşünüyorum. Yani okul öncesi olur bu, belirttiğin gibi dördüncü sınıf yani 10 yaşında falan oluyorlar sanırım değil mi? 10-12 yaş, 8-10 ve okul öncesi olarak bu içeriklerin değiştirilmesi gerektiğini düşünüyorum.

İçerik belirlenirken grubun yaşının göz ardı edilmemesi gerektiği uzman tarafından belirtilmektedir. Uzman, grubun dahil olduğu yaş grubuna göre konuların belirlenmesinin önemli olduğunu vurgulamaktadır. Başka bir uzman yaş grubunu da göz önüne alarak grubun düşünce dünyası ve kavrayış kapasitesinin önemli olabileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

FU1: ...yaş grubu ve işte o yaş grubunun düşünce dünyası, yaş grubunun kavrayış kapasitesi ya da durumuna ilişkin belki bu konular daha ön plana çıkarılarak bunun üstesinden gelinebilir.

Uzmanın grubun yaşının konu seçiminde önemli olduğunu belirtirken aynı zamanda bunu kavrayış kapasitesi ve düşünce dünyası ile ilişkilendirdiği görülmektedir. Tüm uzman görüşlerinden yola çıkarak söz konusu grubun 9-10 yaşlarında olacağı düşünüldüğünde bu seviyeye uygun konuların seçilmesinin uygun olabileceği söylenebilir.

Uygulayıcının Rolü. Çocuklar için felsefe dersinde, felsefi bir sorgulama gerçekleştirmek için uygulayıcının felsefe bilgisinin olması gerektiği bir uzman tarafından ifade edilmektedir. Buna ilişkin görüşü ise şöyledir:

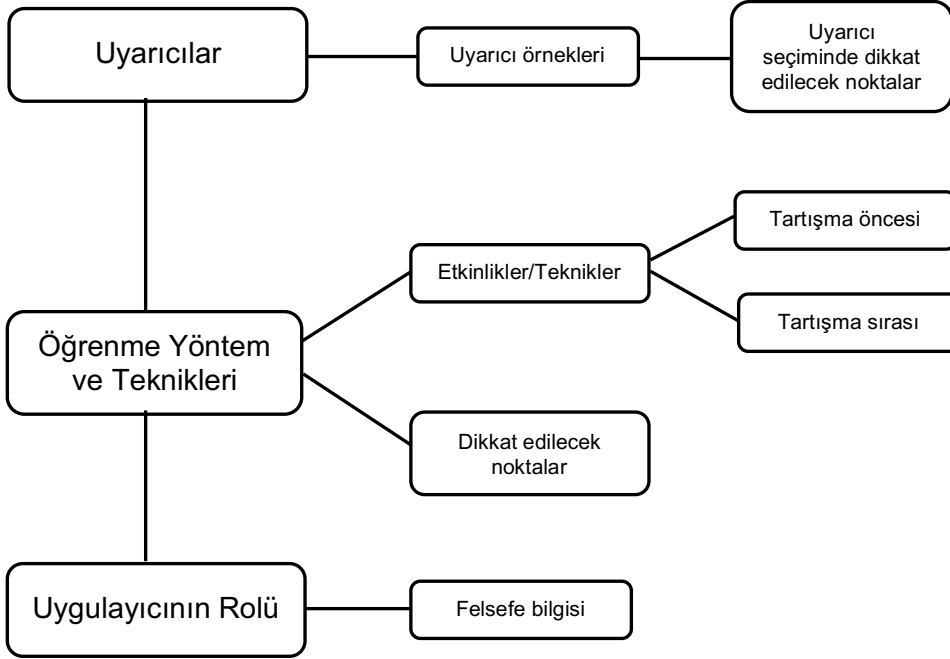
FU2: Ama burada kritik olan bir iki nokta var. Birincisi felsefe bilgisi olmazsa olmaz. Yani felsefe bilgisi olmayan kişinin felsefi terminolojiyi kullanmasa da felsefi sorgulamayı gerçekleştirebileceğini düşünmüyorum. Literatür de zaten böyle söylüyor... Şimdi dolayısıyla biz çocuktan gelecek “Güzel iyi midir, güzel doğru mudur?” cevabıyla bu felsefe tarihinin arka planındaki bakışı eşleyerek bu etkinlikleri yapıyoruz. Ama şimdi uygulayıcı eğer bunu işte “Aynaya baktığımızda cesaret görünen bir şey midir?” gibi günlük heyecanlı, üzerinde böyle atraktif soru ve cevapların yapıldığı... Burada çocuk bir şey söylediği zaman biz çocuklara felsefi düşünmeyi öğretmiş olmuyoruz. Öyle olmuyor, o felsefi sorgulama olarak çıkmıyor. Dolayısıyla bu noktalara dikkat ederek yapmak gerekiyor, bu çerçevede hazırlanması lazım.

Felsefi sorgulamayı gerçekleştirmek için uygulayıcının felsefe alanına ilişkin bilgi sahibi olmasının oldukça önemli olduğu uzman tarafından dile getirilmektedir. Uzmana göre öğrencilerden gelen yanıtlarla felsefe bilgisinin eşleştirilip bu doğrultuda tartışmaya devam edilmesi uygundur. Aksi takdirde felsefi bir sorgulamanın olmayacağı uzman tarafından belirtilmektedir. Uzmanın görüşünden yola çıkarak çocuklar için felsefe dersinde nitelikli bir sorgulama gerçekleştirmek için uygulayıcının felsefe alanına, felsefi soruşturmaya, felsefenin tarihine hâkim olması gerekiyor denilebilir.

Üçüncü Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

“Felsefe alanı uzmanlarının görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının öğrenme-öğretme süreci nasıl olmalıdır?” alt araştırma sorusunda öğretim programının bileşenlerinden olan öğrenme-öğretme sürecine ilişkin görüşlere ulaşmak hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda felsefe alanı uzmanları ile görüşmeler yapılmıştır. Bu alt araştırma sorusuna ilişkin eğitici görüşlerinden yola çıkarak “Uyarıcılar”, “Öğrenme Yöntem ve Teknikleri” ve “Uygulayıcının Rolü” olmak üzere üç ana tema ortaya çıkmıştır. Her bir ana temanın altında alt temalar yer almaktadır. “Uyarıcılar” ana teması altında uyarıcı örnekleri ve uyarıcı seçiminde dikkat edilecek noktalar yer almaktadır. “Öğrenme Yöntem ve Teknikleri” ana teması altında etkinlikler/teknikler, dikkat edilecek noktalar bulunmaktadır. “Uygulayıcının Rolü” ana teması altında ise felsefe bilgisi alt tema olarak yerini almaktadır. Bu ana temalar ve bunlara ilişkin alt temaları Şekil 7’de sunulmaktadır. Devamında her biri uzman görüşleri ile desteklenerek açıklanmaktadır.

Şekil 7. Üçüncü Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Uyarıcılar. Çocuklar için felsefede pek çok uyarıcının kullanıldığı daha önce belirtilmişti. Bu doğrultuda hangi uyarıcıların bu derste kullanılabileceğine ilişkin felsefe alanı uzmanlarının görüşlerine ihtiyaç duyulmuştur. Uzmanların sunduğu uyarıcı örnekleri aşağıda açıklanmaktadır.

Uyarıcı örnekleri. Ders kapsamında kullanılabilecek uyarıcı örnekleri uzmanlar tarafından belirtilmiştir. Bu doğrultuda ise uyarıcılar özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma şöyledir: Görsel uyarıcılar, işitsel uyarıcılar, görsel-işitsel uyarıcılar, yazılı uyarıcılar.

Tablo 12. Uyarıcı Türleri ve Örnekleri

Uyarıcı Türleri	Örnekler
Görsel Uyarıcılar	Resim
Yazılı Uyarıcılar	Hikâye kitapları, Mevlana mesnevisi, klasik öyküler (Küçük Prens), felsefe tarihi, filozofların/önemli kişilerin hayatı, filozof sözleri, kavram fanusu
Görsel-İşitsel Uyarıcılar	Animasyon, kısa film, video

Çocuklar için felsefe dersinde resimlerin uyarıcı olarak kullanılabilmesine ilişkin iki uzman görüşü şöyledir:

FU3: Görsel uyarıcılar da kullanılabilir. Bir resim üzerinden mesela. Hani sanat eleştirisi yapar gibi. Yine klasik resimler de olabilir öğretmenin uygun görebileceği karşılaştırmalı resimler olabilir...

FU4: Yine aynı şekilde bir resim, ünlü bir resim, bir şey yansıtılır ya da getirilir mümkünse. Bunun üzerinden soru türetmeleri istenebilir.

Uzmanların öğrenme-öğretme sürecinde uyarıcı olarak resimlerin kullanılabilmesini ifade ettikleri görülmektedir. Bu sürecin resim üzerinden sanat eleştirisi şeklinde yürütülebileceği gibi öğrencilerin resimle ilgili sorular sormalarının da istenebileceği uzmanlar tarafından belirtilmektedir. Uzman görüşlerinden yola çıkarak bu ders kapsamında resimlerin uyarıcı olarak kullanılabilmesi söylenebilir.

Uyarıcı olarak hikâyelerin kullanılabilmesi bir uzman tarafından şöyle dile getirilmektedir:

FU3: Hikâye okumak mesela. Materyal olarak en verilecek olan şeyler hikâyeler bence ve bu hikâyelerden de kadim hikâyeler, kadim öyküler, klasik öyküler. Tabii bunların da uygun olanları. İçinde korku, şiddet ögesi olmayacak. Yani klasik edebiyat, çocuk edebiyatı formatında sağlıklı bir ürün çocuklarla felsefede uygun olabilir diye düşünüyorum.

Uyarıcı olarak hikâye kitaplarının kullanılabilmesinden söz eden uzman, bu kitapların öğrencilere uygun olmaları gerektiğinin altını çizmektedir. Uzman hikâye kitaplarının klasik öyküler, kadim hikâyeler gibi türlerde olabileceği gibi Mevlâna mesnevisinden de yararlanılabileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

FU3: Mesela mesnevilik. Mevlana'nın mesnevisindeki hikâyeleri basitleştirerek çocuklarla uyguladım mesela. Yani böyle daha sevimli sempatik oluyor.

Uzmanın kendi deneyimlerinden yola çıkarak Mevlâna mesnevisindeki hikâyeleri uyarıcı olarak önerdiği görülmektedir. Uzmanın görüşlerinden hareketle çocuklar için felsefe dersinde çeşitli hikâyelerin kullanılabilceği fakat seçilen kitapların grubun seviyesine uygun olması gerektiği söylenebilir.

Felsefe tarihi ve filozofların ya da önemli kişilerin hayatlarının çocuklar için felsefe dersinde uyarıcı olabileceğine ilişkin bir uzman görüşü şöyledir:

FU3: Hatta filozoflara da değinilmeli. Küçük yaş grubunda bunu çok önermiyoruz ama dördüncü sınıf filozofları da öğrenmesi için bence ideal bir yaş olduğunu düşünüyorum. Evet amacımız filozof öğrenmek ya da ezberletmek değil. Ama bence bunda da bir sakınca yok... Bu tarihi şahsiyetler de olabilir, filozoflar da olabilir, öğretmenin kendi kişiliği de olabilir... ya da işte felsefe tarihinden örnekler verilerek yine varlık üzerinden içerik oluşturulabilir.

Uzman bu dersteeki amacın filozofları öğretmek olmadığını ifade ederken aynı zamanda onların yaşamının uyarıcı olarak kullanılmasında bir sakınca olmadığını dile getirmektedir. Filozofların yanı sıra önemli kişilerin de hayatlarının bu derste uyarıcı olabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca felsefe tarihine ilişkin örneklerin de kullanılabilceğini eklemektedir. Uzmanın görüşünden yola çıkarak bu derste filozoflar, önemli kişiler ya da felsefe tarihinin uyarıcı olarak kullanılabilceği sonucuna varılabilir.

Başka bir uzman filozofların hayatının yanında sözlerinin de uyarıcı olarak kullanılabilceğini kendi deneyimlerinden yola çıkarak şu şekilde ifade etmektedir:

FU4: Mesela biz filozof sözlerini çok kullandık etkinliklerimizde. Çok işe yarıyor. Hemen hemen her gruptan çocukla diyalog sözleri yetişkinlerle de keza, işte Aristoteles'in Platon'un ne bileyim daha çağdaş düşünürlerin Kant'ın, Descartes'ın bir sözünü işte büyük renkli kartonlara bastırarak, daha ilgilerini çekebiliyor böyle şeyler. Mesela bunlarla işte grup tartışmaları yaptırıldı. Dörder beşer kişilik gruplar oldular. Mesela bir ders içeriğini bu

oluşturabilir. Bu hem filozofları tanımalarını sağlıyor hem bir sözün derinliğine anlamalarını sağlıyor. Mesela böyle bir ders filozof sözleri olarak şekillenebilir o program içerisinde.

Tartışmaların filozof sözleri üzerinden ilerleyebileceğini belirten uzman, bir dersin bu şekilde planlanabileceğini önermektedir. Ona göre filozof sözlerinin uyarıcı olarak kullanılması ile öğrenciler filozofları tanırken aynı zamanda da söz üzerine düşünme fırsatı bulmaktadır. Uzmanın görüşünden yola çıkarak çocuklar için felsefe dersinde filozofların hayatlarının yanı sıra onların sözlerinin de uyarıcı olabileceği söylenebilir.

Kavramlar üzerine tartışmalar da yapılabileceğini belirten uzman, bununla ilgili kavram fanusu diye adlandırdığı etkinliği şu şekilde açıklamaktadır:

FU4: Kavram fanusu. İçerisine bir sürü kavram atılabilir. İşte varlık olur, bilgi olur, doğruluk olur. Ne bileyim, neler var başka? Mutluluk olur, hüzün, umut yani duygular bütün duygu biçimlerimiz. Mesela onlardan seçtirerek onları tartışmalarını onları resme dökmelerini isteyebiliriz. Senin için mesela sen mutluluk çektin diyelim “Senin için mutluluk nasıl bir şey? Hadi bunu bana resim olarak anlat.” mesela olabiliyor.

Uzmanın kendi atölyelerinde de uyguladığı etkinlikte kavram fanusunu bir uyarıcı olarak kullandığı görülmektedir. Kavramlara ilişkin soruların bir fanusun içine atıldığı, ardından da öğrencilerden fanusun içinden çekmiş olduğu soruyu yanıtladığı uzman tarafından açıklanmaktadır. Uzman görüşünden yola çıkarak kavramların tartışılmasında kavram fanusu gibi uyarıcıların kullanılabilmesi söylenebilir.

Bu derste videoların, animasyonların ve kısa filmlerin uyarıcı olabileceğine ilişkin iki uzman görüşü şöyledir:

FU3: ...videolar kullanılabilir. Tabii ki yani teknoloji çağında sadece kitaba bağlı kalmak da şart değil.

FU4: Kısa filmler, ödüllü animasyonlar, resimler, sanatın, sanatçıdan alacağımız bir sürü malzeme pek çok şey... Mesela bir animasyon izlettirip “Çocuklar” işte “Arkadaşlar, bu

animasyondan nasıl sorular türetebilirsiniz?” deyip mesela animasyon bizim için orada bir malzeme, basit bir malzeme aslında.

Teknolojiyi de kullanarak uyarıcıların çeşitlendirilebileceğini belirten uzman buna video örneğini vermektedir. Başka bir uzman ise sanattan alınabilecek pek çok malzemenin uyarıcı olabileceğini dile getirmektedir. Uzman animasyonların, kısa filmlerin bu derste uyarıcı olabileceğini açıklamakta; öğrencilerin izledikleri üzerinden sorular türetebileceğini belirtmektedir. Uzmanların görüşlerinden yola çıkarak video, kısa film, animasyon gibi görsel-işitsel uyarıcıların çocuklar için felsefe dersinde kullanılabileceği sonucuna varılabilir.

Müziğin bir uyarıcı olarak kullanılabileceği bir uzman tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

FU4: Müzik çok aktif kullanılabilir diye düşünüyorum yine sanatın bir alanı olarak. Sessiz bir şey olarak yani sözsüz müzik yani sessiz diyorum. Sözsüz müzik kullanılabilir... Yani çünkü özellikle sözsüz müzik kullandığımız zaman, bir ritim olarak mesela ona göre nasıl hareket ediyorlar, mesela o müziğin içerisinden nasıl anlam türetiyorlar? Yani müzik de bizim için bir malzeme olabilir diye düşünüyorum. Bir yapılabilir böyle bir şey. Mesela bir müziği dinlediklerinde nasıl hareket edeceklerini onlara sorabiliriz. Hadi bu müziği dinlediğinde bize onun sana yaşattıklarını göster mesela. Bedenini tanıması açısından önemli bir şey olabilir. Ya da işte uyararla beden arasında bir ritim kurmayı sağlayabilir aslında. Orada şey izlenebilir çocuklar buna nasıl yanıt veriyorlar, yanıt vermenin illaki sözel olması gerekmiyor. Yani davranışsal olarak yanıt verebilecekleri şeyler de yapabiliriz ki müzik güzel bir örnek olabilir buna diye düşünüyorum.

Sözsüz müziklerden de bahseden uzmanın ritim ve harekete dikkat çektiği görülmektedir. Uzmanın görüşünden hareketle bu derste müziğin uyarıcı olarak kullanılabileceği söylenebilir.

Uyarıcı seçiminde dikkat edilecek noktalar. Uzmanlar bu ders için kullanılabilecek uyarıcılara örnekler verirken bu uyarıcıların seçiminde bazı noktalara dikkat

edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bunlar korku/şiddet ögesi barındırmaması, yaş seviyesine uygun olması ve grubun ilgi alanında olması şeklinde sıralanabilir.

Seçilecek olan uyarıcının öğrencilerin ilgi alanında ve yaşına uygun olmasına ilişkin bir uzman şunları söylemektedir:

FU4: İkinci boyut tabii yaş sıklasına uygun olarak hareket etmek, onların nelerden hoşlandığına dikkat etmek önemli. Resim çizmekten mi hoşlanıyorlar, animasyon seyretmeyi mi seviyorlar ya da topla, işte legolarla ne bileyim farklı şeylerle oyun oynamayı mı seviyorlar? Bu tarz şeyleri, çocukları önceden tanımak iyi olabiliyor. Bu yüzden de A, B, C, D, E planlarımızın hep birlikte olması güzel oluyor.

Uzmanın uyarıcı seçiminde yaş seviyesine dikkat çektiği görülmektedir. Bunun yanı sıra her grubun farklı şeylerden hoşlanabileceğini ifade ederek uyarıcıların bu doğrultuda seçilmesinin önemli olabileceğini vurgulamaktadır. Bu noktada da öğrencileri tanımanın avantaj sağlayacağını ifade eden uzman, birden fazla uyarıcı ile hareket etmenin uygun olabileceğini belirtmektedir. Uzmanın görüşünden hareketle çocuklar için felsefe dersinde kullanılacak uyarıcıları seçerken öğrencilerin yaş seviyesi ve ilgi alanlarının göz önünde bulundurulmasının önemli olabileceği söylenebilir.

Seçilen uyarıcılarda korku, şiddet gibi olumsuz öğelerin olmamasına dikkat çeken bir uzmanın görüşü şöyledir:

FU3: ...Tabii bunların da uygun olanları. İçinde korku, şiddet ögesi olmayacak. Yani klasik edebiyat, çocuk edebiyatı formatında sağlıklı bir ürün çocuklarla felsefede uygun olabilir diye düşünüyorum.

Öğrenciler için uygun olabilecek, korku ve şiddet gibi öğeleri barındırmayan uyarıcıların seçilmesi gerektiği uzman tarafından dile getirilmektedir. Bu noktada çocuk edebiyatı ve klasik edebiyat gibi türlerden yararlanılabileceğini ifade etmektedir. Bu görüşten hareketle seçilen uyarıcıların öğrencilerin seviyelerine uygun olmasına, olumsuz öğeler barındırmamasına dikkat edilmesinin önemli olabileceği sonucuna varılabilir.

Öğrenme Yöntem ve Teknikleri. Çocuklar için felsefede bazen tartışma öncesinde bazen de tartışma sırasında çeşitli yöntem ve tekniklerin kullanıldığından söz edilmişti. Uzmanların bu konuya ilişkin görüşlerine ihtiyaç duyulmuş olup konuyla ilgili sorular görüşmeler sırasında sorulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda “Etkinlikler/Teknikler”, “Yöntem ve Tekniklerin Seçiminde Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar” alt temaları oluşturulmuştur. Bu temalara ilişkin açıklamalar aşağıda yer almaktadır; bu açıklamalar uzman görüşleri ile desteklenmektedir.

Etkinlikler/Teknikler. Yapılan görüşmelerde bazı etkinlik ya da tekniklerin tartışma öncesinde bazılarının tartışma sırasında uygulanabileceğine ilişkin görüşler uzmanlar tarafından belirtilmiştir. Tartışma öncesinde uygulanabilecek etkinlik ve teknikler oyun; tartışma sırasında uygulanabilecek etkinlik ve tekniklerse soru-cevap tekniği, diyalog, soru oluşturma, hikâye tamamlama ve dramadır. Aşağıda ilk olarak tartışma öncesinde ardından tartışma sırasında uygulanabilecek etkinlik ve tekniklere ilişkin görüşlere yer verilmektedir.

Tartışma öncesinde oyun oynatılabileceğine ilişkin bir uzman görüşü şöyledir:

FU4: ...ne bileyim oyunlar, düşünme oyunları olabilir, küçük küçük nesnelere kullanılarak yapılabilecek oyunlar tasarlanması gerekir. Küçük küçük nesnelere, küçük küçük materyalleri bile oyuna çevirebilmeli, eğlenceli bir şeye çevirebilmeli. Ama şey noktasında da yani olmamalı yani sadece vakit geçireceğiz, sadece oyalanacağız, oyun bu dememeli.

Tartışma öncesinin oyunlarla desteklenmesinin önemli olduğu uzman tarafından ifade edilmektedir. Uzman bu oyunların çeşitlendirilebileceği, düşünme üzerine de oyunlar oynanabileceğini belirtmektedir. Tartışması güç olan konularda ise oyunların kullanılabileceği aynı uzman tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

FU4: Yani birçok şeyin oyunlaştırılması zaten bu bizim yaratıcılığımıza bağlı bir şey. “Töz oyunu” öyle düşünürken oluşturduğumuz bir şeydi. Yani felsefenin anlatamayacağımızı düşündüğümüz bir kavramını çekip aslında onu bir oyuna dönüştürmek...

Uzman pek çok şeyin oyunlaştırılabileceğini ifade ederken kendisinin oluşturduğu bir oyundan da bahsetmektedir. Uzmanın felsefedeki zor konuların oyunlaştırılarak daha kolay tartışılabileceğine dikkat çektiği görülmektedir. Uzmanın görüşlerinden hareketle tartışma öncesinde oyunları kullanarak eğlenceli bir ortam oluşturulabileceği gibi düşündürücü oyunlarla bu sürecin desteklenebileceği; zor kavramların daha kolay tartışılmasına olanak sağlayabileceği söylenebilir.

Tartışma sırasında soruşturma topluluğunun yöntemini kullanılarak soru-cevap şeklinde, diyalog üzerinden ilerlenmesi gerektiği iki uzman tarafından şu şekilde dile getirilmektedir:

FU2: Bunun yöntemi, tekniği sorgulama topluluğu ve soru-cevap tartışma. Ama orada meseleyi diyaloga dönüştürmek lazım... Sorgulama topluluğunun yöntemini kullanacaksın. Ama konuşma değil diyalog. Birbirinin üzerine fikirleri inşa eden.

FU4: Burada diyalog çok önemli. İşte başından beri sen de biliyorsun Lipman'ın zaten hep diyalog, diyalog, diyalog, eleştirel düşünme, diyalog. Ama diyalog önemli bir nokta...

Uzmanlar tartışmaların diyalog şeklinde yürütülmesi hâlinde fikirlerin birbiri üzerine inşa edilebileceği, Lipman'ın da bunu önemseydiğini dile getirmektedirler. Uzmanların görüşlerinden hareketle çocuklar için felsefe dersinde soru-cevap tekniğinin yanı sıra diyalog üzerinden karşılıklı konuşma hâlinde bir tartışmanın sürdürülmesinin uygun olabileceği düşünülebilir.

Tartışma sırasında öğrencilerin soru oluşturabilecekleri bir uzman tarafından şöyle ifade edilmektedir:

FU4: Mesela bir animasyon izlettirip "Çocuklar" işte "Arkadaşlar bu animasyondan nasıl sorular türetebilirsiniz?" deyip... Yine aynı şekilde bir resim, ünlü bir resim bir şey yansıtılır ya da getirilir mümkünse. Bunun üzerinden soru üretmeleri istenebilir.

Sunulan uyarıcılarla ilgili öğrencilerin soru oluşturmalarının tartışma sırasında uygulanabileceği uzman tarafından dile getirilmektedir. Bahsedilen bu etkinlik Lipman'ın kullanmış olduğu metottur ve uzman görüşünün buna paralel olduğu ifade söylenebilir. Uzman görüşünden yola çıkarak bu ders kapsamında öğrencilerden soru türetmelerinin istenebileceği sonucuna varılabilir.

Bir uzman tartışma sırasında sunulan hikâyelerin öğrenciler tarafından tamamlanabileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

FU4: Mesela öykü tamamlama. Batıda çok yapılan bir şey ve ilk onunla başlıyor yanlış hatırlamıyorsam. Yani bir öykü siz anlatmaya başlıyorsunuz güzel, nüktedan bir dille. Sonra diyorsunuz ki "Arkadaşlar bu öyküyü nasıl tamamlarız? Hadi siz yazın öykünün gerisini." Mesela bu bir ders. Güzel de bir ders. Edebi metinler üzerinden yani çocuk edebiyatı üzerinden yine aynı şekilde mesela böyle bir ders yapılabilir.

Tartışma sırasında uyarıcı olarak sunulan hikâyenin bir kısmını okuduktan sonra geriye kalanını öğrencilerin tamamlanması uzman tarafından önerilmektedir. Bu etkinlik ile bir dersin yapılabileceğini belirten uzman, edebi metinlerin bir araç olabileceğini ifade etmektedir. Uzmanın görüşünden yola çıkarak, çocuklar için felsefe dersinde tartışma sırasında hikâyenin öğrenciler tarafından tamamlanabileceği sonucuna varılabilir.

Bu derste dramının da kullanılabileceğini bir uzman şu şekilde açıklamaktadır:

FU4: Drama zaten hep söyleniyor. Olmazsa olmazı bence. Neden olmasın? Yani drama da önemli. Drama hâline getirilebilen işte içerikler önemli bu noktada.

Dramanın bu derste önemli olduğuna uzman tarafından dikkat çekilmektedir. Uzmanın görüşlerinden yola çıkarak tartışma sırasında bazı içeriklerin canlandırılarak doğaçlama yoluyla desteklenebileceği sonucuna varılabilir.

Etkinlik/Teknik seçiminde dikkat edilecek noktalar. Uzmanlardan biri bu derste uygulanacak etkinlik ya da tekniklerin farklılık gösterebileceğini dile getirmektedir. Buna ilişkin uzmanın görüşü şöyledir:

FU3: Hani aslında bu kapsamlı bir soru. Bir çırpıda kişisel bir cevap vermek doğru olmayabilir. Kişiyeye göre değişebilir ya da farklı yöntemler farklı zamanlarda kullanılabilir.

Kullanılacak olan etkinlik ya da tekniğin gruba göre farklılık gösterebileceği gibi farklı zamanlarda farklı etkinliklerin kullanılabilmesi uzman tarafından dile getirmektedir. Uzmanın görüşünden yola çıkarak çocuklar için felsefe dersinde uygulanacak olan etkinlik ya da teknikleri seçerken gruba göre değişiklik gösterebileceği, farklı zamanlarda farklı etkinliklere yer vermenin önemli olabileceği sonucuna varılabilir.

Uygulayıcının Rolü. Uzmanlardan biri öğrenme-öğretme sürecinde uygulayıcının görevi olduğuna ilişkin görüşler belirtmişlerdir. Bu etkinlik hazırlama olarak ifade edilebilir.

Çocuklar için felsefe dersinde etkinliklerin uygulayıcılar tarafından hazırlanması gerektiği, bunun da kolay olmayacağı uzman tarafından şöyle açıklanmaktadır:

FU1: ...Ama tabii ki eğiticinin rolü biraz daha ön plana çıkacaktır. Çünkü etkinlik planlamasını neticede eğitimci yapacak, öğretmen yapacak. Burada öğretmenin ciddi manasıyla bir sorumluluk taşıması beklenecek. Yani bu tarz etkinlikleri planlaması kolay değil. Neticede etkinlik demek tasarım demektir. Her ders için de ayrı ayrı tasarımlar yapmak gerçekten kolay bir iş değil. Dolayısıyla etkinlik odaklı bir felsefi düşünme becerisi dersi planlaması bir hayli zor bir iş olacak gibi görünüyor.

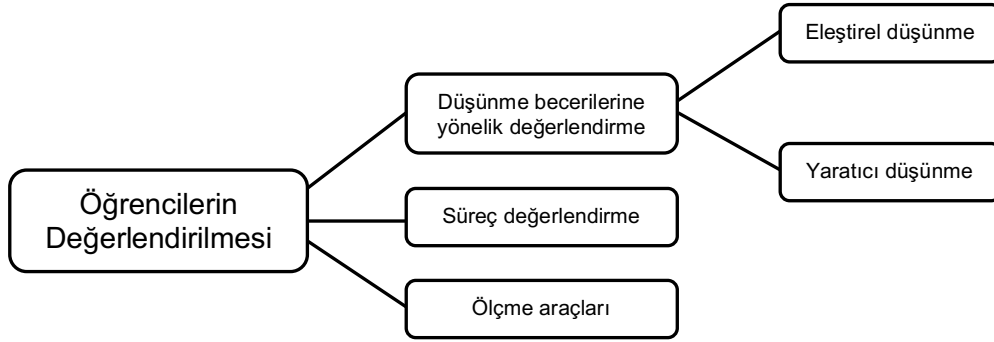
Uzmanın görüşünden yola çıkarak bu derste etkinliklerin program yapımcılar tarafından değil de uygulayıcı tarafından hazırlanması gerektiği söylenebilir. Uzmanın göre ise bu süreç uygulayıcıyı zorlayabilir. Bu doğrultuda uygulayıcıların etkinlik hazırlamaya yönelik eğitim almalarının bu süreci kolaylaştırabileceği söylenebilir.

Dördüncü Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

“Felsefe alanı uzmanlarının görüşlerine göre ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının ölçme ve değerlendirme süreci nasıl olmalıdır?” alt araştırma sorusunda öğretim programının bileşenlerinden olan ölçme ve değerlendirmeye ilişkin felsefe alanı uzmanlarının görüşlerine ulaşmak hedeflenmiştir.

Bu alt araştırma sorusuna ilişkin eğitici görüşlerinden yola çıkarak “Öğrencilerin Değerlendirilmesi” ana teması ortaya çıkmıştır. Bu ana temanın altında alt temalar yer almaktadır. Bunlar süreç değerlendirme, düşünme becerilerine yönelik değerlendirme ve ölçme araçları olarak sıralanabilir. Bu ana tema ve buna ilişkin alt temalar Şekil 8’de sunulmaktadır. Ardından her biri uzman görüşleri ile desteklenerek açıklanmaktadır.

Şekil 8. Dördüncü Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Öğrencilerin Değerlendirilmesi. Uzmanlar bu derste ölçme ve değerlendirmenin nasıl yapılabileceğine, hangi ölçme araçlarının kullanılabilmesine ilişkin görüşlerini belirtmişlerdir. Bu görüşler süreç değerlendirme, düşünme becerilerine yönelik değerlendirme ve ölçme araçları olmak üzere üç alt tema altında toplanmaktadır.

Süreç değerlendirme. Yapılan görüşmelerde bu ders kapsamında süreç değerlendirmenin esas alınmasına ilişkin görüşler uzmanlar tarafından dile getirilmektedir. Buna yönelik bazı uzmanların görüşleri şu şekildedir:

FU2: Valla ben biraz süreç odaklı ölçmelerin bu konuda daha önemli olduğunu düşünüyorum. Otantik ölçme dediğimiz.

FU1: Yani bu becerilerin sınanıp ölçülemeyeceği ortada. Zaten en büyük sıkıntı da bu. Klasik yazılı sınavlarla ya da testlerle öğrencilerin bu becerilerinin ölçülmesi olanaksız. Farklı ölçme değerlendirme araçları kullanılmalı. Bir defa süreç değerlendirme kesinlikle yapılmalı. Yani başlangıçtan sonuca kadar iyi bir izleme gerektiriyor aslında bu süreç.

FU3: Zaten nihayetinde bir tartışma etkinliği olacağı için yapacağımız şey, onu en iyi sonunda değil de süreç içinde bir değerlendirme yapabilirsin. Bu da süreç içinde olur diye düşünüyorum...

Uzmanlar çocuklar için felsefenin değerlendirilmesinde süreç değerlendirmenin benimsenmesinin uygun olduğunu ifade etmektedirler. Amaçlarda belirtilen becerilerin klasik sınav ya da testlerle ölçülemeyeceği, alternatif ölçme araçlarının kullanılmasının ve sürecin gözlemlenmesinin doğru olabileceği uzmanlar tarafından dile getirilmektedir. Uzmanların ifadelerinden yola çıkarak sürecin takip edilmesinin önemli olabileceği, farklı ölçme araçlarıyla bu sürecin desteklenebileceği, tüm bu sebeplerden dolayı da süreç değerlendirmenin esas alınabileceği söylenebilir.

Uzmanlar bu derste süreç değerlendirmenin benimsenmesinin yanı sıra katılım, gayret, dersteki cevapların değişimi, standart araçların ve sınavın olmamasını dile getirmektedirler. Aşağıda bu ifadeler açıklanmış olup uzman görüşleri ile desteklenmektedir.

Bu derste standart ölçme araçlarının olmamasına ilişkin bir uzman şunları söylemektedir:

FU3: ... Ama standart testi çok bence felsefede olmamalı. Standart bir gelişim gözlem formu olmamalı yani... Standart şeyler kullanılmamalı. Çünkü burada kişiye özgü bir gelişim var. Senin orada yapacağın, tik atacağın her şey aslında bir kısıtlama yaratıyor ve sadece görebildiğin kısımları değerlendirebiliyorsun. Ama bu çocuğun içinde düşüncelerinde, beyninde neler değişti bilmiyorsun.

Uzmanın bu derste standart ölçme araçlarının kullanılmamasına dikkat çektiği görülmektedir. Bunun sebebini de her öğrencinin bireysel olarak gelişim gösterebileceği ile açıklamaktadır. Standart gözlem formlarının da sınırlar oluşturduğunu düşünen uzman, standart ölçme araçları ile yüzeysel bir değerlendirme yapılabileceğini belirtmektedir. Uzmanın görüşünden hareketle çocuklar için felsefe dersinde alternatif ölçme araçlarının

kullanılabileceği; öğrencilerin bireysel gelişimlerinin göz ardı edilmemesinin uygun olabileceği söylenebilir.

Ölçme ve değerlendirme aşamasında sınavın olmamasına ilişkin bir uzman görüşü şöyledir:

FU1: Öğretmenin objektif değerlendirme yapacağı ama gözleyerek bu sonuca ulaşacağı, öğrenciye bir şey yaptırtarak değil. Yaptırtmak demek öğrenciyi stres altına sokabilir, sınav moduna sokabilir. Sınav moduna girdiğinde öğrenci vermek istediği cevabı veremeyebilir, söylemek istediğini söyleyemeyebilir. Bunlar da gerçekten belirleyici olur o zaman.

Öğrencilerin sınav düşüncesinde olduklarında stres olabileceklerini ve istedikleri yanıtları veremeyebilecekleri uzman tarafından dile getirilmektedir. Ayrıca öğrencilere çalışmalar yaptırtmanın da aynı etkiyi yaratabileceğini düşünmektedir. Uzmanın görüşünden yola çıkarak öğrencileri kaygılandırmadan, sınav stresine sokmadan, rahat hissedebilecekleri şekilde değerlendirmenin daha uygun olabileceği söylenebilir. Bunlara ek olarak sınavla çocuklar için felsefenin amaçladığı bazı becerilerin ölçülemeyeceği aynı uzman tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

FU1: Sınavla bir öğrencide sorgulama becerisi, eleştirel düşünme becerisi, yaratıcı düşünme becerisi ne bileyim işte temkinli yaklaşma, peşin hükümden kaçınma, şüpheli tavır takınma gibi özellikler sınavla ölçülmez.

Çocuklar için felsefe dersinin amaçları arasında bahsedilen beceri ve felsefi tutuma ilişkin bazı hedefler uzman tarafından dile getirilmektedir. Bahsedilen bu hedeflerin sınavla ölçülemeyeceği uzman tarafından belirtilmektedir. Uzmanın görüşünden hareketle amaçların beceri ve tutum üzerine kurulu olduğu düşünüldüğünde, alternatif ölçme araçlarının kullanılmasının uygun olabileceği söylenebilir.

Bir uzman öğrencilerin dersteki katılımının, gayretinin ve cevaplarının değişiminin değerlendirme sürecinde önemli olabileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

FU3: Ders içindeki katılımıdır. Ders içindeki heyecanı gayretidir. Ders içinde verdiği cevapların gelişimidir belki.

Uzman süreç değerlendirmenin de esaslarından olan dersteki katılım ve gayretin önemli olabileceğini belirtirken aynı zamanda verilen cevapların gelişimine de odaklanmaktadır. Derste verilen cevapların değişmesinin önemli olabileceği ve bunun nasıl ölçülebileceğine ilişkin bir başka uzman şunları söylemektedir:

FU4: ...Hatta bu anketi sürekli uygulayabiliriz. Yani üç etkinlikten sonra tekrar, beş etkinlikten sonra tekrar. Sorular aynı olabilir. Bu da bize gelişmenin nasıl olduğunu gösterir. Yani ilk başta mutluluğu çok belki başka anlamda tanımlamışken belki beş etkinlik sonrasında mutluluğa dair bambaşka fikirler ortaya koyacak.

Belirli aralıklarla ölçme araçlarının öğrencilerle buluşturulabileceği uzman tarafından ifade edilmektedir. Böylece onların cevaplarındaki değişimin görülebileceği düşünülmektedir. Uzmanların bu görüşlerinden hareketle çocuklar için felsefe dersinde dersteki katılım, gayret ve sorulara verilen cevapların gelişiminin de göz önünde bulundurulmasının önemli olabileceği söylenebilir.

Düşünme becerilerine yönelik değerlendirme. Uzmanlar dersin amaçlarında da dile getirdikleri düşünme becerilerinden ölçme ve değerlendirme sürecinde de bahsetmekte ve bu becerilerin öğrencilerin değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmektedirler. Bundan dolayı düşünme becerilerine yönelik değerlendirme alt temasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu alt temada yaratıcı düşünme ve eleştirel düşünmeye ilişkin açıklamalar yer almakta olup uzman görüşleri ile desteklenmektedir.

Bir uzman çocuklar için felsefe dersinin amaçları arasında söz ettiği becerilerin ölçme ve değerlendirme aşamasında göz önünde bulundurulmasına ilişkin görüşünü belirtmiştir. Eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, sorgulama becerisi gibi hedeflerden söz eden uzman şunları söylemektedir:

FU1: Yani bu becerilerin sınanıp ölçülemeyeceği ortada... Sınavla bir öğrencide sorgulama becerisi, eleştirel düşünme becerisi, yaratıcı düşünme becerisi ne bileyim işte temkinli yaklaşma, peşin hükümden kaçınma, şüpheli tavır takınma gibi özellikler sınavla ölçülmez.

Sınavla düşünme becerilerinin ölçülemeyeceğine ilişkin görüşlerini dile getiren uzman; peşin hükümden kaçınma, temkinli olma gibi bazı felsefi tutum hedeflerine de dikkat çekmektedir. Uzmanın bu görüşünden hareketle bahsetmiş olduğu bu hedeflerin ölçme ve değerlendirme sürecinde ölçülmesinin önemli olduğu söylenebilir.

Başka bir uzman fikir üretmenin ve düşünmenin ölçme ve değerlendirme sürecinde önemli olabileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

FU4: Önemli olan şey etkinlikler boyunca çocukların ne kadar çok fikir üretebildiği, ne kadar çok üzerine düşündüğü, ne kadar işte dikkatlerinin konuya çekildiği şeklinde böyle açabiliriz diye düşünüyorum.

Uzmanın derse odaklanmanın yanı sıra fikir üretme ve düşünmenin önemli olduğuna dikkat çektiği görülmektedir. Uzman görüşünden yola çıkarak dersin amaçları arasında da yer alan bu düşünme becerilerinin ölçme ve değerlendirme sürecinde de göz önünde bulundurulmasının önemli olabileceği söylenebilir.

Ölçme araçları. Uzmanlar ölçme ve değerlendirme sürecinde kullanılmak üzere bazı ölçme araçlarından söz etmektedirler. Bunlar; gözlem formu, yazı çalışmaları, sözel olarak ifade etme, günlük, öz değerlendirme, görüşme, ebeveynle görüşme, anket ve dereceli puan anahtarı olarak sıralanabilir. Ayrıca önerilen bu ölçme araçlarının süreç değerlendirme ile ilişkili olduğu söylenebilir.

Gözlem formunun ölçme araçları arasında olabileceğine ilişkin bazı uzman görüşleri şu şekildedir:

FU2: Şimdi ben otoritenin gözlemini bu konuda önemsiyorum. Yani Gülşah eğer yetkin bir öğretmense, tırnak içinde yetkin bir öğretmense, böyle çok fazla hani formdu

biçimdi bunlara gerek yok. Gülşah der ki “Ahmet şu soruları cevaplıyor, şu şekilde cevaplıyor.” Bu söz yeter. Dolayısıyla otoritenin kendi gözleminin ama o gözleminin biraz da böyle kâğıda dökmüş rapor şeklinde olanını önemserim. Bu önemli bir şey.

FU4: Şimdi gözlem esas olabilir bir kere. Yani bu hiç diyelim ki o dersi yapmadan o etkinlikleri yapmadan önce o çocuklara dair bir gözlemimiz olabilir. Onlarla tanışırken küçük küçük notlar alabiliriz. Onlar fark etmeden böyle bir şey yapılabilir. Davranışları, ifadeleri vs. üzerinden. Bunlardan sonra çeşitli yorumlama araçlarıyla, değerlendirme araçlarıyla yorumlanabilir diye düşünüyorum. Kişisel gözlem önemli.

FU1: Süreçteki gözlemlenin önemli olacağını bilmek lazım. Sınavla bu ölçülmez... Bunu davranışla gözlemleyebilirsiniz, süreç içinde gözlemleyebilirsiniz. Belki bunun için öğretmenlere bir araç bile geliştirilebilir. Bir araç geliştirip o süreci en azından işleyebileceği türden bir ölçme aracı bile olabilir... Gözlem formu gibi ya da daha farklı bir ölçek gibi. Öğretmenin objektif değerlendirme yapacağı ama gözleyerek bu sonuca ulaşacağı, öğrenciye bir şey yaptırarak değil.

Gözlemin ölçme ve değerlendirme sürecinde önemli bir araç olduğu uzmanlar tarafından vurgulanmaktadır. Bu noktada uygulayıcının kişisel görüşünün yanı sıra bir form ya da yazı hâlinde gözlemlerin bir arada toplanmasının önemli olabileceği uzmanlar tarafından ifade edilmektedir. Uzmanların görüşlerinden hareketle bu ders kapsamında bir gözlem formunun hazırlanabileceği ya da uygulayıcılardan gözlemlerine ilişkin notlar almalarının istenebileceği söylenebilir.

Gözlemin yanı sıra yazı çalışmalarlarıyla ya da öğrencilerin sözlü ifadeleriyle bu dersin değerlendirilebileceği bir uzman tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

FU1: Zaman zaman farklı uygulamalar da yapılabilir. Belki öğrencilerin düşüncelerini açığa çıkararak cinsten özgün fikirleri varsa, özgün görüşleri varsa onları da açığa çıkarabilecek cinsten belki uygulamalar yapılabilir. Bu yazılı da olabilir sözlü de olabilir dolaylı bir şekilde.

Öğrencilerin özgün fikirlerinin ortaya çıkarılmasına dikkat çeken uzman bu noktada farklı ölçme araçlarının kullanılabilceğini ifade etmektedir. Uzmanın bu ölçme araçlarına yazı çalışmalarını ya da sözlü ifadeleri örnek verdiği görülmektedir. Bu görüşten hareketle ölçme araçlarının çeşitlendirilebileceği ve yazı çalışmalarının, sözlü ifadelerin bu süreçte önemli olabileceği söylenebilir.

Öğretmenlerin öğrencileri değerlendirmelerinin yanında öğrencilerin kendilerini değerlendirmesinin önemli olduğu bir uzman tarafından belirtilmektedir. Buna ilişkin görüş şöyledir:

FU4: Yani çocuk ne olursa gelişim göstermiştir, ne olursa gelişim göstermemiştir? Bu da yine o zaman senin değerlendirmene giriyor. Bunu çocuk kendisi değerlendirsin. Kendisi oraya koysun.

Uzman, ölçme ve değerlendirme sürecinde öz değerlendirmenin yapılabileceğini ifade etmektedir. Öğrencilerin kendilerini değerlendirmesinde günlükün bir ölçme aracı olarak kullanılabilceği bir uzmanlar tarafından şu şekilde belirtilmektedir:

FU3: Yani aslında sadece öğretmen değerlendiriyor çocuğu. Çocuğun kendi kendini değerlendirmesi hani içine dönmek, içsel değerlendirme dedik ya. Bence günlük tutabilir çocuk. Kendini değerlendirmek için ya da felsefi gelişim kaydı gibi kendisinin kaleme alabileceği. O da öyle tik atılıp geçilecek bir form gibi değil. Gerçekten oturup günü gününe ya da felsefe dersinin olduğu gün. İşte haftalık raporunu kendisi yazabilir, kendisi yazmalıdır felsefe dersinde.

Öz değerlendirme noktasında öğrencilerin ders sonrasında günlük tutabilecekleri uzman tarafından dile getirilmektedir. Bunun öz değerlendirmenin yanı sıra felsefi gelişim kaydı olarak yazılabileceği belirtilmektedir. Uzmanların öz değerlendirmeye ilişkin görüşlerinden hareketle çocuklar için felsefe dersinde öğrencilerin kendilerini değerlendirmelerinin önemli bir seçenek olabileceği; günlük gibi araçlarla bunun desteklenebileceği söylenebilir. Başka bir uzman da ölçme aracı olarak öğrencilerin günlük

tutabileceğini belirtmekte; bu günlüklerin uygulayıcı tarafından değerlendirilebileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

FU2: ...İkincisi çocukların kendilerine günlük tutturabilirsin. Her etkinlikten sonra çocuklar kendileri günlük tutarlar, onlar o gün ne olduğunu anlatırlar. Onlar günlük dilde anlatırlar. Ama sen akademik olarak onların ne demek istediğini anlarsın.

Uzman, dersin ardından öğrencilerin tutmuş oldukları günlüklerin uygulayıcı tarafından okunmasını önerilmektedir. Uzmanın görüşünden hareketle uygulayıcı dersin amaçlarını göz önünde bulundurularak profesyonel bir göz ile günlükleri okuyup değerlendirebileceği söylenebilir.

Dereceli puan anahtarlarının da ölçme aracı olarak kullanılabilmesine ilişkin bir uzman görüşü şöyledir:

FU2: İşte dereceli puan anahtarı düzenlenebilir. Örnek veriyorum şimdi eleştirel düşünmede dersin ki "Ölçüt kullandı. Ölçüt geliştirdi. Yok geliştiremedi, başkasının ölçütünü kullandı." bilmem ne. Böyle dereceli işler yaparsın. Hangi düzeyde eleştirel düşünmeyle ilgili olduğuna bakarsın. Bunun gibi dereceli puan anahtarına bakarsın.

Amaçlarda belirtilen becerilere yönelik dereci puan anahtarlarının hazırlanabileceği uzman tarafından dile getirilmektedir. Uzman bu ölçme aracını kullanarak öğrencilerin hangi beceride ne düzeyde gelişim gösterdiğinin görülebileceğini belirtmektedir. Uzmanın görüşünden hareketle bu derste dereceli puan anahtarlarının kullanılmasının uygun olabileceği; becerilere yönelik gelişimlerin izlenebileceği söylenebilir.

Belli aralıklarla öğrencilerle görüşme yapılabileceği bir uzman tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

FU2: ...Bir de görüşme yaparsın bu çocuklarla böyle sözlü. İki üç haftada bir, dönem sonunda. Ne oldu, ne bitti, ne anladın, nerede sıkıntı, neresi yürümedi vs. gibi.

Öğrencilerin değerlendirilmesinde onlarla görüşmelerin yapılabileceği, bu görüşmelerin belli aralıklarla tekrarlanabileceği uzman tarafından dile getirilmektedir. Başka

bir uzman dersin yürütüldüğü sırada görüşme yapmanın zor olabileceğini ifade etmiş; buna alternatif olarak veliler ile görüşmeler yapılabileceğini belirtmiştir. Buna ilişkin uzman görüşü şöyledir:

FU4: Mülakatlar bilmiyorum dersler etkinlikler sırasında çocuklarla mülakat yapmak çok mümkün olabilir mi? O biraz zor geliyor bana. Öğretmenler ve ebeveynlerle yapılan mülakatlar olabilir bu süreçte. Yani "Çocuklarınızda neleri gözlemlediniz?" ya da öğretmenler kendileri zaten kişisel gözlemlerini not alacaklar da ebeveyn üzerinden yapılabilir. Mesela "Çocuğunuz evde farklı, öncekinden farklı tavırlarda bulunuyor mu? Yanıtları değişti mi? Sizinle ilişkisi değişti mi? İlgi alanları değişti mi?" Mülakat olabilir.

Öğrencilerin değerlendirilmesinde ebeveynlerinin de görüşlerinin önemli olabileceği uzman tarafından belirtilmektedir. Bunun da görüşmeler ile yapılabileceğini öneren uzmanın öğrencilerin değişimlerine odaklanan soru örnekleri verdiği görülmektedir. Uzmanların bu görüşlerinden yola çıkarak öğrencilerle görüşme yapılabileceği; bunun güç olduğu durumlarda ise ebeveynlerin görüşlerinin de değerlendirilebileceği söylenebilir.

Ölçme aracı olarak anketlerin kullanılabilmesi bir uzman tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

FU4: İkincisi küçük anketler. Belki onları sıkmayacak işte etkinlik aralarında yapılacak türden anketler olabilir... Bu anketlerde çocukların o kavramlarla ilgili sorulara nasıl yanıt verdiği dair bir şey elde edebiliriz. Yani ne bileyim mutluluk mu tartışılmış, mutlulukla ilgili bir açık uçlu soru olabilir. Şimdi bu şeyi de sağlar, çocuklar etkinliklerde hepsi konuşamayabiliyorlar. Birinin sözü hakkında diğeri çok fazla ifadede bulunamayabiliyor. Anketler aracılığıyla aslında biz o gün altı tane kavram tartıştıysak altı kavramı da açık uçlu anketle aslında çocuklar tarafından, her biri tarafından nasıl görüldüğünü, nasıl yorumlandığını anlayabiliriz. Hatta bu anketi sürekli uygulayabiliriz. Yani üç etkinlikten sonra tekrar, beş etkinlikten sonra tekrar. Sorular aynı olabilir. Bu da bize gelişmenin nasıl olduğunu gösterir.

Öğrencilerin kavramlara ilişkin görüşlerinin açık uçlu sorular aracılığıyla öğrenilebileceği uzman tarafından belirtilmektedir. Böylece tartışma sırasında konuşamayan ya da düşüncesini ifade etmeye zaman bulamayan öğrencilerin görüşlerine ulaşılabileceği düşünülmektedir. Uzman görüşünden hareketle anketlerin belirli aralıklarla uygulanmasıyla gelişimlerin gözlemlenebileceği, öğrencilerin değerlendirilmesinde kullanılabileceği söylenebilir.

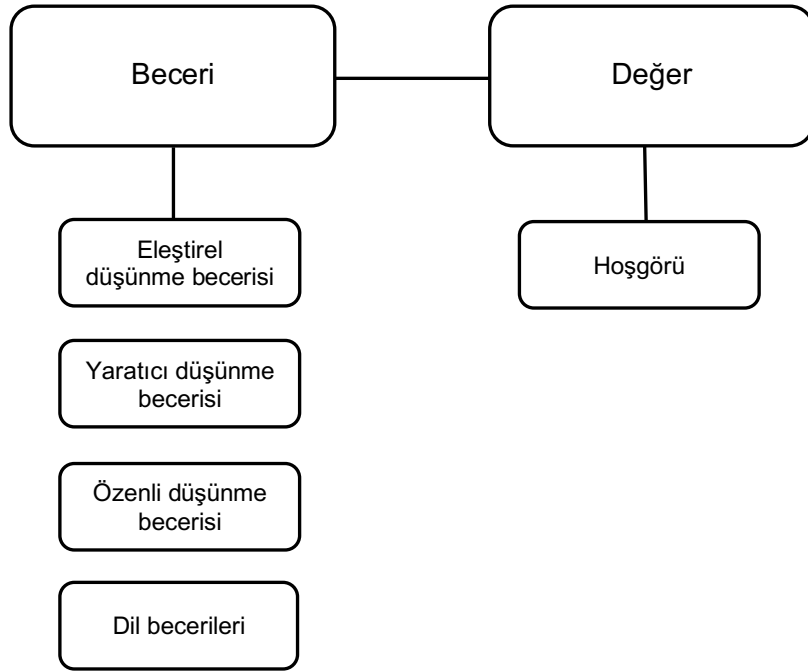
Üçüncü Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

“Öğretmenlerin görüşlerine göre ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının özellikleri nasıldır?” araştırma sorusu ile çocuklar için felsefe çalışmaları yürüten öğretmenlerin, çocuklar için felsefe öğretim programının özelliklerine ilişkin görüşlerine ulaşmak hedeflenmiştir. Araştırma sorusunda bulunan öğretim programı ifadesi ile bir öğretim programının bileşenlerinden olan amaçlar, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve ölçme ve değerlendirme kastedilmektedir. Bu doğrultuda da dört alt problem ortaya çıkmıştır ve bu alt problemlere ilişkin bulgular başlıklar hâlinde sunulmuştur.

Birinci Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

“Öğretmenlerin görüşlerine göre ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının amaçları nasıl olmalıdır?” alt araştırma sorusunda öğretim programının bileşenlerinden olan amaçlara ilişkin öğretmenlerin görüşlerine ulaşmak hedeflenmiştir. Bu alt araştırma sorusuna ilişkin öğretmenlerin görüşlerinden yola çıkarak “Beceri” ve “Değer” olmak üzere iki ana tema ortaya çıkmıştır. Her bir ana temanın altında alt temalar yer almaktadır. “Beceri” ana temasının altında eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, özenli düşünme ve dil becerileri bulunmaktadır. “Değer” ana teması altında ise hoşgörü alt teması yer almaktadır. Bu ana temalar ve bunlara ilişkin alt temaları Şekil 9’da sunulmuştur; devamında her biri katılımcı görüşleriyle desteklenerek açıklanmıştır.

Şekil 9. Birinci Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Beceri. Öğretmenler derste bazı becerilerin hedeflenmesi gerektiğinden söz etmektedir. Bu doğrultuda bahsedilen amaçlar beceri alt teması altında toplanmıştır.

Eleştirel düşünme. Öğretmenler belirttikleri bazı becerilerle eleştirel düşünmeyi işaret etmektedir. Bunlar; gerekçelendirme, sorgulama, problem çözme ve yorumlamadır. Bahsedilen beceriler öğretmen görüşleri ile desteklenerek aşağıda açıklanmaktadır.

Öğrencilerin yorumlama becerilerinin geliştirilmesinin amaçlanması bir öğretmen tarafından şu şekilde açıklanmaktadır:

Ö5: Yani bu dersin amacı öncelikle çocuğun yorum yeteneğini geliştirmek olmalı. Bana göre çocuğu düşünmeye sevk etmesi gerekiyor. Normal bir rutin Türkçe'deki okuma anlama metni işleme gibi öyle yapılacaksa hiç yapılmaması gerekiyor. Gerçekten ciddi bir emek...

Öğretmen bu dersin Türkçe dersindeki okuma anlama çalışmalarından farklı olduğunu belirtmekte, öğrencilerin yorumlama becerilerinin geliştirilmesine odaklanması

gerektiğini ifade etmektedir. Öğretmenin görüşünden hareketle bu ders ile okuma anlama becerisinden öte yorumlama becerisinin geliştirilmesinin hedeflenmesi gerektiği söylenebilir.

Çocuklar için felsefe dersinde öğrencilerin düşüncelerinin sebebini söylemesi, yani görüşlerini gerekçelendirmeleri gerektiğine ilişkin bir öğretmen görüşü şöyledir:

Ö5: Bu şöyle değil ama “Arkadaşıma katılıyorum.” Bu değil, desteklemesi gerekiyor. Yani siz bir fikir attınız ortaya “Ben aynen katılıyorum.” yerine onu destekleyici, neden katıldığımı açıklayacağım, şeklinde bir konuşma yapmam gerekiyor.

Çocuklar için felsefe derslerinde öğrenciler başka arkadaşlarının düşüncelerine katılabilir, onlar gibi düşünebilir. Fakat neden böyle düşündüklerinin gerekçesini de sunmalarının önemli olabileceği öğretmen tarafından belirtilmektedir. Öğretmenin görüşünden yola çıkarak bu derste gerekçelendirmenin amaçlar arasında yer alabileceği sonucuna varılabilir.

Bir öğretmen çocuklar için felsefenin sorgulama becerilerini destekler nitelikte olduğuna ilişkin görüşlerini şu şekilde dile getirmektedir:

Ö8: Hani P4C'nin de şöyle bir etkisi var, sonuçta nedenini, niçinini sorguluyor. “Neden böyle yaparsınız, niye şunu söyleriz, hani bunu yaparken ne düşünüyor olabilirsiniz, sence nasıl olmalı?”

Çocuklar için felsefe sayesinde öğrencilerin gerek kavramlar üzerine gerek de davranışları üzerine sorgulamaya başladıkları öğretmen tarafından ifade edilmektedir. Öğretmenin bu görüşünden hareketle çocuklar için felsefe dersinin sorgulama becerisinin gelişmesinde destek olabileceği; bundan dolayı da bu becerinin amaçlar arasında yer almasının uygun olabileceği söylenebilir.

Öğrencilerin problem çözme becerisinin geliştirilmesi gerektiğine ilişkin bir öğretmen şunları söylemektedir:

Ö7: Bence en fazla, yani ben çocuklarda şunu çok fazla görüyorum... problem çözme becerisi. Bir problemle karşılaştıklarında “Bunu nasıl çözüme ulaştırırım?” Yani öğrenci örnek veriyorum; şu sandalyeyi çekti, sıkıştı. Oradan bile bazen nasıl çıkacağını düşünemiyor. Yani çözemiyor. Bence problem çözme üzerine, hayattaki genel anlamda ama kendi başına problem çözme üzerine düşünebilirler diye düşünüyorum. Bu problem matematiksel bir problem değil.

Öğretmen, öğrencilerin günlük hayatta karşılaştıkları problemleri tek başlarına çözme noktasında zorlandıklarını ifade etmektedir. Öğrencilerin bu becerilerinin geliştirilmesinin önemli olduğunu düşünen öğretmen, çocuklar için felsefe derslerinin bu beceriyi destekleyebileceğini düşünmektedir. Öğretmenin görüşünden yola çıkarak öğrencilerin ihtiyaç duydukları problem çözme becerisinin bu dersin amaçları arasında yer almasının önemli olabileceği söylenebilir.

Yaratıcı düşünme. Beceriler arasında yer alan bir başka alt tema da yaratıcı düşünmedir. Yaratıcı düşünmenin bu dersin amaçları arasında yer almasına ilişkin bir öğretmen şunları söylemektedir:

Ö5: Çocuğu yoruma yöneltecek, yaratıcı düşünmeye sevk edecek bir süreç içerisinde olması gerektiğini düşünüyorum.

Yapılan görüşmelerde öğretmenler yaratıcı düşünmeye ilişkin bazı becerilerin altını çizmektedir. Bunlar; farklı bakış açıları sunma ve esnek düşünmedir. Bu beceriler öğretmen görüşleri ile desteklenerek aşağıda sunulmaktadır.

Çocuklar için felsefe dersinde öğrencilerin farklı bakış açıları sunmalarının önemli olabileceği bazı öğretmenler tarafından şöyle ifade edilmektedir:

Ö7: ...Ama çocuğu bence düşünme, düşündürmeli sadece. Çocuğun farklı bakış açıları ile bakabilmesi, çocuğun bir olay karşısında kendisini ifade edebilmesi. Bence bunu geliştirebilmek zaten hepsini geliştirecektir.

Ö2: Amaçları... Esnek düşünmek, farklı düşünmek...

Öğrencilerin düşünmeye yönlendirilmesinin, düşündükleri üzerine farklı bakış açıları sunabilmesinin değerli olduğu öğretmen tarafından dile getirilmektedir. Bu becerilerin gelişmesi ile diğer becerinin de gelişebileceği belirtilmektedir. Öğretmenlerin görüşünden hareketle çocuklar için felsefe dersinde öğrencilerin farklı bakış açıları sunmalarının onları yaratıcı düşünmeye sevk edebileceği ve bunun önemli olabileceği söylenebilir. Farklı bakış açıları sunmanın yanında esnek düşünmenin de dersin amaçları arasında olabileceği öğretmen tarafından dile getirilmektedir. Esnek düşünmenin; farklı bakış açlarına açık olmayı, yeni fikirler doğrultusunda düşünceyi güncellemeyi içerdiği söylenebilir. Esnek düşünme, bir başka deyişle fikir değiştirmeye ilişkin başka bir öğretmen şunları söylemektedir:

Ö1: Amaçları ne olmalıdır? ...çok yönlü düşünmemizin önemi. Düşüncelerimizin değişmesi gerektiği, değişmiyorsa bunu bir gözden geçirmemiz gerektiği...

Çok yönlü düşünmenin değerli olduğunu ifade eden öğretmen, bu derste öğrencilerin fikirlerini değiştirmesinin önemli olabileceğini belirtmektedir. Öğretmenin görüşünden yola çıkarak esnek düşünme diye de söz edebileceğimiz düşünceyi güncelleme bu dersin amaçları arasında yer alabileceği söylenebilir.

Özenli düşünme. Yapılan görüşmelerde öğretmenler özenli düşünmeye işaret eden becerilerden söz etmektedir. Bunlar; dinleme, saygı ve fikrini savunmadır. Bu becerilere ilişkin görüşler öğretmen görüşleri ile desteklenerek açıklanmaktadır.

Çocuklar için felsefe dersinde birbirini dinlemenin önemli olduğu bazı öğretmenler tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

Ö2: Amaçları... Hani dinleme kuralları dediğimiz, konuşma kuralları dediğimiz şeyler var ya mesela onlar olabilir. Yani birisi konuşurken onu dikkatli bir şekilde dinlemek...

Ö8: ...yani çocuk kendi düşüncesini karşı tarafa özgürce ifade edebilsin ve karşı tarafı dinlemeyi öğrensin. Sadece tek başına, tek taraflı konuşmak değil...

Öğrencilerin kendi düşüncelerini belirtmelerinin yanında başka fikirleri dinlemelerinin de amaçlar arasında yer alabileceği öğretmenler tarafından dile getirilmektedir. Çocuklar için felsefe derslerinin karşılıklı konuşarak ve birbirini anlayarak ilerlediği düşünülürse, dinlemenin bu dersin önemli bir parçası olduğu öğretmen görüşünden hareketle söylenebilir.

Farklı düşüncelere saygı duymaya ilişkin bir öğrenmen şunları söylemektedir:

Ö5: Ama özen gösterme, o da çok önemli. Çünkü arkadaşına katılmıyor olabilir, onu çok zıt ters bir fikir söylemiş olabilir... ona saygı duyması, nezaket kuralları içerisinde hareket etmesi. O da çok zaten belki toplumsal olarak en büyük eksikliğimiz bu. Hani bu ileriki yaşantısını da etkileyecek çok önemli bir beceri bana göre.

Özenli davranma, saygı duyma gibi becerilerin kıymetli olduğu ve toplumda da eksikliğin hissedildiği öğretmen tarafından ifade edilmektedir. Öğretmen görüşünden hareketle tartışma sürecinde farklı düşüncelerin ortaya çıkabileceği düşünüldüğünde, bu fikirlere saygıyla yaklaşabilmenin önemli olabileceği söylenebilir.

Bu derste öğrencilerin fikirlerini özgürce ifade edebilmelerinin, fikirlerinin arkasında durabilmelerinin önemli olduğuna ilişkin bir öğretmen şunları söylemektedir:

Ö8: Hani konuşsunlar, fikirlerini beyan etsinler, doğru ya da yanlış düşüncelerinin arkasında dursunlar, savunsunlar. Hani koyun olmasınlar ya hani. Ne istiyorlarsa "Ben bunu istiyorum çünkü..." "Ben bunu düşünüyorum çünkü..." Yani çocuk kendi düşüncesini karşı tarafa özgürce ifade edebilsin...

Öğretmen, öğrencilerin düşüncelerini özgürce ifade etmelerini beklerken beraberinde bu fikirlerini savunmalarının da önemli olabileceğini dile getirmektedir. Öğrencilerin fikirlerini temellendirerek arkasında durmalarının çocuklar için felsefe dersinin amaçları arasında da yer alabileceği öğretmen görüşünden yola çıkarak söylenebilir.

Dil becerileri. Öğretmenler öğrencilerin kendilerini ifade etmelerinin dersin amaçları arasında yer alabileceğinden söz etmektedir. Bu beceri, dil becerileriyle ilişkilendirilmiştir. Buna ilişkin öğretmen görüşleri şöyledir:

Ö2: Amaçları... Hani dinleme kuralları dediğimiz, konuşma kuralları dediğimiz şeyler var ya mesela onlar olabilir. Yani birisi konuşurken onu dikkatli bir şekilde dinlemek, kendisini özgürce ifade edebilmek gibi olabilir.

Ö7: ...çocuğun bir olay karşısında kendisini ifade edebilmesi. Bence bunu geliştirebilmek zaten hepsini geliştirecektir.

Ö8: ...yani çocuk kendi düşüncesini karşı tarafa özgürce ifade edebilsin ve karşı tarafı dinlemeyi öğrensün... Onun söylediği aklına yatmıyorsa ona bir şeyler katabilir, azaltabilir.

Öğretmenlerin bu derste düşüncelerin özgürce ifade edilmesini vurguladıkları görülmektedir. Bu derste kavramlar üzerine fikirlerin paylaşıldığı düşünüldüğünde öğrencilerin kendilerini ifade edebilmelerinin dersin bir amacı olabileceği öğretmenlerin görüşlerin hareketle söylenebilir.

Değer. Öğretmenlerden biri bu dersin amaçları arasında hoşgörülü davranmanın yer almasına ilişkin görüşünü sunmaktadır. Bu görüşün değer ana teması ile ilişkili olduğu tespit edilmiş olup bu tema altında sunulmuştur.

Öğrencilerin bu derste fikirlerini ifade ederken aynı zamanda hoşgörülü davranmaları, kırıcı davranışlardan kaçınmalarına ilişkin bir öğretmen şunları söylemektedir:

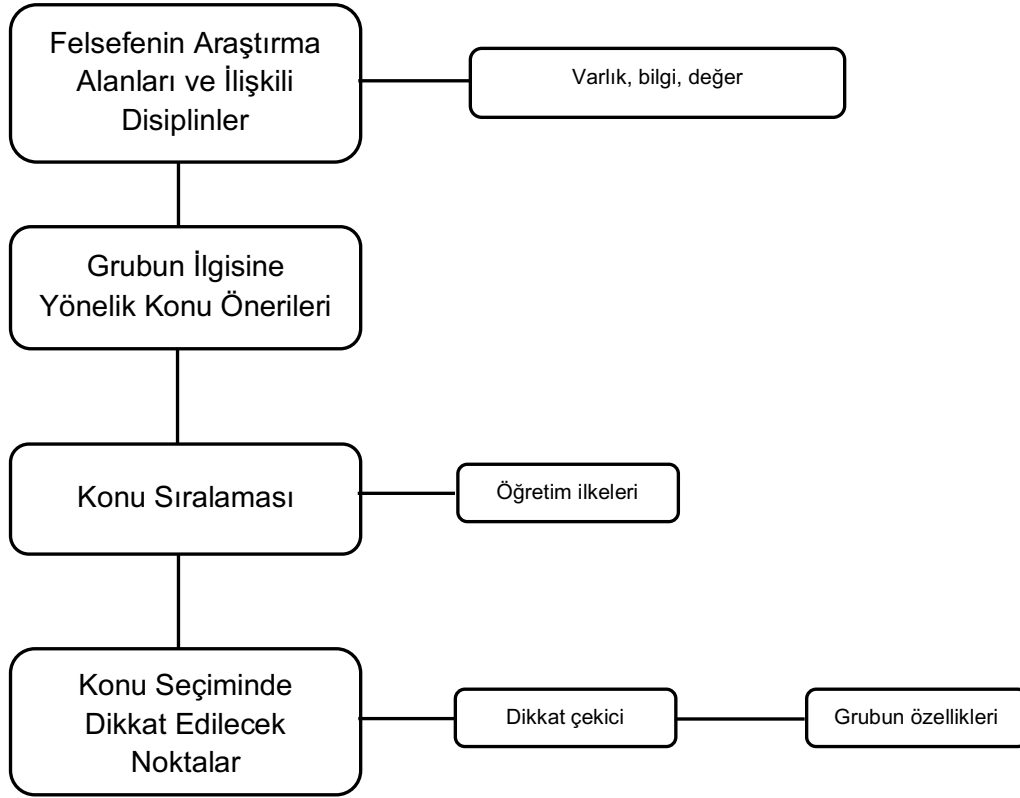
Ö8: Hani çatır çatır hakkını savunsun istiyorum. Ama karşı tarafı kırmadan, ezmeden, eleştirel düşünsün, eleştirisini pata pata söylemek yerine bunun da bir kuralı olduğunu öğrensün. Onun her dediğini kabul etmesin, eleştirsün ama bunu da tatlılıkla yapsın. Hani bunu da kırmadan yapsın istiyorum.

Çocuklar için felsefe derslerinde özellikle tartışma sürecinde farklı fikirlerin ortaya çıkması, öğrencilerin birbirlerine katılmayacağı durumların olması olağandır. Öğrencilerin ise bu süreçte fikirlerini ifade ederken özenli davranmaları, hoşgörülü olmalarının önemli olabileceği öğretmen tarafından ifade edilmektedir.

İkinci Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

“Öğretmenlerin görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının içeriği nasıl olmalıdır?” alt araştırma sorusunda öğretim programının bileşenlerinden biri olan içerikle ilgili görüşlere ulaşmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çocuklar için felsefe dersleri yürüten öğretmenler ile görüşmeler yapılmıştır. Söz konusu olan alt araştırma sorusuna ilişkin bulgular “Felsefenin Araştırma Alanları ve İlişkili Disiplinler” “Grubun İlgisine Yönelik Konu Önerileri”, “Konu Sıralaması”, “Konu Seçiminde Dikkat Edilecek Noktalar”, “Uygulayıcının Rolü” ana temaları altında sunulmaktadır. Bu ana temalar alt temalardan oluşmaktadır. Bu alt temalar “Felsefenin Araştırma Alanları ve İlişkili Disiplinler” ana teması altında varlık, bilgi, değerdir. “Grubun İlgisine Yönelik Konu Önerileri” ana teması altında tüketim, anne baba ayrılığı, doğa, çözüm, cinsiyet, sağlık, toplulukla yaşam, yetişkinlerle ilişkiler, arkadaşlık, para, teknoloji, istek ve ihtiyaçlar, can sıkıntısı şeklinde sıralanabilir. “Konu Sıralaması” ana teması altında öğretim ilkeleri alt teması bulunmaktadır. “Konu Seçiminde Dikkat Edilecek Noktalar” ana teması altında dikkat çekici, grubun özellikleri ve tabu konular yer almaktadır. “Uygulayıcının Rolü” ana teması altında ise felsefe bilgisi bulunmaktadır. Tüm bu temalar ve alt temalar Şekil 10’da gösterilmiş olup her biri öğretmen görüşleri ile desteklenerek açıklanmaktadır.

Şekil 10. İkinci Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Felsefenin Araştırma Alanları ve İlişkili Disiplinler. Çocuklar için felsefe derslerinde tartışılacak olan konuların neler olabileceğine yönelik öğretmenlerin görüşleri alınmıştır. Bu noktada öğretmenler varlık, bilgi ve değer felsefesinden söz etmiş; bunlar ise “Felsefenin Araştırma Alanları ve İlgili Disiplinler” ana teması altında toplanmıştır. Ayrıca öğretmenlerin dile getirdiği konu ya da soru örnekleri ilgili oldukları felsefe araştırma alanı ya da ilgili disiplinle eşleştirilmiştir.

Tablo 13. Çocuklar İçin Felsefe Dersinde Tartışılacak Felsefenin Temel Problemleri

Felsefenin Araştırma Alanları ve İlgili Disiplinler	Konu/Soru Örnekleri
Varlık	Benlik, canlılar ve cansız varlıklar
Bilgi	
Değer	İyi, kötü, hoşgörü, sevgi, söz vermek, saygı, yardımlaşma, yalan, argo, emek, sorumluluk, fedakârlık, adalet, zorbalık, ödül, ceza

Çocuklar için felsefe derslerinde tartışılacak olan konuların varlık felsefesinden alınabileceğine ilişkin bir öğretmenin görüşü şöyledir:

Ö6: Yani varlık felsefesine daha yakın olduğunu düşünüyorum. Yani hani hem kendilerini hem de çevrelerindeki insanları hem de onların dışında var olan canlıları, cansız varlıkları genel olarak sorgulamaları gerektiğini düşünüyorum. Yani hani sadece tek bir nokta üzerinden odaklanmayıp birçok noktaya değinmeleri gerektiğini düşünüyorum.

Benlik, öteki olan ve varlık felsefesine ilişkin daha pek çok konunun bu derste tartışılmasının uygun olabileceği öğretmen tarafından dile getirilmektedir. Öğretmenin bu görüşünden yola çıkarak bu derste varlık felsefesine ilişkin birçok soruya cevap aranabileceği söylenebilir. Başka bir öğretmense varlık felsefesine ilişkin soruların söz konusu yaş grubu için uygun olmayabileceğini şu şekilde dile getirmektedir:

Ö8: Değer dediğim gibi zaten, bilgi ve değer olabilir ama varlık birazcık daha üst grup diye düşünüyorum. Ortaokul evet olabilir...

Öğretmenin varlık felsefesinden ziyade bilgi ve değere ilişkin konuların bu derste tartışılmasının uygun olabileceğini ifade ettiği görülmektedir. Aynı öğretmenin sözleri şu şekilde devam etmektedir:

Ö8: ...ama bilgi ve değer ilkokul için biçilmiş kaftan. Çünkü çocuk onlarla büyüyor. Bir şeyleri anlamlandırmaya çalışıyor. Kafasında neyin nerede oturması gerektiğini düşünüyor.

Öğretmen bilgi ve değere ilişkin konuların öğrencilerin hayatlarıyla ilişkili olduğunu, bu yüzden de yaş grubu için uygun olabileceğini belirtmektedir. Değere ilişkin konuların dersin içeriğine dahil edilebileceğine ilişkin diğer bir öğretmenin görüşü şöyledir:

Ö4: Şöyle, dördüncü sınıfta genellikle bizim yaşadığımız problem çocukluklarla birazcık, ne derler? Ön ergenlik mi desem? O sürece geçişte bazı kavramlar, bazı işte temellendirilmesi gereken değerler oturmuyor. O noktada biraz rehberlik edilebilir konular ele alınabilir. Değerler eğitimi noktasında... Küçükken birazcık daha dediğim gibi daha

masumlar daha kurallara bağılılar. Belki hoşgörü ne demek bilmiyor ya da biliyor. Ama sizin uygun gördüğünüz o olduğu için kurallara tabii oluyor ama büyüdükten sonra biraz daha içselleştirmeye ihtiyacı var. Bunun için de sohbet edebileceği, sohbet havasında geçen, yargılanmadığı bir ortama ihtiyaç duyuyorlar. Çocuklar konuşmak istiyorlar hakikaten. Konuşmaya açlar, anlatmak istiyorlar bir şeyler. Ama yargılanmadığı bir ortamda. Bu noktada dediğim gibi değerler eğitimi olabilir. O ortaokula geçiş sürecinde çok şey eksik kalıyor, davranışlar tavırlar.

Öğretmenin yaş grubunda gördüğü problemlerden yola çıkarak içeriğe yönelik önerilerde bulunduğu görülmektedir. Değere ilişkin bazı davranışların öğrenciler tarafından sorgulanarak içselleştirilmesinin önemli olabileceği belirtilmektedir. Bunun da çocuklar için felsefe dersinde sağlanabileceği öğretmen tarafından düşünülmektedir. Bu görüşten hareketle değere ilişkin konuların bu derste tartışılmasının öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayabileceği, problemlerini çözebileceği söylenebilir. Ayrıca bu derste tartışılacak başka değer konularına bazı öğretmenler şunları örnek vermektedir:

Ö2: İnsani gereksinimler, hani toplum kuralları belki ya da hani iyi olmak. İyiliğe, güzelliğe dair şeyler olabilir.

Ö7: Etik yoğun olarak bulunsun... ödül, ceza vesaire o konularda da işte etik değerlerin gelişmesi noktasında.

Başka bir öğretmen değer konularından olan yardımseverlik ve fedakârlık üzerine tartışmalar gerçekleştirilebileceğini yürütmüş olduğu çalışmalardan yola çıkarak şöyle ifade etmektedir:

Ö8: Hani evet yardımseverlik olabilir, iyilik olabilir, fedakârlık olabilir... Çünkü çocuklar kendileriyle çok bağdaştırdılar kavramı. Hani yardımlaşmanın, insanlarla bir şey paylaşmanın, arkadaşlık kurmanın. Çünkü tam ideal yaşlar. Yeni bir okul ortamına geliyorlar, arkadaşlık kuruyorlar, bir şeyleri fedakârlık etmeliler mi, etmemeliler mi? Hani onunla bağdaştırdılar...

Öğretmen kendi deneyimlerinden yola çıkarak fedakârlık, yardımseverlik gibi öğrencilerin kendi yaşamlarıyla ilişkili kavramlar üzerine tartışmalar yürütebileceklerini belirtmektedir. Öğretmen, öğrencilerin kendileriyle ilgili kavramlar üzerine konuştuklarında bunları günlük yaşamıyla bağdaştırdıklarına dikkat çekmektedir. Bu görüşten hareketle değerler bazlı konularının öğrencilerin hayatlarıyla ilişkili olabileceği; bu derste tartışılmasının uygun olabileceği söylenebilir.

Bir öğretmen öğrencilerin günlük hayatta karşılaştıkları durumları göz önünde bulundurarak yalan söylemek, söz vermek gibi konuların bu dersin içeriğine dahil edilebileceğini ifade etmektedir. Buna ilişkin öğretmenin görüşü şöyledir:

Ö5: Hani günlük hayatta çocuk, en büyük karşılaştığı şey yalan söylemek, sözünde durmamak, yardımseverlik veya yardım etmemek... Zaten çocuklarımızın günlük hayatta sürekli karşılaştıkları durumlar. Hani sözünde durmak, söz vermek. Bunlar zaten günümüzde en büyük temel eksiklikler. Bu konularda sorulabilir.

Öğretmen, öğrencilerin eksik olabileceği ya da günlük hayatında karşılaştığı durumlara ilişkin konu örnekleri sunmaktadır. Öğretmenin tüm görüşlerinden hareketle çocuklar için felsefe dersinde öğrencilerin sorun yaşadığı, günlük hayatıyla ilişkili olan, eksikliği hissedilen söz vermek, yardımseverlik gibi etiğe ilişkin konuların tartışılabilirliği sonucuna varılabilir.

Sanat felsefesine ilişkin konuların bu derse dahil edilebileceğine ilişkin bir öğretmen şunları söylemektedir:

Ö5: Yani sanat felsefesinin biraz ön plana çıkması gerektiğini düşünüyorum. Yani P4C yaptıktan sonra çocuklar ortaya bir ürün de çıkartabilir... Ama dediğim gibi bana göre sanat zevkinin ortaya çıkması gerektiğini de düşünüyorum.

Öğrencilerin sanata ilişkin bir fikir geliştirmelerinin önemli olabileceği öğretmen tarafından vurgulanmaktadır. Öğrencilerin yalnızca estetiğe ilişkin kavramlar üzerine tartışmayıp aynı zamanda da kendi düşünceleri doğrultusunda ürünler ortaya

çıkartabilecekleri ifade edilmektedir. Öğretmenin bu görüşünden hareketle sanata ilişkin bakış açısı geliştirmek, aşına olmak adına sanat felsefesine ilişkin soruların bu derste tartışılabilmesi söylenebilir.

Grubun İlgisine Yönelik Konu Önerileri. Araştırma kapsamında görüşülen öğretmenler bir süredir çocuklar için felsefeye yönelik uygulamalar yapan öğretmenlerdir. Öğretmenler kendi deneyimlerinden yola çıkarak söz konusu yaş grubunun ilgilenebileceği, hoşuna gidebileceği, ihtiyaç duyabileceği konu ya da soru örnekleri sunmuşlardır. Bunlar; tüketim, anne baba ayrılığı, doğa, cinsiyet, sağlık, toplulukla yaşam, yetişkinlerle ilişkiler, arkadaşlık, para, teknoloji, istek ve ihtiyaçlar, can sıkıntısıdır.

Arkadaşlık üzerine tartışmaların yürütülebileceğini bazı öğretmenler şu şekilde dile getirmektedir:

Ö1: Yani para konusu, maddiyat konusu, arkadaşlık ilişkileri, büyüklerle ilişkileri...

Ö2: Ben ilkokul dört değil de hani genel düşünüyorum biraz. Çünkü yaş olarak yaş grubu olarak birbirlerine çok yakınlar ya. Mesela dostluk, hoşgörü, adalet, fedakârlık, sevgi, saygı, sorumluluk...

Ö5: ...Ama öncelikle değerlerin yanında arkadaşlık ilişkileri, kendi aralarında oluşan ilişkilerden doğan sorunlar, onları çözmeye yönelik olursa çok daha düzenli olabilir diye düşünüyorum.

Öğretmenler, öğrencilerin yaşamına ilişkin pek çok kavramın yanı sıra arkadaşlık üzerine de tartışabileceğini belirtmektedir. Bir öğretmenin ise arkadaşlıkla ilgili öğrencilerin yaşadıkları sorunlara dikkat çektiği görülmektedir. Başka bir öğretmen arkadaşlık kavramının akran zorbalığı ile ilişkilendirilebileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

Ö7: Arkadaşlık ilişkileri özellikle akran zorbalığı ile ilgili işlenebilir. Çünkü çocuklar tam erken ergenlik olayına da girdiği için böyle o dördüncü sınıfta biraz daha birinci sınıfa göre ve iki, üçüncü sınıfa göre biraz daha artış gösteriyor. İşte artık ben büyüdüm. Biraz da tabii dediğim gibi fiziksel özelliklerden dolayı da bazıları erken ergenlik yaşıyor. O esnada

yani arkadaş ilişkilerinde inanılmaz problemler çıkmaya başlıyor. Akran zorbalığı artıyor. Bununla ilgili bir şey eklenmesi olabilirdi diye düşünüyorum.

Söz konusu yaş grubunun belli sebeplerden dolayı arkadaşlık ilişkilerinde sorun yaşayabileceği, bunun da akran zorbalığı ile ilgili bir sorun hâline gelebileceği öğretmen tarafından ifade edilmektedir. Bu noktada öğretmen akran zorbalığının, arkadaşlıklarda oluşan problemlerin önüne geçebilmek adına bu konuların derse taşınabileceğini dile getirmektedir. Tüm bu görüşlerden hareketle öğrencilerin yaşamında yeri olan arkadaşlık, arkadaşlıktaki problemler ve bunların çözümleri, akran zorbalığı gibi kavramların bu derste tartışılmasının uygun olabileceği söylenebilir.

Bir öğretmen okullarda karşılaştığı sorunlardan yola çıkarak anne babanın ayrılığı gibi konular üzerine tartışmalar yürütülebileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

Ö5: ...veya şu da olabilir. Çocuklarımızın maalesef bir de özel okullarda en büyük sorunları annesi babası ayrılan çocuklar. İşte onların o durumlarını nasıl söyleyeyim, nasıl yapılabilir? Atölye ya da buna uygun kitaplar var mı bilmiyorum...

Öğrencilerin tartışmaya ihtiyaç duyabilecekleri, sorunları çözme noktasında onlara yardımcı olabilecek konulara öğretmen tarafından dikkat çekilmektedir. Bu görüşten hareketle ayrılık gibi öğrencilerin sorun yaşadıkları kavramların dersin içeriğine dahil edilebilmesinin uygun olabileceği; bu tartışmaların da öğrencilerin problemlerini çözmede onlara yardımcı olabileceği söylenebilir.

Bir öğretmen kendi deneyimlerinden yola çıkarak doğa üzerine tartışmaların yürütülebileceğini ifade etmektedir. Buna ilişkin araştırmacıyla öğretmen arasında geçen diyalog şöyledir:

Ö7: "Nerede Bu Fil?"de mesela doğa. Doğa ile ilgili bir sorun işledik.

A: Mesela doğayla ilgili bir konuyu dördüncü sınıfta işleyebilir miyiz?

Ö7: Evet işleyebiliriz. Aynen mesela doğayla ilgili işledik.

“Nerede Bu Fil?” kitabından yola çıkarak birinci sınıf öğrencileri ile doğa üzerine tartışma yürüten öğretmen aynı konunun dördüncü sınıf öğrencileriyle de tartışılabileceğini belirtmektedir. Bu görüşten yola çıkarak çocuklar için felsefe dersine çevre felsefesine ilişkin konuların dahil edilebileceği söylenebilir.

Başka bir öğretmen öğrencilerin yaşadıkları fiziksel değişimlerinden yola çıkarak cinsiyet kavramının tartışılabileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

Ö4: Fiziksel değişimler yaşıyorlar. Bu noktada biraz çocukların konuşulup rahatlatılmaya ihtiyacı var aslında. Hani bu tarz konular konuşulabilir... Fiziksel değişimleri oluyor. Mesela pandemi sürecinde bizim en çok yaşadığımız problem, çocuklar bir anda vücutlarının değişimini görüyorlar. Şimdiki nesil çok hızlı geliyor... Cinsiyet kavramı, akran zorbalığı, vücutlarındaki değişimler, bunları birbirine ifade edebilme, söyleyebilme. Bu noktada çok şeyler çocuklar, ketumlar aslında. Çok konuşabilecekleri insanlar da yok aslında etraflarında... Ama çocuklar bir sohbet ortamında “O da olabiliyormuş, aslında o da öyle düşünüyormuş.” gibi. Birazcık daha o geçiş sürecine, yaş sürecine destek olacak psikolojik anlamda...

Öğretmenin öğrencilerin yaşadıkları problemlere dikkat çektiği görülmektedir. Öğretmen dersin yürütüleceği yaş grubunun fiziksel anlamda değişiklik yaşadığını, bunu da yaşamlarında sorun ettiklerini belirtmektedir. Öğrencilerin cinsiyet, değişim gibi kavramlar üzerine konuşmak istediklerini, bu noktada çocuklar için felsefe dersinin destekleyici nitelikte olabileceği ifade edilmektedir. Öğretmenin görüşünden hareketle öğrencilerin yaşadıkları problemler de göz önünde bulundurularak, belirtilen kavramların bu dersin içeriğine dahil edilebileceği söylenebilir.

Bir öğretmen kendi deneyimlerinden de yola çıkarak can sıkıntısı, istek ve ihtiyaç üzerine tartışılabileceğini kendi deneyimlerinden de yola çıkarak şu şekilde dile getirmektedir:

Ö1: Örneğin çokça can sıkıntısından bahseder şimdi güncel, yeni nesil çocuklarımız. Can sıkıntısının kötü bir şey olduğunu düşünüyorlardı biz bir dersi yapana kadar onlarla. Çocuklarla felsefe dersi yapana kadar. Oysa can sıkıntısının gerekli bir şey olduğunu düşünerek o dersten çıktılar ya da ihtiyaçlarımız isteklerimiz konusunda hani genel geçer bir doğru vardı. Onu biz ders boyunca çok çok dallandırdık, budaklandırdık, çeşitlendirdik düşüncelerimiz değiştirdik.

Can sıkıntısını güncel bir konu olarak ifade eden öğretmen, istek ve ihtiyaca ilişkin öğrencilerin bazı doğruları olduğunu vurgulamaktadır. Öğretmen ilkokul dördüncü sınıf öğrencileriyle yürütmüş olduğu çocuklar için felsefe derslerinden yola çıkarak bu konular üzerine yapılan tartışmalarda öğrencilerin fikirlerinin değiştiğinden de söz etmektedir.

Konu Sıralaması. Dersin içeriğinde yer alacak olan konuların hangi sırada ilerlemesinin uygun olabileceğine ilişkin öğretmenlerin görüşlerine ihtiyaç duyulmuştur. Yapılan görüşmelerde öğretmenler öğretim ilkelerine yönelik bazı stratejilerin altını çizmektedir. Bu doğrultuda da öğretim ilkeleri alt temasına ihtiyaç duyulmuştur.

Öğretim ilkeleri. Öğretmenler konu sıralaması noktasında konuların somuttan soyuta, basitten karmaşığa, yakından uzağa stratejilerine uygun olarak sıralanabileceğini belirtmektedir. Konuların somuttan soyuta stratejisine göre ilerlemesine ilişkin bir öğretmen görüşü şöyledir:

Ö7: Şöyle, ilkokulda daha çok somuttan soyuta gidilebilir diye düşünüyorum açıkçası. Çünkü şöyle düşünüyorum. Soyut işlemler dönemi daha geç dönemde olduğu için dördüncü sınıfta da işte tam o döneme geçiliyor. Ama yine de bir başlangıcında çocuklar o süreçte en başta somut konulardan başlarsak, daha sonra soyut konulara gidersek çocukta düşünme becerisi daha hiyerarşik olur diye düşünüyorum açıkçası. Somuttan soyuta gidebilir.

Öğretmenin konuların sıralanmasında Piaget'in bilişsel gelişim kuramını göz önünde bulundurduğu görülmektedir. Piaget'e göre çocuklar belirli yaş aralığında belirli özelliklere

sahip olur. Öğretmen ise bu görüşü benimseyerek söz konusu grubun soyut işlemler dönemine yeni dahil olacağını; bundan dolayı da konuların somuttan soyuta doğru ilerlemesinin daha uygun olabileceğini belirtmektedir.

Konuların sıralanmasında yakından uzağa stratejisinin uygulanmasını öneren öğretmenin görüşleri şöyledir:

Ö2: ... Şöyle, en temelde çocuğun neye ihtiyacı varsa ilk o konu olması gerekiyor. Mesela kurallar... Okul ilk başladığında çocuklar kuralsız evden çıkıp kurallı bir okula geldiklerinde dumura uğramış oluyorlar. Mesela ilk konu kural olabilir, arkadaşlık olabilir. Hani kendi hayatının içinden, yakından uzağa ilkesini kullanarak. Mesela daha sonra daha evrensel konulara geçilebilir bence.

Öğrencilerin hayatında yakından tanık oldukları konuların ilk haftalarda yer alması; konuların giderek öğrencilerin yaşamlarından uzak, evrensel konulara doğru evrilmesinin uygun olabileceği öğretmen tarafından ifade edilmektedir. İlk haftalarda ise kurallar üzerine tartışma yapılabileceğini ifade eden öğretmen, yakından uzağa stratejisine uygun olarak konuların sıralanmasını önermektedir.

Konuların basitten karmaşığa doğru ilerlemesi gerektiği yönünde bazı öğretmenler şunları söylemektedir:

Ö1: Bence derinliğine bakılmalı. Önce biraz daha onların kolayca anlayabileceği konularla başlayıp hani ders akışı iyice oturduktan sonra konular derinleşebilir diye düşünüyorum...

Ö6: Bence belli bir sırası şöyle olmalı. Mesela basit düzeyde sorgulamadan karmaşık düzeyde sorgulamaya gitmeli diye düşünüyorum... basitten karmaşığa doğru olması gerektiğini düşünüyorum.

Ö7: ...daha basitten karmaşığa olabilir düşünceler. Çünkü çocuk düşündükçe aslında bağlamsal ilişkiler kuracak. Ne kadar basitten, sadeden başlarsa daha karmaşığa doğru daha geç gidebilir diye düşünüyorum.

Konular sıralanırken öğrencilerin daha kolay tartışabilecekleri konuların ilk haftalarda yer almasının uygun olabileceği öğretmenler tarafından dile getirilmektedir. Öğretmenlerden biri öğrencilerin ders akışını kavrayabilmeleri ve düzene girmesi noktasında kolay konulara ilk haftalarda yer verilmesini, ardından daha derin tartışmalara geçilebileceğini belirtmektedir. Öğretmenlerin görüşlerinden hareketle içerikte belirlenen konular sıralanırken öğrencilerin daha kolay tartışabilecekleri konulara ilk haftalarda yer verilebileceği, bu sırayı tartışılması daha güç olan konuların izleyebileceği söylenebilir.

Konu Seçiminde Dikkat Edilecek Noktalar. Çocuklar için felsefe dersinin içeriğinde yer alacak olan konuların seçiminde dikkat edilmesi gereken bazı hususlar öğretmenler tarafından belirtilmektedir. Belirtilen bu hususlar dikkat çekici ve grubun özellikleri alt temalarını oluşturmaktadır.

Dikkat çekici. Bu derste tartışılacak olan konuların güncel ve merak edilen konular olmasının önemli olduğu bazı öğretmenler tarafından belirtilmektedir. Konuların güncel olması gerektiğine ilişkin bir öğretmen görüşü şöyledir:

Ö1: ...Güncel olmalı, onları ilgilendiren bir konuda konuşuyor olmalıyız.

Çocuklar için felsefe derslerinde tartışılacak olan konular belirlenirken konuların öğrencilerle ilgili olmalarının yanı sıra güncel olması gerektiği de öğretmen tarafından ifade edilmektedir. Öğretmen görüşünden hareketle hem öğrencileri ilgilendiren hem de güncel olan konuların bu dersin içeriğine dahil edilebileceği sonucuna varılabilir. Aynı öğretmen seçilen konuların aynı zamanda öğrencilerin merak ettikleri konular olabileceğini şöyle dile getirmektedir:

Ö1: Evet, yani hem hayatla ilişkili olmalı hem de onun merak ettiği bir konu olmalı...

Öğretmenin tartışılacak olan konuların güncel olmasına, hayatlarıyla ilişkili olmasına, öğrencilerin ilgilerini çekmesine ve merak ettikleri konuları içermesine dikkat çektiği görülmektedir. Birçok sorunun merak edilerek sorulmaya başlandığı

düşünüldüğünde, öğrencilerin merak ettikleri konuların içeriğe dahil edilmesiyle ilgilerinin artabileceği söylenebilir.

Grubun özellikleri. Dersin yürütüleceği planlanan grubun bazı özelliklerinin içerik belirlenirken göz önünde bulundurulması gerektiği öğretmenler tarafından ifade edilmektedir. Öğretmenler seçilen konuların grubun problemlerini kapsayabilen, seviyesine uygun, hayatıyla ilişkili ve gelişimlerini destekleyecek nitelikte olmasına ilişkin görüşler sunmaktadır.

Bu derste tartışılacak olan konuların öğrencilerin yaşadıkları problemleri içerebileceği iki öğretmen tarafından şöyle ifade edilmektedir:

Ö4: ... çocukları ancak bir problem yaşadığında biz alırız ya genelde konuşuruz. Aslında o problem oluşmadan bizim onları alıp bu konuda rahatlatmamız lazım. Bir öğrencide zaten problemler ayyuka çıkmadan rehberliğe yönlendirilmez ya da gitmez. Onların artık şunu şöyle yapmalısın bunu böyle yapmalısın değil de hani. Arkadan gelen nesil gerçekten gümbür gümbür geliyor yani. Bu yönlendirmelere de açık değiller. Ama P4C onların kanalı olabilir hakikaten. Konuşmaya çok açıklar, düşünmeye, ifade etmeye. Birazcık da böyle daha isyancı bir nesil geldiği için onları da idare edebilmemiz için “Şunu yap, bunu yap!” değil de artık, daha öncesinde bir şeyleri ifade etmelerine izin vermek gerekiyor bence...

Ö8: ...Böylelikle günlük hayatta yaşamış olduğu problemler ya da sorunlar doğrultusunda da çocuklar bunun üzerine konuştuğu için yaptıklarını aslında sorgulayıp eleştirebiliyor. Kendini ya da karşı tarafı...

Dersin yürütüleceği yaş grubunun hem fiziksel hem de psikolojik olarak değişimlerden geçtiğine dikkat çeken bir öğretmen, öğrencilerin hayatlarında yeni problemlerin var olabileceğine ve bunların çözümüne ihtiyaç duyabileceklerine dikkat çekmektedir. Diğer öğretmen ise öğrencilerin yaşamış oldukları problemler üzerine tartışarak üzerine düşünebileceklerini, eleştiride bulunabileceklerini ifade etmektedir. Her iki

öğretmen de öğrencilerin günlük yaşamında karşılaştıkları problemlerin çözümünde çocuklar için felsefe derslerinin bir araç olabileceğini düşünmektedir. Öğretmenlerin görüşlerinden hareketle çeşitli problemlerle karşılaşan yaş grubunun sorunlarının bu dersin içeriğinde yer alabileceği; böylece sorunlarının çözümünde bu dersin onlara yardımcı olabileceği sonucuna varılabilir.

Ders kapsamında seçilen konuların öğrencilerin gelişimini destekler nitelikte olmasının uygun olabileceği bir öğretmen tarafından ifade edilmektedir. Öğretmenin buna ilişkin görüşü şöyledir:

Ö6: Bence aslında bir değer öğretimi şeklinde değil de bence kendi gelişimlerini destekleyici bir şey olması gerekiyor. Yani hani ona göre bir program, bir izlençe belirlenmesi gerekiyor diye düşünüyorum. Çünkü aslında buradaki gelişim, hani felsefe dersindeki gelişim, bence onları etkiliyor. Birçok konuda etkiliyor, iyi yönde etkiliyor. Çünkü buradaki süreç, okuldaki süreç her zaman birbiriyle bağlantılı. Felsefe oradaki çok önemli bir kısım olmaya başladı.

Okul içindeki tüm sürecin birbiriyle bağlantılı olduğuna, birbirini etkilediğine dikkat çeken öğretmen, çocuklar için felsefenin de bu noktada önemli bir rolü olduğunu ifade etmektedir. Öğretmen kendi deneyim ve gözlemlerinden de yola çıkarak bu sonuca varmaktadır. Öğretmene göre; çocuklar için felsefe derslerine öğrencilerin gelişimlerini destekleyecek konuların dahil etmesi okul sürecine olumlu yönde katkı sunmaya devam edecektir.

Seçilecek olan konuların öğrencilerin yaş seviyesine uygun olması gerektiğine ilişkin bir öğretmen şunları söylemektedir:

Ö6: ...Yani hani seviyelerine uygun olması gerektiğini ve gerçekten neyi sorgulamaları gerektiğinin net bir şekilde belirlenmesi gerektiğini düşünüyorum. Yani hani bir ilkokul birinci sınıfındaki çocuğa sorduğumuz soruyla dördüncü sınıfa sorduğumuz sorunun aynı olmaması gerektiğini düşünüyorum... Bu anlamda bu yüzden bence

etkinliklerin, sorulan soruların, seçilen metinlerin de onların yaş seviyesine uygun olması gerektiğini düşünüyorum.

Çocuklar için felsefe derslerinde tartışılacak olan konuların yaş seviyesine göre değişiklik gösterebileceği öğretmen tarafından ifade edilmektedir. Öğretmen seçilen kavram kapsamında sorulacak soruların söz konusu grubun yaşı göz önünde bulundurularak hazırlanmasının uygun olabileceğini dile getirmektedir.

Seçilecek olan konuların grubun hayatıyla ilişkili olması gerektiğine ilişkin bazı öğretmen görüşleri şöyledir:

Ö1: ...Çünkü hayatlarının içinde en çok ona yakınlar. Onu biliyorlar. Bildikleri bir şey üzerinde düşünmek daha kolay. Fikir üretmeleri daha kolay, anlamları daha kolay diye düşünüyorum.

Ö5: Çocuk kendisinden bir şeyler buluyor orada. Bahsettiğim şey de bu aslında, hazırlanan program çocuktan bağımsız, günlük hayattan kopuk olursa çocuklar asla işleyemez. Benim düşüncem bu. Hani kendisinden bir şey bulduğu için orada, ben şu ana kadar hani sorulan sorularla da alakalı olsun, uygulanan kazanım, kazanım diyorum alışkanlık, o tema ile de alakalı olsun asla "Ya bu ne gerek var ki?" diyene şahit olmadım.

Öğretmenler seçilen konuların öğrencilerin hayatlarıyla ilişkili olması durumunda daha fazla fikir sunduklarını, ilgilerinin daha fazla olduğunu belirtmektedir. Bundan dolayı da içeriğin öğrencilerin yaşamında yer alan konulardan seçilmesinin uygun olabileceğini ifade etmektedirler. Öğretmenlerin görüşlerinden hareketle bu derste içeriğe dahil edilecek olan konuların öğrencilerin yaşamında yeri olan, onları ilgilendiren konulardan seçilmesinin önemli olabileceği söylenebilir.

Uygulayıcının Rolü. Bir öğretmen uygulayıcıların felsefi bakış açısına sahip, soru sormayı bilen kişiler olması gerektiğini belirtmiştir. Buna ilişkin öğretmenin görüşü şöyledir:

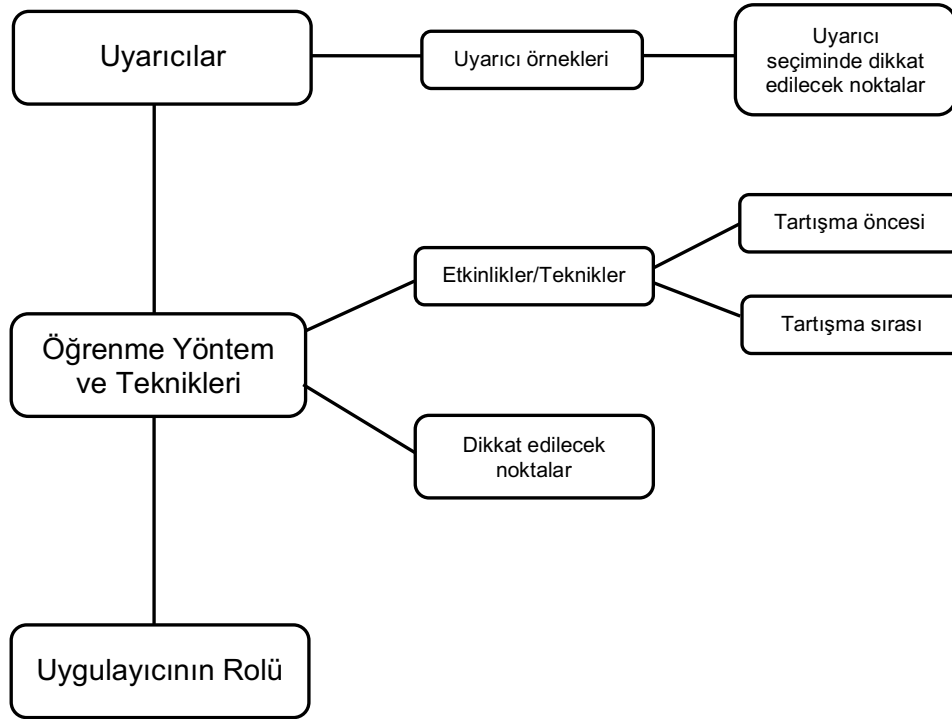
Ö2: Yani öğretmenin felsefe yapmayı bilmesi gerekiyor. Birisinin bunu öğretmesi gerekiyor. Yani sadece kitap okuyarak ya da şu soruları soracaksın sana yönerge vererek

zor bence. Bunun eğitiminin olması gerekiyor. Yani felsefi bakış açısını öğretmen kazanmalı, öğretmen soru sormayı bilmeli, öykü okumayı bilmeli...

Uygulayıcıların yalnızca ellerindeki programları takip ederek, oradaki yönergeleri uygulayarak bu dersi yürütmesinin yetersiz olabileceği öğretmen tarafından ifade edilmektedir. Uygulayıcıların felsefi tartışma yürütme becerisinin olması, soru sorabilmesi, uyarıcıyı sunabilmesi gibi özelliklere sahip olmaları gerektiği öğretmen tarafından belirtilmektedir. Öğretmenin görüşünden hareketle belli özelliklere sahip, konuya ilişkin belli eğitimleri almış olan uygulayıcıların bu dersi daha etkili yürütebilecekleri söylenebilir.

Üçüncü Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

“Öğretmenlerin görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının öğrenme-öğretme süreci nasıl olmalıdır?” alt araştırma sorusunda öğretim programının bileşenlerinden olan öğrenme-öğretme sürecine ilişkin öğretmenlerin görüşlerine ulaşmak hedeflenmiştir. Bu alt araştırma sorusuna ilişkin öğretmen görüşlerinden yola çıkarak “Uyarıcılar”, “Öğrenme Yöntem ve Teknikleri” ve “Uygulayıcının Rolü” olmak üzere üç ana tema ortaya çıkmıştır. Her bir ana temanın altında alt temalar yer almaktadır. “Uyarıcılar” ana teması altında uyarıcı örnekleri ve uyarıcı seçiminde dikkat edilecek noktalar yer almaktadır. “Öğrenme Yöntem ve Teknikleri” ana teması altında etkinlikler/teknikler, dikkat edilecek noktalar bulunmaktadır. “Uygulayıcının Rolü” ana teması altında ise ön hazırlık, düşünceleri netleştirme, merak uyandırma, eşit söz hakkı verme, otorite olmama, soru sormayı bilme, destekleyici, tarafsız, yargılamama, materyal hazırlığı olarak yerini almaktadır. Bu ana temalar ve bunlara ilişkin alt temaları Şekil 11’de sunulmuştur; devamında her biri öğretmen görüşleriyle desteklenerek açıklanmıştır.

Şekil 11. Üçüncü Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Uyarıcılar. Çocuklar için felsefe derslerinde öğrenme-öğretme sürecinde çeşitli uyarıcının kullanılabileceği daha önce belirtilmişti. Hangi uyarıcının bu derste kullanılmasının uygun olabileceğine ilişkin öğretmen görüşüne ihtiyaç duyulmuştur. Aşağıda öğretmenlerin önerdikleri uyarıcılar ve bu uyarıcıların seçiminde dikkat edilmesi gereken noktalar yer almaktadır.

Uyarıcı örnekleri. Bu derste kullanılabilecek çeşitli uyarıcılar öğretmen tarafından sunulmuştur. Ayrıca bu uyarıcı türlerine ilişkin belirli örnekler belirtilmiştir. Uyarıcı türleri ve örnekleri özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma şöyledir: Görsel uyarıcılar, sözel uyarıcılar, yazılı uyarıcılar, görsel-işitsel uyarıcılar, üç boyutlu uyarıcılar.

Tablo 14. Uyarıcı Türleri ve Örnekleri

Uyarıcı Türleri	Örnekler
Görsel Uyarıcılar	Resim, poster, fotoğraf
Yazılı Uyarıcılar	Hikâye kitapları (Nerede Bu Fil?, Mö La La Alışverişe Çıkıyor, Gökyüzü Ne Kadar Uzakta?, Kurbağa Prens, Kafası Karışık Bukalemun, İyi Yürekli Dev Memo, Akrep ve

	Kurbağa, Altın Parmak, Bekçi Amos'un Hastalandığı Gün)
Görsel-İşitsel Uyarıcılar	Dijital hikâye, kısa film, video, bilgisayar oyunu
Sözel Uyarıcılar	Örnek olay, soru
Üç Boyutlu Uyarıcılar	Oyuncak

Bir öğretmen çocuklar için felsefe derslerinde oyuncak, hikâye kitabı, örnek olay ve görsellerin kullanılabilceğini şu şekilde ifade etmektedir:

Ö1: Bir oyuncak olabilir. Bahsettiğim gibi bir kıymetli bir kitap olabilir... Yani bir görsel olabilir. O görsel üzerinden de konuşabiliriz ya da bir arkadaşımızın bir deneyimi, bir anısı olabilir gibi.

Öğretmenin pek çok uyarıcı türüne örnek verdiği görülmektedir. Öğretmen, yazılı ya da görsel kaynakların bu derste uyarıcı olarak kullanılmasının yanı sıra günlük hayatta yaşanan olaylar üzerinden de tartışmaların yapılabileceğini belirtilmektedir. Farklı öğretmenlerin uyarıcı türlerine vermiş oldukları örnekler şöyledir:

Ö3: Elimizdeki bir kitap da olabilir. Kitaptan belli bölümleri okuruz...

Ö4: Bir film mesela yani, filmde bir kesit.

Ö7: Video olabilir. Görsel olabilir. Herhangi bir hikâye olabilir. Herhangi bir fotoğraf olabilir. Bu uyarıcı herhangi bir soru olabilir. Bir örnek olay olabilir. Yani her şey olabilir açıkçası. Tablo olabilir bence her şey olabilir.

Öğretmenler hikâye kitabı ya da görsele ek olarak videoların, soruların ve fotoğrafların da bu derste uyarıcı olarak kullanılabilceğini dile getirmektedir. Bir öğretmenin ise her şeyin uyarıcı olabileceğini ifade ettiği görülmektedir. Öğretmenlerin görüşlerinden hareketle bu derste soru, kitap, görsel ya da herhangi bir şeyin uyarıcı olarak dahil edilebileceği sonucuna varılabilir.

Başka bir öğretmen bu derste dijital hikâyeler hazırladığını ve kullandığını belirtmiştir. Konuyla ilgili araştırmacı ve öğretmen arasında geçen diyalog şöyledir:

Ö2: Ben mesela dijital hikâye oluşturmuştum. O da çok beğenilmişti.

Araştırmacı: Nasıl bir şeydi dijital hikâye?

Ö2: Yani video gibi fotoğraflardan oluşan. Mesela öyküde anlatılıyordu işte bir tane çocuk kaykaya biniyor, kaykayla kayıyor sonra çeşitli hayvanlar görüyor. Onların resimlerini görselledim. Hani onları bir video akışı şekline geçirdim. Üniversitede de böyle bir dersimiz vardı bizim, dijital hikâye oluşturma diye. Hani oradaki bilgilerimden faydalandım. O da dikkatlerini çekmişti. Birkaç kez öyle yaptım. Şey vardı mesela, çekirgeli bir hikâye vardı. Orada çekirgenin sesini falan dinletmiştim...

Öğretmen belirli bir hikâyeden yola çıkarak dijital ortama aktardığı, görsellerle ve seslerle desteklediği dijital çalışmaların bu derste uyarıcı olarak kullanılabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca bu çalışmanın öğrenciler tarafından beğenildiğini ve onların dikkatlerini çektiğini dile getirmektedir. Öğrencilerin teknolojiyle ilgili çalışmalarla ilgilendikleri de göz önünde bulundurulduğunda, dijital çalışmaların bu derse olan ilgiyi arttırabileceği, dikkati çekebileceği ve beğenilebileceği öğretmenin görüşü ile de desteklenerek söylenebilir.

Bir başka öğretmen öğrencilerin teknoloji kullanımına dikkat çekerek bilgisayar oyunlarının bu derste uyarıcı olarak kullanılabileceğini şu şekilde açıklamaktadır:

Ö4: Bilgisayar oyunları kullanılabilir diye düşünüyorum. "Neden?" diyeceksiniz. Çünkü dördüncü sınıfta inanılmaz bir oyun bağımlılığına dönüyoruz biz, online oyunlar noktasında. Biraz onların üzerinden konuşulabilir diye düşünüyorum.

Dersin yürütüleceği yaş grubunun ilgi alanlarını ve zorlandıkları noktaları da göz önünde bulunduran öğretmen, bilgisayar oyunlarının bu derste uyarıcı olabileceğini belirtmektedir. Öğretmen öğrencilerin hayatlarındaki bilgisayar oyunlarının derse taşınmasının, ardından da üzerine tartışmalar yürütülmesinin önemli olabileceğine dikkat çekmektedir.

Görüşme yapılan öğretmenler kendi derslerinde kullandıkları poster şeklindeki materyallerin bu derslerde uyarıcı olabileceğini ve bunların etkili olduğunu ifade etmektedirler. Bahsedilen bu posterleri hazırlamak için öncelikle bir kavram belirlenmekte, ardından bu kavrama ilişkin bir uyarıcı seçilmektedir. Bu uyarıcı genellikle bir hikâye kitabıdır. Ardından bu hikâye kitabına ilişkin bazen iki bazense üç boyutlu çalışmalar ders öncesinde öğretmen tarafından hazırlanmaktadır. Bu çalışmanın nasıl olduğuna ilişkin iki öğretmen görüşleri şöyledir:

Ö2: Öykümüzü okurken materyaller kullanıyoruz. Öykünün içinde geçen neyse ona dair bir materyal hazırlıyoruz. Yani genelde üç boyutlu nesnelere çalışıyoruz. Hani dikkat çekme açısından da önemli oluyor.

Ö3: Orada bir kral maketi yaptık. Tahtaya bunların hepsini astık. Materyal üzerinden anlattık. İşte fare oluşturduk, köpek oluşturduk, kraliçe oluşturduk. Onların hepsini görselle hazırladık...

Öğretmenlerin de bahsettiği gibi bu çalışmalar derse kullanılacak olan uyarıcıyı tasvir eden bir başka uyarıcı şeklinde. Böyle çalışmaların öğrencilerin dikkatlerini çektiği de bir öğretmen tarafından ifade edilmektedir. Öğretmenlerin bu çalışmalara örnekleri şu şekildedir:

Ö5: Yani en önemli süreç bana göre şu, kitapla ilgili materyalin çok iyi hazırlanması gerekiyor. Mesela Dev Memo kitabında Dev Memo ile Fare hikâyesinde, Dev Memo deyip de oraya küçük bir maketle çıkarsanız olmaz. Biz bayağı büyük bir maket hazırlamıştık. Yani bildiğiniz kapı kadar Dev Memomuz vardı. Çocuğun gerçekten o kitap sanki ordaymış gibi hissetmesi gerekiyor. Ciddi bir materyal hazırlığı...

Ö8: Kesinlikle önemli. Çünkü çocuk onu yaşıyor. Hani biz Dev Memo'yu aldık. Yerde bir şehir maketi kurduk. Dev Memo'nun gezdiği her yeri kurduk. Karşısına çıkan hayvanların arkasına pipetle yapıştırıp oynattık. Hani konuşturduk...

Öğretmenler bu çalışmalarını hazırlamanın önemli olduğunu, öğrencilerin ilgilerini çektiğini ve kendi derslerinin önemli bir bölümünü oluşturduğunu ifade etmektedir. Kendi derslerinde kullandıkları bir hikâye kitabına ilişkin nasıl bir çalışma hazırladıklarını da açıklamaktadırlar.

Başka bir öğretmen bu çalışmaların etkili olduğunu fakat dersin yürütüleceği yaş grubunun özelliklerinin dikkate alınması gerektiğinin altını çizmektedir. Öğretmenin görüşü şu şekildedir:

Ö6: Yani üç boyutlu materyallerin çok faydası olduğunu gördük. Bir de büyük materyallerin bizim sınıfımızın, birinci sınıfın yaş düzeyine göre çok etkili olduğunu gözlemledik. Şöyle mesela birinci sınıflar için çok farklı gelen materyaller belki dördüncü sınıflar için o kadar da farklı gelmeyebilir. Onlara daha böyle yaş düzeyine uygun materyaller yapılması gerektiğini düşünüyorum.

Birinci sınıf öğrencileri ile çocuklar için felsefe çalışmaları yürüten öğretmen, öğrencilerinin özellikle büyük çalışmalardan etkilendiklerini ifade etmektedir. Öğretmen burada dersin yürütüleceği yaş seviyesinin hazırlanacak olan uyarıcıyı etkileyebileceğini vurgulamaktadır. Öğretmenin görüşünden hareketle çalışmaların yaş seviyesine göre hazırlanabileceği söylenebilir.

Uyarıcı seçiminde dikkat edilecek noktalar. Öğretmenler bu derste kullanılacak olan uyarıcıları belirlerken bazı noktalara dikkat çekmektedir. Bunlar düşünmeye hazırlayan, kavram ile ilişkili, maceralı, sonu belli olmayan ve seviyeye uygun şekilde sıralanabilir.

Bir öğretmen uyarıcıların zihni düşünmeye hazırlamasının önemli olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

Ö7: Dediğim gibi aslında uyarıcı işlenen konuya göre çok farklılık gösterebilir... zihni daha karmaşıktırmaktan ziyade düşünceye hazırlamak olmalı diye düşünüyorum...

Öğretmen uyarıcıların tartışılacak olan kavrama göre değişebileceğini belirtmektedir. Ayrıca uyarıcıların sade, zihni yormayan ve düşünmeye hazırlayan araçlar olmaları gerektiğini düşünmektedir. Öğretmenin görüşünden hareketle uyarıcıların kavramla ilişkili ve zihni kavramı düşünmeye hazırlayan araçlar olabileceği sonucuna varılabilir.

Bir öğretmen bu derste uyarıcı olarak seçilecek olan hikâye kitaplarının sonunun belli olmaması ve öğrencilerin seviyelerine uygun olması gerektiğine şu şekilde dikkat çekmektedir:

Ö2: Yani bence hikâyeler hani genelde sonu olmayan, açık bırakılan hikayeler olmalı ve küçük yaş grubu olduğu için daha macera dolu hikayeler olmalı. Yani böyle ağır alt metni olan hikayeler olmamalı. Çünkü çocuklar yaş grubundan dolayı, küçük olduklarından dolayı ağır metinlerde çok sıkılıyorlar. Ama böyle çok farklı bir şey anlattığı zaman, mesela gökyüzündeki bir öyküyü anlatmıştım ben. Her şeyi gökyüzünde geçiyordu falan. O zaman çok ilgilerini çekmişti. Yani hikâyeler bu şekilde olmalı bence.

Öğretmen tercih edilecek bu kitapların öğrencilerin seviyelerine uygun olmasını aynı zamanda da macera içermesinin önemine dikkat çekmektedir. Ayrıca bu hikâyelerin bir sonla bitirilmemesi, ucunun açık bırakılması gerektiği ifade edilmektedir. Öğretmenin görüşünden hareketle öğrencilerin seviyelerine uygun, belirli bir sonu olmayan ve hayal güçlerini besleyen uyarıcıların daha ilgi çekici olduğu sonucuna varılabilir. Uyarıcılar seçilirken öğrencilerin yaş seviyelerinin göz önünde bulundurulması gerektiği başka öğretmenler şu şekilde ifade etmektedir:

Ö6: Bence metinlerin özenle seçilmesi gerektiğini düşünüyorum. Yani hani seviyelerine uygun olması gerektiğini ve gerçekten neyi sorgulamaları gerektiğini net bir şekilde belirlenmesi gerektiğini düşünüyorum. Yani hani bir ilkokul birinci sınıfındaki çocuğa sorduğumuz soruyla dördüncü sınıfa sorduğumuz sorunun aynı olmaması gerektiğini düşünüyoruz... bence etkinliklerin, sorulan soruların seçilen metinlerin de onların yaş seviyesine uygun olması gerektiğini düşünüyorum.

Ö8: Hani dediğim gibi bazı şeyler bazı yaş gruplarına uygun... Yani şu an dediğim gibi birinci sınıf düzeyi baktığım için mesela M6 Lala AlışveriŖe çıkıyor'daki kamyon ve ineği d6rd6nc6 sınıfa getirsen g6lerler. Ama birinci sınıf için "vov" bir Ŗeydi. K6pekler Bale Yapamaz'da kocaman bir k6peğe t6t6 giydirdik. Yani hani birinci sınıf için evet. Yani dediğim gibi her grup için farklı hazırlanmalı.

6ğretmenler bu derste kullanılacak uyarıcı ne olursa olsun 6ğrencilerin seviyelerine uygun olmaları gerektiğine dikkat çekmektedir. 6ğretmenlere g6re yaŖ grubuna g6re uyarıcı t6rleri ya da bu t6rlerin 6rnekleri eŖitlendirilebilir. 6ğretmenlerin g6r6Ŗlerinden hareketle bu derste kullanılacak olan uyarıcının t6r6 fark etmeksizin 6ğrencilerin yaŖ seviyesine uygun olacak biçimde d6zenlenmesi gerektiği s6ylenebilir.

6ğrenme Y6ntem ve Teknikleri. Çocuklar için felsefe derslerinde kullanılmak 6zere bazı y6ntem ve tekniklere ihtiyaç duyulduğundan daha 6nce s6z edilmiŖti. 6ğretmenlerin bu y6ntem ve tekniklere iliŖkin g6r6Ŗlerine baŖvurulmuŖtur. 6ğretmenlerin g6r6Ŗleri doğrultusunda etkinlikler/teknikler, y6ntem ve tekniklerin seçiminde dikkat edilmesi gereken noktalar alt temaları oluŖturulmuŖtur. Bu temalara iliŖkin açıklamalar 6ğretmen g6r6Ŗleri ile desteklenerek aŖaęıda yer almaktadır.

Etkinlikler/Teknikler. 6ğretmenler bu derste kullanılacak olan tekniklerin bazılarının tartiŖma 6ncesinde bazılarının ise tartiŖma sırasında kullanılabileceğini belirtmiŖlerdir. TartiŖma 6ncesinde uygulanabilecek etkinlik ve teknikler soru, oyun, yazı yazma; tartiŖma sırasında uygulanabilecek etkinlik ve tekniklerse beyin fırtınası, soru-cevap tekniği, istasyon tekniği, drama Ŗeklinde sıralanabilir. AŖaęıda ilk olarak tartiŖma 6ncesinde ardından tartiŖma sırasında uygulanabilecek etkinlik ve tekniklere iliŖkin g6r6Ŗlere yer verilmektedir.

TartiŖma 6ncesinde oyun oynanabileceğini bazı 6ğretmenler kendi deneyimlerinden de hareketle Ŗu Ŗekilde ifade etmektedir:

Ö2: Biz önce ısınma etkinliği ile başlıyoruz. Her P4C öncesi bir oyun oynatıyoruz kısa süreli... Mesela develeri anlatan bir öykü vardı. Orada ben deve cüce oynatarak başlattım. "Deve cüce, deve cüce" şeklinde. Isınma oyunları ile başlıyoruz.

Ö5: Mesela oyun içerisine eklenebilir ama bu her yaş grubuna hitap eder mi bilmiyorum... Oyun kesinlikle çok etkili olur, çok da kalıcı öğrenmeyi sağlar. Yani yaklaşımları zaten çocuklara oyun dedikten sonra keyif alıyorlar.

Ö8: Çocuklarla birlikte yapılan bu çalışmalarda çocukların da içine katılabileceği ısınma oyunlarının çok iyi seçilmesi lazım... Biz şey yapıyoruz hani dediğim gibi konuya belli ısınma oyunları ile giriyorum.

Öğretmenlerin kendi çalışmalarında oyunları kullandığı ve bu oyunlara örnekler verdikleri görülmektedir. Ayrıca bir öğretmen öğrencilerin oyundan keyif aldıklarını ifade ederken bir başka öğretmen de ısınma oyunları ile öğrencilerin sürece dahil edilebileceklerinden söz etmektedir. Başka bir öğretmen hareket barındıran çalışmaların, diğer bir deyişle oyunların öğrenciler tarafından beğenildiğini şu şekilde açıklamaktadır:

Ö4: Genelde fiziksel etkinlikleri çok seviyorlar. Ayakta yapılan etkinlikler. Onunla giriş yapıldığı zaman. Çünkü oturmayı çok sevmiyorlar açıkçası. Sürekli bir sallanma işte ayaklanma gibi. Hareketli bir etkinlikle başlanabilir.

Öğrencilerin hareket etmeyi sevdiği, bundan dolayı da oyunlardan keyif aldıkları öğretmen tarafından ifade edilmektedir. Tüm öğretmenlerin görüşlerinden hareketle hem öğrencilerin dikkatini çekmek hem onlara keyifli zaman geçirebilmek hem de hareket etmelerini sağlamak amacıyla çocuklar için felsefe derslerinde tartışmaya başlamadan önce çeşitli oyunlara zaman ayrılabilmesi söylenebilir.

Başka bir öğretmen de oyunun yanı sıra yazı yazmanın da tartışma öncesinde yapılabileceğini şu şekilde dile getirmektedir:

Ö8: Hani sadece şey de değil ısınma oyunu. Hoplasın zıplasın konuyla alakalı olsun değil. Hani yazılı bir çalışma olabilir...

Tartışma öncesindeki çalışmaların yalnızca hareketli oyunlardan ibaret olmadığı öğretmen tarafından dile getirilmektedir. Bir başka öğretmene hareketli çalışmalardan ziyade tartışma öncesinde bir soru sorulabileceğinden şu şekilde bahsetmektedir:

Ö7: Isınma oyunundan ziyade, daha çocukları hareketlendirmekten ziyade bence dingin sakin bir ortamda bir soru, bir problemle, ona yönelik uyarılarla devam edilmeli diye düşünüyorum.

Diğer öğretmenlerden farklı olarak tartışma öncesinde öğrencilerin daha sakin kalmaları adına bu öğretmenin oyunları tercih etmediği görülmektedir. Bunun yerine bir soru ya da problemin bu sürece eşlik edebileceği öğretmen tarafından ifade edilmektedir. Tüm bu ifadelerden hareketle tartışma öncesinde oyun, yazı yazma, soru gibi pek çok etkinliğin kullanılabilmesi ve bunların çeşitlendirilebileceği sonucuna varılabilir.

Tartışma sırasında drama yönteminin kullanılabilmesi bazı öğretmenler tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

Ö5: Drama yaptırılabilir. O konu artık ortaya çıktıktan sonra çocuklar hani sizin çıkarmaya çalıştığınız fikir ortaya çıktıktan sonra, onunla alakalı drama yaptırılabilir. Bence çok kalıcı olur.

Ö1: ...Bir drama olabilir. Aklıma gelen bunlar.

Öğretmenlerin bu derse drama çalışmalarının eklenebileceğini önerdiği görülmektedir. Ayrıca bir öğretmen drama çalışmaları ile dersin öğrencilerin zihninde daha kalıcı olabileceğini düşünmektedir. Başka bir öğretmen kendi dersinde uyguladığı bir drama çalışmasından şu şekilde söz etmektedir:

Ö8: Ben mesela parmak kukla yaptım. İlk ısınma oyunu. Gökyüzü anne, çocuklarıyla tanışıyor, yağmurla rüzgarla güneşle falan tanıştırıyor. Hani gökyüzünün kavramlarını aslında bir nebze. Çocuklarla onu oyun şeklinde, drama şeklinde oynadık. Hadi yağmur yağıyor sesini yapalım falan.

Öğretmenin kendi atölyelerinde drama çalışmalarına ait kısa doğaçlamalardan faydalandığı görülmektedir. Tüm öğretmenlerin görüşlerinden hareketle çocuklar için felsefe derslerinde tartışma sırasında drama çalışmalarına yer verilebileceği söylenebilir.

Bu dersin öğrenme-öğretme sürecinde pek çok tekniğin kullanılabileceği, bunlardan birinin de istasyon tekniği olabileceği bir öğretmen tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

Ö5: Mesela şu yapılabilir mesela ben hiç yapmadım ama aklımdan geçiyor. İstasyon tekniği ile çocukları böyle farklı gruplara ayırıp dönüşümlü olarak fikirlerini aktarabilirler birbirlerine. Yani çok fazla etkinlik kullanılabilir. Eğitim bilimlerinde öğrendiğimiz çoğu şeyi P4C'ye çok rahat yansıtılabilir.

Öğrencilerin istasyon tekniği kullanılarak küçük gruplar hâlinde birbirleriyle fikirlerini paylaşabilecekleri, tartışabilecekleri öğretmen tarafından ifade edilmektedir. Ayrıca eğitimde kullanılan pek çok tekniğin de bu derse entegre edilebileceği düşünülmektedir. Bu tekniklerden biri olan soru-cevap tekniğine ilişkin bazı öğretmenlerin söyledikleri şöyledir:

Ö1: Soru-cevap çok işe yarıyor gerçekten. Onun dışında bir şey gelmiyor aklıma.

Ö6: Genel olarak aslında soru-cevap tekniğini kullanıyoruz. Yani hani araştırma inceleme yapılacak bir ders olduğunu düşünmüyorum...

Ö7: Zaten soru-cevap, tartışma bunu kesin kullanıyoruz...

Öğretmenlerin kendi derslerinde de soru-cevap tekniğini kullandıklarını ifade ettikleri görülmektedir. Bu dersin özellikle tartışma sürecinde sorulan sorular ve bunlara verilen cevaplar şeklinde ilerlediği düşünüldüğünde, soru-cevap tekniğinin kullanılmasının uygun olabileceği söylenebilir.

Etkinlik/Teknik seçiminde dikkat edilecek noktalar. Bu derste uygulanacak etkinliklerin ya da tekniklerin seçiminde bir noktaya dikkat edilmesi gerektiği bir öğretmen tarafından ifade edilmektedir. Bu, çeşitli etkinlik ve tekniğin kullanılması şeklinde ifade edilebilir. Buna ilişkin öğretmen görüşü şöyledir:

Ö5: İşte çocuk resim, yazı yazmayı sevmiyorsa resim. O da yoksa işte bir drama yöntemini kullanabilir veya o an bir müzik açarsınız, hani kitaptaki tema ile alakalı bir müzik. Onu yorumlatabilirsiniz. Bir şarkı belki. Çok farklı şeyler çıkabilir ortaya... Çok fazla farklı yöntem kullanılabilir. Yani bu şart değil ama seçeneklerin çok iyi belirli olması gerekiyor.

Öğrenme-öğretme süresince farklı teknik ya da etkinliklerin kullanılabilmesi, seçeneklerin oldukça fazla olduğu öğretmen tarafından ifade edilmektedir. Ayrıca öğretmenin bunlara örnekler verdiği de görülmektedir. Öğretmenin görüşünden hareketle çocuklar için felsefe dersinde pek çok yöntem, teknik ya da etkinliğin kullanılabilmesi, program hazırlanırken bu seçeneklerin göz önünde bulundurulabileceği sonucuna varılabilir.

Uygulayıcının Rolü. Öğretmenler, öğrenme-öğretme sürecinde uygulayıcıların bazı rolleri olduğuna dikkat çekmişlerdir. Bunlar ön hazırlık, düşünceleri netleştirme, merak uyandırma, eşit söz hakkı verme, otorite olmama, soru sormayı bilme, destekleyici, tarafsız, yargılamama şeklinde sıralanabilir.

Öğretmenlerden bazıları uygulayıcıların derse çeşitli hazırlıklar yaparak girmeleri gerektiğini belirtmişlerdir. Derste kullanılacak uyarıcıya yönelik hazırlık yapılması gerektiği iki öğretmen tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

Ö6: Bir kere materyalimizi önceden hazırlamalıyız...

Ö5: Uygulayıcının tabii kitaptan materyalini hazırlaması, arka plana yansıtması veya kitabı çocuklara göstererek okuması gibi... Yani en önemli süreç bana göre şu, kitapla ilgili materyalin çok iyi hazırlanması gerekiyor.

Öğretmenler materyal diyerek kendi atölyelerinde de hazırlamış oldukları uyarıcıya ilişkin iki ya da üç boyutlu çalışmalardan söz etmektedirler. Bu çalışmaların önemli olduğu ve dersin öncesinde hazırlanması gerektiği öğretmenler tarafından dile getirilmektedir. Bir öğretmen ise tartışma sırasında soracağı soruları iyi hazırlanması gerektiğini şu şekilde ifade etmektedir:

Ö5: Bu atölyede de sorulacak soruların çok iyi dizayn edilmesi gerekiyor. Son soracağınız soruyu ilkte sorarsınız zaten atölye orada bitmiştir. Yani burada da öğretmenin hazırlanması gerekiyor.

Tartışma sırasında sorulacak olan soruların belirlenmesi, uygun sırada olması, uygulayıcının bu sorulara hazırlanması gerektiği öğretmen tarafından dile getirilmektedir. Öğretmenlerin uygulayıcının ön hazırlık yapmasına ilişkin söylediklerinden yola çıkarak uygulayıcıların uyarıcılara ve sürecin akışına yönelik hazırlanmasının, planlama yapmasının önemli olabileceği sonucuna varılabilir.

Ugulayıcının tarafsızlığını koruyup öğrencileri yargılamadan öğrenme-öğretme sürecini yürütmesi gerektiği bir öğretmen tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

Ö7: Kolaylaştırıcı olan kişinin gerçekten tarafsız bakması, öğrencilerin söylediklerini yargılamaması asla. Zaten o yargılama olayı ya da onu hissettikleri zaman öğrenciler, düşündüklerini ifade etmekten kendilerini geri de çekebilirler. Hani o noktada bence kolaylaştırıcı çok önemli.

Özellikle tartışma sırasında öğrenciler düşüncelerini ifade etmekte, uygulayıcı ya da diğer öğrencilerle diyaloga geçmektedir. Bu noktada uygulayıcının düşüncelere ilişkin tarafsızlığını koruyarak hareket etmesi, öğrencileri söyledikleri doğrultusunda yargılamaması gerektiği öğretmen tarafından ifade edilmektedir. Aksi takdirde öğretmenlerin de bu dersin amaçları arasında saymış olduğu düşünceleri ifade etme becerisinin gözlemlenmeyebileceği sonucuna öğretmen görüşünden hareketle ulaşılabilir. Başka bir öğretmen uygulayıcıların kavrama ya da soruya ilişkin kendi düşüncelerini paylaşmaması gerektiğini şu şekilde dile getirmektedir:

Ö5: Burada kolaylaştırıcının çok dikkat etmesi gerekiyor. Kendi fikirlerini ortaya atarsa olay biraz farklı noktaya eviriliyor. Çünkü burada asıl olan çocukların düşüncesi, onu çıkarmamız gerekiyor ortaya.

Öğrencilerin kendilerini ifade etmelerinin, düşüncelerini belirtmelerinin bu derste önemli olduğunu ifade eden öğretmen, uygulayıcıların kendi düşüncelerini paylaşmamaları gerektiğini belirtmektedir. Öğretmenin görüşünden hareketle uygulayıcıların sorulara ilişkin tarafsızlıklarını koruyarak düşüncelerini paylaşmamalarının daha uygun olabileceği sonucuna varılabilir.

Ugulayıcıların öğrencilerin düşüncelerini destekler nitelikte konuşmalarının, buna yönelik tepkiler vermeleri gerektiğinin önemli olduğu bir öğretmen tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

Ö4: Bir de çok basit çözümlere "Aa aklına nereden geldi? Gerçekten böyle çözmüş." diyoruz. "Nasıl yani? Gerçekten böyle çözülmüş mü?" "Evet. Ne olacaktı ki?" Hani bu tarz böyle hafifletici, telkin edici hani onlar için etkili... çünkü çok böyle "Vov!" bir şeyler duymak istediğimizi zannediyorlar. Genelde hani destekleyici olmak lazım.

Öğrencilerin kendi düşüncelerini basit bulabildikleri, yeterli ya da etkili olmadığını düşündükleri zamanlar olabileceği öğretmen tarafından dile getirilmektedir. Öğretmen bunun önüne geçebilmek için öğrencilerin düşüncelerinin uygulayıcı tarafından desteklenmesi gerektiğini belirtmektedir.

Başka bir öğretmen uygulayıcının bu derste öğrencilerde merak uyandırması, otorite olmaması, öğrencilere eşit söz hakkı vermesi ve öğrencilerin düşüncelerini netleştirmesi gerektiğine ilişkin şunları söylemektedir:

Ö1: Başta tabii güdüleme. Bir merak uyandırma. Dinlemeye hazır hale getirme. Eşit söz hakkı dağıtabilme. Orada bir otorite olmamaya gayret etme. Çocuklarımızın düşüncelerini netleştirebilme. Diğer arkadaşları tarafından daha iyi anlaşılması ya da bizim tarafımızdan daha net anlaşılması için ve kesinlikle sonuca bağlanıp birkaç cümle ile ders toparlanmalı diye düşünüyorum....

Öğretmenin, uygulayıcının dersi yürütmesine ilişkin bazı özelliklere sahip olması gerektiğinden söz ettiği görülmektedir. Özellikle tartışma sırasında öğrencilerin birçoğu

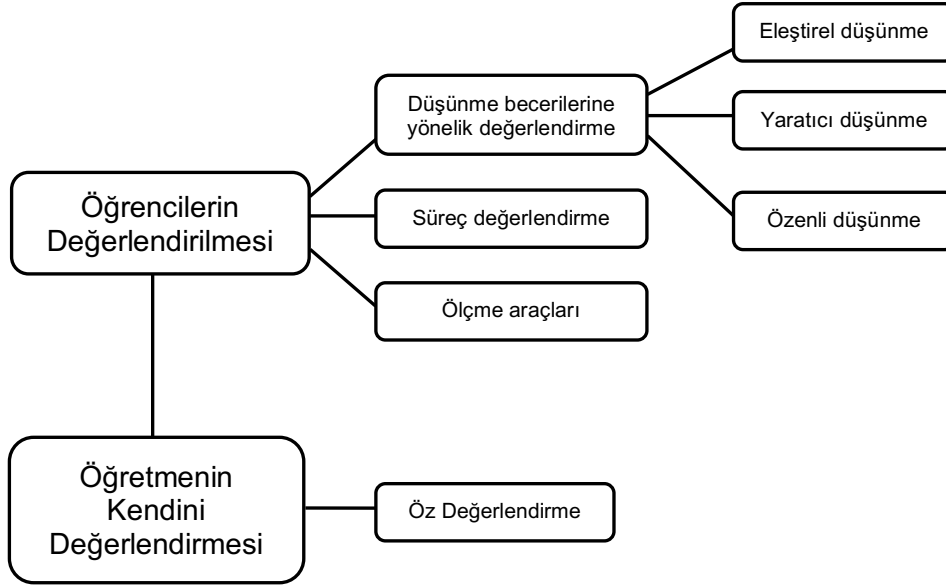

düşüncesini paylaşmak isteyebilir. Bu noktada uygulayıcının eşit davranması gerektiği öğretmen tarafından belirtilmektedir. Ayrıca ifade edilen düşüncelerin, uygulayıcı tarafından daha açık hâle getirilmesinin süreci olumlu yönde etkileyebileceği dile getirilmektedir. Tüm bu görüşlerden hareketle öğrenme-öğretme sürecini yönetme noktasında uygulayıcının üstlenmesi gereken roller olduğu sonucuna ulaşılabılır.

Dördüncü Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

“Öğretmenlerin görüşlerine göre ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının ölçme ve değerlendirme süreci nasıl olmalıdır?” alt araştırma sorusunda öğretim programının bileşenlerinden olan ölçme ve değerlendirmeye ilişkin öğretmenlerin görüşlerine ulaşmak hedeflenmiştir. Bu alt araştırma sorusuna ilişkin öğretmen görüşlerinden yola çıkarak “Öğrencilerin Değerlendirilmesi” ve “Ugulayıcının Kendini Değerlendirilmesi” olmak üzere iki ana tema ortaya çıkmıştır. Bu ana temaların altında alt temalar yer almaktadır. “Öğrencilerin Değerlendirilmesi” ana teması altında süreç değerlendirme, düşünme becerilerine yönelik değerlendirme, ölçme araçları alt temaları yer almaktadır. “Ugulayıcının Kendini Değerlendirmesi” ana teması altında öz değerlendirme alt teması bulunmaktadır. Bu ana temalar ve bunlara ilişkin alt temalar Şekil 12’de sunulmaktadır. Ardından her biri öğretmen görüşleri ile desteklenerek açıklanmaktadır.

Şekil 12. Dördüncü Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Öğrencilerin Değerlendirilmesi. Öğretmenler bu derste ölçme ve değerlendirmenin nasıl yapılabileceğine, hangi ölçme araçlarının kullanılabileceğine ilişkin görüşlerini belirtmişlerdir. Bu görüşler süreç değerlendirme, düşünme becerilerine yönelik değerlendirme ve ölçme araçları olmak üzere üç alt tema altında sunulmaktadır.

Süreç değerlendirme. Yapılan görüşmelerde öğretmenlerin ölçme ve değerlendirilme sürecinde süreç değerlendirmenin esas alınmasına işaret ettikleri tespit edilmiştir. Bu doğrultuda süreç değerlendirme alt temasına ihtiyaç durulmuştur. Bu alt temada kavramı kullanma, konuşma, sunum becerisi, ilgilenme, katılım ve sınav olmamasına ilişkin ifadeler yer almaktadır. Her biri açıklanmış olup öğretmen görüşleriyle desteklenmektedir.

Öğrencilerin değerlendirilmesinde konuşma becerilerinin gelişiminin etkili olabileceği iki öğretmen tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

Ö1: Neyi ölçelim? Bence konuşma becerisi, dinleme, hazırlıksız konuşma becerisi. (Düşünüyor) Yani örneğin sene başına göre kendini ifade yeteneği arttı mı? Bunu ölçebiliriz...

Ö5: *Şöyle, çocukları şu ölçebilir; mesela atölyenin başındaki, yani ilk başladığımızdan itibaren çocuklar tek tek ne kadar konuşmuşlar, hangi cevapları verdiler, kaç kelimeyle konuşurken atölyenin sonuna doğru bu sayı nerelere gelmiş. Bu ölçülebilir. Hani bu belki daha sağlıklı bir ölçüm olur. Çünkü daha somut veriler koyulur ortaya. Ama bunu o an uygulayıcı kişi çok rahatlıkla tespit edemeyebilir. Bir gözlemcinin olması gerekiyor. İsim isim. Örnek veriyorum; işte Gülşah atölyenin başında hiç konuşmadı, ortalarında şu cümleyi kurdu gibi veya birden fazla gözlemci de olabilir. Ama atölyenin sonuna, yani bu atölyenin sonundan bahsettim şu; dönem başladı, ilk haftaki atölye ile dönem sonundaki atölyenin kıyaslaması anlamında... Uygulanabilirliği açısından her hafta çocuk bazında ne kadar konuşmuş, ne kadar katıldı veya hiç mi katılmadı, sonraki atölyelerde katıldı mı, katılmadı mı onun istatistiği çıkartılabilir.*

Öğretmenler çocuklar için felsefe derslerinde öğrencilerin konuşmalarının ölçme ve değerlendirme sürecinde ölçüt olabileceğine işaret etmektedirler. Bu becerinin dersteki gelişiminin gözlemlenmesinin, kayıt altına alınmasının ve geribildirim olarak sunulmasının önemli olabileceği öğretmenler tarafından ifade edilmektedir. Bir öğretmenin bu şekilde bir uygulama ile somut verilere ulaşılabileceğini düşündüğü görülmektedir. Ayrıca bu noktada derse dışarıdan katılım sağlayan, öğrencileri takip eden ve not alan bir gözlemcinin olabileceği aynı öğretmen tarafından ifade edilmektedir. Öğretmenlerin görüşlerinden hareketle amaçlar arasında da belirtilen kendini ifade etme becerisini göz önünde bulundurarak, dersin değerlendirme aşamasında öğrencilerin konuşmaları dikkate alınabileceği; çeşitli araçlarla bu becerinin ölçülebileceği söylenebilir. Başka bir öğretmenin konuşma becerisine ilişkin söyledikleri şu şekildedir:

Ö7: *Mesela anlamlı, kurallı cümle kurması olabilir. İşte biraz önce anlattığım gibi olayları anlatırken olayları sıralaması, sıralı bir şekilde anlatması, fikirlerini söylerken birden fazla cümle kurabilmesi, kelimeleri bile kaç kelimedenden kurduğu olabilir...*

Öğrencilerin bu derste kendilerini ifade ederken kurdukları cümleler, bunları anlatım biçimleri ve sırasının önemli olabileceği öğretmen tarafından ifade edilmektedir. Aynı

öğretmenin öğrencilerin sunum becerisinin değerlendirilebileceğine ilişkin söyledikleri şu şekildedir:

Ö7: Sunum becerisi dedim mesela. Çünkü bazen dediğim gibi etkinliğin sonunda yaptıkları şeyleri resimle ya da herhangi bir oyun hamuruyla veya somut bir şeye dönüştürdükten sonra onunla ilgili de arkadaşlarına sunum yaptıkları için o beceri de olabilir.

Bu derste öğrencilerin bazı ürünler ortaya koyabilecekleri, bunları arkadaşlarına tanıtırken sunum becerilerinin de değerlendirilebileceği öğretmen tarafından ifade edilmektedir. Öğretmenin tüm bu görüşlerinden hareketle sunum becerisi ve öğrencilerin kendilerini ifade edişlerine ilişkin ölçütlerin konuşma becerisine yönelik değerlendirmede göz önünde bulundurulabileceği söylenebilir.

Öğrencilerin derse katılımlarının ve ilgilenmelerinin değerlendirme sürecinde önemli olabileceği bazı öğretmenler tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

Ö7: ...Özellikle katılım, çünkü bazı öğrenciler hiç katılmıyor mesela. Hani onlar gerçekten, ama şu da var ilerlemeyi görmek için işte bu ders katılmamıştı artık katılıyor...

Ö1: Öncelikle derse olan ilgisini anlamaya çalışırım. Gerçekten bu derse ilgisini çekebilmiş miyim? O ne kadar konunun içerisine girebilmiş ona bakmak isterim...

Ö4: Sadece dinlemiş mi? Yani seyirci mi olmuş, bizimle olayın içerisine girebilmiş mi?... Bana kalırsa o konunun içerisinde miydi, yani sınıfla beraber buna dahil oldu mu? Yani ölçülmesi gereken tek şey bu. Benimle aynı fikirde olabilir, olmayabilir. Her şey çok havada kalıyor çünkü hani ve biz resim yapıyoruz ama dediğim gibi orada karakteri pembeye de boyasa benim için kabuldü. Çünkü ne azından o karakteri tanımış, duymuş, işitmiş bir şekilde. Bence o serüvenin içerisine dahil olması. P4C'nin onlar için anlamlı olabilmesi...

Öğrencilerin değerlendirilmesinde derse karşı ilgili olmaları ve katılım göstermelerinin bir ölçüt olabileceği öğretmenler tarafından dile getirilmektedir. Bir öğretmenin bu derste ölçülmesi gereken tek şeyin katılım ve ilgi olduğunu belirttiği de

görülmektedir. Öğrencilerin tartışılan kavrama dahil olmasının, yapılan etkinliklerle ilgilenmesinin, sürece katılım göstermesinin önemli olduğu öğretmenler tarafından ifade edilmektedir. Öğretmenlerin görüşlerinden hareketle öğrencilerin bu derse katılım gösterip ilgilenmelerinin değerlendirme noktasında bir ölçüt olabileceği sonucuna varılabilir.

Öğretmenlerden biri öğrencilerin değerlendirilme sürecinde derste tartışılan kavramı ölçme araçları aracılığıyla kullanmalarının önemli olabileceğini belirtmektedir. Buna ilişkin öğretmenin görüşü şöyledir:

Ö5: Ben orada şunu görmek isterim, atölyede vurgulamak istediğim kavram ne? Örnek veriyorum arkadaşlık veya yardımseverlik. Onunla alakalı ne yazmış veya onunla alakalı bir resim mi yapmış, arkadaşına bir şey verirkenki resmini mi yapmış veya bir hayvana mı yardım ediyor gibi. Ben ona bakarım. Eğer işlediğimiz konu yardımseverlik ama orada çok farklı bir şey çizmiş, orman çizmiş mesela çocuk. Başka bir şey anlatıyor. O zaman yani atölyenin tam olmadığını düşünürüm.

Öğretmen çeşitli ölçme araçlarında derste tartışılan kavrama ilişkin bir ürün görmek istediğini belirtmektedir. Tartışılan kavram ile ilişkili olan çalışmaların değerli olabileceği ifade edilmektedir. Öğretmenin görüşünden yola çıkarak öğrencilerin değerlendirilmesinde derste tartışılan kavramın öğrenci tarafından kullanılmasının önemli olabileceği söylenebilir.

Bir öğretmen öğrenciler değerlendirilirken sınavların yapılmaması gerektiğine ilişkin şunları söylemektedir:

Ö1: ...bir sınavı olmamalı. Bunu tabii ki öğretmen bunu ölçebilir ama çocuklara bunu hissettirmeden ölçmeli diye düşünüyorum. İşte sen bildin sen bilemedin, senin düşüncen doğru değilmiş gibi olmamalı.

Çocuklar için felsefe dersinde öğrenciler değerlendirilmesinin önemli olduğu; fakat bunun sınavla olmaması, farklı ölçme araçlarını kullanarak yapılması gerektiği öğretmen tarafından vurgulanmaktadır. Öğretmenin görüşünden hareketle bu derste alternatif ölçme

araçları kullanılarak, süreç değerlendirme esas alınarak, sınav yapılmadan öğrencilerin değerlendirilebileceği sonucuna varılabilir.

Düşünme becerilerine yönelik değerlendirme. Öğretmenler dersin amaçlarında da bahsettikleri düşünme becerilerinden ölçme ve değerlendirme sürecinde de dile getirmekte ve bu becerilerin öğrencilerin değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmektedirler. Bundan dolayı düşünme becerilerine yönelik değerlendirme alt temasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu alt temada yaratıcı düşünme, özenli düşünme ve eleştirel düşünmeye ilişkin açıklamalar yer almaktadır. Her biri öğretmen görüşleri ile desteklenmektedir.

Dinleme, empati kurma, saygı ve olumlu dil kullanma ile özenli düşünmenin değerlendirilebileceği öğretmenler tarafından ifade edilmektedir. Öğrencilerin değerlendirilmesinde dinleme becerisinin göz önünde bulundurulabileceğine ilişkin iki öğretmen şunları söylemektedir:

Ö1: Neyi ölçelim? Bence konuşma becerisi, dinleme, hazırlıksız konuşma becerisi...

Ö8: Karşı tarafı dinlemeyi öğrenebiliyor mu?

Öğretmenler dersin amaçları arasında da dinleme becerisine dikkat çekmektedir. Aynı becerinin ölçme ve değerlendirme sürecinde dikkate alınması gerektiği öğretmen tarafından ifade edilmektedir. Öğretmenlerin görüşlerinden yola çıkarak bu derste öğrenciler değerlendirilirken dinleme becerisinin göz önünde bulundurulabileceği sonucuna ulaşılabilir.

Bir öğretmen öğrencilerin tartışma sırasında empati kurmaları ve olumlu dil kullanmalarının değerlendirme sürecinde önemli olabileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

Ö8: Empati kurmayı öğrenebiliyor mu?... Kırmadan eleştiri yapabiliyor mu? Hani eleştiriye olumlu bir eleştiri şeklinde, olumsuz da olsa bunu olumlu bir dille ifade edebiliyor mu?

Tartışma sırasında pek çok farklı fikir ortaya çıkabilir ve fikir ayrılıkları oluşabilir. Öğretmenin buna dikkat çekerek farklı görüşlere karşı fikirler ifade edilirken olumlu bir dilin kullanılmasının önemli olduğunu belirttiği görülmektedir. Öğretmenin görüşünden hareketle özenli düşünmeye ilişkin belirtilen ölçütlerin öğrencilerin değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulmasının önemli olabileceği söylenebilir.

Bir öğretmen farklı düşüncelere karşı saygılı olmalarının ve yaratıcı düşünme ile ilişkili olarak öğrencilerin bu derste fikirlerini değiştirmelerinin, esnek düşüncelerinin de ölçme ve değerlendirme sürecinde önemli olabileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

Ö1: ...Fikir değiştirmeye nasıl bakıyor? Kendisinden farklı düşünen bir arkadaşının fikirlerine, varlığına ne gözle bakıyor? Bu normal mi? Bunu anlamaya çalışıyor mu yoksa kendisinin fikirlerinin mi doğru olduğunu düşünüyor halâ?

Eleştirel düşünmenin de değerlendirme sürecinde önemsendiği öğretmen görüşü ile ortaya koyulmuştur. Öğrencilerin sorgulama, düşünme ve soru sorma becerilerinin değerlendirilebileceği öğretmenler tarafından dile getirilmektedir. Bu becerilerin dersin amaçları arasında yer alan eleştirel düşünme ile ilişkili olduğu söylenebilir. Bir öğretmenin düşünme ve soru sorma becerisine ilişkin söyledikleri şunlardır:

Ö1: ...O ne kadar konunun içerisine girebilmiş ona bakmak isterim. Düşüncelerinde derinleşebilmiş mi yoksa hep arkadaşlarının söylediklerini mi bana aktarmış çalışmasında? Kendi de soru sorabilmiş mi?...

Öğretmen öğrenciler değerlendirilirken derin düşüncelerinin ve soru sormalarının ölçüt olabileceğini belirtmektedir. Öğretmenin görüşünden hareketle öğrencilerin kavramlar üzerine düşünüyor olması, kendi sorularını üretebiliyor olması değerlendirme sürecinde göz önünde bulundurulabilecek becerilerden olabilir. Başka bir öğretmen öğrencilerin düşünüyor olmasının yanı sıra sorgulama becerilerinin de önemli olabileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

Ö2: Çocuğun düşünebiliyor olması, sorgulayabiliyor olması. Zaten bizim istediğimiz şey, felsefenin ana prensibi o değil mi? Düşünmek, sorgulamak. Bunları yapabiliyor mu bu.

Çocuklar için felsefenin amaçlarından yola çıkan öğretmen, bu derste düşünmek ve sorgulamanın hedeflendiğini belirtmektedir. Buradan hareketle ölçme ve değerlendirme aşamasında bu becerilere dikkat çektiği görülmektedir. Öğretmenlerin görüşlerinden hareketle öğrenciler değerlendirilirken eleştirel düşünmeyle ilişkili olan soru sorma, düşünme ve sorgulama becerilerinin göz önünde bulundurulabileceği sonucuna ulaşılabilir.

Ölçme araçları. Öğretmenler, öğrenciler değerlendirilirken kullanılacak bazı ölçme araçlarından söz etmektedirler. Bu araçların ise süreç değerlendirme ile ilişkili olduğu söylenebilir. Mektup yazma, hikâye tamamlama, şiir yazma, gözlem, grup çalışması, sunum, ev ödevi, açık uçlu sorular, anket, kitap kapağı tasarlama, pano hazırlama, yazı yazma, kısa film, sözel dönüt ve resim öğretmenler tarafından önerilen ölçme araçlarıdır.

Öğretmenler yazı çalışmalarının ölçme aracı olarak kullanılabileceğini ifade etmektedirler. Bir öğretmen derste uyarıcı olarak kullanılan hikâye kitabının yarım bırakılarak öğrenciler tarafından tamamlanmasına yönelik bir etkinlik yapılabileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

Ö8: ... Mesela hikayeleri tamamlattım, resimleri çizdirdim. Yarıda bıraktım, sizce bundan sonra hikâyenin neresinde ne olabilir deyip açık uçlu bıraktım...

Öğretmen kendi deneyimlerinden yola çıkarak hikâye tamamlatma çalışmalarının değerlendirme sürecinde kullanılabilceğini ifade etmektedir. Bu tamamlama çalışmaları yazı, resim gibi etkinliklerle çeşitlendirilebileceği öğretmen tarafından ifade edilmektedir. Öğrencilerin şiir yazabilecekleri etkinliklerin de değerlendirme sürecinde kullanılabilceğine ilişkin iki öğretmen görüşü şöyledir:

Ö5: ...yazı yazdırılabilir çocukların kendi fikirlerini yansıtacakları. Şiir olabilir.

Ö8: ... bir şiir yazın denilebilir.

Yazı çalışmalarının hikâye tamamlama, şiir yazma gibi etkinliklerle çeşitlendirilebileceği öğretmenler görüşlerinde görülmektedir. Bu çalışmalara mektup yazmayı de ekleyen bir öğretmen görüşünü şu şekilde belirtmektedir:

Ö6: Ölçme değerlendirme süreci bence dersini sonrasında, dersle ilgili bir değerlendirme yazısı, değerlendirme metni, belki değerlendirme anketi olabilir. Sonuçta sınav yapılacak bir ders değil. Sadece zihinlerinde kalanına özetleyecek bir yazı, düşüncelerini anlatan bir yazı, bir mektup şeklinde ölçme değerlendirme yapılabilir.

Çocuklar için felsefe dersinin sınav yapılmayacak bir ders olduğunu belirten öğretmen, yazı çalışmalarına örnekler vererek ölçme aracı olarak kullanılabilirliğini ifade etmektedir. Öğrencilerin düşüncelerini aktarmada mektubun da kullanılabilirliği öğretmen tarafından dile getirilmektedir. Ayrıca öğretmenin bu ölçme araçlarına anketi de eklediği görülmektedir. Öğretmenin görüşlerinden hareketle öğrencilerin değerlendirilmesinde çeşitli yazı çalışmalarının kullanılabilirliği, anketin de bu ölçme araçlarına dahil edilebileceği sonucuna varılabilir.

Hikâyeden ve kahramanlarından yola çıkarak yazı çalışmaları yapılabilirliğini iki öğretmen şu şekilde ifade etmektedir:

Ö1: ... Kitabı değiştirmek istedikleri yer varsa orasını değiştirip bize yazabilirler gibi.

Ö8: Hadi bu hikâyenin sonuna, kahramana ne yazmak istersiniz?...

Derste uyarıcı olarak kullanılan kitaba yönelik çalışmalar ile öğretmenlerin yazı çalışmalarını zenginleştirdikleri görülmektedir. Tartışılan konu doğrultusunda öğrencilerin özet yazabilecekleri başka bir öğretmen tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

Ö3: Defterinize bununla ilgili ne biliyorsanız onun özetini çıkartın. Özet yazdırırım çocuklara.

Yazı yazdırmaya ilişkin tüm öğretmen görüşlerinden hareketle, çocuklar için felsefe dersinde öğrencileri değerlendirirken şiir yazma, hikâye tamamlama, mektup yazma, özet

çıkarma, kitaba ilişkin çeşitli yazılar yazma gibi çalışmalarla bu sürecin zenginleştirilebileceği sonucuna varılabilir.

Öğrencilerin bu derste resim yaparak değerlendirilebileceğine ilişkin bazı öğretmen görüşleri şöyledir:

Ö1: ...Bir resim yapması istenebilir...

Ö5: ...atölye sonunda bununla alakalı, ne bileyim bir resim yaptırılabilir...

Öğretmenler derste tartışılan konuya ilişkin öğrencilerin resim yapabileceklerini, değerlendirme sürecinde resmin bir araç olabileceğini ifade etmektedirler. Yukarıda görüşüne örnek verilen öğretmenlerden biri resim yapmanın yanı sıra sözel ifadelerin ve kısa filmin de bu derste ölçme aracı olarak kullanılabilceğini şu şekilde ifade etmektedir:

Ö1: Dersin sonunda çocuklara konuşulan konu ile ilgili birkaç cümle konuşması istenebilir... Kısa bir film çekmesi istenebilir. Dördüncü sınıf oldukları için bunu yapabilirler...

Öğretmen ders sonunda öğrencilerin tartışılan konuya ilişkin düşüncelerini sözel olarak paylaşabileceklerini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra kavrama ilişkin kısa film çekebileceklerini, söz konusu yaş grubun bunu yapma potansiyellerinin olduğu öğretmen tarafından ifade edilmektedir. Öğretmenin görüşünden hareketle çocuklar için felsefe dersinde ölçme araçlarının sözel ifadelerden kısa filme kadar oldukça çeşitli olabileceği; sınıf içinde yapılabileceği gibi sınıf dışındaki etkinliklerle de bu sürecin desteklenebileceği söylenebilir.

Bir öğretmen grup çalışmalarının bu süreçte önemli olabileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

Ö4: Mesela bizim şeye de çok ihtiyacımız oluyor, grup çalışması. Çocukların bir araya gelerek biraz da akran eğitimi noktasında etkili oluyor bizim için. Birlikte bir ürün çıkarmak ortaya, hani bir meyvesini verebilmesi, o sürecin, o öğretim sürecinin diyebilirim.

Öğretmenin bireysel yapılan etkinliklerin yanı sıra grup çalışmalarına dikkat çektiği görülmektedir. Öğrencilerin ortaya koyacakları bir ürün ile değerlendirilebileceğini dile

getirmektedir. Başka bir öğretmen de grup çalışmalarına dikkat çekerek şunları söylemektedir:

Ö6: Bir ev ödevi şeklinde de olabilir. Mesela işte aklında kalanları bir sunumla hazırla getir ya da arkadaşlarıyla konuş grup çalışması yapıp herkes grupta fikirlerini, en son aklında kalanları konuşur, ortak bir fikir belirleyip grup sözcüleri söyleyebilir. Bu şekilde değerlendirmeler yapılabilir ya da istasyon çalışması şeklinde de olabilir. Bir gazete gibi belki bir broşür, bir afiş çalışması mesela. Ortak bir çalışma çıkartılabilir sınıfça.

Ev ödevleri, sunum çalışmaları ya da grupta yapılan çalışmaların da değerlendirme sürecinde kullanılabileceği öğretmen tarafından ifade edilmektedir. Öğretmenlerin görüşlerinden yola çıkarak öğrencileri değerlendirirken bireysel çalışmaların yanında grup çalışmalarının da yapılabileceği; ev ödevleri ile bu sürecin desteklenebileceği sonucuna varılabilir. Başka bir öğretmen de öğrencilerin sunum hazırlamalarının değerlendirmeye alınabileceğini şu şekilde dile getirmektedir:

Ö5: ...bir sunu hazırlayabilirler. Bunu arkadaşlarımıza sunum şeklinde. Özellikle dörtler bunu çok rahat yapıyorlar, bilgisayar ortamında çok rahat sunum hazırlayabiliyorlar.

Söz konusu yaş grubunun özelliklerini de dikkate alan öğretmen, öğrencilerin sınıf arkadaşlarına teknolojiyi de kullanarak sunum hazırlayabileceklerinden söz etmektedir.

Bazı öğretmenler öğrencileri değerlendirirken gözlemden de yararlanılabileceğini şu şekilde dile getirmektedir:

Ö2: Bence ölçme ve değerlendirmesi... Yani olmamalı demiyim ama yani gözlemleriz. Diyorum ya ben yemek yerken bile çocuk bunun sağlıklı olup olmadığını sorguladığını, yani o şekilde ben gözlemleyebildim. Mesela matematik dersine bakış açısı da değişti, hayat bilgisi dersine bakış açısı da değişti çocuğun. Yani mesela bir şey yaptığım zaman "Öğretmenim neden bunu yapıyoruz?" diye soran çocuklar var şu an karşımda. Yani tamamen gözlem bence.

Ö7: Şimdi hiç olmamalıdırdan ziyade öğretmenin gözlemleri yer alabilir. Gözlem formu doldurabilir öğretmen...

Ö5: Burada biraz şey olabilir P4C uygulayan kişinin çok dikkatli bir şekilde, artık çok hâkim olduktan sonra çok dikkatini çeken yorumları hani kendisi not edebilir veya atölyeye bir gözlemci katılıp o dışarıdan bir ölçüt olabilir. Bu biraz daha sağlıklı olur diye düşünüyorum, tarafsız olur. Dışardan bir gözlemci atölye ile ilgili ölçme ve değerlendirme noktasında bir geribildirimde bulunabilir... ama ben daha sistematik olması açısından gözlem formunu düşündüm yani...

Ö8: Zaten aynı sınıfta olduğumuz için hani bizim şansımız bu. Çocuğun zaten davranış değişikliğini en iyi siz gözlemleyebiliyorsunuz. Arkadaşlarıyla olan ilişkilerini. Çünkü zaten 24 saat o çocukla birlikte gün içerisinde...

Öğretmenlerin bazıları kendi deneyimlerinden de yola çıkarak öğrencilerle ders dışında da vakit geçirdiklerini ifade etmekte, bu noktada gözlem yapabildiklerini dile getirmektedirler. Bir öğretmenin ise sınıfa dışarıdan bir gözlemci dahil edilerek derse ilişkin bir form tutabileceğini belirttiği görülmektedir. Bu gözlemlerin daha sistemli ilerleyebilmesi adına ise öğretmenlerin gözlem formu oluşturmayı önerdikleri görülmektedir. Öğretmenlerin görüşlerinden yola çıkarak bir ölçme aracı olarak gözlem formları hazırlanabileceği, öğrencilerin derste ve ders dışında gözlemlenebileceği, mümkünse dersi bir gözlemcinin takip edip notlar alabileceği sonucuna varılabilir.

Bir öğretmen açık uçlu soruların öğrencilerin değerlendirmesinde kullanılabileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

Ö6: Bence şöyle yazılı bir şekilde sınav olarak değil de yazılı soru cevap şeklinde olabilir. Açık uçlu sorular şeklinde. Yani hani orada cümle sınırlaması da yapılmaz. Detaylı olması gerektiğine dikkat edilmesi gerekiyor bence. Hani mesela "Bu ders hoşunuza gitti mi?" şeklinde değil de "Bu derste dikkatinizi en çok ne çekti? Bu derse kendinizi en iyi nasıl

hissettiniz?” ya da “Bu derste sizi en çok şaşırtan ne oldu?” şeklinde böyle farklı sorular olabileceğini düşünüyorum.

Öğretmen klasik yazılı sorularındansa öğrencilerin derse ilişkin duygu ve düşüncelerini almak üzere açık uçlu soruların onlara sorulabileceğini dile getirmektedir. Başka bir öğretmen ise öğrencilerin kitap kapağı tasarlayabileceği ya da kavrama ilişkin pano hazırlayabileceklerini şu şekilde ifade etmektedir:

Ö1: Bir pano hazırlama olabilir. Sınıfça bir pano hazırlayabilirler. Mesela bahsettiğimiz, okuduğumuz kitaba yeni bir kapak tasarlayabilirler...

Öğretmenlerin görüşlerinden hareketle çocuklar için felsefe dersinde öğrencilerin duygu ve düşüncelerini öğrenmenin yanı sıra kavrama ilişkin fikirlerinin çeşitli ölçme araçları ile alınabileceği; öğrencilerin yaratıcılıklarını destekler nitelikteki ölçme araçlarının tercih edilebileceği sonucuna varılabilir.

Uygulayıcının Kendini Değerlendirmesi. Bir öğretmen ölçme ve değerlendirme sürecinde uygulayıcının da kendini değerlendirmesine dikkat çekmektedir. Bu noktada uygulayıcının kendini değerlendirmesi temasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu temada bir öğretmenin görüşünden hareketle öz değerlendirme alt teması bulunmaktadır. Buna ilişkin öğretmenin görüşü şöyledir:

Ö8: Biz kendimizi değerlendiriyoruz. Sadece çocukları ölçme değerlendirme açısından da değil. Hani neyi farklı yapabiliriz, neyi iyi yapabiliriz? Bir şeyi yaptığımız zaman çocuk tıkanıp kalıyorsa demek ki yanlış yoldayız... Hani yol değiştirebiliriz. Biz de kendi rotamızı değiştirebiliriz.

Öğretmen, çocuklar için felsefe dersinde öğrencilerin değerlendirilmesinin yanı sıra uygulayıcıların kendilerini değerlendirmelerinin önemli olabileceğini vurgulamaktadır. Bu noktada uygulayıcılar dersin ilerleyişini göz önünde bulundurarak çeşitli sorularla kendilerini değerlendirebileceği, eksik ya da iyi yönlerini ortaya çıkarabileceği öğretmen tarafından dile getirilmektedir. Öğretmenin görüşünden hareketle uygulayıcıların kendilerini bir öz

değerlendirme formu ile ya da yürütmüş olduğu ders üzerine düşünerek değerlendirebileceği, bunun da dersin verimliliği açısından önemli olabileceği sonucuna varılabilir.

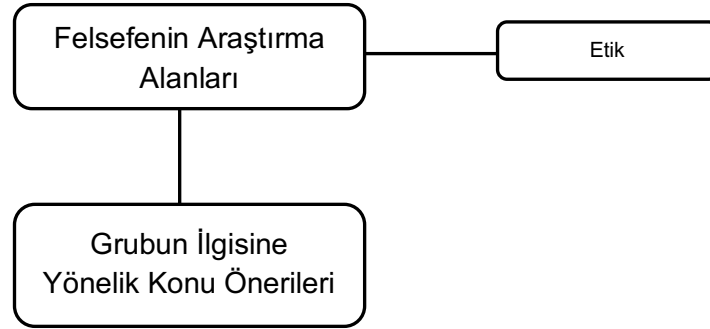
Dördüncü Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

“İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin çocuklar için felsefe dersine ilişkin görüşleri nasıldır?” araştırma sorusu ile bir süredir çocuklar için felsefe derslerine katılım gösteren dördüncü sınıf öğrencilerinin bu derse ilişkin görüşlerine ulaşmak hedeflenmiştir. Görüşme yapılan öğrenciler bir eğitim öğretim yılı boyunca iki haftada bir kez olmak üzere çocuklar için felsefe atölyelerine katılım göstermişlerdir. Bu atölyeler çocuklar için felsefe eğitimi alan bir öğretmen tarafından yürütülmüştür. Aynı zamanda araştırmacı bu derslerden bazılarında gözlem yapmak amacıyla katılmıştır. Araştırmacının gözlemlerine de bu bölümde yer verilmektedir. Belirtilen hedef doğrultusunda üç alt problem ortaya çıkmıştır. Bunlar öğrencilerin tartışılan konulara, tartışma ve değerlendirme sürecine ilişkin görüşlerini kapsamaktadır. Bu alt problemlere ilişkin bulgular başlıklar hâlinde sunulmuştur; her biri öğrenci görüşleriyle açıklanmıştır.

Birinci Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

“İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin çocuklar için felsefe dersinin konularına ilişkin görüşleri nasıldır?” alt araştırma sorusuyla öğrencilerin bu derste tartışmaktan hoşlandıkları felsefi soru, kavram ya da konuya ulaşmak hedeflenmiştir. Bu alt araştırma sorusuna ilişkin öğrenci görüşlerinden yola çıkarak “Felsefenin Araştırma Alanları” ve “Grubun İlgisine Yönelik Konular” ana temaları ortaya çıkmıştır. Bu ana temalar alt temalardan oluşmaktadır. “Felsefenin Araştırma Alanları” ana teması altında değer yer almaktadır. “Grubun İlgisine Yönelik Konular” teması altında ise para, can sıkıntısı, iş hayatı, hayatın zorlukları ve arkadaşlık alt temaları sıralanabilir. Bu ana temalar ve bu temalara ilişkin alt temalar Şekil 13’te sunulmaktadır.

Şekil 13. Birinci Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Felsefenin Araştırma Alanları. Öğrencilerle yapılan görüşmelerde onlara çocuklar için felsefe derslerinde tartışmaktan hoşlandıkları konu ya da soruların neler olduğuna ilişkin sorular sorulmuştur. Gelen yanıtlar doğrultusunda felsefenin araştırma alanları ile ilişkili olan konu ya da soru örnekleri bu tema altında toplanmıştır. Öğrenciler ise açgözlülük, yanlış davranışlar, kötülük, cimrilik, cömertlik, iyilik, yardımseverlik, saygı ve bencillik konuları üzerine tartışmaktan hoşlandıklarını dile getirmiştir. Öğrenciler tarafından örnek verilen bu konular felsefenin araştırma alanlarından değer ile ilişkilendirilebilir.

Başka bir öğrenci yanlış davranışlar üzerine tartışmalar yapılabileceğini belirtmektedir. Öğrenci ve araştırmacı arasında geçen diyalog şu şekildedir:

ÖC7: Mesela bugün yaptığımız yanlışları söylediğimizde mesela öğretmen bizi anlayabilir. Mesela bu da bize iyi gelir. Çünkü o yanlışları yapmamaya özen gösteririz.

Araştırmacı: Yanlış yapmak mı tartışılabilir demek istiyorsun yani?

ÖC7: Evet.

Öğrenci kendi yaşantısında yapmış olduğu yanlış davranışlar üzerinden tartışmalar yürütülebileceği, bu davranışların derse konu olabileceğini ifade etmektedir. Öğrenciye göre yanlış davranışlar üzerine tartışmalar yürütüldüğünde bu davranışları tekrarlamamak söz konusu olabilmektedir. Öğrencinin görüşünden yola çıkarak çocuklar için felsefe derslerinde öğrencilerin de yaşamında bulunan ve belki de zaman zaman sergiledikleri yanlış davranışların bu derse konu olabileceği söylenebilir.

Bu derste bencillik, kötülük, iyilik, cimrilik, cömertlik, yardımseverlik gibi değere ilişkin konuların tartışılabileceğini bir öğrenci şu şekilde dile getirmektedir:

ÖC9: Başka... Yardımseverlik, iyilikseverlik. Hatta nesil diyebilirim? Cömertlik. Hatırladım ismini. Paylaşıcılık. Mesela bencillik, cimrilik, kötülük... Bence birazcık daha saygı söylenebilir...

Öğrencinin değerle ilgili pek çok konunun bu derste tartışılabileceğini ifade ettiği görülmektedir. Başka bir öğrenci derste kullanılan ve sevmiş olduğu bir uyarıcıdan yola çıkarak yardımseverlik üzerine tartışmalar yürütülebileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

ÖC5: Ama bu Dev Memo'yu çok sevdim. Çünkü içinde yardımseverlik, bir sürü iyilik anlatılıyor aslında.

İyi Yürekli Dev Memo, görüşme yapılan öğrenci grubunun çocuklar için felsefe derslerinde kullanmış oldukları uyarıcılardan biridir. Öğrencinin bu uyarıcıyı örnek göstererek yardımseverlik, iyilik üzerine tartışmalar yapılabileceğini ifade ettiği görülmektedir. Başka bir öğrenci ise yardım etmenin seviyeleri olduğuna dikkat çekerek bu konu üzerine tartışılabileceğini şu şekilde açıklamaktadır:

ÖC7: Yardımlaşmak tartışılabilir. Çünkü onların türleri vardır. Mesela yardımlaşmak, mesela bakkala yardım ettik. Ama mesela çok az paramız var. Ama bir dilenciye verdik onu, o daha bize zorluk çıkaran yardımlar var.

Öğrencinin bireyin kendisi zor durumdayken başka birine yardım etmesinin daha farklı bir yardım etme biçimi olabileceğine dikkat çektiği görülmektedir. Öğrencilerin ifadelerinden yola çıkarak onların çocuklar için felsefe dersinde iyilik, kötülük, yardımlaşma, bencillik gibi etiğe ilişkin pek çok konunun içeriğe dahil edilebileceği sonucuna varılabilir.

Grubun İlgisine Yönelik Konular. Araştırma kapsamında görüşülen öğrenciler bir süredir çocuklar için felsefe atölyelerine katılım gösteren öğrencilerdir. Yapılan görüşmelerde öğrenciler bu derse ilişkin deneyimlerinden yola çıkarak felsefenin araştırma alanlarıyla ilişkili olmayan fakat ilgilerini çeken, hoşlarına giden konu ya da soru örnekleri

vermişlerdir. Bu doğrultuda grubun ilgisine yönelik diğer konular teması oluşturulmuştur. Öğrencilerin örnek verdikleri konu ya da sorular para, can sıkıntısı, iş hayatı, hayatın zorlukları ve arkadaşlık şeklinde sıralanabilir.

Bir öğrenci para üzerine tartışmaktan hoşlandığını şu şekilde ifade etmektedir:

ÖC3: ...Para her şey değildir. Mesela ben oradaki o soru "Para her şey midir?" sorusunu çok beğenmiştim. Çünkü hani paranın her şey olduğunu, bazı insanlar param olur her şeyim olur diye düşünüyorlar. Ama para her şey değildir. Yani mesela parayla tamam bir telefonun kırıldığında telefon alabilirsin ama bir zamanı geriye alamazsın paranla.

Öğrenci katılmış olduğu bir derste para üzerine tartıştıklarını ve o derste sorulan bir soruyu beğendiğini ifade etmektedir. Ayrıca öğrencinin konuya ilişkin bazı fikirlere sahip olduğu görülmektedir. Öğrencinin görüşünden hareketle paraya ilişkin soruların bu dersin içeriğine dahil edilebileceği söylenebilir.

Yaşama, iş hayata ilişkin zorlukların bu derste tartışılabilceği bir öğrenci tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

ÖC2: Ne bileyim, hayatın zorlukları, iş zorlukları, mesela. Yaşama yani duruma göre zorluklar.

Öğrencinin görüşünden hareketle hem yaş grubunun hem de yetişkinlerin yaşamına ilişkin zorlukların bu derse konu olabileceği sonucuna varılabilir.

Bir öğrenci çocuklar için felsefe derslerinde arkadaşlık üzerine tartışmalar yürütülebileceğini belirtmektedir. Neden böyle düşündüğünü ise şu şekilde açıklamaktadır:

ÖC4: Çünkü, bazı arkadaşlarım aşırı gıcık yani. Ben de gıcık oluyorum tabi. Arkadaşlarımız, iyi olmayan arkadaşlarımız da var mesela Ela. Ela ile eskiden çok iyi anlaşıyorduk ama şimdi iyi anlaşamıyoruz. Sürekli kavga ediyoruz onunla. Ve müdürlük oluyoruz. (Gülüşmeler.) O yüzden ama çok az oluyor.

Araştırmacı: Yani arkadaşlığı tartışırsanız bu sorun çözülür mü sence? Sınıfta arkadaşlıkla ilgili konuşsanız...

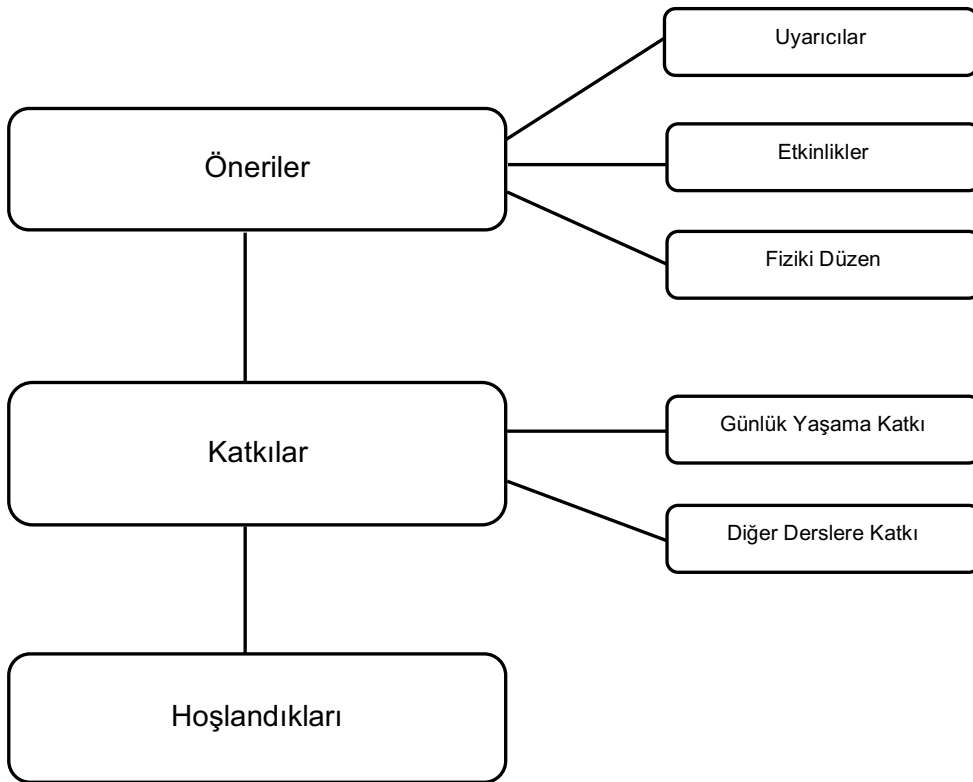
ÖC4: Bilmiyorum, belki duygularım şey olabilir, yani... Duygularım değişebilir ona karşı.

Öğrencinin kendi yaşamından bir konuyu bu derste tartışmak istediği görülmektedir. Buradan hareketle arkadaşlık ilişkileri ve buna yönelik problemlerin yaş grubunun hayatında olduğu söylenebilir. Öğrencinin görüşünden yola çıkarak çocuklar için felsefe derslerinde yaş grubunun yaşamında yeri olan, zaman zaman problem olabilen arkadaşlık konusunun tartışılabileceği sonucuna varılabilir.

İkinci Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

“İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin çocuklar için felsefe dersinin tartışma sürecine ilişkin görüşleri nasıldır?” alt araştırma sorusunda bu derse katılım gösteren öğrencilerin tartışma sürecine ilişkin görüşlerine ulaşmak hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda öğrencilerle görüşmeler yapılmış, araştırmacı derslere gözlem yapmak için katılmıştır. Yapılan görüşme ve gözlemler sonucunda “Öneriler”, “Katkılar” ve “Hoşlandıkları” olmak üzere üç ana tema ortaya çıkmıştır. Bu ana temalar alt temalardan oluşmaktadır. “Öneriler” ana teması altında uyarıcılar, etkinlikler ve fiziksel düzen alt temaları bulunmaktadır. “Katkılar” ana teması altında günlük yaşama katkı ve diğer derslere katkı alt temaları bulunmaktadır. “Hoşlandıkları” ana teması altında ise öğrencilerin tartışma sürecinde hoşlandıklarına yer verilmektedir. Bu ana temalar ve alt temalar Şekil 14’te sunulmaktadır. Ardından her biri öğrenci görüşü ile desteklenerek açıklanmaktadır.

Şekil 14. İkinci Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Öneriler. Yapılan görüşmelerde öğrenciler tartışma sürecinde kullanılan uyarıcılara, etkinliklere ve tartışmanın yürütüldüğü fiziksel ortama ilişkin önerilerde bulunmuşlardır. Bu öneriler uyarıcılar, etkinlikler ve fiziksel düzen alt temaları altında sıralanmaktadır.

Uyarıcı. Öğrenciler derslerde kullanmış oldukları uyarıcılardan da yola çıkarak uyarıcı örnekleri vermiştir ve bu uyarıcıların seçiminde dikkat edilecek noktalara değinmiştir. Bu bölümde ilk olarak uyarıcı örneklerine ardından dikkat edilecek noktalara yer verilmiştir.

Uyarıcı örnekleri. Öğrenciler katılmış oldukları derslerden de yola çıkarak çocuklar için felsefe derslerinde kullanılabilir uyarıcılara örnekler vermişlerdir. Bu örnekler özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflama şu şekildedir; yazılı uyarıcılar, işitsel uyarıcılar, görsel uyarıcılar, üç boyutlu uyarıcılar.

Tablo 15. Uyarıcı Türleri ve Örnekleri

Uyarıcı Türleri	Örnekler
Görsel Uyarıcılar	Poster
Üç Boyutlu Uyarıcılar	Maket, kukla
Yazılı Uyarıcılar	Hikâye kitapları (Gökyüzü Neden Bu Kadar Uzakta?, İyi Yürekli Dev Memo, Kurbağa Prens, Nerede Bu Fil?, Bekçi Amos'un Hastalandığı Gün, Altın Parmak)
İşitsel Uyarıcılar	Şarkı

Bir öğrenci çocuklar için felsefe derslerinde kitapların kullanılabileceğini ve bunlardan hoşlandığını dile getirmektedir. Buna ilişkin öğrenci ve araştırmacı arasında geçen diyalog şu şekildedir:

ÖC5: Bence hem bilgilendirici hem resimli ve hem öyküleyici kitaplardan oluşan bir kitap çıkarmaya çalışıyor.

Araştırmacı: Bu kitapları sevdiğini söyledin. Neden hoşlanıyorsun bunlardan?

ÖC5: Çünkü bu kitaplar bizim düşünmemizi ve içimizde yorum yapmamızı sağlıyor.

Öğrenci hikâye kitaplarının onları düşünmeye yönlendirdiğini ifade etmektedir. Ayrıca kullanılan kitapların bilgilendirici ve öyküleyici özelliklere sahip olabileceği gibi resimlerden de oluşabileceğini belirtmektedir. Bazı öğrenciler kendi derslerinde uyarıcı olarak kullanılan ve beğendikleri hikâye kitaplarını dile getirmektedir. Bu hikâye kitaplarından bazılarına ilişkin görüşleri şöyledir:

ÖC1: Şu, her şeyi israf eden bir adam vardı herhalde. Yukardan yemek yollardı. ("Gökyüzü Neden Bu Kadar Uzakta?" isimli hikâye kitabından bahsetmektedir.) ...Sonra işte, şu hayvanat bahçesine kapanan hayvanlar vardı. ("Nerede Bu Fil?" isimli hikâye kitabından bahsetmektedir.) Onu pek sevdim. Bunlar ilgimi çekti, yani...

ÖC5: Dev Memo. Onu sevmiştim... Çünkü içinde yardımseverlik, bir sürü iyilik anlatılıyor aslında.

ÖC7: *Bir kere bir tane kitap okumuştuk. Öğretmen bir tane gelinlik giymişti. O kitap zevkliydi. Top suya düşüyordu. ("Kurbağa Prens" isimli hikâye kitabından bahsetmektedir.) ... çünkü mesela şunu düşündürüyordu; sonraki sayfada cadı büyü mü yapacak diye.*

ÖC5: *...Ormanda bir evde yaşar mısın yaşamaz mısın? Ben gerçekten çok sevmiştim o kitabı. ("Nerede Bu Fil?" isimli hikâye kitabından bahsetmektedir.) Çünkü orada da yine insanların hayvanları kafese tıktığını ve aslında insanların, hayvanların ormanlarını elinden aldığını şey yapmıştık ve orada empati kurmuştuk. Şu şekilde hayvanların yerine kendimizi koymuştuk.*

ÖC3: *O bir dilek diliyordu, her şeyin altın olmasını. Zengin bir kraldı sanırım. Her şeyin altın olmasını istiyordu. ("Altın Parmak" isimli hikâye kitabından bahsetmektedir.) Ama kendisi ya da kızına dokununca her şey altın oluyordu ve her şey altın olunca mutlu olacağını zannediyordu... çok sevmiştim.*

Öğrenciler kendi derslerinde karşılaştıkları hikâye kitaplarından yola çıkarak beğendikleri kitapları bu derste kullanılmak üzere önermektedir. Bu kitaplar üzerine düşündüklerini, hayal kurduklarını, devamını merak ettiklerini, anlatılan konuları beğendiklerini dile getirmektedirler. Öğrencilerin görüşlerinden yola çıkarak çeşitli hikâye kitaplarının bu derste uyarıcı olarak kullanılabilmesi söylenebilir.

Bir öğrenci uyarıcı olarak şarkıların kullanılabilmesini dile getirmektedir. Buna ilişkin öğrenci ve araştırmacı arasında geçen diyalog şöyledir:

ÖC3: *Belki mesela bir şarkı... Bir şarkı söyleyerek oradaki anlamamız gereken konuyu gösterebilir kitabı okumadan da.*

Araştırmacı: Bu hoşuna gider mi senin?

ÖC3: *Benim gider... Çünkü ben şarkı söylemeyi de böyle şarkı dinlemeyi seven bir insanım. Şarkıdan bir şey çıkarmayı da severim. Bazı ödevlerimiz zaten öyle oluyor.*

Öğrenci, bu derste uyarıcı olarak hikâye kitapları dışında şarkıların da kullanılabilmesini ve bunun hoşuna gidebileceğini ifade etmektedir. Öğrencinin görüşünden

hareketle çocuklar için felsefe dersinde hikâye kitapları dışında farklı uyarıcıların da kullanılabileceği, bunlardan birinin de şarkı olabileceği söylenebilir.

Bir öğrenci hikâyedeki kahramanının kuklasının sınıfa getirilebileceği, sınıfta uyarıcı olarak kullanılabileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

ÖC1: Bence o şeyin kuklasını getirebilirdi. Hikâyenin kuklasını. Hikâyede geçen kızın, karakterin kuklasını getirebilir... Böyle yaparsa, bence daha eğlenceli olur...

Hikâyelerin kukla ile desteklendiğinde daha eğlenceli olabileceği öğrenci tarafından dile getirilmektedir. Öğrenci görüşünden hareketle uyarıcı olarak seçilen kitaptaki kahramanların kukla ile canlandırılması eğlenceli olabileceği gibi dikkat çekici de olabilir.

Öğrencilerin katılmış oldukları çocuklar için felsefe derslerinde uygulayıcılar bazı hikâyelere ilişkin üç boyutlu maketler hazırlamaktadır. Bir öğrenci bu maketlerin kullanılmasına ilişkin şunları söylemektedir:

ÖC6: Yani yine felsefe yani öğretmen maket getirirse daha iyi oluyor. Zaten getiriyor...

Ugulayıcılar derslerinde kitaba ilişkin üç boyutlu çalışmaların yanında posterler de hazırlamaktadır. Ders öncesinde hazırlanan bu posterler de tıpkı maketler gibi kullanılacak olan uyarıcıyı görsellerle destekler niteliktedir. Genellikle karton üzerine uyarıcıda bulunan bir ana ya da karaktere ilişkin görsellerin bulunduğu söylenebilir. Posterlere ilişkin bazı öğrencilerin görüşleri şöyledir:

ÖC3: Öğretmen bize aslında ilk posterleri getirdiğinde biz şey diyoruz, mesela hikâye anlatırken fotoğraflarını getiriyor. İlk bu fotoğraflardan "Nasıl bir hikâye çıkabilir?" diye bir soru soruyordu. Biz diyorduk ki hani böyle bir hikâye çıkabilir, böyle bir hikâye, böyle bir öykü ya da bunun konusu şöyle bir şey olabilir diyorduk. Bu da benim hoşuma gidiyordu. Çünkü tahmin ediyorduk ilk. Bu konu ne olabilir? Sonra hikâye başladığında bazıları diyordu ki beni tahmin ettiğim gibi oldu, bazıları diyordu ki yakınlaşmıştım, bazıları diyordu ki hiç düşündüğüm gibi olmuyor.

ÖC4: Çok beğeniyorum onları. Resimlerle oynuyoruz biz teneffüste... İlgimi çekiyor.

ÖC5: Öğretmen hatta Dev Memo hikayesinde büyük bir Memo getirmişti ki bizden de büyüktü. Büyük bir Memo getirmişti, yanında küçük küçük tavşanlar vardı... bizim hayal gücümüzü geliştiriyor... ben resimli olmasını ve bizim fikrimizi almasını gayet olumlu buluyorum.

ÖC7: Bence o kartonlar da şu işe yarıyor, orada resim olmadığı için o resimlerde baş kahramanları koyarak bize oradan yarar katmaya çalışıyorlar.

Uygulayıcılar derslerinde uyarıcı olarak genellikle hikâye kitaplarını kullanmaktadır ve bu gözlem sırasında araştırmacı tarafından görülmüştür. Uygulayıcılar o derste okuyacakları hikâyeye ilişkin görsellerin bulunduğu posterleri dersten önce hazırlamaktadır. Araştırmacı bu posterlerin öğrencilerde merak uyandırdığını ve hatırlatıcı nitelikte olduğunu gözlemlemiştir. Görüşmelerde ise öğrencilerden biri okuyacakları hikâyeye ilişkin tahminde bulunmayı keyifli bulduğunu ifade etmektedir. Bir diğeri ise hayal güçlerinin geliştiğini belirtmektedir. Öğrenci görüşlerinden hareketle çocuklar için felsefe derslerinde kullanılacak olan uyarıcıyı desteklemek amacıyla görsel çalışmalar hazırlanabileceği sonucuna varılabilir.

Uyarıcı seçiminde dikkat edilecek noktalar. Öğrenciler bu derste kullanılacak olan uyarıcıların bazı özelliklerine dikkat çekmektedir. Bu noktada kendi derslerinde karşılaştıkları uyarıcıları da göz önünde bulundurarak görüşlerini sunmaktadırlar. Bu doğrultuda öğrencilerin sıralamış oldukları özellikler uyarıcı seçiminde dikkat edilecek noktalar alt teması altında toplanmıştır. Bunlar günlük hayatla ilişkili, yoruma açık, hayal gücüne yönelik, düşündürten, merak uyandıran ve maceralı şeklinde sıralanabilir.

Bir öğrenci çocuklar için felsefe derslerinde kullanılacak olan uyarıcıların günlük hayatla ilişkili olmasını şu şekilde açıklamaktadır:

ÖC5: Normal hayatımızdaki şeyi biraz daha öyküleştiriyorlar yani... Normal hayatımızda da birçok şey düşünüyoruz ve bu gerçekten benim hoşuma gidiyor. Normal hayattaki düşüncelerimizi sadece küçük bir öyküye yansıtıyorlar...

Öğrenci günlük hayatta karşılaştığı ve üzerine düşündüğü konuları çocuklar için felsefe derslerinde kullanılan uyarıcılarda gördüğünü dile getirmektedir. Öğrencinin görüşünden hareketle bu derste tartışılacak olan konuların ve uyarıcıların günlük hayatla ilişkili olmasının önemli olabileceği sonucuna varılabilir.

Uyarıcıların hayal gücünü geliştiren, düşündürten ve yoruma açık olduklarına ilişkin bir öğrenci şunları söylemektedir:

ÖC4: Aslında hikayeler bizim hayal gücümüzü geliştiriyor... Çünkü bu kitaplar bizim düşünmemizi ve içimizde yorum yapmamızı sağlıyor... Ben aslında düşündürten kitapları seviyorum...

Öğrenci derslerinde uyarıcı olarak karşılaştığı hikâye kitaplarından yola çıkarak onların hayal gücünü geliştiren, yoruma açık ve düşündürten kitaplar olduklarını ifade etmektedir. Uyarıcılar düşündürücü olduğuna ilişkin başka bir öğrencinin görüşü ise şöyledir:

ÖC3: Bence bu hikâyeler çocuklar üzerine yazılmıyor. Büyüklerin de okuyabileceği kitaplar oluyor ve hem çocukların bir şey, kafasını karıştırıyor... Bence o kitapların amacı çocukları daha fazla felsefe dersine yöneltmek. Hani daha fazla çocukları düşünür yapmak.

Çocuklar için felsefe derslerinde kullanılan uyarıcıların kafa karışıklığına yol açtığı ve öğrencileri düşünmeye sevk ettiği katılımcı tarafından ifade edilmektedir. Ayrıca düşündürücü olan uyarıcıların üzerine tartışmak için daha uygun olabileceği öğrenci görüşünden hareketle söylenebilir.

İki öğrenci uyarıcı olarak kullanılan kitapları macera içerdikleri ve merak uyandırdıkları için beğendiklerini şu şekilde dile getirmektedir:

ÖC7: Macera türlerinden olduğu için ya da sonraki sayfada ne var acaba dediği için bana güzel geliyor.

ÖC4: Hikâye kitaplarının yarısını okuyabildiğimiz için geri kalan kısımlarını okuyamıyoruz ama okuduğumuz yerlerde çok beğeniyorum çünkü; çok güzeller. Böyle maceralı kitaplar geliyor bazenleri...

Öğrencilerin maceralı ve merak uyandıran kitapları beğendikleri ve bu derste kullanmak istedikleri görülmektedir. Öğrencilerin görüşlerinden hareketle uyarıcı olarak kullanılacak olan hikâyelerin bu özelliklere sahip olmasına dikkat edilmesinin önemli olabileceği söylenebilir.

Etkinlikler. Yapılan görüşmelerde öğrenciler kendi deneyimlerinden yola çıkarak hoşlandıkları ya da bu derste kullanılmasını önerdikleri etkinlikleri belirtmişlerdir. Bu etkinlikler tartışma öncesi ve tartışma sırasında olmak üzere ikiye ayrılarak bu bölümde açıklanmaktadır.

Öğrenciler tartışma öncesinde oyun oynanabileceğini ve “A mı, B mi?” tekniğinin kullanılabileceğini belirtmektedir. Bu derste oyunlara yer vermenin eğlenceli olabileceğine ilişkin bazı öğrencilerin görüşleri şöyledir:

ÖC3: ...hem oyun oynarken daha eğlenceli oluyor hem de bir şeyler öğreniyoruz. Böyle daha eğlenceli oluyor bence ders.

ÖC7: Bence etkinlikler dışında bulmacalar da olabilir. Mesela az önce demiştim bir yere saklayabilirler, sıcak soğuk diyebilirler...

Öğrenciler, bu derslerde oyunlar oynandığında derslerin daha eğlenceli geçebileceğini ifade etmektedir. Bir diğer öğrenci ise oyunlara örnek verirken aynı zamanda bulmacaların da bu sürece dahil edilebileceğini dile getirmektedir. Öğrencilerin görüşlerinden hareketle tartışma öncesinde oyunlara yer vererek öğrencilerin eğlenebilecekleri ve aynı zamanda derse olan ilgilerinin artabileceği sonucuna varılabilir.

Öğrenciler katılmış oldukları derslerin birinde “Nerede Bu Fil?” kitabını uyarıcı olarak kullanmış ve çevre felsefesi üzerine tartışmalar yürütmüştür. Tartışma öncesinde ise “A mı, B mi?” tekniğini kullanarak “Ormanın ortasında bir otelde mi yoksa bir evde mi kalırsın?” sorusuna yanıt vermişlerdir. Bu etkinliğe ilişkin öğrencilerden bazılarının görüşleri şöyledir:

ÖC1: Çünkü bence herkes parmak kaldırmıyor o cevapları verirken ama öğretmen bizi öyle ayırdığı zaman herkes parmak kaldırmış gibi oldu. Çünkü tüm sınıf ayağa kalkarak yer belirdi. Yani bence öğretmen herkesin fikrini öğrenmiş oldu böylece...

ÖC5: Elimizde şeyler vardı kâğıtlar. Minik not kâğıtları. Onlarda isimler yazıyordu. Teker teker çevirdik ve yapıştırdık ve ben gerçekten keyif almıştım. Bu tarz oyunlar aslında hikâyeyi içinde hissettiriyor. Yani ben o hikâyeyi böyle okuyunca etkinliklerle yapımda daha doğrusu şöyle hissediyorum; kendimi kitabın içindeymiş gibi hissediyorum.

ÖC9: Şöyle olsun isterim, Adile öğretmenin yaptığı gibi. Şu tarafa bu tarafa.

Bu teknikte öğrencilere iki seçenek sunulmaktadır. Öğrenciler ise bu seçeneklerden birini tercih ederek neden bunu seçtiklerini ifade etmektedir. Uygulayıcının bu tekniği uygulamış olduğu derse araştırmacı gözlem yapmak amacıyla katılmıştır. Uygulayıcı “Nerede Bu Fil?” adlı hikâye kitabını uyarıcı olarak kullanmaktadır ve öğrencilere bu kitabı okumadan önce kitabın içeriğine ilişkin bir soru yönelmiştir. Bu soru “Ormanın ortasında bir evde mi yoksa bir otelde mi kalırsın?” şeklindedir. Uygulayıcı bu soruyu sorarken “Evde kalırım.” diyenlerin sınıfın bir tarafına, “Otelde kalırım.” diyenlerin ise sınıfın diğer tarafına geçmelerini istemiştir. Gözlem sırasında öğrencilerin etkinliğe katıldığı, cevap vermek için parmak kaldırdığı görülmüştür. Öğrenciler ifadeleriyle kullanılan bu teknikten hoşlandıklarını da dile getirmektedir. Ayrıca öğrencilerden biri derste söz hakkı alıp konuşmadığında bu teknik ile fikrini ifade etme şansı bulduğunu belirtmektedir. Başka bir öğrencinin ise bu tarz etkinliklerle derste kullanılan hikâyeye daha çok odaklandığından bahsettiği görülmektedir. Öğrencilerin görüşlerinden ve araştırmacının gözleminden hareketle “A mı, B mi?” gibi tüm sınıfın katılım sağladığı, sınıf içinde hareket ettiği, dikkatini sorulan soruya odakladıkları

farklı etkinliklerin bu derste kullanılabilceği, böylece öğrencilerin derse ilgilerinin artabileceği sonucuna ulaşılabilir.

Öğrenciler tartışma sırasında hoşlandıkları bazı etkinlik ve teknik örnekleri sunmaktadır. Bunlar beyin fırtınası, drama ve deftere not alma şeklide sıralanabilir. Öğrencilerden biri bu derste beyin fırtınası yapmaktan hoşlandığını şu şekilde dile getirmektedir:

ÖC3: İy hissediyorum. Çünkü düşünür oluyoruz. Beyin fırtınası yapmak da bazen çok iyi oluyor... Aklına gelen oradaki ilk cevabı veriyorduk biz genelde, öyle diyorduk. Mesela her şey demiştik sanırım kitapta vardı. "Her şey nedir?" demiştik, beyin fırtınası yapmıştık... o beyin fırtınası derse bir düşünürlük katıyor. Onu çok seviyorum...

Beyin fırtınası yaparak düşündüğünü belirten öğrenci bundan hoşlandığını da dile getirmektedir. Öğrencinin görüşünden hareketle çocuklar için felsefe derslerinde tartışma sırasında zaman zaman beyin fırtınasına ilişkin etkinliklere yer verilebileceği sonucuna varılabilir.

Bir öğrenci herkesin derste söz hakkı alamadığından söz ederek tartışma sırasında not alınabileceğini belirtmektedir. Buna ilişkin öğrenci ve araştırmacı arasında geçen diyalog şöyledir:

ÖC1: Felsefe dersinde bence önümüzde bir defter olmalı ve kendimize, hoşumuza giden yerleri bence not alıp defterden onu koparıp öğretmene verebilirdik. Yani, ona özel bir defterimiz olabilirdi.

Araştırmacı: Mesela nasıl bir şey yazardın? Biraz daha açar mısın bunu? Öğretmenin sorusuna mı bir yanıt yoksa ders içinde şundan hoşlandım diye bir yanıt mı vermek istersin?

ÖC1: Öğretmenin sorusuna bir yanıt yazardım. Çünkü cevabı ben veremiyorum bazen. Yani herkes cevap veriyor, öğretmen çok fazla süre almasın diye bize şey vermiyor. Bence cevaplarımızı kâğıda yazıp öğretmenimize vermek daha iyi olurdu...

Çocuklar için felsefe dersleri özellikle kalabalık gruplarla yürütüldüğünde zaman konusunda sorun yaşanması ve bu doğrultuda da her öğrenciye konuşması için söz hakkı verilmemesi söz konusu olabilir. Görüşmeye katılan öğrencinin bu noktaya dikkat çektiği görülmektedir. Bunun önüne geçebilmek adına ise öğrencilerin önlerindeki defterlere tartışılan konuya ilişkin düşüncelerini yazabilecekleri öğrenci tarafından ifade edilmektedir. Öğrencinin görüşünden hareketle tartışılan konuya ilişkin daha fazla düşünce almak adına tartışma sırasında deftere not alınmasının uygun olabileceği sonucuna ulaşılabılır.

Öğrenciler tartışma sırasında canlandırma yapılabileceği, bunun da ilgi çekici olabileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

ÖC1: Bence şey yapması daha iyi, canlandırabilir belki. Hikâyede olanın aynısını canlandırabilirdi. Sen işte "İsraf eden" ol, sen "İsraf etmeyen ol." gibi.

ÖC2: ...veya şey yapabiliriz, hikâyeyi canlandırabiliriz...

ÖC5: Elinde hiçbir şey olmasa bile eğer birini Memo yerine koyup birini tavşan yerine koyması benim için gayet mutlu bir şey olur yani...

*ÖC6: Mesela diyelim iki kişi rol alacak felsefeyle alakalı, öyle de güzel olabilirdi...
Drama ve felsefe.*

Öğrenciler tartışma sırasında canlandırmaların yer alabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca öğrenciler uyarıcı olarak kullanılan hikâyenin öğrenciler tarafından canlandırılabilceğini önermektedir. Öğrencilerin görüşlerinden hareketle tartışma sırasında dramaya yer verilebileceği, öğrencilerin canlandırmalar yapabileceği, bunun da öğrenciler adına ilgi çekici olabileceği sonucuna varılabilir.

Fiziksel düzen. Öğrencilerin çocuklar için felsefe derslerine geleneksel oturma düzeni hâlinde katıldıkları araştırmacı tarafından gözlenmiştir. Yapılan görüşmelerde ise öğrenciler dersin yürütüldüğü fiziksel ortama ilişkin önerilerde bulunmuştur. Bu öneriler drama sınıfı, sınıf dışı ve alternatif sıra düzenleri şeklinde sıralanabilir.

Bir öğrenci bu dersin okullarında bulunan drama sınıfında olmasını istediğini dile getirmektedir. Öğrenci ve araştırmacı arasında geçen diyalog şöyledir:

ÖC4: Bu dersi, bizim yukarıda bir tane yer var: Minderler falan var.

Araştırmacı: Drama sınıfı, sanırım.

ÖC4: Evet, drama sınıfında yapmak isterim.

Araştırmacı: Neden?

ÖC4: Çünkü, orada hem normal, rahatça oturabiliriz hem uzanabiliriz yani. Böyle otururken, 40 dakika böyle otururken belim ağrıyor ve bütün dersler öyle oturuyoruz... drama sınıfında kendimi daha iyi hissediyorum.

Öğrencilerin eğitim gördükleri okulda drama sınıfı bulunmaktadır. Bu sınıf öğrencinin de bahsettiği gibi sıraların olmadığı, minderlerden oluşan, geniş bir sınıftır. Öğrenci tüm derslerin sınıflarında ve geleneksel sıra düzeninde yürütüldüğünü, çocuklar için felsefe derslerinin daha rahat bir ortamda yürütülebileceğini belirtmektedir. Bunu ise drama sınıfında kendini daha rahat hissettiğini dile getirerek ifade etmektedir. Öğrencinin görüşünden hareketle bu derste öğrencilerin çember şeklinde oturmasının önemli olabileceğini de göz önünde bulundurarak, çocuklar için felsefe dersinin okullarda bulunan drama sınıfı gibi çemberde olunabilecek sınıflarda yürütülebileceği sonucuna varılabilir.

Öğrencilerden bazıları bu dersin zaman zaman sınıf dışında, okul bahçesinde yürütülebileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

ÖC1: Ama bahçede üçlerden bir sınıf mesela piknik yapmış. Sıraları piknik alanına koymuşlar, orada piknik yapmışlar. Piknik alanını nasıl yapmışlar: Sıraları kare şeklinde koymuşlar, ortasında piknik yapmışlar. Biz de sıraları kare kare koyabilirdik. Ortasında da öğretmen bize şeyler anlatıyor olabilirdi, bir ders boyunca.

ÖC2: Bence bazen dışarıda çıkıp, orada işleyebiliriz. Yani, hep içeride, kapalı bir alanda ders işlemek bazen çok sevmiyorum ve hoşuma gitmiyor.

ÖC6: Aslında memnunum da yani bazen aslında temiz hava alma şeylerimiz de olabiliirdi mesela.

Sınıf ortamında derse katılmanın yanında bazen okul bahçesinde de bu dersin yürütülebileceği öğrenciler tarafından dile getirilmektedir. Öğrencilerden biri açık alanda derse katılmayı daha çok sevdiğini ifade etmektedir. Bir diğer öğrencinin ise genel olarak sınıftaki derslerden memnun olduğundan fakat bazen sınıf dışında, temiz havada da derse katılmanın iyi olabileceğinden bahsettiği görülmektedir. Öğrencilerin görüşlerinden hareketle bazı derslerin sınıf dışında, açık havada yürütülebileceği sonucuna varılabilir.

Öğrencilerden bazıları bu derste alternatif sıra düzenlerinin uygulanabileceğini ifade etmektedir. Bu sıra düzenlerinden çember şeklinde oturmayı örnek olarak vermektedirler. Buna ilişkin bazı öğrenci görüşleri şöyledir:

ÖC2: Bence yani, sürekli bir şey olduğundan şöyle: Ben mesela, en dip, köşede oturuyorum. En sol, en arka. Yani, çok bir şey de göremiyorum. Görüyorum yine de ama bence yerde olabilir. Ne bileyim, çember şeklinde olur.

ÖC3: Bence felsefe dersinde çember olabilir...

ÖC7: Mesela bazen bir şey izlediğimizde birisinden dolayı göremeyiz ya da parmak kaldırdığımızda birisi yüzünden öğretmen görmez... O yüzden sıraları değiştiriyorlar. Bence böyle yapmakta da iyi ediyorlar...

Uygulayıcının öğrencileri, öğrencilerin de birbirlerini ve uygulayıcıyı görebilmesinin önemli olduğu katılımcılar tarafından ifade edilmektedir. Öğrencilerden birinin ise geleneksel sıra düzeninde görmekte sorun yaşadığını belirttiği görülmektedir. Ayrıca dersin yürütüldüğü sınıfın geleneksel sıra düzeninde olduğu belirtilmişti. Bu düzende sınıfın arka sıralarında oturan öğrencilerin derse ilgi göstermediğini, katılmadıklarını gözlemlemiştir. Katılımcıların görüşlerinden ve araştırmacının gözleminden hareketle öğrencilerin birbirlerini görebilecek şekilde oturmalarının önemli olduğu, bu şekilde oturmaya örnek olarak da fiziksel ortamın çember şeklinde düzenlenebileceği söylenebilir.

Katkılar. Yapılan görüşmelerde öğrenciler katılmış oldukları Çocuklar için felsefe derslerinin onlara katkılarından söz etmektedir. Bu katılar günlük yaşama katkı ve diğer derslere katkı olmak üzere iki alt tema altında sunulmaktadır.

Günlük yaşama katkı. Öğrenciler çocuklar için felsefe derslerinin onların günlük hayatlarına katkı sunduğunu belirtmişlerdir. Bu katılar kendine güven, farklı düşünme, yeni kelimeler öğrenme, kitap okuma isteği, yorumlama ve hayal gücü olarak sıralanabilir.

Öğrencilerden biri çocuklar için felsefe dersleri sayesinde kendine olan güveninin arttığını şu şekilde ifade etmektedir:

ÖC3: Çünkü kendim normalde çok cevap vermezdim felsefede. Sonra herkes kendi cevabını versin deyince kendi cevabımı verince, bunun da iyi bir şey olduğunu fark edince, kendime güvenim daha fazla arttı.

Öğrencinin bu derslere katılmadan önce fikrini ifade etme konusunda çekindiği, ardında derslerde fikirlerin rahatça ifade edildiğini fark ettiğinde kendine güveninin arttığı görülmektedir. Öğrencinin görüşünden hareketle bu derste özgürce düşüncelerin belirtilmesinin özgüveni arttırdığı sonucuna varılabilir.

Bir öğrenci günlük yaşamından örnek vererek çocuklar için felsefe derslerinin farklı açılardan düşünmesine katkı sağladığını şu şekilde dile getirmektedir:

ÖC3: Evet, mesela onlar bir soru sorduğunda yani bir yemek yaparken, bazen bir şey olmayınca bunu da katabiliriz diyorum yani. Eskiden hiç demezdim. Bu malzeme olmalı derdim ama bazen içine farklı şeyler katınca tadı daha güzel olabiliyor. Farklı düşünürlük katıyor hayatıma benim.

Öğrenci yemek yaparken bazen farklı malzemeleri kullandığını, alternatifleri değerlendirdiğini belirtmektedir. Bunun ise katılmış olduğu dersler sayesinde olduğunu, farklı bakış açılarından bakabildiğini ifade etmektedir.

Öğrencilerden biri bu derste uyarıcı olarak kullanılan hikâye kitapları sayesinde yeni kelimeler öğrendiğini şu şekilde belirtmektedir:

ÖC4: Bence çok güzel bir ders. Çünkü kelime öğreniyoruz, daha bilmediğimiz kelimeleri öğreniyoruz...

Uygulayıcı çocuklar için felsefe derslerinde öğrencilerin karşılaştıkları yeni kelimelerin anlamlarını açıklamaktadır. Öğrenci ise görüşünde bu ders sayesinde yeni kelimeler öğrendiğini ve bunun güzel olduğunu belirtmektedir. Bunun, uyarıcı olarak hikâye kitaplarının kullanılması ile dolaylı olarak ilişkili olabileceği söylenebilir. Öğrencinin görüşünden hareketle uyarıcı olarak kullanılan hikâye kitaplarından yeni kelimelerin öğrenilebileceği söylenebilir.

Üç öğrenci bu ders sayesinde kitap okuma isteğinin arttığını şu şekilde belirtilmektedir:

ÖC1: Bence kitap okuma ve anlama şeyimizi bence çok etkiliyor yani.

ÖC7: Kitap okuma isteği uyandırır. Hem başka maceralar da olabilir. Mesela macera yapmayı sevmiyorsun ama o kitap sana maceralı gelince, öğretmen ona katkı sağladı. Sen de o macera kitapları okuma isteği uyandırır.

ÖC9: Bunda etkisi masal mesela ben normalde az masal okurdum. Felsefe bana çok masal okuttu.

Öğrencilerin katılmış oldukları derslerin birçoğunda uyarıcı olarak hikâye kitabı kullanılmaktadır. Kullanılan bu hikâye kitaplarının öğrencilerin kitaplara olan ilgilerini arttırdığı, kitap okuma isteklerini olumlu yönde etkilediği öğrenciler tarafından ifade edilmektedir. Bir öğrenci ise bu ders sayesinde karşılaştığı ve sevdiği türden olan bir kitabı daha sonra okumak istediğini belirtmektedir. Öğrencilerin görüşlerinden hareketle çocuklar için felsefe derslerinde kullanılan kitapların öğrencilerin okuma alışkanlıklarını olumlu yönde etkileyebileceği söylenebilir.

Bir öğrenci bu dersler sayesinde yorumlama becerisinin ve hayal gücünün geliştiğini şu şekilde dile getirmektedir:

ÖC9: Bence bizi böyle hayal gücümüzü daha geliştiriyor hem de masallar anlatılıyor. Gayet güzel. Ben gayet hoş buluyorum... Yorumlama becerimiz de gelişiyor...

Öğrenci yorumlama becerisini ise şöyle açıklamaktadır:

ÖC9: Yorumlama becerisi okuduğumuz kitaplar, okuduğumuz metinleri eleştirmek, onlarla ilgili düşüncelerimizi aktarmak.

Öğrencinin çocuklar için felsefe derslerinde hayal gücünün geliştiği, yorum yapma yetisinin arttığını ifade ettiği görülmektedir. Öğrencinin yorumlamayı uyarıcıdan hareketle düşünceleri ifade etmek şeklinde tanımladığı söylenebilir. Öğrencinin görüşünden hareketle hayal gücü ve yorumlama becerisinin gelişmesinde bu dersin etkili olabileceği sonucuna varılabilir.

Diğer derslere katkı. Öğrenciler günlük yaşamın yanı sıra diğer derslerinde de çocuklar için felsefe derslerinin katkılarını gördüklerini ifade etmektedir. Bunlar okuduğunu anlama ve hayal etme şeklinde sıralanabilir.

Öğrencilerden biri çocuklar için felsefe dersleri sayesinde okuduğunu anlamada ilerleme kaydettiğini şu şekilde belirtmektedir:

ÖC1: Yani okuduğumuzu anlama. Yani şimdi kitabı okuyorsun ama hiçbir şey anlamıyorsun kitaptan. O kitabı okumuş gibi olmuyorsun. Orada bize kitabı okuyorlar sonra bizim anlamamızı yapıyor, anlamaya çalışıyoruz biz orada. Bunu hep yaptıkça, felsefe dersinde hep bunu yaptıktan sonra bence anlamamız, tekrar tekrar yaptığımız için anlamamız daha çok gelişiyor. Anlayabiliyoruz yani okuduğumuzu.

Öğrencilerin katılım gösterdikleri derslerin çoğunda uyarıcı olarak hikâye kitaplarını kullandıkları daha önce belirtilmişti. Öğrenci ise kullanılan bu hikâye kitaplarını anlamaya çalıştığını ve bu anlama çabasının onu geliştirdiğini ifade etmektedir. Öğrencinin geliştiğini düşündüğü nokta okuduğunu anlama üzerinedir. Öğrencinin görüşünden hareketle çocuklar için felsefe derslerinde hikâye kitaplarının da uyarıcı olarak kullanıldığı düşünüldüğünde,

öğrencilerin okuduğunu anlama konusunda gelişim göstermelerinin mümkün olabileceği söylenebilir. Bu da Türkçe dersi başta olmak üzere birçok derse katkı sağlanabilir.

Bazı öğrenciler bu dersin onların hayal güçlerini geliştirmelerine katkı sağladığını, bunu da diğer derslerde kullanabildiklerini ifade etmektedir. Buna ilişkin iki öğrenci görüşü şöyledir:

ÖC5: İlk başta her şeye çok düz bakıyordum. Yani bir telefonu matematik dersinde hayal edemiyordum. Bu felsefe derslerine girdim. Artık bunları hayal edip şöyle söyleyeyim, bir sınavda süreyle yarışyorsunuz ve bu ne kadar hızlı bir şekilde yaparsanız, ne kadar doğru bir şekilde yaparsanız sizin için en iyisi ve bu benim düşünmemi sağladığı için bu düşünce beni mutlu ediyor. Ben bu telefonun 15 cm olduğunu normalde düşünemiyordum bir matematik problemi çözerken. Ama bu felsefe derslerinde düşünmeye ve hayal gücüne yoğunluk verdiğimiz için ben artık düşünmem geliştirdi diye düşünüyorum.

ÖC9: Diğer derslerimde evet değişiklik oldu. Büşra öğretmenimiz hep hayal edin burada bir şekil var şurada bir şekil var derdi. O hayal etme gücünü bana kazandırdı. Mesela gözümün önüne geldi hemen.

Öğrenciler, çocuklar için felsefe derslerinde hayal güçlerinin geliştiğini ve bunun günlük yaşamda katkılarını gördüklerini ifade etmişlerdi. Bu katkının diğer derslerde de görüldüğü öğrenciler tarafından dile getirilmektedir. Öğrencilerden biri matematik problemlerinde bunun katkısını görürken bir diğeri yine matematik dersinde şekilleri daha rahat hayal edebildiğini belirtmektedir. Öğrencilerin görüşlerinden hareketle bu derste geliştirilen hayal gücünün özellikle diğer derslerdeki soyut konular olmak üzere katkı sunabileceği sonucuna varılabilir.

Hoşlandıkları. Öğrenciler görüşmelerde katıldıkları derslerden yola çıkarak çeşitli sebeplerle çocuklar için felsefenin bazı özelliklerini ön plana çıkarmış, bunlardan hoşlandıklarını belirtmişlerdir. Bunlar dinlemek, düşünceleri kıyaslamak, fikirlere saygı, kafa karışıklığı, özgürlük, düşünceyi ifade etme, düşünceyi değiştirme şeklinde sıralanabilir.

Öğrencilerden biri bu derste kendi düşüncelerini arkadaşlarınıninki ile karşılaştırmaktan hoşlandığını ifade etmektedir. Buna ilişkin öğrenci ve araştırmacı arasında geçen diyalog şöyledir:

ÖC3: Sanırım arkadaşlarımla kendi düşüncelerimi kıyaslamayı çok seviyorum.

Araştırmacı: Nasıl mesela biraz açar mısın?

ÖC3: Mesela onlar bir şey diyor, ben bunu diyorum. Ben bunu niye düşünmüştüm diye kıyaslıyorum. Onlar niye bunu düşündü? İlk ondan sonra kendi içimde düşünüyorum. Neden bunu söylemiş olabilir diye. Hani onu söyledi, ben bunu söyledim. Çok farklı şeyler ama hani kitaptan çıkarıyoruz. Sonra merak edip gidip soruyorum “Neden böyle bir şey dedin?” diye. Anlıyorum da onlar başka bir şey takılıyor, ben başka bir şeye takılıyorum orada.

Öğrenci bu derste kendisinden farklı düşünenlerin olduğunu belirtmektedir. Bu durumlarla karşılaştığında öğrencinin kendine dönüp neden farklı düşündüğünü anlamaya çalıştığını ifade ettiği görülmektedir. Öğrenci aynı zamanda kendisinden farklı düşünenlerin fikirlerinin nedenini de merak ettiğini belirtmektedir. Düşüncelerini kıyasladığı bu süreçten ise hoşlandığını dile getirmektedir. Öğrencilerin hoşlanmış oldukları fikirleri kıyaslama, aynı zamanda eğiticiler tarafından dersin amaçları arasında da sayılmaktadır.

Öğrencilerden ikisi tartışma sürecinde arkadaşlarını dinlemekten hoşlandığını şu şekilde ifade etmektedir:

ÖC1: İşte, cevabını vermek istediğim sorulara cevap vermek hoşuma gidiyor ama cevabını vermek istemediğim, stres olduğum sorulara cevap vermeyip dinlemek, onlar hoşuma gidiyor.

ÖC4: Arkadaşlarımı dinlemeyi seviyorum...

Çocuklar için felsefe dersleri öğrencilerin düşüncelerini paylaştığı ve birbirlerini dinledikleri, ardından birbirlerinin düşüncelerinin üzerine konuştukları bir ders olarak tanımlanabilir. Görüşülen öğrencilerden bazıları ise arkadaşlarının düşüncelerini

dinlemekten hoşlandıklarını ifade etmektedir. Eğitici, uzman ve öğretmenler de dersin amaçları arasında dinleme becerisinden söz etmiştir.

Öğrenciler bu derste farklı fikirlerin ortaya çıkabileceğinden yola çıkarak bu fikirlere saygı duyulması gerektiğini belirtmişlerdir. Buna ilişkin iki öğrencinin görüşü şöyledir:

ÖC1: Çünkü felsefe derslerinde, ne bileyim, insanların fikirleri önemli. Yani, saygılı olmalı. Çünkü çok fazla kavga, olay çıkabilir.

ÖC6: Ama mesela eğer arkadaşımızın sözünü yani kesmeyeceksek öğretmenim, yani bence iyi olur. Çünkü öyle saygısız ve sanki eğer ona "Senin düşüncen çok kötü." dersek yani onun saygısını yitiririz. Yani onun da fikrine saygı duymalıyız yani.

Çocuklar için felsefe derslerinde ifade edilen fikirlerin birbirinden farklı olma ihtimali vardır. Yani bu derste birbirinden farklı birçok fikir sunulabilir. Öğrencilerin buradan hareketle farklı fikirlerin var olabileceğini kabul edip saygı duymanın önemli olabileceğine dikkat çektikleri görülmektedir.

Öğrencilerden biri bu derste düşüncelerin özgürce ifade edildiğini, kendini özgür hissettiğini şu şekilde ifade etmektedir:

ÖC3: Diğer derslerimizde düşünüyoruz ama onlarda genellikle hani bir konu üstünde değil, her zaman onu düz bir şekilde yapıyorsunuz. Bunda hani özgürlük gibi bir şey oluyor. Her zaman konuşabiliyorsun. Kendi, kendi duygunu yansıtıyorsun. Kendi düşünceni söylüyorsun... Felsefe derslerinde özgürlük gibi bir şey oluyor. Her zaman istediğin şeyi söylüyorsun, kendi fikrini söylüyorsun...

Öğrenci, çocuklar için felsefe dersini diğer dersleri ile karşılaştırmakta, bu doğrultuda da çocuklar için felsefe derslerinde düşüncelerini ifade ederken özgür olduğunu belirtmektedir. Ayrıca öğrencinin rahatlıkla konuştuğunu, istediğini ifade ettiğini dile getirdiği görülmektedir. Öğrencinin görüşünden hareketle çocuklar için felsefe derslerinin özgür bir ortamda yürütülmesinin gerekliliği sonucuna varılabilir. Bu derste fikirlerin özgürce ifade edildiği ve bunun güzel olduğuna ilişkin diğer öğrenci görüşleri şöyledir:

ÖC1: ...Fikirlerimizi söylemek. Birisine açılmak bence güzel.

ÖC3: Yani orada daha fazla düşünmek daha insanı rahatlatıyor. Kendi fikrini söylemek bence insanı daha fazla rahatlatıyor.

ÖC4: ...arkadaşlarımı dinlemeyi seviyorum, bir de kendi düşüncelerimi söylemeyi seviyorum... Kendimi anlatabildiğim derslerden, kendimi ifade edebildiğim derslerden daha çok keyif alıyorum genellikle.

ÖC5: Bence fikirlerimizi ortaya koymalı ve bu fikirleri olabildiğince açık bir şekilde söylemek doğrudur. Eğer ben o hikâyeyi sevmeysem ve açıkçası mantıksız bulduysam ben zaten söylüyorum...

Öğrenciler fikirlerin rahatlıkla ifade edildiği bir ortamda kendilerini iyi hissettiklerini belirtmektedir. Çocuklar için felsefe derslerinde ise ortamın bu şekilde olduğunu ve bundan hoşlandıklarını dile getirmektedirler. Bu noktada öğrencilerin uygulayıcıların rolüne işaret ettikleri söylenebilir. Uygulayıcılar öğrenme-öğretme sürecinde öğrencilerin kendilerini rahatça ifade edebilecekleri özgür bir ortam oluşturmalarının önemli olabileceği düşünülebilir.

Öğrencilerden biri çocuklar için felsefe derslerinde fikirlerinin değişebildiğini ve bunun güzel olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

ÖC5: ...bazen diyorum ki çok mantıklı gelmediğinde bunu nasıl değiştirebilirim diye de aslında düşünmüyorum değil... Fikrimin değişmesi ve benim onayladığım fikrin kötü bir şey olduğunu veya iyi bir şey olduğunu anlamak benim hoşuma gidiyor.

Öğrenci katılmış olduğu derslerde düşüncesi üzerine düşünüp zaman zaman bunu değiştirdiğini belirtmektedir. Bu fikir değişikliğinin ise hoşuna gittiğinden söz ettiği görülmektedir. Öğrencinin görüşünden hareketle çocuklar için felsefe derslerinde fikirlerin değişmesinin doğal olduğu, öğrencilerin bundan hoşlandığı sonucuna varılabilir.

Öğrencilerden bazıları çocuklar için felsefe derslerinde kafalarının karıştığından şu şekilde söz etmektedir:

ÖC1: ..."Ormanın içinde otelde kalır mıydın?" Ondan sonra birazcık kafam karışmıştı...

ÖC3: Büyüklerin de okuyabileceği kitaplar oluyor ve hem çocukların kafasını karıştırıyor...

ÖC9: Yani kafam öğretmenin bütün sorduğu soruların, her sorudan beş tane cevap var gibi ama karışmış...

Öğrenciler katılmış oldukları derslerde zaman zaman kafalarının karıştığını belirtmektedir. Ayrıca bir öğrenci derslerde kullanılan uyarıcıların da kafa karıştırdığını dile getirmektedir. Başka bir öğrenci ise derslerde kafasının karıştığını ifade ederken bundan hoşlandığını da belirtmektedir. Buna ilişkin öğrenci ve araştırmacı arasında geçen diyalog şöyledir:

ÖC9: Seçimler yaptık. Kafamız karıştı biraz.

Araştırmacı: Kafanızın karışması güzel mi bu derste?

ÖC9: Evet güzel...

Öğrencilerin görüşlerinden hareketle çocuklar için felsefe derslerinin kafa karıştırdığı ve bunun öğrenciler tarafından iyi karşılandığı sonucuna varılabilir.

Üç öğrenci ise bu dersin onları düşündürdüğünü ve bundan hoşlandıklarını şu şekilde dile getirmektedirler:

ÖC3: ...felsefe dersinin gereksiz olduğunu düşünenler de var. Çünkü "Neden düşünüyorum ki?" Ama bazıları da şunu diyor "Düşünmemizi sağlıyor." Bence bu yüzden daha önem verilmeli. Ben de düşünmemizi sağlamasını seviyorum.

ÖC6: Yine dediğim gibi yani beni düşündürüyor. Yani güzel oluyor bence.

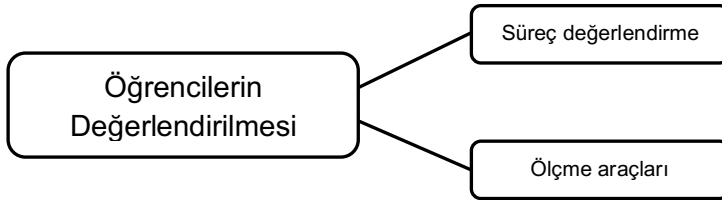
ÖC7: Eğlendirmek dışında düşündürüyor, bizi yoruyor, kafamızı yoruyor.

Öğrencilerin görüşlerinden yola çıkarak çocuklar için felsefe derslerinin öğrencileri düşündürmeye yönelttiği, bu düşünme sürecinin ise öğrenciler tarafından önemli bulunduğu sonucuna varılabilir.

Üçüncü Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

“İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin çocuklar için felsefe dersinin değerlendirme sürecine ilişkin görüşleri nasıldır?” alt araştırma sorusunda öğrencilerin dersin değerlendirme sürecine ilişkin görüşlerine ulaşmak hedeflenmiştir. Bu alt araştırma sorusuna ilişkin öğrenci görüşlerinden yola çıkarak “Öğrencilerin Değerlendirilmesi” ana teması oluşturulmuştur. Bu ana temada iki tane alt tema yer almaktadır. Bunlar süreç değerlendirme ve ölçme araçları şeklinde sıralanabilir. Bu ana tema ve buna ilişkin alt temalar Şekil 15’te sunulmaktadır. Ardından her bir alt tema öğrenci görüşleri ile desteklenerek açıklanmaktadır.

Şekil 15. Üçüncü Alt Araştırma Sorusuna İlişkin Bulgular

Öğrencilerin Değerlendirilmesi. Yapılan görüşmelerde çocuklar için felsefe dersinde değerlendirme sürecinin nasıl yürütülmesi gerektiğine ilişkin öğrencilerin görüşleri alınmıştır. Bu doğrultuda öğrencilerin değerlendirilmesi ana teması oluşturulmuştur. Öğrencilerden gelen görüşler doğrultusunda bu ana tema altında süreç değerlendirme ve ölçme araçları olmak üzere iki alt tema bulunmaktadır.

Süreç değerlendirme. Öğrenciler değerlendirme sürecinde sınavın olmamasına ve katılımın önemli olduğuna vurgu yapmaktadır. Bunlar süreç değerlendirme ile ilgili olduğundan bu alt temada toplanmaktadır. Öğrencilerden birinin bu dersteki katılımın önemli olduğuna ilişkin görüşü şu şekildedir:

ÖC3: Benim mesela derse katılımımdan anlayabilir belki. Mesela sorulara bazı kişiler çok cevap verir bazı kişiler az cevap verir. Bence bundan anlayabilir.

Dersi yürüten uygulayıcının öğrencileri derse katılımından yola çıkarak değerlendirebileceği katılımcı tarafından ifade edilmektedir. Katılımcı, bu noktada tartışma sürecinde sorulan sorulara verilen yanıtların yol gösterici olabileceğini vurgulamaktadır. Katılımcının görüşünden hareketle derse ilişkin değerlendirme yapılırken öğrencilerin derse katılımlarının dikkate alınabileceği; böylece sürece yönelik bir değerlendirme yapılabileceği sonucuna varılabilir.

Çocuklar için felsefe dersinde sınav olmamasına ilişkin bazı öğrenci görüşleri şöyledir:

ÖC3: Bu derste bence sınav ya da test olmaz. Çünkü herkesin kendine ayrı düşüncesi var. Bu konu mesela bir soruda bir testte hani derler ki bu sorunun cevabı nedir? Orada doğru cevap vardır, yanlış cevap vardır. Ama bunda bir doğru cevapla yanlış cevap... Mesela bir şeyi tahmin etmek gibi... Hani şöyle tahmin ediyorsun ama doğrusu olup olmadığını, yani onun doğrusu var ama başka bir konu üzerinde yani mesela bir kitapta bunun, bir sorunun cevabı yok. Herkesin kendi fikri önemli olan.

ÖC5: Ben iyi bulmam çünkü ben bu testi iyi bulmamamın nedeni burada bir yorumlama yapıyoruz. Zaten bu felsefenin doğrusu veya yanlışı yok. Bunu kimse de kontrol edemez. Testin amacı olduğunu ben pek sanmıyorum. Yani saçma gelirdi... Yani illa sınava gerek yok her şeyde her derste...

Öğrencilerin çocuklar için felsefe derslerinde doğru cevap olmadığına, herkesin kendi düşüncesinin önemli ve farklı olduğuna dikkat çektiği görülmektedir. Buradan yola çıkarak uygulayıcıların sınav sonucunda doğru ya da yanlış cevap şeklinde bir puanlama yapamayacaklarını ifade etmektedirler. Bir öğrencinin ise değerlendirme yapmak için mutlaka sınava ihtiyaç duyulmayacağını, her derste sınav yapmak zorunda olunmadığını

belirttiği görülmektedir. Çocuklar için felsefe dersinde sınav olmamasına ilişkin başka öğrencilerin görüşleri şu şekildedir:

ÖC8: Bence çok gerek yok. Çünkü bu da sınav gibi bir şey ama cevap vermiyorsun. Ama rahatım. Çünkü puan yok...

ÖC2: Çünkü, her şeyden sınav oluyor. Sosyal ne bileyim, Din Kültürü, İngilizce. Her konudan sınav oluyoruz. Yani bir de ondan olursa çok ağır gelir...

Öğrencilerden birinin her derste sınav olduklarına dikkat çekerken ötekinin ise sınav olmadığında daha rahat yanıtlar verdiğini ifade ettiği görülmektedir. Değerlendirme sürecinde sınav olmamasına ilişkin eğitici, uzman ve öğretmen görüşleri de bulunmaktaydı. Bu bağlamda öğrencilerin değerlendirilmesi sürecinde eğitici, uzman, öğretmen ve öğrencilerin aynı düşünceye sahip oldukları söylenebilir. Ayrıca öğrencilerin görüşlerinden hareketle bu derste hem öğrencilerin puan kaygısı gütmeden daha rahat yanıtlar verebileceği hem de bu derste net bir doğrunun olmadığı göz önünde bulundurularak, sınav olmamasının uygun olabileceği söylenebilir.

Ölçme araçları. Öğrenciler değerlendirme aşamasında kullanılabilecek çeşitli ölçme araçlarından söz etmektedir. Bunlar hikâye yazma, resim, sözlü soru, öğrencilerin soru yazması ve açık uçlu sorular şeklinde ifade edilebilir. Öğrencilerden biri bu derste resim yaptırılarak ya da hikâye yazdırılarak değerlendirme yapılabileceğini şu şekilde ifade etmektedir:

ÖC5: Öğretmen gelişimimi öğrenip öğrenmediğimi bir resimden de anlayabilir veya yazım stilimden demeyeyim de hani bir defter verseniz önümüze. Bu sınav yerine değil de bir deftere bir hikâye yazmamızı isteseniz... Konuyu verin mesela Memo diye biri olacak, bu büyük biri olacak. Bunla bir hikâye yazın deseniz bu da bizim yorumumuzu, bizim öğrenip öğretmediğimizi gösterir ve öğretmen bunu sınavla öğrenmiyor.

Öğrencinin değerlendirmeyi sınavla yapmak yerine alternatif ölçme araçları sunduğu görülmektedir. Öğrenci derste tartışılan konuya ilişkin bir resim yapılarak ya da hikâye

yazılarak da değerlendirme yapılabileceğini belirtmektedir. Bu noktada ise kendi derslerinde uyarıcı olarak kullandıkları İyi Yürekli Dev Memo isimli hikâye kitabını örnek vermektedir. Öğrencinin görüşünden hareketle değerlendirme sürecinde resim, hikâye yazma, tamamlama gibi ölçme araçlarının kullanılabilmesi sonucuna varılabilir.

Başka bir öğrenci sınav yerine sözel dönütlerle değerlendirme yapılabileceğini şu şekilde belirtmektedir:

ÖC6: Bence olmamalı. Çünkü sözlü olmalı. Çünkü her kişinin ya da çocuğun yani hani söyledikleri şey olabilir, farklı olabilir.

Öğrenci, bu derste farklı fikirlerin olabileceğine dikkat çekerek sözlü sorularla değerlendirme yapılabileceğini belirtmektedir. Başka bir öğrenci ise bu süreçte öğrencilerin soru yazıp bunları cevaplayabileceğinin önemli olabileceğini ifade etmektedir. Bu konuya ilişkin öğrenci ve araştırmacı arasında geçen diyalog şu şekildedir:

ÖC7: Başka bir tane üzerinde düşündüğünüz soruyu yazınız. Soru ve cevap.

Araştırmacı: Soruyu sen yazacaksın, cevabı da sen vereceksin.

ÖC7: Evet.

Öğrencilerin üzerine düşündükleri bir soru yazabilecekleri ve yine kendileri tarafından cevap verebilecekleri, bunun da değerlendirme sürecinde bir araç olarak kullanılabilmesi katılımcı tarafından ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra bu süreçte öğrencilerin onlara sorulan açık uçlu soruları da cevaplayabilecekleri bazı katılımcılar tarafından şu şekilde ifade edilmektedir:

ÖC1: Bunlar, sadece sana özel yani, şöyle deyim bu sınav herkese açık ama sadece senin fikirlerin cevaplıyor. Yani soruyu herkese sorabilirsin ama bu sorunun belli bir cevabı yok yani. Sen cevabını belirliyorsun.

ÖC3: Yani orada mesela onlarda da beceri temelli sorular mı deniyordu hatırlamıyorum ama bir sürü fikir var, onlardan bir tanesini yazmak. Hani onun doğru cevabı olmuyor. Bir sürü cevabı oluyor ama onlardan birkaç tanesini istiyor sizden...Bence öyle

olmalı yani. Çünkü bunun tek bir doğru cevabı olamaz. İnsanlar haklı düşünebilir ya da arkadaşların falan farklı düşünüyorlar. O farklı düşünceleri mesela benim düşüncem doğru onun düşüncesi yanlış diye bence bir şey yok. Hani onun fikri onun fikridir, benim fikrim benim fikrimdir.

Öğrencilerin bu derste farklı fikirler ortaya çıkabileceğini belirterek açık uçlu soruların kullanılmasının daha uygun olabileceğini ifade ettikleri görülmektedir. Herkese aynı soru sorulurken cevapların öznel olabileceği öğrenciler tarafından ifade edilmektedir. Öğrencilerin görüşlerinden hareketle bu derste farklı fikirlerin ortaya çıkabileceğini göz önünde bulundurarak açık uçlu soruların değerlendirme sürecinde kullanılabileceği sonucuna varılabilir.

Bölüm 5

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

“İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının özellikleri nasıldır?” sorusundan yola çıkarak çocuklar için felsefe eğitmeni eğitimcileri, felsefe alanı uzmanları, öğretmenler ve öğrencilerle görüşmeler yapıldığı daha önce belirtilmişti. Bu bölümde görüşmeler ve gözlem sonucunda elde edilen sonuçlara yer verilmektedir. İlk olarak programın bileşenlerine ilişkin eğitici, uzman ve öğretmen görüşlerinden elde edilen sonuçlara sırasıyla yer verilecektir. Ardından öğrenci görüşlerinden ve gözlemden elde edilen sonuçlara yer verilecektir.

Dersin Amaçlarına İlişkin Sonuçlar

“Çocuklar için felsefe eğitmeni eğitimcilerinin/Felsefe alanı uzmanlarının/Öğretmenlerin görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının amaçları nasıl olmalıdır?” araştırma sorusu ile öğretim programının amaçlarına ilişkin görüşlere ulaşmak hedeflenmiştir. Bu bölümde sırasıyla eğitimciler, uzmanlar ve öğretmenlerin görüşlerine ilişkin sonuçlara yer verilmektedir.

Dersin Amaçlarına İlişkin Eğitimci Eğitici Görüşlerinden Elde Edilen Sonuçlar

“Çocuklar için felsefe eğitmeni eğitimcilerinin görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının amaçları nasıl olmalıdır?” alt araştırma sorusuna ilişkin “Beceri”, “Değer” ve “Felsefi Tutum” olmak üzere üç ana tema bulunmaktadır. Her bir temaya ilişkin sonuçlar başlıklar hâlinde sunulmaktadır.

Beceri. Çocuklar için felsefe eğitmeni eğitimcileri bu dersin amaçlarına ilişkin görüşlerini sunarken bazı becerilerin altını da çizmektedir. Bu beceriler bulgularda da sunulmuş olup eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, özenli düşünme, işbirlikli düşünme ve dil becerileri olarak sıralanmaktadır. Lipman, Sharp ve Oscanyan (1980) çocuklar için felsefe eğitimi programının amacının çocukların düşünme becerilerini geliştirmek olarak ifade etmektedir. Düşünme becerilerini geliştirme noktasında ise eleştirel düşünme, yaratıcı

düşünme ve özenli düşünme alanlarına dikkat çekmektedir. Eğiticilerin amaçlara ilişkin görüşlerine bakıldığında ise Lipman, Sharp ve Oscanyan'ın görüşleri ile örtüştüğü; eğiticilerin farklı olarak işbirlikli düşünmeyi ve dil becerilerini amaçlar arasında saydığı görülmektedir. Öte yandan çocuklar için felsefenin amaçları arasına işbirlikli düşünme ve dil becerini dahil eden görüşler vardır. Toplulukla birlikte kavramlar üzerine düşünme, sorulan soruya yanıt bulmaya çalışma ve tartışmayı nitelikli hâle getirme isteği işbirliği becerilerini destekler. Ayrıca düşünme becerilerindeki gelişim doğrultusunda dil becerileri beslenir. Bu doğrultuda da çocuklar için felsefe, dil becerilerinin gelişimine kattı sağlar (Direk, 2011; aktaran Akkocaoğlu Çayır, 2021; Akkocaoğlu Çayır, 2021;).

Eğiticiler eleştirel düşünmeye ilişkin fikirleri kıyaslama, gerekçelendirme, neden-sonuç ilişkisi kurma, argüman geliştirme, akıl yürütme, karar verme ve sorgulama becerilerinin altını çizmiştir. Onlara göre dersin amaçları arasında eleştirel düşünme ile bu becerilerin kazandırılması da yer almalıdır. Eğiticilerden bazıları öğrenciler kendi düşünceleri ile başkalarının düşüncelerini karşılaştırarak bir sonuca varabileceği gibi kendi düşünceleri üzerine düşünüp karşılaştırma da yapabileceklerini ifade etmiştir. Böylece öğrenciler kendi düşüncelerindeki tutarsızlıkları görebilme şansı bulabileceklerdir. Öğrencilerin düşüncelerini gerekçelendirmesi ve neden-sonuç ilişkisi kurarak açıklamalarının tartışma sürecini destekleyeceği; öğrencilerin neyi neden düşündüklerini fark etmelerini sağlayacağı bazı eğiticiler tarafından belirtilmiştir. Ayrıca bu temellendirmenin karar verme sürecine de etki edebileceği bir eğitici tarafından dile getirilmiştir. Dirican'a (2017) göre ise öğrencilere seçme şansı tanıyan, karar vermelerine müsaade eden eğitim, çocuklar için felsefe eğitimidir. Bazı eğiticiler ise bu derste düşünmenin, sorgulamanın yanı sıra argüman geliştirme ve akıl yürütmenin önemine dikkat çekmiştir. Cassidy ve Christie'e (2013) göre ise çocuklar için felsefe düşünme, sorgulama ve soru sorma becerilerinin gelişimine destek olur. Eğiticilerin görüşlerinden hareketle çocuklar için felsefe dersinde bahsedilen becerilerin amaçlara dahil edilebileceği ve geliştirilmesinin amaçlanmasının uygun olabileceği sonucuna varılabilir.

Özkan'a (2020) göre çocuklar için felsefe öğrencilerin birlikte düşünmelerine, iş birliği içinde hareket etmelerine olanak sağlar. Eğiticiler işbirlikli düşünmeyle bu dersin topluluk bilinci ile, diyalog hâlinde ve tartışma kültürünü destekler nitelikte olması gerektiğini kastetmektedir. Çocuklar için felsefenin normal bir sohbet ya da tartışma ortamından ayrılması gerektiği düşünüldüğünde tartışma sürecinin diyalog hâlinde gerçekleşmesinin, öğrencilerin bu süreçte topluluk bilinci ile hareket etmesinin önemli olduğu sonucuna varılabilir.

Eğiticilerin sunmuş oldukları amaçlar arasında dil becerileri de yer almaktadır. Bu becerilerden biri olan kendini ifade etmenin dersin amaçları arasında yer alması eğiticiler tarafından ifade edilmiştir. Direk, (2018) çocuklar için felsefenin amaçları arasında çocukların okudukları ile ilgili yazması ve konuşmasına yer vermiştir. Ayrıca eğiticiler öğrencilerin düşüncelerini özgürce ifade ettikleri bir ders hedeflemiştir. Dersin özellikle tartışma süreci düşünüldüğünde öğrencilerin kavramlar üzerine düşünürken aynı zamanda fikirlerini açıkça ifade etmelerinin önemli olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra bireylerin toplumda kendi düşüncelerini net ve anlaşılır bir şekilde ifade edebilmeleri gerekmektedir. Tüm bunlar doğrultusunda çocuklar için felsefe dersinin bir amacının da kendini ifade etme becerisini geliştirmek olduğu sonucuna varılabilir.

Değer. Farklılıklara saygı duyma, etik meselelerde sorumluluk alma, empati kurabilme çocuklar için felsefenin amaçları arasındadır (Boyras, 2019). Eğiticiler ise dersin amaçlarını ifade ederken sorumluluk, öz güven ve duyarlı olmaktan da söz etmişlerdir. Eğiticiler sorumluluk derken öğrencilerin hem derste hem de günlük yaşamında vereceği kararların sorumluklarını almayı kastetmektedir. Çocuklar için felsefe derslerinde öğrencilerin kavramlar üzerine düşünürken zaman zaman karar vermeleri gerektiği düşünüldüğünde, verecekleri kararların getireceği sorumlulukların da göz önünde bulundurulmasının önemli olduğu sonucuna varılabilir. Çocuklar için felsefe derslerinde öğrencilerin kendilerine ve söylediklerine güvenmelerinin bir diğer amaç olması gerektiği bazı eğiticiler tarafından belirtilmektedir. Tepe (2013) ise çocuklar için felsefenin

öğrencilerin öz güvenlerinin gelişimine katkı sunduğunu belirtmektedir. Düşüncelerine güvenen ve arkasında duran, fikrini söylemekten çekinmeyen bireylere toplumda da ihtiyaç duyulduğu görülmektedir. Bu derste öğrencilerin öz güvenlerinin geliştirilebilmesinin hedeflenmesiyle, ilk olarak bu derste ardından da toplumda daha fazla söz sahibi olabilecekleri sonucuna varılabilir.

Felsefi tutum. Felsefi tutumun bireylerin kendilerini gerçekleştirmeleri, tanımaları ve bilmeleri ile ilişkili olduğu daha önce belirtilmişti. Dirican (2017) felsefenin bilgiler ve değerleri birbirine bağladığını ifade eder. Felsefi tutum, bireylerin kendilerine dönerek iyi ve kötü yanlarını fark etmesi, kendi benliğini oluşturmasıdır. Eğiticiler ise bu dersin amaçları arasında öğrencilerin kendilerini tanımalarının yer alabileceğini ifade etmişlerdir. Öğrencilerin kendilerini tanıyarak kendi istekleri ve toplumun beklentileri arasında denge kurabilmeleri, bu doğrultuda kararlar verebilmeleri gerektiği söylenebilir.

Dersin Amaçlarına İlişkin Uzman Görüşlerinden Elde Edilen Sonuçlar

“Felsefe alanı uzmanlarının görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının amaçları nasıl olmalıdır?” alt araştırma sorusuna ilişkin “Beceri”, “Değer” ve “Felsefi Tutum” olmak üzere üç ana tema bulunmaktadır. Her bir temaya ilişkin sonuçlar başlıklar hâlinde sunulmaktadır.

Beceri. Felsefe alanı uzmanları dersin amaçları arasında yer alması gereken bazı becerilerden söz etmiştir. Bu beceriler bulgular kısmında sunulmuş olup eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, özenli düşünme, işbirlikli düşünme ve dil becerileri olarak sıralanmaktadır.

Uzmanlar eleştirel düşünmeyi işaret eden neden-sonuç ilişkisi kurma, soru sorma, sorgulama, yorumlama, bütün parça ilişkisi kurma ve düşünceyi yeniden düzenleme becerilerinin altını çizmiştir. Uzmanlardan biri bu derste neden-sonuç ilişkisi kurmanın ve bütünlüklü düşünmenin dersin amaçları arasında yer alması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre felsefi bir etkinliği günlük sohbetten ayıran en temel özellik sistemli olmasıdır ve bunun

da neden-sonuç ilişkisi kurarak, bütünlüklü bakış ile gerçekleşebileceğini belirtmiştir. Başka bir uzman ise öğrencilere felsefi deneyimi yaşatmak adına soru sorma ve yorumlama becerilerinin desteklenmesi gerektiğini dile getirmiştir. Bazı uzmanlar ise sorgulama becerisine dikkat çekmiştir. Onlara göre öğrenciler tarafından ezbere kabul edilen konular üzerine düşünmenin, sorgulamanın önemi büyüktür. Tüm bunlardan hareketle eleştirel düşünmeye ilişkin belirtilen bu becerilerin dersin amaçları arasında yer alabileceği sonucuna varılabilir.

Uzmanlar dersin amaçları arasında yaratıcı düşünmenin de yer alması gerektiğini ifade etmiştir. Esnek düşünme, hayal gücü ve farklı bakış açıları sunma becerileri ile yaratıcı düşünmeye işaret etmişlerdir. Çocuklar için felsefe derslerinin öğrencilerin yaratıcılıklarını ve hayal güçlerini geliştirmede etkili olabileceği bir uzman tarafından ifade edilmiştir. Ona göre bu derste desteklenen yaratıcı düşünme ile öğrencilerin diğer derslere bakış açısı değişecektir. Cassidy ve Christie'e (2013) göre ise çocuklar için felsefe öğrencilere farklı bakış açıları sunma becerisi kazandırmaktadır. Uzmanlardan biri kendi deneyimlerinden yola çıkarak öğrencilerin fikir değiştirdiklerini, bunun olağan olduğunu belirterek esnek düşünmeyi işaret etmiştir. Uzmanın görüşlerinden hareketle bu derste yaratıcı düşünmenin çeşitli becerilerle desteklenmesi ile öğrencilerin diğer derslere karşı bakışını değiştirebileceği sonucuna varılabilir. Ayrıca amaçlanan bu beceriler yalnızca bu derste ya da diğer derslerde kullanılmayacağı düşünüldüğünde öğrencilerin yaşamlarına da bu becerileri yansıtabilecekleri söylenebilir. Böylece esnek düşünen, hayal gücü geniş, farklı bakış açılarına sahip bireyler olabilecekleri ifade edilebilir.

Özenli düşünmenin bu derste hedeflenmesi gerektiği bazı uzmanlar tarafından dile getirilmiştir. Lipman, Sharp ve Oscanyan'a (1980) göre çocuklar için felsefenin amacı düşünme becerilerini geliştirmektedir. Bu becerilerin başında eleştirel ve yaratıcı düşünmenin yanında özenli düşünme de gelmektedir. Uzmanlar dinleme, saygı ve fikirleri savunma becerilerinin bu derste amaçlanması gerektiğini belirtmiştir. Uzmanlardan biri günümüzde de yaşanan bir sorun olduğunu ifade ederek dinleme becerisine dikkat

çekmiştir. Ona göre dinleme becerisini kazandırmak için ilk olarak kendi ilişkilerimize bakmak gerekmektedir ve bu dersin dinleme becerisini kazandırmak için önemli bir araç olabileceğini belirtmiştir. Başka bir uzman bu derste özellikle tartışma sırasında farklı fikirlerin ortaya çıkabileceğini ifade ederek saygılı olmanın önemini belirtmiştir. Uzmanların görüşlerinden hareketle tartışma sürecini olumsuz davranış ve düşüncelerden korumak adına özenli düşünmenin amaçlar arasında yer alması gerektiği sonucuna varılabilir. Özenli düşünmeyi destekleyen becerilerle bu sürecin saygı çerçevesinde, hoşgörü ile geçebileceği, bireylerin ihtiyaç duydukları dinleme becerisinin de bu derste kazandırılabilceği söylenebilir.

Uzmanlardan bazıları çocuklar için felsefe derslerinde diyalog hâlinde tartışabilme, tartışma kültürünü bilerek hareket etme gibi kavramlarla topluluk bilincine işaret etmiştir. Bunu da işbirlikli düşünme ile ilişkilendirmişlerdir. Uzmanlar öğrencilerin karşılıklı konuşarak, birbirini anlayarak tartışma sürecini yürütmeleri gerektiğini belirtmişlerdir. Bunun ise yalnızca bu derste tartışma kültürünü destekler nitelikte olmayacağı aynı zamanda toplumsallaşma noktasına önemli bir adım olabileceğini ifade etmişlerdir. Uzmanların çocuklar için felsefede yer alan soruşturma topluluğuna işaret ettikleri görülmektedir. Soruşturma topluluğu ile öğrenciler kendi düşüncelerini ifade ederken aynı zamanda karşı görüşleri dinler, bu görüşler üzerine kendi düşüncelerini düzenleyip yeniden ifade etmekte, birlikte hareket etmektedir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda çocuklar için felsefe derslerinde öğrencilerin bir soruşturma topluluğu oluşturmalarının önemli olabileceği, tartışma kültürünü bilerek diyalog hâlinde görüşlerini ifade etmelerinin dersin niteliğini arttırabileceği sonucuna varılabilir.

Uzmanlardan bazıları dersin amaçları arasında dil becerilerine ilişkili olan bazı becerilerden söz etmiştir. Bunlar kendini ifade etme ve anlama becerisi olarak sıralanabilir. Bazı uzmanlar bu derste yorumlama, soru sorma gibi becerilerin yanında anlama ve kendini ifade etme becerisinin de amaçlanması gerektiğini belirtmiştir. UNESCO (2007) sunmuş olduğu raporda çocuklar için felsefenin amaçları arasında dil, konuşma ve tartışma

becerilerinin gelişimine de yer vermiştir. Bir uzman ise deneyimlerinden yola çıkarak bazı öğrencilerin bu derste kendilerini rahatlıkla ifade ederken bazılarının çekingen davrandıklarını belirtmiştir. Ona göre çekingen öğrencileri bu derste kendilerini ifade etmeye davet etmek oldukça önemlidir. Bu noktada ise öğrencilerin bu derste kendilerini değerli hissettiklerinin etkili olduğu uzman tarafından ifade edilmiştir. Çocuklar için felsefe derslerinde özellikle tartışma sürecinde öğrencilerin kendi düşüncelerini belirtmeleri oldukça önemlidir. Bu noktada uzmanın görüşünden de hareketle kendini ifade etmede güçlük yaşayan öğrencilerin desteklenmesi gerektiği ve böylece tartışma sürecinin daha etkili olabileceği sonucuna varılabilir.

Değer. Uzmanlardan bazıları bu dersin amaçları arasında hoşgörü, sorumluluk, özgürlük, duyarlı olma ve adaletin yer alması gerektiğinden söz etmiştir. Akkocaoğlu Çayır (2015) ise çocuklar için felsefe ile öğrencilerin kendi değer sistemlerini oluşturabileceğine ve ahlaki açıdan gelişimine katkı sağlayabileceğine dikkat çekmektedir. Öğrencilerin farklılıklara karşı duyarlı olmaları, bu konuda farkındalık geliştirmelerinin önemi bazı uzmanlar tarafından dile getirilmiş ve dersin amaçları arasında duyarlı olmanın yer alması gerektiğini belirtmişlerdir. Buradan hareketle öğrencilerin bu ders ile topluma, diğerlerine karşı farkındalık geliştirebileceği sonucuna varılabilir. Başka bir uzman ise bu dersin amaçları ile değerler eğitiminin amaçları arasında ilişki kurmuştur. Bu doğrultuda çocuklar için felsefe dersinde hoşgörülü ve adil olmanın yer alması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre karakterli insan olma önemlidir ve bu yolda hoşgörülü olma, adil olma gibi değerlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu dersin ise karakterli insan olabilme yolunda öğrencileri destekleyebileceği söylenebilir. Kuçuradi (2013) de çocuklar için felsefenin amaçlarını sıralarken öğrencilerin etik bilgisine sahip olarak hareket etmelerine, insan haklarını gözeterek olaylara bakabilmeye yer vermiştir. Başka bir uzman bu ders ile öğrencilerin sorumluluk ve özgürlük gibi edimlerini kazanabileceğini belirtmiştir. Tüm bu görüşlerden hareketle çocuklar için felsefe dersinde sorumluluk, hoşgörü gibi pek çok değer hedeflenebileceği, böylece öğrencilerin birey olma ve toplumla uyumlu yaşama yolunda

desteklenebileceği sonucuna varılabilir. Küçük yaşta kazandırılan bu değerlerin öğrencilerin yaşamlarında olumlu etkiler yaratabileceği, yaşamlarına değer katabileceği söylenebilir.

Felsefi tutum. Uzmanlar şüphe, merak, kendini tanıma ve bilgelik sevgisinin dersin amaçları arasında yer alabileceğini belirtmiştir. Tankut (2013) ise insanların merak duygusu ile doğduğunu ve bu doğrultuda sorular sorduğunu belirtir. Uzmanlardan biri ise öğrencilerin doğuştan merak duygusuna sahip olduğu, bu merakın da çocuklar için felsefe dersleriyle sürdürülebileceğini ifade etmiştir. Aristoteles (2010) bütün insanların bilme isteğiyle doğduğunu belirtir. Ona göre insan merak duygusuyla doğar ve dünyayı sürekli sorgular (aktaran Akkocaoğlu Çayır, 2015). Ayrıca öğrencilerin peşin hükümden kaçınan, olaylara, durumlara ya da düşüncelere temkinli yaklaşan bireyle olmalarının önemine dikkat çeken uzmanlar, öğrencilerin şüpheli olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Akkocaoğlu Çayır (2021) ise çocukların sahip oldukları merak ve sorgulayıcı tavrının desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Merak ve şüphe felsefi tutumla ilişkili olduğu gibi çocuklar için felsefe ile de ilişkilidir. Çocuklar için felsefede merak oldukça önemlidir. Çünkü çocuklar merak ettikleri sürece soru soracak ve bu sorulara yanıt aramaya çalışacaktır. Bu yanıt arama yani soruşturma sürecinde ise şüpheye ihtiyaç duyacak, hem kendi hem de başkalarının düşüncelerine karşı temkinli yaklaşarak bu süreci tamamlamaya çalışacaktır. Buradan hareketle merak ve şüphenin çocuklar için felsefe ile ilişkili olduğu, bu dersin amaçları arasında yer almasının uygun olabileceği söylenebilir. Öğrencilerin kendilerini tanımaları ve bu doğrultuda kararlarını vermelerinin önemli olabileceği bazı uzmanlar tarafından ifade edilmiştir. Başka bir uzman ise felsefenin amaçlarıyla çocuklar için felsefe dersinin amaçlarını ilişkilendirmiştir. Ona göre felsefenin temel amacı bilgelik sevgisidir ve bu dersin amacı da o olmalıdır. Bilgelik sevgisi, bilgiye ulaşmak için çabalamadır (Çilingir, 2012). Ayrıca küçük yaşlarda bilgelik sevgisinin kazandırılmasına dikkat çeken uzman, bu amaç doğrultusunda diğer amaçların belirlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Söz konusu dersin küçük yaş gruplarıyla yürütüleceği düşünüldüğünde felsefenin de amaçları arasında yer alan bilgelik sevgisinin dersin amaçları arasında yer alabileceği sonucuna ulaşılabilir.

Dersin Amaçlarına İlişkin Öğretmen Görüşlerinden Elde Edilen Sonuçlar

“Öğretmenlerin görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının amaçları nasıl olmalıdır?” alt araştırma sorusuna ilişkin “Beceri” ve “Değer” olmak üzere iki ana tema bulunmaktadır. Her bir temaya ilişkin sonuçlar başlıklar hâlinde sunulmaktadır.

Beceri. Öğretmenler dersin amaçları arasında bazı becerilerin yer alması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu beceriler eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, özenli düşünme ve dil becerileri olarak sıralanmakta olup bulgular kısmında açıklanmıştır.

Öğretmenlerden bazıları gerekçelendirme, sorgulama, problem çözme ve yorumlama becerilerinin amaçlar arasında yer alması gerektiğini ifade ederek eleştirel düşünmeye işaret etmişlerdir. Akkocaoğlu Çayır (2015) doktora çalışmasında çocuklar için felsefenin sorgulama, gerekçelendirme, eleştirel ve yaratıcı düşünmeyi geliştirmeyi amaçladığından söz etmiştir. Öğretmenlerden biri bu dersin Türkçe dersinden farklı olduğunu belirterek okuma, anlama becerisinin yanı sıra yorumlama becerisine odaklanılması gerektiğini dile getirmiştir. Başka bir öğretmen tartışma sürecinde öğrencilerin diğer arkadaşlarıyla aynı fikirde olabileceğini fakat bunun sebebini açıklamasının önemli olduğunu belirtmiştir. Öğretmenin burada öğrencilerin düşüncelerini gerekçelendirmeleri gerektiğine dikkat çektiği görülmektedir. Dolayısıyla düşüncelerin gerekçelendirildiği bu dersin günlük bir sohbetten farklı olabileceği söylenebilir. Bir öğretmen ise deneyimlerinden hareketle bu derse katılan öğrencilerin kavramlar ve davranışlar üzerine sorgulamaya başladıklarını ifade etmiştir. Bu bağlamda çocuklar için felsefe dersinin sorgulama becerisini geliştirdiği görülmektedir. Bundan dolayı sorgulamanın dersin amaçları arasında yer alabileceği sonucuna ulaşılabilir. Öğrencilerin günlük yaşamlarında karşılaştıkları problemleri çözerken zorlandıkları başka bir öğretmen tarafından belirtilmiştir. Bu noktada çocuklar için felsefe derslerinin etkili olabileceğini düşünen öğretmen, dersin amaçları arasında problem çözme becerisinin de yer alabileceğini ifade etmiştir. Öğretmenlerin görüşlerinden hareketle dersin amaçları arasında

eleştirel düşünmeye ilişkin belirtilen becerilerin yer alabileceği; böylece bu ders ile öğrencilerin günlük yaşamları olumlu yönde etkilenirken dersin niteliğinin de artabileceği sonucuna varılabilir.

Öğretmenlerin birkaçı dersin amaçlarını sıralarken yaratıcı düşünmeden de söz etmiştir. Koyuncu ve Demircan'ın (2022) okul öncesi öğretmenleriyle yürütmüş olduğu araştırmada, öğretmenler çocuklar için felsefenin öğrencilerin yaratıcı düşüncelerini olumlu yönde etkilediğini belirtmiştir. Okul öncesi öğretmenleri, yaratıcı düşünmeyi farklı bakış açıları sunmak ve düşünce üretme olarak açıklamıştır. Yapılan bu araştırmada ise öğretmenler farklı bakış açıları sunma ve esnek düşünme becerilerinden söz etmektedir. Öğretmenler öğrencilerin farklı bakış açıları sunmalarının önemli olduğunu, bu becerinin gelişmesinin diğer becerilerin gelişiminde etkili olabileceğini ifade etmişlerdir. Ayrıca çok yönlü düşünmenin önemli olduğuna dikkat çeken bir öğretmen, esnek düşünmenin dersin amaçları arasında yer alabileceğini belirtmiştir. Esnek düşünme alternatif düşünme yollarını keşfedebilme, açık fikirli olabilme olarak açıklanabilir. Öğretmen ise öğrencilerin bu derste esnek düşünerek çok yönlü düşüncelerinin desteklenebileceğini, bu doğrultuda öğrencilerin fikirlerini değiştirebileceklerinin olağan olduğunu belirtmiştir.

Öğretmenlerden bir kısmı bu dersin amaçları arasında özenli düşünmenin yer alması gerektiğini bazı becerileri işaret ederek belirtmiştir. Dinleme, saygı ve fikrini savunma öğretmenlerin ifade etmiş oldukları becerilerdir. Öğretmenlerden bazıları çocuklar için felsefe derslerinde öğrencilerin kendi düşüncelerini ifade etmelerinin yanı sıra başka fikirleri dinlemenin de önemli olduğuna dikkat çekmiştir. Çocuklar için felsefe dersinin öğrencilerin birbirlerini anlayarak çeşitli fikirler üzerine düşüncelerini ifade ettikleri bir ders olduğu düşünüldüğünde, dinleme becerisinin önemli olduğu sonucuna varılmaktadır. Çünkü bu derste tartışma süreci diyalog hâlinde ilerlediği ve bu noktada öğrencilerin birbirlerini dinlemeleri gerektiği söylenebilir. Başka bir öğretmen farklı düşüncelere saygı duymanın değerli olduğu ve toplumda eksikliğini hissedildiğini belirtmiştir. Bu derste de farklı düşüncelerin yer aldığı düşünüldüğünde saygının amaçlar arasında yer alabileceği

söylenbilir. Özkan (2020) ise çocuklar için felsefe sayesinde öğrencilerin kendi fikirlerini ifade ettiklerini ve onlara bu fikirleri savunma olanaklarının sunulduğunu belirtirken farklı fikirlere saygı duymanın da altını çizmiştir. Bir başka öğretmen ise öğrencilerin bu derste düşüncelerini özgürce ifade etmelerinin önemli olduğunu ve bu düşüncelerinin arkasında durabilmeleri gerektiğini dile getirmiştir. Fakat öğretmen bu noktada öğrencilerin fikirlerini savunurken neden böyle düşündüklerini açıklamaları gerektiğini vurgulamıştır. Öğretmenlerin görüşlerinden hareketle dersin amaçları arasında özenli düşünme ile ilişkili becerilerin yer alabileceği sonucuna ulaşılabilir. Böylece öğrenciler toplumda eksikliği hissedilen saygı, dinleme gibi becerileri kazanırken aynı zamanda kendi düşüncesinin arkasında durmayı ve bunu gerekçeleriyle açıklayabilmeyi deneyimleme şansı bulabileceği söylenebilir.

Öğretmenlerden bazıları bu derste öğrencilerin kendilerini özgürce ifade etmelerinin amaçlanması gerektiğinden söz etmiştir. Kendini ifade etme becerisi ise dil becerileriyle ilişkilidir. Çocuklar için felsefe derslerinde ise sorulan sorular ya da tartışılan kavramlar üzerine öğrencilerin fikirlerini paylaştığı ve bu derste aktif oldukları bilinmektedir. Bu sürecin etkili olabilmesi adına öğrencilerin kendini ifade etmelerinin önemli olabileceği; düşüncelerini özgürce paylaşma şansı bulan öğrencilerin ise bu ders sayesinde kendini ifade etme becerilerini geliştirilebileceği sonucuna varılabilir.

Değer. Öğretmenlerden biri bu derste hoşgörülü olmanın amaçlar arasında yer alması gerektiğini ifade etmiştir. Çocuklar için felsefe derslerinde özellikle tartışma sürecinde öğrencilerin birbirlerine katılmayacağı durumlar olabilir. Öğretmen bunu göz önünde bulundurarak bu derste öğrencilerin fikirlerini ifade ederken yargılayıcı davranışlardan kaçınmalarının önemli olduğunu belirtmiştir. Tartışma sürecinin olumlu bir dil ile devam etmesi adına öğrencilerin hoşgörülü davranmalarının önemli olabileceği söylenebilir. Ayrıca bu davranışın yalnızca bu derste kalmayıp diğer derslere ve öğrencinin günlük yaşamına yansiyabileceği de düşünülebilir.

Eğitici, uzman ve öğretmenlerin dersin amaçlarına ilişkin görüşlerine bakıldığında ortak amaçlardan söz ettikleri görülmektedir. Eğitici ve uzmanların görüşleri beceri, değer ve felsefi tutum altında toplanırken öğretmenlerin beceri ve değere odaklanan görüşler belirttikleri tespit edilmiştir. Eğitici ve uzmanların becerilere ilişkin eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, özenli düşünme, işbirlikli düşünme ve dil becerine dikkat çektikleri görülmektedir. Öğretmenlerin ise onlardan farklı olarak işbirlikli düşünmeden söz etmedikleri fark edilmiştir. Eğitici, uzman ve öğretmenlerin birbiriyle ilişkili olan değerleri belirttikleri ise görülmektedir. Buradan yola çıkarak bir çocuklar için felsefe dersinin özelliklerini belirlerken eğitim alanının farklı paydaşlarından görüş almanın önemi vurgulanabilir.

Tüm paydaşların görüşlerinden hareketle çocuklar için felsefe dersinin öğretim programı hazırlanırken amaçların beceri, değer ve felsefi tutum olmak üzere üç başlık altında sınıflanabileceği ve açıklanan beceri, değer ve felsefi tutumların bu sınıflama altında işe koşulabileceği söylenebilir. Öğretim programının diğer bileşenleri olan içerik, öğrenme-öğretme süreci ve ölçme ve değerlendirme süreci bu amaçlar doğrultusunda hazırlanabilir.

Dersin İçeriğine İlişkin Sonuçlar

“Çocuklar için felsefe eğitmeni eğitimcilerinin/Felsefe alanı uzmanlarının/Öğretmenlerin görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının içeriği nasıl olmalıdır?” araştırma sorusu ile öğretim programının içeriğine ilişkin görüşlere ulaşmak hedeflenmiştir. Bu bölümde sırasıyla eğitimciler, uzmanlar ve öğretmenlerin görüşlerine ilişkin sonuçlara yer verilmektedir.

Dersin İçeriğine İlişkin Eğitimci Eğitmen Görüşlerinden Elde Edilen Sonuçlar

“Çocuklar için felsefe eğitmeni eğitimcilerinin görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının içeriği nasıl olmalıdır?” alt araştırma sorusuna ilişkin “Felsefe”, “Felsefenin Araştırma Alanları ve İlgili Disiplinler” “Grubun İlgisine Yönelik Konu Önerileri”, “Konu Ağırlığı ve Sıralaması”, “Konu

Seçiminde Dikkat Edilecek Noktalar”, “Uygulayıcının Rolü” olmak üzere altı ana tema bulunmaktadır. Her bir temaya ilişkin sonuçlar başlık hâlinde sunulmaktadır.

Felsefe. Dersin içeriğine dahil edilecek olan konuların neler olabileceğine ilişkin eğitimcilerin görüşleri alınmıştır. Eğitimcilerden biri öğrencilerin bu dersin nasıl yürütüleceğine, rutinlerine ve kurallarına ilişkin bilgilerin aktarılmasının önemli olabileceğini belirtmişlerdir. Çocuklar için felsefe dersinin diğer derslerden farklı yanları olduğu görülmektedir. Örneğin bu derste tek bir doğru cevap yokken diğer derslerde amaç genellikle doğru cevaba ulaşmak olabilmektedir. Farklı bakış açılarının sunulmasının, sorgulama süreçlerinin daha yoğun olmasının ve öğrencilerin daha etkin katılımının bu dersin farklılıkları arasında olduğu söylenebilir. Bu farklılıkların temel sebebinin düşündürücü, tartışmaya açık felsefe soruları olabileceği ifade edilebilir. Eğitici ise derse ilişkin bilgi aktarımı doğrultusunda öğrencilerin dersin rutinlerine daha bağlı olabileceklerini belirtmiştir. Ayrıca dersin ilerleyen haftalarında rutinlerin aksine davranışlar sergilendiğinde eğitici, öğrencilere ilk derse yönelik hatırlatmalar yapabilme şansı bulunduğunu belirtmektedir. Bunun da dersin yürütülme sürecini kolaylaştırdığını ifade etmektedir. Katılımcı görüşü göz önünde bulundurularak dersin ilk haftalarında çocuklar için felsefenin ne olduğuna, nasıl ilerlediğine, öğrencilerden neler beklendiğine yönelik açıklamaların yapılabileceği; hatta bu sürecin çeşitli etkinliklerle desteklenebileceği sonucuna varılabilir. Yine katılımcı görüşlerinden yola çıkarak öğrencilerin ilk kez karşılaşacakları bu derste tartışma, dinleme, konuşma kurallarının belirlenmesi ilerleyen derslerin akışını olumlu yönde etkileyebilir. Öte yandan öğrencilerin çocuklar için felsefe derslerine katılım göstererek bu dersi tanımaları daha işlevsel olabilir. Böylece öğrenciler dersin özelliklerini kendileri keşfedebilme şansı bulabilir.

Felsefenin Araştırma Alanları ve İlişkili Disiplinler. Çocuklar için felsefe derslerinde ele alınacak konular derken bu derste üzerine tartışılacak kavram ya da sorulardan söz edilmektedir. Bu bağlamda eğitimcilerden bazıları bu derste felsefenin temel problemlerine ilişkin her konunun tartışılabilceğini belirtmişlerdir. Fakat bu konular derse taşınırken bazı noktalara dikkat edilmesi gerektiğinin altını çizmişlerdir. Bunlardan biri

tartışılacak olan konunun öğrencilere sunuş biçimidir. Bu noktada tercih edilecek olan uyarıcı ve konuya ilişkin soruların yaş grubunun özellikleri göz önünde bulundurularak hazırlanmasıdır. Bir diğer nokta ise grubun konuları tartışmaya hazır olması ve uygulayıcı ile belirli bir zaman geçirmiş olmalarıdır. Başka bir eğitici ise felsefenin konularını günlük hayattan alıyor olması gibi çocuklar için felsefe dersinde de konuların öğrencilerin günlük yaşamlarından alınabileceği; bundan dolayı da onların yaşamında yeri olan her konunun tartışılabilirliğini belirtmiştir. Çocuklar için felsefe dersinin yürütüleceği grubun yaş aralığı 9 ile 10 arasında değişmektedir. Bu yaş grubunun özellikle günümüzde pek çok konuya ilişkin fikri bulunmaktadır. Bu fikirlere çevrelerinden, izlediklerinden ya da duyduklarından edinebildikleri gibi deneyimleyerek de ulaşabilmektedirler. Sonuç olarak öğrencilerin yaşamlarında felsefede bulunan pek çok konu yer etmektedir. Dolayısıyla yaşamdan kopuk olmadığı görüldüğüne göre felsefenin araştırma alanları ve ilişkili disiplinlerinin de bu dersin içeriğine dahil edilebileceği sonucuna varılabilir. Öte yandan bazı eğiticiler ise felsefenin araştırma alanlarından olan din, cinsellik ve siyasete ilişkin tartışmaların bu derste taşınmasının uygun olmadığını belirtmişlerdir. Bu konuya tabu konulardan söz edilirken değinilmektedir.

Eğiticiler varlık, bilgi, değer ve mantık konularının dersin içeriğine dahil edilebileceği; bu konulara ilişkin tartışmaların bu derste gerçekleştirilebileceğini belirtmişlerdir. Eğiticiler bu alanlara ilişkin örnek konu ya da soru örnekleri sunmuşlardır. Bu örneklerde bulgularda yer verilmişti. Eğiticiler çocuklar için felsefe dersinde tartışılacak olan konuları belirlerken bazı hususları göz önünde bulundurmaktadır. Bunlar öğrencilerin hoşlandıkları, yaşamlarında yer eden ve ihtiyaç duydukları konulardır. Çocuklar için felsefe dersinin öğrenciler için daha anlamlı olması ve üzerine daha fazla fikir üretilmesi adına onların bildikleri, deneyimledikleri ya da tanıklık ettikleri konuların yer alması önemli olabilir. Herhangi bir fikre sahip olmadıkları bir konu üzerine düşünmeleri ve konuşmaları güç olabilir. Ayrıca bu dersin öğrenciler adına daha keyifli geçmesi için konuşmaktan hoşlandıkları konuların içeriğe dahil edilmesi önemli olabilir. Bunlara ek olarak söz konusu

yaş grubunu belli konular üzerine tartışmaya, fikrini ifade etmeye ya da dinlemeye ihtiyaç duymaktadır. Bu dersin de bu konuda iyi bir araç olabileceği düşünülebilir.

Eğiticiler dersin amaçlarından söz ederken özellikle beceri ve değerleri vurgulamış; dersin amaçları arasında felsefe disiplinine yönelik bir bilgi bütününe ya da herhangi bir felsefe konusunun öğretilmesi gerekliliğinden söz etmemiştir. Bazı eğiticiler ise bu derste tartışılacak olan konuların öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerini geliştirme noktasında yalnızca araç olduklarını, bundan dolayı da hangi konunun tartışıldığının önemli olmadığını belirtmiştir. Bu doğrultuda da hazırlanan öğretim programının yalnızca çerçevesinin belli olmasının gerektiğini, tartışılacak konuların, kullanılacak etkinliklerin uygulayıcılar tarafından belirlenmesi ve hazırlanmasının uygun olacağını ifade etmiştir. Buradan hareketle hazırlanacak olan programda amaçların yer alması, programa ilişkin bileşenlerin çerçevesinin çizilmesinin yeterli olacağı sonucuna varılabilir. Dersin işleyişi, tartışılacak olan konular, kullanılacak etkinlikler gibi hususların uygulayıcı tarafından belirlenmesi daha doğru olabilir. Çünkü kendi grubunu tanıyan ve öğrencilerinin ihtiyaçlarını gözeten, hoşlandıkları ve ilgilendikleri konuları bilen bir uygulayıcının hazırlayacağı programın, kendi öğrencileri için daha kapsayıcı olabileceği düşünülebilir.

Bazı eğiticilerin felsefeye ilişkin konuların dersin içeriğine dahil edilebileceğinden söz ettiği görülmektedir. Çocuklar için felsefenin düşünme becerilerine odaklı amaçları düşünüldüğünde, felsefe konularının bilgisini çocuklara sunmanın anlamlı olmayabilir. Bu noktada eğiticilerin konuların bilgisini çocuklara edindirmelerinin ötesinde sözünü ettikleri alanlarda yer alan felsefe sorularının ya da kavramların tartışılmasını, derinlemesine ve farklı açılardan ele alınmasını önemsedikleri düşünülebilir. Varlık, bilgi, değer gibi alanlarda yer alan felsefe soruları öğrencilerin ihtiyacı, deneyimi ve ilgisine göre programda bir öneri olarak yer alabilir.

Grubun İlgisine Yönelik Konu Önerileri. Eğiticilerin bir süredir çocuklar için felsefe atölyeleri yürüttüğü, çeşitli yaş gruplarıyla çalıştığı daha önce belirtilmişti. Deneyimlerinden hareketle eğiticiler söz konusu yaş grubunun ilgisini çekebilecek, hoşlarına gidebilecek ya

da ihtiyaç duyabilecekleri konulardan bahsetmişlerdir. Bu konulara çalışma hayatı, boş zaman, çevre felsefesi gibi pek çok örnek eğitimciler tarafından verilmiştir; bu örnekler bulgular kısmında sunulmuştur. Öğrencilerin bu derste tartışacakları konuların ilgilerini çekmeleri, ihtiyaç duydukları ve konuşmaya hevesle oldukları konular olmaları göz ardı edilmemelidir. Bundan dolayı felsefenin araştırma alanı ya da ilişkili disiplini olmasa bile çeşitli konuların bu derste tartışılmasının öğrenciler açısından ilgi çekici, güdüleyici ve merak uyandırıcı olabileceği sonucuna varılabilir.

Konu Ağırlığı ve Sıralaması. Öğretim programı hazırlanırken içeriğe dahil edilecek konular ya da çerçeve belirlendikten sonra bunların ağırlıkları ve hangi sırada ilerlemesi gerektiği sorusuna yanıt aramak gerekmektedir. Dolayısıyla eğitimciler buna ilişkin sorular yöneltilmiştir. Bu bölümde ilk olarak konu ağırlıklarına ardından konu sıralamasına ilişkin sonuçlar yer almaktadır.

Eğitciler konuların ağırlıkları belirlenirken farklı noktalara dikkat çekmiştir. Bunlar okulun ortak temaları, eşit aralıklarla, 2 ders saati, grubun ihtiyacı ve grubun isteği şeklinde sıralanmaktadır. Bunlara ilişkin sonuçlar sırasıyla aşağıda sunulmaktadır.

Bazı okullarda eğitim öğretim yılı içerisinde yürütülecek olan derslere ilişkin ortak temalar belirlenmektedir. Bu temalar mümkün olduğunca tüm derslerde aynı sırada ve zamanda ilerlemektedir. Eğitimcilerden biri de çocuklar için felsefe derslerinin okullarda belirlenen temalarla doğru orantılı olarak ilerlemesini; diğer derslerde olduğu gibi bu derste de ortak temaya ilişkin konuların tartışılmasını uygun bulmaktadır. Yani bu dersin de tıpkı diğer dersler gibi aynı temayı aynı sürede yürütmesi gerektiğini ifade etmektedir. Böylece öğrencilerin diğer derslerde öğrendiklerini çocuklar için felsefe derslerinde tartışma şansı olarak birbiriyle ilişkilendirebileceği; derslerin birbirini destekleyebileceği eğitici tarafından belirtilmektedir. Aynı eğitici bu derste her hafta farklı bir konunun tartışılmasını uygun bulmadığını, belirli sürelerde değişen temalarla ilgili belirlenen konuların tartışılmasının daha doğru olacağını ifade etmektedir. Bu sürenin de genelde altı hafta olduğunu ve yeterli olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda okulların belirledikleri ortak temalar doğrultusunda

çocuklar için felsefe derslerinin konularını ve sürelerini belirlemenin bazı avantajları olacağı sonucuna varılabilir. Eğitici okulun belirlediği ortak temalar olmadığında dört haftada bir değişen temaları kendisinin belirlediğini ifade etmektedir. Böylece öğrencilerin kendi içlerindeki düşünme süreçlerini dört haftanın sonunda görebilme şansı bulduklarını belirtmektedir.

Bazı eğitimciler tartışma konularının eşit aralıklarla değişmesinin uygun olacağını dile getirmektedir. Böylece bu derste tartışılacak olan kavramların tümü eşit ders saatlerinde ele alınacaktır. Ayrıca bir ders saatinin bir kavrama tartışmak için yeterli olmayacağı da eğitimciler tarafından ifade edilmektedir. Bu noktada bir eğitimci bu derse her hafta iki ders saati ayrılmasının uygun olduğunu ve tartışma konularının iki ders saatinde bir değişebileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda çocuklar için felsefe derslerinin ders programlarında haftada iki ders saati olarak yer alması; konuların ağırlıklarının eşit olması ve iki ders saatinde bir değişiklik göstermesi sonucuna ulaşılabilir.

Tartışılacak konuların ağırlıkları belirlenirken dersin yürütüldüğü grubun istek ve ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması gerektiği bazı eğitimciler tarafından dile getirilmektedir. Eğitimciler grubun tartışmaya ihtiyaç duyacağı konular olabileceği gibi tartışmaya hevesli olacakları konuların da var olabileceğini belirtmektedir. Eğitimcilerden bazıları öğrencilerin sınıfta tartışılan konu üzerine konuşmaya bir sonraki ders de devam etmek istediklerini ya da öğrencilerin bazı konuları tartışmaya ihtiyaç duyduklarını deneyimlerinden hareketle ifade etmektedir. Bu doğrultuda konuların ağırlıklarının belirli bir düzende ilerlemesi söz konusu olmamaktadır. Çünkü bu derse katılacak olan tüm öğrencilerin bireysel farklılıkları, istek ve ihtiyaçları farklı olacaktır. Bu bağlamda daha önce de bahsedildiği gibi süre ve ağırlık noktasında bir çerçeve belli olabilir, ayrıntıları uygulayıcılar tarafından düzenlenebilir. Programı düzenleyecek olanlar konuların ağırlıklarına ilişkin bir zaman dilimi belirtirken aynı zamanda uygulayıcıların bu noktada esnek davranabileceklerini ifade edebilirler. Öte yandan bu derste ele alınan tartışma konularının ya da felsefe sorularının amaçlara ulaşmada bir araç oldukları düşünüldüğünde,

uygulayıcılar amaçlar doğrultusunda konularını belirleyip tartışma konusunun ağırlıklarını sınıfın istek ve ihtiyaçlarına göre düzenleyebilirler.

Konuların sıralanmasına ilişkin bazı eğitimcilerin görüşleri öğretim ilkeleri, ilgi çekici sorular, bireysel farklılıklar, ÇİF ile tanışma ve diğer temalarla paralel olmak üzere dört alt tema altında toplanmıştı. Bu alt temalara ilişkin sonuçlar aşağıda açıklanmaktadır.

Konuların öğretim ilkelerine göre sıralanmasında basitten karmaşığa ilkesinin benimsenebileceği bir eğitici tarafından önerilmiştir. Eğitici bu dersin içeriğine dahil edilen bazı konular üzerine tartışma yürütmenin öğrenciler tarafından daha kolay bulunabileceğini ifade etmiştir. Basit olarak nitelendirilen konular öğrencilerin günlük yaşamda karşılaştıkları ve konuşmaktan çekinmedikleri konular olarak belirtilmiştir. Bu doğrultuda basit konuların ilk haftalarda yer alması, konuların giderek zorlaşmasının uygun olacağı sonucuna varılabilir ve programı düzenleyecek olanlar konuları basitten karmaşığa ilkesine uygun olarak düzenleyebilir.

Bazı eğitimciler konular sıralanırken ilk haftalarda öğrencilerin ilgilerini çekebilecek konulara yer verilmesinin uygun olabileceğini ifade etmiştir. Bu eğitimcilerden biri çocuklar için felsefe derslerinde tartışılan bazı konuların öğrencileri cezbeden ve heyecanlandırıcı konular olduğunu dile getirmiştir. Bu konulara ilk haftalarda yer vermek öğrencilerin derse karşı ilgilerini arttırabileceğini, böylece sonraki derslere de hevesle gelebileceğini göstermektedir. Başka bir eğitici ise deneyimlerinden hareketle ilk hafta merak üzerine tartışmalar yürütülebileceğini önermiştir. Tüm bunlardan yola çıkarak öğrencilerin derse karşı olumlu düşüncelere sahip olmaları, sonraki derslere hevesle gelebilmeli için programı düzenleyecek olanların ilk haftalarda öğrencilerin ilgilerini çeken konulara yer vermesinin uygun olabileceği söylenebilir.

Felsefe ana teması altında da belirtildiği gibi bazı eğitimciler bu dersin nasıl yürütüleceğinin, kurallarının ve rutinlerinin neler olduğunun, bu derste birlikte tartışmanın nasıl olduğunun aktarılması üzerine durmuşlardı. Konular sıralanırken ise cezbedici konuların yanı sıra bu konunun ilk haftalarda yer alması gerektiğini belirtmişlerdir. Böylece

öğrenciler ilk kez karşılaşacakları bu dersin özelliklerini ilk haftada görme şansı bulabilir. Bu da sonraki derslerin işleyişini olumlu yönde etkileyebilir.

Konular sıralanırken öğrencilerden gelen geribildirimlerin ve öğrencilerin günlük yaşamındaki gelişmelerin de göz önünde bulundurulması gerektiği bazı eğitimciler tarafından ifade edilmiştir. Öğrencilerin konu ağırlıklarına ilişkin sonuçlarda bahsedildiği gibi bazı konular üzerine daha fazla tartışmak isteyebilecekleri belirtilmiştir. Aynı durumun konuların sıralanmasında da olabileceğine bazı eğitimciler dikkat çekmiştir. Bu bağlamda öğrencilerin bazı konuları daha önce ya da daha sonra tartışmak isteyebilecekleri sonucuna varılmaktadır. Bunun yanı sıra birtakım eğitimciler öğrencilerin günlük yaşamda karşılaşacakları sorunları çocuklar için felsefe derslerinde tartışmak isteyebileceklerini ifade etmiştir. Bu noktada ise eğitimcilerin yeniden grubun özelliklerine değindiği görülmektedir. Tüm bunlardan yola çıkarak bu dersin konularının sıralanmasına ilişkin belirli bir düzenin oluşturulmasının ve herkesten buna uyulmasını beklemenin güç olabileceği söylenebilir. Çerçevesi belli bir öğretim programının hazırlanması ise bu sorunu çözebilir. Program yapıcılar öğretim programında konuların sıralanmasına yönelik bir öneri sunabilir. Uygulayıcıların ise bu programı uygularken kendi sınıflarına uygun olabilecek şekilde konuları sıralayabilecekleri, bu konuda esnek davranabilecekleri belirtilebilir.

Konu ağırlıklarına ilişkin sonuçlar açıklanırken bazı okulların ortak temalar belirlediğinden söz edilmişti. Eğitimcilerden bazıları tartışma konularının sıralanmasında tıpkı konu ağırlıklarının belirlenmesi gibi bu ortak temaların izlenebileceğini belirtmiştir. Buradan hareketle konu ağırlıklarının ve konu sıralamasının okulların ortak temaları doğrultusunda değişebileceği sonucuna ulaşılabilir. Böylece konu ağırlığında da açıklandığı gibi öğrenciler diğer derslerde öğrendikleri konular üzerine tartışma şansı bulabilmekte, dersler birbirlerini destekler nitelikte olmaktadır. Her okulun belirlediği tema ve bu temaların sıralanması birbirinden farklı olacağından bu noktada yine çerçevesi belli bir program hazırlanması uygun olabilir. Başka bir eğitimci konular sıralanırken belirli gün ve haftaların da göz önünde bulundurulması gerektiğine dikkat çekmektedir. Okulların belirli gün ve haftaları

önemmediği, bu doğrultuda etkinlikler gerçekleştirdiği görülmektedir. Çocuklar için felsefe derslerinde bu gün ve haftalara ilişkin konuların tartışılmasının farkındalığı arttırabileceği, etkinliklerin çeşitlendirilerek zenginleştirilebileceği sonucuna varılabilir.

Konu Seçiminde Dikkat Edilecek Noktalar. Eğiticiler tartışma konuları seçilirken bazı noktalara dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmişti. Bunlar dikkat çekici, tabu konular ve grubun özellikleri olarak alt temalara ayrılmıştı. Bunlara ilişkin sonuçlar aşağıda sunulmaktadır.

Dersin içeriğine dahil edilecek olan konuların öğrencileri motive eden, heyecanlandırıcı ve merak uyandıran konular olmasının dersin verimliliğini arttıracığı bazı eğiticiler tarafından belirtilmiştir. Başka bir eğitici seçilen konuların yalnızca öğrencileri değil uygulayıcıları da heyecanlandırması gerektiğine dikkat çekmiştir. Tüm bunlardan hareketle derse dahil edilecek olan konular belirlenirken hem uygulayıcıların hem de öğrencilerin özelliklerinin göz önünde bulundurulması gerektiği sonucuna ulaşılabilir. Dersin yürütüleceği grup ve bu dersi yürütecek uygulayıcının farklı özellikleri olabileceği bilindiğine göre, seçilecek olan konuların farklılık gösterebileceği söylenebilir. Bu da programın çerçevesinin belli olması gerektiğine, içeriğin düzenlenmesi noktasında uygulayıcıların esnek davranabileceklerine yeniden vurgu yapmaktadır.

Çocuklar için felsefe dersinde her konunun tartışılabilmesini ifade eden eğiticiler olduğu gibi bazı konuların derse taşınmaması gerektiğini belirten eğiticiler de olmuştur. Bunlar din, siyaset ve cinselliğe ilişkin konulardır. Eğiticiler söz konusu yaş grubunun bu konular üzerine tartışabileceğini fakat aile ve toplumun bu konulara karşı hassas olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca bu dersin Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı olacak bir ders olacağı düşünüldüğünde, bu konularla ilişkili felsefe sorularının sınıfa taşınmasının güç olabileceği bir eğitici tarafından dile getirilmiştir. Başka bir eğitici zorlayıcı ve tabu olarak nitelendirdiği bu konuların tartışılması için bazı ön koşullara ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Bunları uygulayıcının grubu tanıması ve güven duygusunun oluşması, uygulayıcı ve idare arasında ilişkilerin olgunlaşması şeklinde sıralamaktadır. Tüm bunlardan hareketle siyaset, din,

cinsellik gibi hem toplum hem de aile tarafından tabu kabul edilen konuların bu dersin içeriğine dahil edilmesi noktasında hassas davranılması gerektiği sonucuna varılabilir. Öte yandan bahsi geçen konular söz konusu yaş grubu tarafından tartışılmayacak, uzak ya da bilmedikleri konular olmayabilir. Haynes ve Murriss (2009) de tabu olarak kabul görülen konulara öğrencilerin tanıklık ettiklerini belirtmiştir. Bu konulara ilişkin soruların çocuklar için felsefe aracılığıyla öğrencilere farklı şekillerde yöneltilebileceğini, konular üzerine tartışmalar yürütülebileceğini ifade etmiştir. Fakat bu konulara karşı toplumun geliştirmiş olduğu bazı yargılar olduğu da göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda tabu olarak nitelendirilen bu konuların tartışılmasına uygulayıcıların karar vermesinin daha uygun olabileceği söylenebilir.

Çocuklar için felsefe derslerinde tartışılacak olan konular seçilirken bu dersin yürütüleceği grupların özelliklerinin göz önünde bulundurulması gerektiği bazı eğitimciler tarafından dile getirilmektedir. Bunlar grubun ihtiyaçları, tartışmak istedikleri konular ve uygulayıcının ilgi alanı olarak sıralanmaktadır. Eğitimcilerden bazıları uygulayıcıların dersi yürütmüş oldukları grubun ihtiyaç ve isteklerini gözetererek konularını seçmelerinin önemli olduğunu ifade etmiştir. Buna ek olarak derse katılım gösterecek olan grupların yaşantılarının da konu seçiminde etkili olacağını dile getirmişlerdir. Öğrencilerin yaşamlarında olan konuların derse dahil edilmesi gerektiği üzerinde duran eğitimciler, bu yaşantıların her şehre ve hatta her sokağa göre değişiklik göstereceğine dikkat çekmişlerdir. Bu bağlamda öğretim programında derse dahil edilecek konuların yer alması, konuların öğrencilerin yaşamlarından olmama ihtimalini doğurmaktadır. Buradan hareketle daha önce de bahsedildiği gibi çerçevesi belli bir programla hareket edilmesi buna çözüm olabilir. Program yapıcılar öğretim programında amaçları belirtirken bu amaçlara ulaştırabilecek konulardan da söz edebilirler. Uygulayıcılara ise derslerinde bu konulara ekleme ya da konulardan bazılarını derse dahil etmeme şansı tanınabilir. Uygulayıcılar bu noktada gruplarının tartışmak istedikleri ya da ihtiyaç duydukları konuları da derse dahil edebilirler. Eğitimcilerden biri uygulayıcıların ilgi alanında olan konular üzerine tartışmalarının önemli

olabileceğinden de söz etmiştir. Bunu da uygulayıcıların bilmedikleri, daha önce üzerine düşünmedikleri bir konu hakkında tartışma yürütmelerinin güç olabileceği ile açıklamaktadır. Çerçevesi belli bir öğretim programının hazırlanması ile bu sorunun da çözüme ulaştırılabileceği söylenebilir.

Uygulayıcının Rolü. Eğiticiler, uygulayıcıların bu dersin yürütülmesinde önemli role sahip olduklarını vurgulamışlardır. Bu doğrultuda uygulayıcıların felsefe bilgisinin olması, felsefi diyalogu bilmesi ve derste tartışılacak olan konulara hâkim olması gerektiğini belirtmişlerdir. Eğiticiler, uygulayıcıların özellikle felsefenin temel problemlere ilişkin bilgi sahibi olması ve bir tartışmanın felsefi niteliğe sahip olması için gereken nitelikleri biliyor olmasının önemi üzerine durmuşlardır. Çocuklar için felsefe, filozoflarının görüşlerinin aktarıldığı bir ders olmamakla birlikte felsefe bilgisinde yararlanmaktadır (Direk, 2006). Bu derste felsefenin temel problemleri üzerine de tartışmalar yürütüleceği düşünüldüğünde, uygulayıcıların felsefeye ilişkin bilgiye sahip olup o doğrultuda sorular soruyor olmasının dersin niteliğini arttıracığı söylenebilir. Ayrıca çocuklar için felsefe derslerindeki tartışmanın günlük hayattaki bir sohbetten farklı olması gerektiğine göre, uygulayıcıların felsefi diyalogun gerekliliklerini biliyor olmasının önemi artmaktadır. Lone (2013) felsefi duyarlılığa sahip olan uygulayıcıların, öğrencilerin yaratıcı düşünme, akıl yürütme, analitik düşünme gibi becerilerini desteklemede önemli olduğunu belirtmektedir. Bunlara ek olarak uygulayıcıların derste tartışılacak olan konular üzerine daha önce düşünmüş olması ve konulara hâkim olması gerektiğinin eğiticiler tarafından ifade edildiği belirtilmişti. Uygulayıcıların tartışılacak konulara ilişkin ilgili kaynakları okuyor, takip ediyor, konunun geçmişini biliyor olması gerektiği belirtilmektedir. Tüm bunlardan yola çıkarak uygulayıcıların felsefe ve felsefi diyalogu biliyor olması, konular üzerine düşünmüş ve çalışmış olmasının oldukça önemli olduğu sonucuna varılabilir. Bu doğrultuda da dersin daha nitelikli bir hâle gelmesi için uygulayıcıların eğitim almaları ve süreç içerisinde de kendilerini geliştirmeye devam etmelerinin önemli olduğu söylenebilir.

Dersin İçeriğine İlişkin Uzman Görüşlerinden Elde Edilen Sonuçlar

“Felsefe alanı uzmanlarının görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının içeriği nasıl olmalıdır?” alt araştırma sorusuna ilişkin “Felsefe”, “Felsefenin Araştırma Alanları ve İlişkili Disiplinler” “Grubun İlgisine Yönelik Konu Önerileri”, “Konu Ağırlığı ve Sıralaması” ve “Konu Seçiminde Dikkat Edilecek Noktalar” olmak üzere beş ana tema bulunmaktadır. Her bir temaya ilişkin sonuçlar başlık hâlinde sunulmaktadır.

Felsefe. Uzmanlardan biri çocuklar için felsefe derslerinde felsefenin tanımına ve felsefenin pratik yönüne değinilmesi gerektiğinden söz etmiştir. Bir başka uzman ise felsefenin ve felsefi düşünmenin ne olduğundan bahsedilmesinin önemli olacağını belirtmiştir. Uzmanlara göre öğrenciler felsefe ve felsefi düşünme ile ilgili bir şey bilmeden direkt olarak tartışma yapmaları mümkün değildir. Çocuklar için felsefenin bir ders olacağı düşünüldüğünde ise ilk üniteye felsefenin tanımına ve felsefi düşünmeye ilişkin bilgiler verildikten sonra tartışma etkinliklerine başlanmasının uygun olabileceği uzman tarafından dile getirilmiştir. İlk derslerde felsefeye ilişkin bazı farkındalıkların kazandırılmasına yönelik bir eğitici görüşü de bulunmaktaydı ve ilgili bölümde buna yer verilmişti. Uzmanın ve eğiticinin bu konuda aynı görüşte olduğu görülmektedir. Aynı uzman bu derste tartışılacak olan konuların felsefenin pratik, günlük yaşam ve sorunlarıyla ilgili yönünden faydalanarak oluşturulabileceğini belirtmiştir. Felsefenin günlük yaşamla ve pratik yönüyle ilişkili olan konularının öğrencilerin ilgilerini çektiği uzman tarafından ifade edilmiştir. Bu bağlamda çocuklar için felsefe derslerinde felsefenin pratik yönüyle ilişkili olan konuların dersin içeriğine dahil edilebileceği söylenebilir.

Felsefenin Araştırma Alanları ve İlişkili Disiplinler. Uzmanlar bu derse felsefenin araştırma alanlarına ve ilişkili disiplinlerine yönelik konu ya da soruların dahil edilebileceğini ifade etmiştir. Bu konular varlık, bilgi, değer ve mantık olarak sıralanmaktadır. Uzmanlar bu alanlara ilişkin konu ya da soru örnekleri sunmuşlardır. Bu örneklere bulgularda yer verilmişti. Uzmanlar derste tartışılacak olan konuları belirlerken bazı noktaları göz önünde bulundurmuştur. Bunlardan biri çocuklar için felsefenin öncüsü olan Lipman'ın

çalışmalarıdır. Lipman'ın çalışmalarında mantığa ilişkin tartışmalar yürüttüğü, dolayısıyla bu tartışmaların derse taşınabileceği bir uzman tarafından ifade edilmiştir. Göz önünde bulundurulan bir diğer nokta ise felsefe ve felsefenin pratik yönüdür. Onlara göre felsefenin temel konularından yaş grubuna uygun olanları seçilip bu dersin içeriğine dahil edilebilir. Ayrıca felsefenin pratik yönüne ilişkin tartışmalar ile öğrencilerin dikkatlerinin çekilebileceği uzman tarafından belirtilmiştir. Öğrencilerin katılmış oldukları derslerde ilgilerini çekebilmenin ve bunu sürdürebilmenin önemli bir nokta olabileceği söylenebilir. Bu doğrultuda öğrencilerin üzerine konuşacakları konuların onları heyecanlandıran, dikkatini çeken konular olmasının önemli olduğu düşünülebilir. Uzmanların görüşlerinden hareketle çocuklar için felsefe dersinde felsefenin araştırma alanları ve ilişkili disiplinlerine yönelik konular dersin içeriğine dahil edilebilir; öğrencilerin ilgilerini çekmek adına ise felsefenin pratik yanından yararlanılabilir.

Grubun İlgisine Yönelik Konu Önerileri. Uzmanlar kendi deneyimlerinden hareketle öğrencilerin dikkatini çekebilecek ilgilendikleri konulara örnekler vermiştir. Bu konular felsefenin araştırma alanları ya da ilişkili disiplinleri ile ilgili olmasa da uzmanlara göre söz konusu grubun hoşuna gidebilecek konu örnekleridir. Uzmanlar bu derste hüznün, umut, mutluluk, yaşam ve toplumsal konuların da tartışılabilceğini belirtmiştir. Bu bağlamda çocuklar için felsefe derslerinde öğrencilerin hoşuna gidebilecek, ilgisini çekebilecek ya da ihtiyaç duyabilecekleri konulara yer verilmesinin uygun olabileceği söylenebilir.

Konu Ağırlığı ve Sıralaması. Derste tartışılacak olan konuların belirlenmesinin ardından bu konuların ağırlıkları ve sıralamasının nasıl olması gerektiğine ilişkin uzman görüşlerine ihtiyaç duyulmuştur. Bu bölümde ilk olarak konuların ağırlığına ardından konu sıralamasına yönelik uzman görüşlerine ilişkin sonuçlar yer almaktadır.

Uzmanlar içeriğe dahil edilecek olan konuların ağırlıklarının eşit olabileceği gibi bazı konulara daha fazla zaman ayrılabilceğinden söz etmişlerdir. Bu görüşler eşit aralıklarla,

etik ön planda ve varlık ön planda şeklinde sıralanmaktadır. Bunlara ilişkin sonuçlar sırasıyla aşağıda sunulmaktadır.

Uzmanlardan bazıları ele alınacak olan konulardan hiçbirinin diğerinden daha önemli olmadığını ve hatta iç içe geçmiş konular olduklarını ifade etmiştir. Bundan dolayı da konuların eşit aralıklarla ilerlemesinin uygun olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda program yapımcıların öğretim programını hazırlarken her konuya eşit zaman ayırmaları söz konusudur. Öte yandan bir uzman varlığa ilişkin konuların daha fazla tartışılması gerektiğini belirtmiştir. Uzmana göre varlık felsefesine ilişkin tartışmalar ilk haftalarda yer almalı, diğer tartışmalara geçiş noktasında bir hazırlık niteliği taşıdığı için de bu alana ilişkin tartışmalar daha uzun tutulmalıdır. Bu bağlamda hem ilk haftalarda varlığa ilişkin konuların tartışılacağı hem de bu konuya daha fazla ağırlık verilebileceği uygulayıcılara öneri olarak sunulabilir. Başka bir uzman ise değere ilişkin konulara daha fazla zaman ayrılması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre bu dersin amaçları değerlerle ilişkilidir ve bu değerler küçük yaşlardan itibaren oluşturulmalıdır. Nitekim katılımcılar çocuklar için felsefe dersinin amaçları arasında değerlere ilişkin hedeflerin de yer alması gerektiğini vurgulamıştır. Bu noktada değerden alınacak olan konuların bu derste tartışılmasıyla hedeflenen değerlerin de öğrencilere kazandırılacağı sonucuna varılabilir. Uzmanın böylece amaçlarda belirlediği değerleri dersin içeriğine taşıdığı da söylenebilir. Ayrıca felsefenin pratik yönüne vurgu yapan uzman, pratiğe ilişkin konuların değerlerden alınabileceğini ifade etmiştir. Meslek etiği, tıp etiği, çevre etiği gibi pek çok konuya da örnekler vermiş olup bu örnekler bulgularda yer almaktadır.

Konuların sıralanmasına ilişkin uzman görüşleri öncelikli konular ve öğretim ilkeleri olmak üzere iki alt tema altında sıralanmıştır. Bu alt temalara ilişkin sonuçlar aşağıda açıklanmaktadır.

Öncelikli konular olarak bir uzman, Lipman'ın sıralamasına benzer bir sıralamadan söz etmiştir. Bu sıralamayı esas alan uzman ilk olarak dile ilişkin kavramların tartışılacağı belirtmiştir. Ona göre düşünmenin aracı dildir ve çocuklar için felsefe

dersinde de dil ve kavramlar araç olarak kullanılmaktadır. Bu yüzden dil etkili kullanılmalıdır. Dolayısıyla dersin ilk haftalarında dil ve kavramlara ilişkin tartışmaların yürütülmesi uzman tarafından uygun görülmüştür. Ardından mantığa ilişkin tartışmalarla bu sürecin devam ettirilmesini ifade eden uzman, varsa kavram yanılgılarının da giderilebileceğini belirtmiştir. Tüm bu konuların ardından ise öğrencilerin diğer derslerine ilişkin konuların çocuklar için felsefe dersinin tartışma ortamına dahil edilebileceğini ifade etmiştir. Uzman burada diğer dersler diyerek Hayat Bilgisi, Fen Bilgisi gibi dersleri kastetmektedir. Bu derslerde yer alan doğa, çevre, toplum gibi kavramlara ilişkin konuların çocuklar için felsefe derslerinde taşınabileceğini dile getirmiştir. Öğrencilerin diğer derslerde karşılaştıkları konulara bakıldığında bu konuların öğrencilerin yaşamlarında yer alan ve bazılarının ise felsefenin temel problemleri ile ilişkili konular oldukları görülmektedir. Bu bağlamda dile ilişkin tartışmaların ardından öğrencilerin diğer derslerinde yer alan bazı konuların bu derse dahil edilebileceği sonucuna varılabilir. Ayrıca program yapıcılarının hem içeriğe dahil edilecek olan konuları belirlerken hem de bu konular sıralarken çocuklar için felsefenin öncüsü olan Lipman'ın programından yararlanabileceği söylenebilir.

Başka bir uzman ise dersin ilk haftalarında felsefenin tanımına ve felsefi düşünmenin ne olduğuna ilişkin açıklamaların yer alması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre bu konular ilk haftalarda yer almalı ve ardından felsefi tartışmalara geçilmelidir. Bu bağlamda felsefeyle ilgili temel farkındalıkların ardından tartışma etkinliklerine geçilmesinin uygun olabileceği söylenebilir. Öte yandan daha önce de söz edildiği gibi öğrencilerin felsefe ve felsefi düşünmeye ilişkin özellikleri tartışma sürecinde kendilerinin keşfedebileceği de bir seçenek olarak düşünülebilir. Bir başka uzman ise varlık felsefene ilişkin konuların ilk haftalarda yer alması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre derin düşünmenin adımlarını atabilmek adına bize en yakın olan şeyden, yani varlık felsefesinden, kişinin var oluşuna ilişkin sorgulamalardan başlamak gerekmektedir. Uzmanın görüşünden hareketle dersin ilk haftalarından varlık felsefesine ilişkin konulara yer verilmesinin uygun olabileceği söylenebilir. Öte yandan bir başka uzman bu derste tartışılacak olan konuların basitten

karmaşığa ilkesine göre sıralanması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre öğrenciler için bazı konuları tartışmak güçken, bazı konuları tartışmak daha kolay olacaktır. Tunç (2017) ise etik ve adalete dair tartışmaların felsefe ile yeni tanışacak olan öğrenciler açısından daha kolay olacağını belirtmiştir. Bunu da öğrencilerin etiğe ilişkin konulara olan merakları ile açıklamaktadır. Uzman ise soyut kavramların zor, somut kavramların ise daha kolay tartışılacağı belirtilmektedir. Uzmanın bu görüşü göz önünde bulundurulduğunda varlık felsefesine ilişkin konuları ilk haftalarda öğrencilerin tartışması düşündürücü olabilir. Çünkü varlık felsefesinin genel olarak soyut kavramları içerdiği söylenebilir.

Konu Seçiminde Dikkat Edilecek Noktalar. Uzmanlar dersin içeriğine dahil edilecek olan konuları seçerken bazı noktalara dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bunlar konuların dikkat çekici olması, kavramları zıttıyla ele almak (mutluluk-mutsuzluk gibi), zorlayıcı konuların ele alınmaması ve grubun özellikleri olarak sıralanmaktadır. Konu seçiminde dikkat edilecek noktalara ilişkin sonuçlar sırasıyla aşağıda sunulmaktadır.

Uzmanlardan biri bu dersin içeriğine dahil edilecek olan tartışma konularının dikkat çekici olması gerektiğini ifade etmiştir. Güncel ve günlük yaşamla ilgili konuların derse dahil edilmesiyle de öğrencilerin dikkatlerinin çekilebileceğini belirtmiştir. Bu noktada öğrencilerin neler izlediği, nelerle ilgilendiği, dikkatlerini nelerin çektiğinin önemli olduğu uzman tarafından dile getirilmiştir. Söz konusu yaş grubunun ise benzer konularla ilgilendiği düşünüldüğünde onların gündeminde olan, dikkatlerini çeken konuları belirleyerek derse dahil edilebileceği söylenebilir. Ayrıca aynı uzman felsefenin günlük yaşamla ilgili konularla öğrencilerin daha çok ilgilendiğini belirterek felsefenin pratik yönüne dikkat çekmiştir. Bu bağlamda öğrencilerin derse olan ilgilerini arttırmak için onların dikkatlerini çeken konuları dersin içeriğine dahil edilebileceği; bu noktada da öğrencilerin gündeminde olan, ilgi duydukları konuların seçilebileceği sonucuna varılabilir.

Bir başka uzman bu derste tartışılacak olan kavramların zıttıyla ele alınmasıyla tartışmaların daha kolay yürütülebileceğini belirtmiştir. Buna da canlı ve cansız varlıkların birlikte tartışılacağına örnek olarak sunmuştur. Bu bağlamda üzerine düşünülen kavrama

tam tersi açıdan bakabilmek, farklı bakış açılarını geliştirebileceği gibi kavrama ilişkin tartışmayı da kolaylaştırabileceği söylenebilir. Başka bir uzman ise çocuklar için felsefe derslerinde felsefenin araştırma alanlarını ve ilişkili disiplinlerinin tartışılabilirliğini fakat bazı konuları tartışmakta öğrencilerin zorlanabileceğini belirtmiştir. Ona göre estetik, değer gibi alanlara ilişkin bazı ağır konuları öğrencilerin tartışmaları güçtür. Uzman bu ağır konulara ise ödev ahlakı, normatif etik gibi konuları örnek olarak sunmuştur. Öğrencilerin bu konulara ilişkin giriş niteliğinde tartışmalar yürütebileceği fakat bu tartışmaların derinleşemeyeceği uzman tarafından ifade edilmektedir. Bu bağlamda tartışma sürecinde öğrencilerin zorlanabilecekleri konuların tercih edilmemesinin uygun olabileceği söylenebilir.

Uzmanlardan bazıları dersin içeriğine dahil edilecek olan konular seçilirken öğrencilerin özelliklerinin göz önünde bulundurulması gerektiğinden söz etmiştir. Uzmanlar tartışılacak olan konuların grubun günlük yaşamıyla ve düşünce dünyasıyla ilişkili, kavrayış kapasitesi ve yaş seviyesine uygun, ilgi ve beklentilerini karşılar nitelikte olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Kennedy'e (2012) göre öğrencilerin alacakları eğitim öğrencilerin sorunları, ilgileri ve yaşantıları doğrultusunda düzenlenmelidir. Çocuklar için felsefe ise öğrencilerin ilgi ve meraklarını göz önüne almaktadır. Uzmanlardan biri dersin yürütüleceği grubun özelliklerinin bilinmesi ve bu doğrultuda grubun yaşantısıyla ilişkili olan konuların derse dahil edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Böylece öğrencilerin ilgilerinin daha fazla olduğunu deneyimlerinden yola çıkarak dile getirmiştir. Ayrıca yine aynı uzman konu seçiminde dersin yürütüleceği grubun ilgi ve beklentisinin de göz önünde bulundurulması gerektiğine dikkat çekmiştir. Uzman bu noktada yaş grubunun ilgilendiklerinin, popüler bulduklarının ve özellikle izlediklerinin bu derse konu edilebileceğini belirtmiştir. Uzmanın söz konusu yaş grubunun özellikleri doğrultusunda ortak konuların belirlenebileceğini ifade ettiği görülmektedir. Bu bağlamda derse dahil edilecek olan konular seçilirken yaş grubunun ilgi, beklenti, yaşamı gibi özelliklerinin önemli olabileceği söylenebilir. Eğiticilerden bazılarının ise grubun özelliklerinin bölgeden bölgeye ve hatta mahalleden mahalleye

değişebileceğinden söz etmişti. Uzmanın ise yaş grubunun özellikleri doğrultusunda ortak konuların belirlenebileceğini ifade ettiği görülmekte olup iki farklı görüşün düşündürücü olduğu söylenebilir. Bazı uzmanlar ise konular belirlenirken yaş grubunun özelliklerinin, kavrayış kapasitesinin ve düşünce dünyasının göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda öğrencilerin yaş seviyelerine uygun, üzerine tartışmalar yürütebileceği, düşünce dünyalarında yer alan konuların derse dahil edilmesinin uygun olabileceği sonucuna ulaşılabilir.

Uygulayıcının Rolü. Uzmanlardan biri, uygulayıcıların bu derste felsefi sorgulamayı gerçekleştirebilmesi için felsefeye dair bilgi sahibi olması gerektiğini altını çizmiştir. Ona göre felsefe tarihine, filozofların görüşlerine, felsefede tartışılan sorulara ilişkin uygulayıcıların fikirleri olmalı, bunları biliyor olması gerekmektedir. Böylece uygulayıcılar tartışma sürecinde öğrencilerin vermiş oldukları yanıtlarla felsefi bakışı eşleştirebilmektedir. Bu bağlamda çocuklar için felsefe dersinin nitelikli yürütülebilmesi adına uygulayıcıların felsefe bilgisinin olması gerektiği söylenebilir. Bunun da uygulayıcıların alacağı eğitimler ve süreç içerisinde kendini geliştirmeye devam etmesi, ilgili kaynak ve etkinlikleri takip etmesi ile sağlanabileceği söylenebilir.

Dersin İçeriğine İlişkin Öğretmen Görüşlerinden Elde Edilen Sonuçlar

“Öğretmenlerin görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının içeriği nasıl olmalıdır?” alt araştırma sorusuna “Felsefenin Araştırma Alanları ve İlişkili Disiplinler” “Grubun İlgisine Yönelik Konu Önerileri”, “Konu Sıralaması” ve “Konu Seçiminde Dikkat Edilecek Noktalar” olmak üzere dört ana tema bulunmaktadır. Her bir temaya ilişkin sonuçlar başlık hâlinde sunulmaktadır.

Felsefenin Araştırma Alanları ve İlişkili Disiplinler. Öğretmenler dersin içeriğine dahil edilebilecek bazı felsefe alanlarından söz etmiştir. Ayrıca öğretmenlerin dile getirdiği bazı konu ya da soru örnekleri ilgili oldukları felsefe alanı ile eşleştirilmiştir. Bunlar varlık, bilgi, değer olarak sıralanmakta olup bulgularda detaylı olarak açıklanmıştır. Öğretmenlerden biri varlık felsefenin bu derse dahil edilebileceğini söylerken öğrencilerin

hem kendileri hem de çevrelerindeki varlıklar üzerine tartışmalar yürütebileceklerini belirtmiştir. Öte yandan başka bir öğretmene varlık felsefene ilişkin konuların öğrencilerin yaş seviyelerinin üzerinde olabileceğini belirtmiştir. Söz konusu yaş grubundan ziyade ortaokul öğrencilerinin varlık felsefene ilişkin konuları tartışmalarının uygun olabileceğinden söz etmiştir. Varlık felsefe yerine bilgi ve etiğe ilişkin konuların dersin içeriğine dahil edilmesi öğretmen tarafından önerilmiştir. Bu felsefe alanlarının öğrencilerin yaşamlarıyla daha ilgili olduğunu ifade etmiştir. Bu noktada iki farklı öğretmen görüşü ortaya çıkmaktadır. Varlık felsefesine ilişkin konuların öğrencilerin yaşamlarıyla ilişkisi ve bu konular üzerine tartışma yürütme isteklerine ilişkin bir tartışma açılabilceği söylenebilir. Bu noktada ilgili alanda seçilen felsefe sorusunun hangi uyarıcıyla, hangi soru ya da etkinliklerle çocuklarla buluşturulduğunun da önemli olduğunu hatırlatmak gerekir. Bunlara ek olarak bu derse değere ilişkin konuların dahil edilmesinin uygun olabileceğini belirten öğretmenler de bulunmaktadır. Öğretmenlerden biri değere ilişkin bazı konuların öğrenciler tarafından sorgulanarak içselleştirebileceğinin mümkün olduğunu dile getirmektedir. Tunç (2017) ise karakter eğitime alternatif olarak çocuklar için felsefeyi önermiş, değere ilişkin problemlerin tartışıldığı ve analiz edildiği çocuklara yönelik bir yaklaşım olduğunu belirtmiştir. Öğretmen ise değere ilişkin konuların derse taşınmasının öğrencilerin karşılaştıkları problemlerin çözümünde de etkili olabileceğini düşünmektedir. Okulu toplumun küçük bir parçası olarak düşünürsek, öğrencilerin gerek arkadaşlarıyla gerek öğretmenleriyle olan ilişkilerinde zaman zaman sorunlar yaşadıkları söylenebilir. Bu durumda öğrencilerin iyi kötü davranış, yalan, zorbalık gibi değerle ilgili konular üzerine düşünerek bu kavramları tartışmalarının sorunları çözmede etkili olabileceği düşünülebilir. Öğretmenlerden biri ise öğrencilerin sanata ilişkin fikir sahibi olmalarını desteklemek adına estetiğe ilişkin kavramların bu derste tartışılabilceğini belirtmiştir. Bu bağlamda öğrencilerin sanata ilişkin bakış açılarını geliştirmek, sanat üzerine konuşmalarını sağlamak, sanat eserleri ile tanıştırmak adına estetiğin çocuklar için felsefe dersinin tartışma konularına dahil edilebileceği sonucuna ulaşılabilir.

Grubun İlgisine Yönelik Konu Önerileri. Görüşme yapılan öğretmenlerin bir süredir çocuklar için felsefe dersi yürüttükleri daha önce belirtilmişti. Öğretmenler kendi deneyimlerinden hareketle felsefenin araştırma alanları ya da ilişkili disiplinleriyle ilgili olmayan fakat derse dahil edilebileceğini düşündüğü bazı konu ya da soru örnekleri sunmuştur. Bunlar sağlık, para, arkadaşlık, teknoloji gibi kavramlar olabilir. Öğretmenler bu örnekleri sunarken öğrencilerin ihtiyaç duyabilecekleri, ilgi duydukları ya da hoşlanabilecekleri konuları dikkate almışlardır. Bu bağlamda çocuklar için felsefe derslerinde felsefenin temel problemlerine ilişkin konuların yanı sıra bu problemlerle ilişkili olmayan konuların da dersin içeriğine dahil edilebileceği söylenebilir.

Konu Sıralaması. Öğretmenler derse dahil edilecek olan konular sıralanırken çeşitli öğretim ilkelerinin esas alınabileceğini belirtmiştir. Bunlar basitten karmaşığa, yakından uzağa ve somuttan soyuta şeklinde sıralanmaktadır. Öğretmenlerden biri Piaget'in bilişsel gelişim kuramından hareketle söz konusu yaş grubunun soyut işlemler dönemine yeni girmiş olacağını belirtmiştir. Bundan dolayı da konuların somuttan soyuta doğru sıralanmasının uygun olabileceğini ifade etmiştir. Bu doğrultuda Piaget'in kuramına göre küçük yaş gruplarının çocuklar için felsefede kavramlar üzerine tartışmalar yürütmesinin güç olabileceği söylenebilir. Fakat araştırmalar bunun aksini göstermekte olup Piaget'e göre henüz somut işlemler döneminde olan çocukların bile felsefe etkinliklerine katıldığını göstermektedir (Okur, 2008; Akkocaoğlu Çayır, 2015; Işıklar, 2019; Karagöz, 2022; Akar, 2023). Bundan dolayı Piaget'in bilişsel gelişim kuramına göre programın düzenlenmesinin düşündürücü olabileceği söylenebilir. Başka bir öğretmen ise konuların yakından uzağa ilkesine göre sıralanmasını doğru bulmaktadır. Öğretmene göre öğrencilerin yaşamında yakından tanıklık ettikleri konuların ilk haftalarda yer alması, konuların giderek öğrencilerin yaşamlarından uzaklaşarak evrensel konulara doğru ilerlemesi uygundur. Öğrenciler ilk kez karşılaşacakları bu derste ilk olarak yakından tanıklık ettikleri konuları tartıştıktan sonra kendilerini daha iyi ifade edebilecekleri; sürece alıştıktan sonra evrensel konular üzerine tartışmaları sürdürmelerinin daha kolay olabileceği söylenebilir. Bu bağlamda yakından

uzağa ilkesini benimseyerek konuları sıralamasının uygun olabileceği söylenebilir. Başka öğretmenler ise konuların basitten karmaşığa ilkesine göre sıralanmasının uygun olabileceğini düşünmektedir. Öğrencilerin daha kolay bulabilecekleri konuların ilk haftalarda tartışılması, daha derin tartışmalara götürecek olan konuların ilerleyen derslere bırakılması gerektiği öğretmenler tarafından dile getirilmiştir. Hem yakından uzağa hem de basitten karmaşığa ilkesini uygun gören öğretmenlerin ortak noktasının öğrencilerin ilk haftalarda daha anlayabildikleri, daha fazla katılım gösterecekleri tartışmalar yürütmesine, ardından konuların giderek derinleşmesine dikkat çektikleri görülmektedir. Bu bağlamda program yapıcılar konuları sıralarken öğrencilerin yakınlarında olan ve kolay bulabilecekleri konulara ilk haftalarda yer verebileceği, ardından evrensel ve tartışması daha güç konuların programda yer alabileceği sonucuna ulaşılabilir.

Konu Seçiminde Dikkat Edilecek Noktalar. Öğretmenler konuların seçiminde bazı hususlara dikkat edilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Bunlar dikkat çekici ve grubun özellikleri olarak sıralanmaktadır. Bazı öğretmenlere göre bu derste tartışılacak olan konuların güncel ve merak edilen konular olması, öğrencilerin dikkatini çekmektedir. Öğretmenlerden biri öğrencilerin yaşamlarıyla ilişkili güncel konuların öğrencilerin dikkatini çektiğini ifade ederek derse dahil edilebileceğini belirtmiştir. Felsefe alanı uzmanlarından birinin de güncel konulara dikkat çektiğinden daha önce bahsedilmiştir. Bu noktada öğretmen ve uzmanın aynı noktaya dikkat çektiği görülmektedir. Bazı öğretmenler ise konular seçilirken grubun özelliklerine dikkat çekerek seçilen konuların grubun problemlerini kapsayabilen, seviyesine uygun, hayatıyla ilişkili ve gelişimlerini destekleyecek olan konular olmaları gerektiğini belirtmiştir. Öğretmenlere göre konu seçiminde grubun özelliklerine dikkat edildiğinde öğrencilerin ilgilerinin artabileceğini böylece daha fazla fikir sunabileceklerini ve ayrıca bu dersin onların sorunlarına çözüm olabileceğini ifade etmiştir. Öğretmenler bu noktada tıpkı uzmanlar gibi açıklamalar yaparak, yaş grubunun özelliklerini göz önünde bulundurarak ortak konuların seçilebileceğini belirtmiştir. Eğiticiler ise bu noktada uzman ve öğretmenlerden farklı olarak dersin yürütüleceği her grubun özelliklerinin

farklı olabileceğini, sınıftan sınıfa değişiklik gösterebileceğini belirtmişti. Bu fikir ayrılığı uygulayıcılar ve program yapımcılar tarafından titizlikle incelenebilir.

Eğitici, uzman ve öğretmenlerin dersin içeriğine yönelik görüşlerine bakıldığında benzer ve farklı noktaların olduğu görülmektedir. Eğitici ve uzmanlar bu dersin içeriğine felsefe ve çocuklar için felsefenin ne olduğuna ilişkin açıklamaların yer alabileceğini ifade ederken öğretmenler buna değinmemiştir. Fakat eğitici, uzman ve öğretmenlerin felsefenin araştırma alanları ve ilişkili disiplinlerine ve grubun ilgisine yönelik konu önerileri sundukları görülmektedir. Bu noktada konuların çeşitlendirildiği görülmektedir. Konu ağırlığı ve sıralamasına ilişkin görüşlerin değişiklik gösterdiği görülürken eğitici, uzman ve öğretmenlerin konu seçiminde grubun özelliklerini göz önünde bulundurdıkları söylenebilir. Sonuç olarak içerik düzenlenirken eğitici, uzman ve öğretmenlerin zaman zaman benzer, zaman zamansa farklılaşan çeşitli görüşlerinden faydalanılarak zengin bir öğretim programı oluşturulabilir; farklı bakış açıları ile çocuklar için felsefe alanyazından da yola çıkarak bir senteze ulaştırılabilir.

Dersin Öğrenme-Öğretme Sürecine İlişkin Sonuçlar

“Çocuklar için felsefe eğitmeni eğitimcilerinin/Felsefe alanı uzmanlarının/Öğretmenlerin görüşlerine göre ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının öğrenme-öğretme süreci nasıl olmalıdır?” araştırma sorusu ile öğretim programının öğrenme-öğretme sürecine ilişkin görüşlere ulaşmak hedeflenmiştir. Bu bölümde sırasıyla eğitimciler, uzmanlar ve öğretmenlerin görüşlerine ilişkin sonuçlara yer verilmektedir.

Dersin Öğrenme-Öğretme Sürecine İlişkin Eğitimci Görüşlerinden Elde Edilen Sonuçlar

“Çocuklar için felsefe eğitmeni eğitimcilerinin görüşlerine göre ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersinin öğrenme-öğretme süreci nasıl olmalıdır?” alt araştırma sorusuna ilişkin “Uyarıcılar”, “Öğrenme Yöntem ve Teknikleri”,

“Uygulayıcının Rolü” olmak üzere üç ana tema bulunmaktadır. Her bir temaya ilişkin sonuçlar başlık hâlinde sunulmaktadır.

Uyarıcılar. Uyarıcılar, çocuklar için felsefe dersinde tartışılacak kavramla ilişkili olan, düşünmeyi başlatmak, dikkat çekmek gibi sebeplerle kullanılmaktadır. Eğiticiler ise derste kullanılacak olan uyarıcılara ilişkin çeşitli görüşler sunmuşlardır. Bunlar uyarıcı özellikleri, uyarıcı örnekleri ve uyarıcı seçiminde dikkat edilecek noktalar olmak üzere alt temalara ayrılmıştı. Bu alt temalara ilişkin sonuçlar sırasıyla sunulmaktadır.

Bir eğitici bu derste kullanılacak olan uyarıcıların özelliklerine ilişkin kavrama ulaşmada bir araç olduklarını belirtmiştir. Eğitici kavramın ne olduğunun uyarıcıdan çok daha önemli olduğunu ifade etmiştir. Uyarıcılar derste tartışılacak olan kavramlarla ilişkilidir ve tartışma sürecini kolaylaştırmak adına da kullanılabilir. Örneğin uyarıcı olarak bir hikâye kitabı kullanıldığı zaman öğrenciler hikâyedeki olaydan ve kahramanlardan yola çıkarak tartışma sürecinde düşüncelerini daha kolay ifade edebilmektedir. Ayrıca çeşitli uyarıcıların kullanılmasının öğrencilerin derse olan ilgilerini arttırabileceği düşünülebilir. Buradan hareketle derste tartışılacak olan kavramın önemli olduğu, uyarıcıların bu kavramlara ulaşmada araç olduğu fakat süreci etkilediği söylenebilir. Kayaalp (2021) çocuklar için felsefe uygulamaları yürütmüş olduğu araştırmasında uyarıcıların öğrencilerin kendilerini ifade etmeleri, farklı bakış açıları geliştirmeleri, karşıt görüş sunmalarında onlara yardımcı olduğunu belirtmektedir.

Eğiticiler kendi deneyimlerinden de yola çıkarak bu derste kullanılabilecek uyarıcılara örnekler vermiştir. Driot (2017) çocuklar için felsefede hikâye, kişi, hayvan, olay gibi pek çok şeyin uyarıcı olarak kullanılabileceğini belirtmiştir. Eğiticiler ise bu derste kullanılmak üzere fotoğraf, resim, heykel, örnek olay, hikâye kitapları, atasözleri, video, şarkı, müze gibi pek çok örnek sunmuştur. Bunlar görsel uyarıcılar, üç boyutlu uyarıcılar, sözel uyarıcılar, yazılı uyarıcılar, görsel-işitsel uyarıcılar, işitsel uyarıcılar ve dış mekân olmak üzere sınıflandırılmıştı. Yazılı uyarıcılardan olan hikâye kitapları, çocuklar için felsefe çalışmalarında sıklıkla tercih edilen uyarıcılardandır. Ayrıca çocuk edebiyatında çocuklar

için felsefede kullanılabilir niteliğe sahip pek çok kitap bulunmaktadır. Çünkü bu derste kullanılacak olan kitapların üzerine tartışma yürütülebilir, farklı fikirler sunulabilir, ikilemde bırakılabilir özelliklere sahip olması gerektiği söylenebilir. Eğitimcilerden bazıları bu özelliklere sahip olan kitaplara şu örnekleri vermiştir: Boşluk (Anna Llenas), Küçük Fare ile Kırmızı Duvar (Britta Teckentrup), Leo Lionni'nin kitapları, Kurbağa ile Murbağa (Arnold Lobe), Kumkurdu (Åsa Lind).

Eğiticilerin bazıları sanatsal uyarıcıların kullanılmasının grubun dinamiğini olumlu yönde etkileyeceğini ifade etmiştir. Kısa film, şarkı, heykel, resim, karikatür, fotoğraf, sanat galerisi ve müze gibi uyarıcıların kullanılabilirliğini önermişlerdir. Eğitimciler göre hikâye kitaplarının yanı sıra uyarıcıların farklı sanat dalları ile çeşitlendirilmesi, öğrencilerin diğer sanatsal çalışmalarını tanımalarını sağlayacaktır. Buna ek olarak çocuklar için felsefe derslerinde kısa film, animasyon gibi görsel işitsel uyarıcıların kullanılması da eğitimciler tarafından önerilmektedir. Cartoon Network'te yer alan çizgi filmleri çocuklar için felsefe bağlamında inceleyen Uçar (2021), görsel işitsel öğelerin öğrencilerin dikkatini daha fazla çektiğini, çeşitli çizgi filmlerin uyarıcı olarak kullanılabilirliğini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra eğitimcilerden bazılarının müze ve sanat galerilerinin uyarıcı olarak kullanılabilirliğini ifade ederken, bu dersin sınıf dışında da yürütülebileceğine işaret ettiği görülmektedir. Bu uyarıcılara ek olarak yalnızca bir sorunun ya da örnek olayın da uyarıcı olabileceğini ifade eden eğitimciler bulunmaktadır. Eğitimcilerin görüşlerinden hareketle uyarıcıların çeşitlendirilebileceği ve bu derste pek çok uyarıcıya yer verilebileceği sonucuna varılabilir. Ayrıca uyarıcı olarak yalnızca hikâye kitaplarını kullanmayarak öğrencilere her şey üzerine felsefi soru sorulabileceğini ve tartışma yürütülebileceğini gösterme şansı bulunabilir.

Eğiticiler uyarıcılar seçilirken bazı noktalara dikkat çekmişlerdir. Bunlar grubun özellikleri, uyarıcıya erişim imkânı, uygulayıcının ilgi alanı, çelişki barındırması ve çeşitlilik olmak üzere sıralanmaktadır. Eğitimcilerden biri tıpkı konular belirlenirken olduğu gibi uyarıcı seçiminde de grubun özelliklerine göre değişiklik gösterebileceğini ifade etmiştir. Grup hangi uyarıcıdan daha çok hoşlanıyorsa onun kullanılmasının uygun olabileceğini dile getirmiştir.

Buna ek olarak dersin yürütüleceği ortamları göz önünde bulundurarak uyarıcıya erişime dikkat çekmiştir. Eğiticiye göre öğretim programında bir uyarıcı olarak video kullanımı önerilebilir fakat ortam buna uygun olmayabilir. Ayrıca uygulayıcının ilgi alanında olan uyarıcıların seçiminde önemli olduğu aynı eğitici tarafından belirtilmektedir. Ona göre uyarıcı, uygulayıcının ilgi alanında ve bilgi sahibi olduğu bir alanda olmalıdır. Böylece dersler daha nitelikli hâle gelebilmektedir. Eğiticinin tüm görüşlerinden hareketle grubun ilgilendiği uyarıcıların, dersin yürütüldüğü ortamın özelliklerinin ve uygulayıcının ilgi alanının uyarıcı seçiminde önemli olduğu sonucuna ulaşılabılır. Bu bağlamda uygulayıcıların uyarıcı seçiminde esnek bırakılması uygun olabilir. Çerçevesi belli, içeriğinde çeşitli uyarıcı örneklerinin yer aldığı bir öğretim programının program yapıcılar tarafından hazırlanarak uygulayıcıya sunulması ve uygulayıcının kendisi ve sınıfı için uygun olan uyarıcıyı tercih etmesi bu sorunlara çözüm olabilir.

Bazı eğiticiler uyarıcıların içeriğinde çelişki barındırması, okuyucuda kafa karışıklığı oluşturması ve bu derste kullanılacak olan uyarıcıların çeşitlendirilmesine dikkat çekmiştir. Tartışmanın sürdürülmesi ve farklı fikirlerin sunulmasına olanak sağlamak için içeriğinde ikilem barındıran uyarıcıların tercih edilmesi önemlidir. Ayrıca daha önce uyarıcı örneklerinden söz ederken dile getirildiği gibi bu derste çeşitli uyarıcılara yer verilmesinin pek çok olumlu yanının olabileceği söylenebilir. Bunlara ek olarak uyarıcıların net bir cevaba ulaştırmadan ziyade kafa karışıklığına yol açması gerektiğine bazı öğretmenler tarafından dikkat çekilmiştir. Kafa karışıklığı ve bunun üzerine düşünme çocuklar için felsefenin özellikleri arasında sayılabilir. Bundan dolayı derste kullanılacak olan uyarıcıların öğrencilerde kafa karışıklığı oluşturacak nitelikte olmasının uygun olabileceği söylenebilir.

Öğrenme Yöntem ve Teknikleri. Çocuklar için felsefede çeşitli yöntem ve teknikler kullanılmaktadır. Eğiticiler bu yöntem ve tekniklerle ilgili görüşlerini belirtmişlerdir. Bu görüşler etkinlikler/teknikler ve bunların seçiminde dikkat edilecek noktalar olmak üzere iki alt temaya ayrılmıştır. Bunlara ilişkin sonuçlar bu bölümde sunulmaktadır.

Çocuklar için felsefe derslerinde bazı etkinlik ve tekniklerin tartışma öncesinde, bazılarının ise tartışma sırasında uygulanmasına ilişkin eğitimciler görüşlerini sunmuşlardır. Bu derste tartışmaya başlamadan önce düşünmeye hazırlanmak, çember biçimini almak, dikkat çekmek gibi pek çok sebepten dolayı çeşitli etkinliklere yer verilmektedir. Doğaçlama dans, soru ve oyun tartışma öncesinde kullanılacak etkinlikler olarak eğitimciler tarafından sunulmuştur. Eğitimcilerin bazılarına göre tartışma öncesinde hareketli etkinliklere yer vermek oldukça önemlidir. Böylece öğrencilerin tartışma sürecindeki verimliliklerinin arttığı eğitimciler tarafından ifade edilmiştir. Hatta bu etkinliklerin sınıf dışına da taşınabileceğini belirtmektedirler. Eğitimcilerden bazılarının harekete ilişkin etkinliklere oyun ve dansı örnek verdiği ise görülmektedir. Tartışmanın genellikle oturarak, fikir üretmek, dinleyerek ve konuşarak geçtiği düşünüldüğünde, tartışma öncesinde hareketli bir çalışmanın yapılmasının öğrencilere iyi gelebileceği sonucuna varılabilir. Ayrıca bu etkinlikler çeşitlendirilebilir, sınıf dışında da gerçekleştirilebilir. Canbaz (2022) ise çocuklar için felsefede oyuna yer vererek düşünme becerilerinin gelişimine katkı sağlanabileceğinden söz etmektedir. Hareketli etkinliklerin yanı sıra yalnızca bir sorunun da tartışma öncesinde kullanılacağı bir eğitici tarafından dile getirilmiştir. Ona göre “Nasılsınız?” sorusunun dersin ilk dakikalarında sorulması önemlidir. Çocuklar için felsefe derslerinin bir topluluk bilinci ile yürütüleceği düşünüldüğünde sorunun bu bilinci desteklediği görülmektedir. Yalnızca bu soru ile değil farklı sorularla da bu bilinç desteklenebilir, öğrencilere bir toplulukta oldukları hatırlatılabilir. Hatta bu sorular bir oyuna dönüştürülüp farklılaştırılabilir. Buradan hareketle tartışma öncesinde sorulara yer verilebileceği ve bu soruların çeşitlendirilebileceği ifade edilebilir.

Çocuklar için felsefe derslerinde tartışma sırası genellikle sunulan uyarıcı doğrultusunda sorular sorulara yanıt aramak üzerine kuruludur. Fakat bu süreç çeşitli etkinlik ve tekniklerle desteklenebilir. Eğitimciler ise tartışma sırasında not alma, yaratıcı yazma, soru oluşturma, drama gibi kullanılacak pek çok etkinlik ve teknikten söz etmişlerdir. Eğitimciler öğrencilerin not alarak söylemek istediklerini yazıp daha sonra

karşılaştırabileceği, bu sürecin drama ve yaratıcı yazma ile zenginleştirilebileceği, soru oluşturma ile felsefi soru niteliklerinin kazandırılabilmesi gibi etkinliklerin pek çok özelliğinden bahsetmişlerdir. Bu açıklamalara bulgular kısmında detaylıca yer verilmiştir. Buradan hareketle çocuklar için felsefe derslerinde tartışma sürecinin etkinlik ve tekniklerle zenginleştirilebileceği; öğrencilerin farklı becerilerinin de desteklenebileceği sonucuna ulaşılabilir.

Eğiticilerden biri yapılan görüşmede ders kapsamında kullanılacak olan etkinlik ve tekniklerin seçiminde bir noktaya dikkat edilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Eğitici derste kullanılacak olan etkinlik ya da tekniğin dersin yürütüleceği grubun özelliklerine göre değişiklik gösterebileceğini ifade etmiştir. Her grubun katılmaktan keyif alabileceği etkinliğin farklı olabileceği, bundan dolayı da etkinliklerin farklılık göstermesinin daha uygun olabileceği eğitici tarafından belirtilmiştir. Bu görüş doğrultusunda her gruba aynı etkinlik ya da tekniğin uygulanması doğru olmayacaktır. Bundan dolayı daha önce de bahsedildiği gibi çerçevesi belli olan bir programın hazırlanması daha uygun olabilir. Bu programda derste kullanılacak çeşitli etkinlik ve tekniklere program yapımcılar tarafından yer verilebilir. Fakat uygulayıcılar kendi grubunun özelliklerini göz önünde bulundurarak bu etkinlik ya da tekniklerden en uygun olanını seçebilir.

Uygulayıcının Rolü. Uygulayıcılar çocuklar için felsefe dersi öğretim programını sınıflarda uygulayacak kişilerdir ve öğrenme-öğretme sürecinde önemli rollere sahiptirler. Bu rollere eğiticiler de dikkat çekmiştir. Eğiticiler uygulayıcıların etkinlik hazırlayabilmeleri, tarafsız olmaları ve tartışma kültürünü desteklemeleri gerektiğini belirtmiştir. Eğiticilerden biri uygulayıcıların tartışma sırasında tarafsızlığını koruması, konuya yönelik kendi düşüncelerini belirtmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Aksi takdirde dersin amaçları arasında yer alan eleştirel düşünmenin öğrencilerle karşılık bulamayacağını dile getirmiştir. Uygulayıcılar kendi görüşlerini aktarmamalı, tarafsızlığını korumalıdır (Lipman, Sharp ve Oscanyan, 1980; Şahin, 2020; aktaran Kayaalp 2021). Çocuklar için felsefe derslerinde öğrencilerin konuya ilişkin görüşleri, bakış açıları, fikirlerini sunuş biçimleri ve değiştirmeleri,

düşüncelerini gerekçelendirmeleri gibi pek çok beceri amaçlanmaktadır ve bunlara amaçlarda yer verilmiştir. Uygulayıcının kendi düşüncesini ifade ettiğinde öğrencilerin bu düşünceden etkilenebileceği, hedeflenen birçok becerinin geliştirilemeyeceği problemi ortaya çıkabilir. Bu bağlamda uygulayıcıların tartışma sürecinde tarafsızlıklarını korumalarının önemli olduğu sonucuna varılabilir. Tartışma süreciyle ilgili bir başka eğitici uygulayıcıların tartışma kültürünü destekler nitelikte davranmaları gerektiğini belirtmiştir. Çünkü çocuklar için felsefe derslerinde farklı fikirlerin ortaya çıkması muhtemeldir. Lipman'a göre uygulayıcı soruşturma topluluğu oluşturulmasına karşı sorumludur (Budak Durmuş, 2022). Öğrencilerin düşüncelerini ortaya koyuş biçimi, kullandığı dil, itiraz ederken ki tutum ve davranışları uygulayıcılar tarafından takip edilebilir, tartışma kültürü desteklenebilir. Bu noktada özenli düşünmenin önemi ortaya çıkmakta olup bu sürecin uygulayıcı tarafından desteklenmesinin önemi vurgulanabilir.

Bazı eğitimciler bu derste hazırlanacak olan etkinlik planlarının uygulayıcılar tarafından hazırlanması gerektiğini belirtmiştir. Onlara göre herkes için hazırlanmış olan ortak planın tüm okullarda uygulanmasındansa planlar üzerinde değişiklikler yapılmalı, hatta bazen uygulayıcılar kendi sınıfları için etkinlikler planlamalıdır. Eğitimciler bu noktada uygulayıcıların bu beceriye sahip olmaları gerektiğine dikkat çekmektedir. Konuların, etkinliklerin seçimi gibi başlıklarda da bahsedildiği üzere dersin yürütüleceği grupların özelliklerine göre uygulayıcıların değişiklik yapabileceklerinden söz edilmişti. Eğitimcilerin ifadelerinden hareketle de etkinliklerin planlanması ya da üzerinde değişiklik yapılması gerekebileceği söylenebilir. Bu bağlamda dersi yürütecek olan uygulayıcıların etkinlik planlama becerisinin desteklenmesi, ilgili eğitimleri almış olması ve süreç içerisinde desteklenmesi gerekebilir. Program yapımcıların bu durumu göz önünde bulundurması önemlidir. Öte yandan sadece yaş grubunun genel özellikleri göz önünde bulundurularak bir öğretim programı hazırlanmasının, çocukların ilgi ve ihtiyaçları düşünüldüğünde yeterince kapsayıcı olmayacağı da eklenebilir.

Dersin Öğrenme-Öğretme Sürecine İlişkin Uzman Görüşlerinden Elde Edilen Sonuçlar

“Felsefe alanı uzmanlarının görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının öğrenme-öğretme süreci nasıl olmalıdır?” alt araştırma sorusuna ilişkin “Uyarıcılar”, “Öğrenme Yöntem ve Teknikleri”, “Uygulayıcının Rolü” olmak üzere üç ana tema bulunmaktadır. Her bir temaya ilişkin sonuçlar başlık hâlinde sunulmaktadır.

Uyarıcılar. Uzmanlar bu derste kullanılmak üzere uyarıcı örnekleri sunmanın yanı sıra uyarıcı seçiminde dikkat edilmesi gereken noktalardan da söz etmiştir. Bunlara ilişkin sonuçlar aşağıda sunulmaktadır.

Uzmanlar Çocuklar için felsefe derslerinde kullanılabilecek çeşitli uyarıcı örnekleri vermişlerdir. Gregory’e (2008) göre yalnızca yazılı çalışmalar değil, öğrencileri düşünmeye yönelten farklı materyaller uyarıcı olarak kullanılabilir. Uzmanlar ise resim, müzik, hikâye kitabı, animasyon gibi pek çok örnek sunmuştur ve bu örneklere bulgular kısmında yer verilmiştir. Bu uyarıcı örnekleri özelliklerine göre görsel uyarıcılar, yazılı uyarıcılar, görsel-işitsel uyarıcılar, işitsel uyarıcılar olmak üzere sınıflandırılmıştır. Uzmanlardan biri resim gibi sanatsal uyarıcıların bu derste kullanılabileceğini hatta bu dersin sanat eleştirisi şeklinde ilerleyebileceğini belirtmiştir. Bu noktada konu olarak felsefenin temel problemlerinden olan estetiğin tartışıldığı bir derste uyarıcı olarak resmin kullanılabileceği söylenebilir. Yani içerik ile ilişkili olan uyarıcılar seçilebilir ve bu şekilde tartışma sürecin desteklenebilir. Öte yandan derste tartışılan herhangi bir konuda da uyarıcı olarak resimlerin kullanılabileceği ifade edilebilir. Buna ek olarak uyarıcı olarak hikâye kitaplarının kullanılabileceği fakat bu kitapların öğrencilerin yaş seviyesine uygun olması gerektiği bir uzman tarafından belirtilmiştir. Ayrıca felsefe tarihi ve filozofların ya da önemli kişilerin de bu derste uyarıcı olarak kullanılabileceği bir uzman tarafından dile getirilmiştir. Uzman bu noktada bu dersin amacının felsefe tarihi ya da filozofların yaşamını öğretmek olmadığını, felsefe tarihi ya da filozofların yaşamının uyarıcı olarak kullanılabileceğini belirtmiştir. Buna filozofların sözlerini

de ekleyerek uyarıcıları çeşitlendirdiği görülmektedir. Bu noktada ise uzman, filozof sözlerinin kullanılması ile öğrencilerin hem sözler üzerinden tartışmalar yürütebileceklerini hem de filozofları tanıma şansı bulabileceklerini ifade etmiştir. Bu noktada çocuklar için felsefe dersinin lisede yürütülen Felsefe dersinden farklı olduğu görülmektedir. Çünkü Felsefe derslerinde, öğrencilerin felsefenin tarihini ve filozofların düşüncelerini öğrenmelerinin amaçlanmaktadır. Çocuklar için felsefe derslerinde ise bunlar uyarıcı olarak kullanılarak bahsedilen amaçlara ulaşmada araç olarak kullanılabilir. Buna ek olarak ise öğrenciler filozoflarla ilgili bilgi edinme şansı bulabilir. Bu noktada filozofları tanımak esas amaç olmasa da göz önünde bulundurulabilecek bir hedef olarak düşünülebilir. Tüm bunlar doğrultusunda çocuklar için felsefe derslerinde pek çok uyarıcının kullanılacağı sonucuna ulaşılabilir.

Uzmanlardan bazıları uyarıcı seçiminde bazı noktalara dikkat edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bunlar uyarıcıların korku/şiddet ögesi barındırmaması, yaş seviyesine uygun olması ve grubun ilgi alanında olması şeklinde sıralanmaktadır. Uzmanlardan biri seçilecek olan uyarıcıların korku ve şiddet gibi öğeleri barındırmaması gerektiğini belirtmiştir. Öğrenciler günlük yaşamında şiddet içeren ya da korkabilecekleri içeriklerle karşılaşsalar da bunların okul ortamına taşınmasının uygun olmayacağı söylenebilir. Uzman bu öğelerden korunmak adına çocuk edebiyatı ve klasik edebiyattan faydalanabileceğini ifade etmiştir. Buna ek olarak çocuklar için felsefe derslerinde yalnızca yazılı uyarıcılardan değil pek çok uyarıcı türünden yararlanılabileceği uzmanlar tarafından belirtilmişti. Dolayısıyla yalnızca yazılı uyarıcılarda değil diğer uyarıcı türlerinde de şiddet ve korku ögesinin bulunmamasına dikkat etmenin önemli olabileceği söylenebilir. Başka bir uzman ise derste kullanılacak olan uyarıcıların öğrencilerin yaş seviyesine uygun olan ve ilgilerini çekebilecek uyarıcılar olmaları gerektiğini belirtmiştir. Uygulayıcıların grubun ilgilerini çekebilecek uyarıcıları tespit etmek adına grubu iyi tanınması gerektiğine, onların hoşlandıkları ya da ilgilendikleri uyarıcı türlerine hâkim olmaları gerektiğine dikkat çekmiştir. Ayrıca bir konuya ilişkin birden fazla uyarıcı türünün bulunabileceği uzman tarafından ifade edilmiştir. Ona

göre birden fazla uyarıcı ile hareket etmek önemlidir ve öğrencilerin ilgilerine göre uyarıcı türleri değerlendirilmelidir. Bu noktada öğrencilerin ilgi alanlarının farklı olabileceği, dolayısıyla uyarıcıların sınıftan sınıfa değişiklik gösterebileceği söylenebilir. Tüm bunlardan hareketle farklı ilgi alanlarına yönelik farklı uyarıcı türlerine ihtiyaç duyulabileceği söylenebilir. Bu noktada ise program yapıcılarının çerçevesi belli bir program hazırlamalarının uygun olabileceğinden yeniden söz edilebilir. Program içerisinde uyarıcı örneklerine yer verilirken uygulayıcıların kendi gruplarının ilgi alanına göre uyarıcıları değerlendirebileceği; uygulayıcıların uyarıcı seçiminde esnek bırakılabileceği söylenebilir.

Öğrenme Yöntem ve Teknikleri. Çocuklar için felsefe derslerinde çeşitli yöntem ve tekniğin kullanılabileceğinden daha önce söz edilmişti. Uzmanlar ise bu etkinlik ve tekniklere çeşitli örnekler vermiş olup bu etkinlik ve tekniklerin seçiminde dikkat edilmesi gereken bir noktaya işaret etmişlerdir. Bunlara ilişkin sonuçlar sırasıyla aşağıda sunulmaktadır.

Tunç (2017) çocuklar için felsefede ele alınan konu kadar bu konuların ele alınış biçiminin de önemli olduğundan söz eder. Uzmanlar, çocuklar için felsefe derslerinde uygulanabilecek çeşitli etkinlik ve teknikten söz etmiştir. Bunlar tartışma öncesi ve tartışma sırasında olmak üzere sıralanmaktadır. Tartışma öncesinde oyun oynanabileceği bir uzman tarafından ifade edilmiştir. Uzmana göre oyun oynamak oldukça önemlidir. Hatta tartışılması güç olan konuların oyunlaştırılarak tartışmayı kolaylaştırabileceğini belirtmiştir. Buradan hareketle oyunların yalnızca harekete dayalı olmayabileceği, bunun yanı sıra düşünmeye yönlendiren oyunlarla bu sürecin çeşitlendirilebileceği söylenebilir. Ayrıca oyunlarla hem eğlenceli bir ortam oluşturulurken hem de düşündürücü oyunlarla tartışma sürecine hazırlık yapılabileceği ifade edilebilir.

Uzmanlar tartışma sırasında soru-cevap tekniği, diyalog, soru oluşturma, hikâye tamamlama ve dramının kullanılabileceğini belirtmiştir. Uzmanlardan bazıları soruşturma topluluğunun yönteminin kullanılarak dersin soru-cevap şeklinde ve diyalog üzerinden ilerlemesi gerektiğini belirtmiştir. Lipman (2003) soruşturma topluluğunu öğrencilerin birbirlerini dinlediği, başka düşüncelere katkı sunduğu, düşüncelerin gerekçelendirdiği bir

ortam olarak açıklar. Uzmanlar diyalog ile karşılıklı konuşmayı kastetmektedir. Çocuklar için felsefe derslerinde öğrencilerin kendi fikirlerini söylemelerinin yanı sıra diğer öğrencilerin fikirleri üzerine düşünerek cevap vermelerinin, soru sormalarının da önemli olabileceği söylenebilir. Bu bağlamda dersin diyalog hâlinde yürütülmesinin önemli olabileceği sonucuna varılabilir. Bunun yanı sıra bir uzman öğrencilerin bu derste soru oluşturabileceklerini ifade etmiştir. Ona göre öğrenciler onlara sunulan uyarıcıya ilişkin felsefi bir soru oluşturabilir, ardından bu soru üzerine tartışabilir. Uzmanın bahsetmiş olduğu bu etkinlik Lipman'ın kullanmış olduğu metot olduğu ve Lipman'ın görüşü ile paralel olduğu söylenebilir (Lipman, 2003). Bu etkinliklerin yanı sıra uzmanların bazılarının hikâye oluşturma ve dramadan da yararlanılabileceğini belirtmiştir. Sonuç olarak çocuklar için felsefe dersinde çeşitli etkinlik ve tekniğin kullanılabileceği söylenebilir.

Uzmanlardan biri bu derste uygulanacak olan etkinlik ve tekniklerin seçiminde bir noktaya dikkat çekmiştir. Uzmana göre bu derste kullanılacak olan etkinlik ve teknikler gruba göre farklılık gösterebilir. Ayrıca farklı yöntemlerin farklı zamanlarda kullanılabileceğini belirterek çeşitli yöntem ve tekniğin kullanılmasına değinmektedir. Uzmanın görüşünde hareketle bu derste uygulayacak olan etkinlik ve tekniklerin çeşitlendirilmesi ve grupların özelliklerine göre uygulayıcılar tarafından etkinlik ya da tekniğin belirlenmesinin uygun olabileceği söylenebilir. Bu noktada program hazırlayıcıları daha önce de bahsedildiği gibi çerçevesi belli bir öğretim programı hazırlayabilir. Bu programda ise derste kullanılmasının uygun olabileceği etkinlik ve tekniklere yer verebilir, örnekler sunabilir. Uygulayıcılar ise kendi gruplarının özelliklerine göre uygun gördükleri etkinlik ya da teknikleri derslerine taşıyabilir. Öte yandan daha önce eğiticiler tarafından belirtildiği gibi çocuklar için felsefe dersinin yürütülmesine ilişkin tüm plan amaçlar doğrultusunda uygulayıcılar tarafından hazırlanabilir. Fakat bu noktada uygulayıcıların plan yapma yeterlilikleri farklılık gösterebileceğinden bu durum uygulama süreçlerinde sorunlara neden olabilir.

Uygulayıcının Rolü. Bir başka uzman derste kullanılacak olan etkinliklerin planlanmasının uygulayıcılar tarafından yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Eğitimcilerden birinin de aynı şekilde düşündüğünden daha önce bahsedilmişti. Bu noktada uzman ve eğitimcinin aynı fikirde olduğu görülmektedir. Ayrıca uzman etkinlik hazırlamanın kolay olmayacağını altını da çizmiştir. Bu bağlamda hazırlanacak olan öğretim programı düşünüldüğünde, uygulayıcıların dersin amaçları doğrultusunda kendi ders planlarını hazırlamalarının gerekebileceği sonucuna varılabilir. Ayrıca uygulayıcıların derse ilişkin daha iyi planlar hazırlamaları için hizmet içi eğitimlerle bu sürecin desteklenmesi söz konusu olabilir. Buna ek olarak program yapıcılarını öğretim programında derse ilişkin örnek planları, plan yapmayı kolaylaştıracak ipuçları, açıklamalar ve kaynaklar sunabilir.

Dersin Öğrenme-Öğretme Sürecine İlişkin Öğretmen Görüşlerinden Elde Edilen Sonuçlar

“Öğretmenlerin görüşlerine göre ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının öğrenme-öğretme süreci nasıl olmalıdır?” alt araştırma sorusuna ilişkin “Uyarıcılar”, “Öğrenme Yöntem ve Teknikleri”, “Uygulayıcının Rolü” olmak üzere üç ana tema bulunmaktadır. Her bir temaya ilişkin sonuçlar başlık hâlinde sunulmaktadır.

Uyarıcı. Öğretmenler çocuklar için felsefe dersinde kullanılabilecek uyarıcılara örnekler vermiştir ve bu uyarıcıların seçiminde dikkat edilmesi gereken bazı noktalara değinmiştir. Bunlara ilişkin sonuçlar aşağıda sunulmaktadır.

Öğretmenler kendi deneyimlerinde de hareketle bu derste kullanılmak üzere resim, örnek olay, hikâye kitapları, video gibi pek çok uyarıcı örneği sunmuştur. Bu uyarıcılar özelliklerine göre görsel uyarıcılar, sözel uyarıcılar, yazılı uyarıcılar, görsel-işitsel uyarıcılar ve üç boyutlu uyarıcılar olmak üzere sınıflandırılmıştır. Uyarıcı örneklerine ilişkin detaylı açıklama bulgular kısmında bulunmaktadır. Öğretmenler bu derste resim, fotoğraf, video gibi uyarıcıların yanı sıra örnek olayların da kullanılabileceğini belirtmiştir. Örnek olay öğrencilerin diğer derslerinde de konuları günlük hayatla ilişkilendirmek için öğretmenler

tarafından sıklıkla kullanılan bir tekniktir. Bu teknik, çocuklar için felsefe derslerinde bir uyarıcı niteliğinde kullanılarak öğrencilerin günlük yaşamdaki olayları derse taşınabilir. Böylece öğrenciler kendi yaşamlarındaki konular hakkında tartışma yürütme şansı yakalayabilir. Öğrencilerin sıklıkla kullandıkları teknolojiye ilişkin oyun, dijital hikâye gibi uyarıcıların bu derse taşınabileceği başka öğretmenler tarafından ifade edilmiştir. Dijital hikâye, hikâye kitaplarının görsel ve seslerle desteklenerek bilgisayar ortamında öğrencilere sunulan bir hikâye türüdür. Günümüzde teknolojiye yönelik çalışmaların öğrencilerin dikkatlerini çektiği düşünüldüğünde dijital hikâyelerin de öğrencilerin dikkatini çekebileceği söylenebilir. Buna ek olarak öğretmenler kendi derslerinde de kullandıkları posterlerin bu derste uyarıcı olabileceğini belirtmiştir. Öğretmenler kullanacakları uyarıcıya ilişkin görsel çalışmalar hazırlamaktadır ve araştırmacı bu çalışmaları gözlem sırasında görme fırsatı bulunmuştur. Bu çalışmalar karton üzerine iki boyutlu olabileceği gibi zaman zaman da üç boyutlu olarak öğrencilere sunulmuştur. Öğretmenler bu çalışmaların öğrencilerin dikkatini çektiğini ve onlarda tartışılacak konu hakkında merak uyandırdığını belirtmiştir. Bu bağlamda uyarıcı desteklemek, öğrencilerin dikkatini çekmek adına ek çalışmalar hazırlanabileceği sonucuna ulaşılabılır. Ayrıca öğretmenlerin kendi derslerinde hikâye kitaplarını kullandıkları gözlenmiştir ve yapılan görüşmelerde öğretmenler bu kitaplardan söz etmiştir. Öğretmenlerin bu derste uyarıcı olarak kullanılabileceğini düşündüğü ve önerdiği kitaplardan bazıları şunlardır: Kurbağa Prens (Grimm Kardeşler), İyi Yürekli Dev Memo (Julia Donaldson), Mö La La Alışverişe Çıkıyor (Stephanie Shaw), Kafası Karışık Bukalemun (Eric Carle)...

Öğretmenlerden bazıları bu derste kullanılacak olan uyarıcılar seçilirken bazı noktalara dikkat çekmiştir. Bunlar düşünmeye hazırlayan, kavram ile ilişkili, maceralı, sonu belli olmayan ve seviyeye uygun şekilde sıralanmaktadır. Öğretmenlerden biri seçilen uyarıcıların tartışılacak olan kavramla ilişkili olmasına ve düşünmeye hazırlaması gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu doğrultuda uyarıcıların tartışılacak olan kavrama ulaşmada bir araç ve kavrama ilişkin düşünmeye başlangıç niteliğinde olabileceği söylenebilir. Başka

bir öğretmen ise kullanılacak olan uyarıcının öğrencilerin yaş seviyesine uygun olması gerektiğini ifade etmekle birlikte bu uyarıcıların sonunun belli olmaması gerektiğini belirtmiştir. Öğretmen burada uyarıcıların öğrencileri felsefe sorusunun yanıtına ilişkin bir sonuca ulaştırmaması gerektiğini kastetmektedir. Öğrencilerin uyarıcılar aracılığıyla kavramlar üzerinde tartışmalar yürütecekleri düşünüldüğünde, kavrama ilişkin bir sonucun verildiği uyarıcılar kullanıldığında öğrencilerin farklı fikirler sunma ihtimallerinin düşük olabileceği söylenebilir. Bunlara ek olarak macera içeren uyarıcıların öğrencilerin dikkatlerini çektiği de öğretmenler tarafından ifade edilmiştir. Bunlardan hareketle uyarıcıların belirtilen noktalara dikkat edilerek seçildiğinde öğrencilerin dikkatini daha fazla çekebileceği, derste farklı bakış açılarının ortaya çıkmasına destek olabileceği sonucuna varılabilir.

Öğrenme Yöntem ve Teknikleri. Öğretmenler tartışma öncesinde ve tartışma sırasında çeşitli etkinlik ve tekniklerin kullanılabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca bu etkinlik ve teknikler seçilirken bir noktaya dikkat edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bunlara ilişkin sonuçlar aşağıda sunulmaktadır.

Öğretmenlerden bazıları tartışma öncesinde soru, oyun ve yazı yazma çalışmalarının yapılabileceğini ifade etmiştir. Öğretmenlerden biri tartışma öncesinde oynanan oyunların öğrencileri sürece dahil edebileceğini belirtmiştir. Başka öğretmen ise öğrencilerin oyun oynamaktan keyif aldıklarını ve özellikle hareketli oyunları tercih ettiklerini dile getirmiştir. Bir başka öğretmen ise hareketli oyunlardan ziyade öğrencilerin daha sakin olabilecekleri ısınma çalışmalarının tercih edilebileceğini belirtmiştir. Bu noktada soru ya da yazı çalışmalarının kullanılabilceğini ifade etmiştir. Öğrencilerin bu derste tartışma sırasında genellikle oturdukları düşünüldüğünde, bunun öncesinde oyunlar oynanarak öğrenciler tartışma sürecine hazırlanabilir.

Öğretmenler tartışma sırasında beyin fırtınası, soru-cevap, istasyon ve dramanın kullanılabilceğini belirtmiştir. Öğretmenler diğer derslerde kullanılan etkinlik ve tekniklerin bu derste de kullanılabilceğini ifade etmiştir. Dombaycı (2013) ise altı şapka düşünme,

büyük küçük grup tartışmaları, drama, istasyon, Sokratik yöntem gibi pek çok yöntem ve tekniğin çocuklar için felsefede kullanılabileceğini belirtmiştir (aktaran Kayaalp, 2021). Öğretmenlerden bazıları kendi deneyimlerinden yola çıkarak derslerde drama çalışmalarının yapılabileceğini, uyarıcıya ilişkin canlandırmaların gerçekleştirilebileceğini dile getirmiştir. Ayrıca istasyon tekniği kullanılarak öğrencilerin gruplara ayrılabilmesi ve konular üzerine düşüncelerini paylaşarak tartışabilecekleri bir öğretmen tarafından ifade edilmiştir. Bazı öğretmenler ise soru-cevap tekniğinin kullanılabileceğini belirtmiştir. Öğretmenler kendi derslerinde de bu tekniği kullandıklarını dile getirmiştir. Öğretmenlerin görüşlerinden hareketle tartışma sırasında diğer derslerde kullanılan tekniklerin bu derste de kullanılabileceği ve bunlara beyin fırtınası, drama gibi çalışmaların da eklenebileceği sonucuna varılabilir.

Öğretmenlerden biri uygulanacak olan etkinlik ve teknik seçiminde bir noktaya dikkat edilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Öğretmene göre bu derste çeşitli etkinlik ve teknik kullanılmalıdır. Öğretmen kullanılabilecek olan etkinlik ve tekniklere örnekler verirken aynı zamanda bunların çeşitlendirilebileceğini, pek çok etkinlik ya da tekniğin bu derste uygulanabileceğini belirtmiştir. Gerek tartışma öncesinde gerek de tartışma sırasında pek çok etkinlik ya da tekniğin kullanılmasının öğrencilerin derse olan ilgisini arttırabileceği düşünülebilir. Bu noktada program yapımcıların öğretim programını oluştururken çeşitli etkinlik ya da teknik önerisi ve örneğine yer vermesinin önemli olabileceği söylenebilir. Öte yandan daha önce de bahsedildiği gibi derse ilişkin etkinlik planları uygulayıcılar tarafından hazırlanacak olursa, uygulayıcılara çeşitli etkinlik ve teknik seçimi konusunda rehberlik edebilir.

Uygulayıcının Rolü. Öğretmenler bu dersin öğrenme-öğretme sürecinde uygulayıcıların bazı rolleri olduğunu altını çizmiştir. Bunlar ön hazırlık, düşünceleri netleştirme, merak uyandırma, eşit söz hakkı verme, otorite olmama, soru sormayı bilme, destekleyici ve tarafsız olma, yargılamama ve felsefe bilgisi şeklinde sıralanmaktadır. Öğretmenlerden bazıları uygulayıcıların ders öncesinde çeşitli konularda hazırlık yapmaları

gerektiğini belirtmiştir. Bunlardan biri daha önce de bahsedildiği gibi uyarıcıya ilişkin iki ya da üç boyutlu çalışmaların hazırlanmasıdır. Bu çalışmaların öğrencilerin dikkatlerini çektiği öğretmen tarafından daha önce belirtilmişti. Bir diğeri ise derste tartışılacak olan konuya ilişkin soruların hazırlanması, bu soruların uygun sırada olmasıdır. Tartışma sürecinde her ne kadar öğrenciler uygulayıcıya göre daha aktif olsalar da uygulayıcıların bu süreci yönetmeleri beklenmektedir. Bu noktada uygulayıcıların soracağı sorulara hâkim olmasının yanı sıra tartışılan konuya ilişkin daha önce düşünmüş olması, bilgi sahibi olması gerektiği de söylenebilir. Çünkü öğrenciler tartışmayı başka bir noktaya taşıyabilir ve uygulayıcı planlamış olduğu soruların dışında başka bir soru sorma ihtiyacı duyabilir. Buna ek olarak öğretmenler uygulayıcıların felsefi tartışmayı yürütebilmesi, soru sormayı bilmesi ve uyarıcıyı doğru bir şekilde sunabilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda uygulayıcıların çocuklar için felsefeye ilişkin eğitim almış olmalarının dersin işlenişini daha etkili kılacağı sonucuna varılabilir. Öğretmenlerden biri ise uygulayıcıların ders sırasında öğrencilere eşit söz hakkı vermesi gerektiğini dile getirmiştir. Haynes (2008) ise uygulayıcıların tüm öğrencileri tartışma sürecine dahil etmesi gerektiğinden söz etmektedir. Bu bağlamda öğrencilerin bu derse dahil edilerek eşit bir şekilde söz almalarının uygun olabileceği sonucuna varılabilir. Bazı öğretmenler uygulayıcıların otorite olmaması, tarafsız olması, öğrencileri düşüncelerinden dolayı yargılamaması ve tartışmaya katılması konusunda destekleyici olması gerektiğini belirtmiştir. Uygulayıcılar çocuklar için felsefede öğrencileri cesaretlendirmeli, onları fikirlerinden dolayı yargılamamalı, uygulayıcı tartışma sürecinde kendi görüşlerini belirtmemelidir (Tunç, 2017; Gönül, 2012). Uygulayıcıların konuya ilişkin kendi düşüncelerini paylaşmaları öğrencilerin farklı fikirler ortaya koymasına engel olabileceği gibi uygulayıcının öğrencileri söylediklerinden dolayı yargılaması da tartışma ortamının oluşmasını engelleyebilir. Ayrıca öğrencilerin yalnızca bu ders kapsamında değil diğer derslerde de düşüncelerinden dolayı yargılanmamasının, derse katılımı konusunda desteklenmesinin, fikirlerini söylemesine fırsat tanınmasının önemli olabileceği söylenebilir.

Eğitici, uzman ve öğretmenlerin öğrenme-öğretme sürecine ilişkin görüşlerine bakıldığında benzer noktalara değindikleri görülmektedir. Her birinin çeşitli uyarıcı örneği sunduğu, etkinlik ve tekniklere ilişkin birçok öneri belirttiği söylenebilir. Ayrıca bu örnek öneriler arasında birbirine benzeyen ya da destekleyen uyarıcı ya da etkinliklerin olduğu da görülmektedir. Bunlara ek olarak öğrenme-öğretme sürecini yürütecek olan uygulayıcının rolüne dikkat çektikleri göze çarpmaktadır. Uygulayıcının rolüne ilişkin ise farklı noktalara değindikleri görülmektedir. Tüm bunlardan hareketle öğrenme-öğretme sürecinde çeşitli uyarıcıların kullanılması, uyarıcı seçiminde belli noktalara dikkat edilmesi, etkinlik ve tekniklerin zenginleştirilmesi ve uygulayıcının belli beceri ve rolleri üstlenmesinin önemli olabileceği söylenebilir.

Dersin Ölçme ve Değerlendirme Sürecine İlişkin Sonuçlar

“Çocuklar için felsefe eğitmeni eğitimcilerinin/Felsefe alanı uzmanlarının/Öğretmenlerin görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının ölçme ve değerlendirme süreci nasıl olmalıdır?” araştırma sorusu ile öğretim programının ölçme ve değerlendirme sürecine ilişkin görüşlere ulaşmak hedeflenmiştir. Bu bölümde sırasıyla eğitimciler, uzmanlar ve öğretmenlerin görüşlerine ilişkin sonuçlara yer verilmektedir.

Dersin Ölçme ve Değerlendirme Sürecine İlişkin Eğitimci Görüşlerinden Elde Edilen Sonuçlar

“Çocuklar için felsefe eğitmeni eğitimcilerinin görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının ölçme ve değerlendirme süreci nasıl olmalıdır?” alt araştırma sorusuna ilişkin “Öğrencilerin Değerlendirilmesi”, “Uygulayıcının Kendini Değerlendirmesi”, “Öğrencinin Dersi Değerlendirmesi” ve “Uygulayıcının Rolü” olmak üzere dört ana tema bulunmaktadır. Her bir temaya ilişkin sonuçlar başlıklar hâlinde sunulmaktadır.

Öğrencilerin Değerlendirilmesi. Eğitimcilerin görüşleri doğrultusunda öğrencilerin değerlendirilmesine ilişkin süreç değerlendirme, düşünme becerilerine yönelik değerlendirme ve ölçme araçları alt temaları oluşturulmuştu. Bu alt temalara ilişkin sonuçlara sırasıyla yer verilmektedir.

Eğiticiler bu derste öğrenciler değerlendirilirken görevi tamamlamalarının yeterli olması, katılımın önemli olması, sınav ve not olmaması, sonuçtan ziyade sürecin önemli olması gibi noktalara dikkat çekmişlerdir. Eğitimcilerden biri öğrencilerin derse katılımının önemli olduğunu, bunun da konuşarak, dinleyerek ya da dersin rutinlerine, etkinliklere dahil olarak olabileceğini ifade etmiştir. Yine aynı eğitici öğrencileri değerlendirmek için bir ölçme aracı kullanıldığında öğrencilerin yalnızca onlara verilen görevleri tamamlamalarının yeterli olabileceğini belirtmiştir. Yani ona göre öğrencinin ondan istenen görevi tam anlamıyla yerine getirmiş olması bu derste başarılı olduğunu göstermektedir. Eğiticiye göre bu derste sorumluluğunu yerine getirmek yeterlidir. Başka eğitimcilerin öğrencilerin sorularının artması ya da derste üzerine tartışılan kavramları kullanmaya başlamalarının, kavramlar üzerine düşünmeye devam etmelerinin değerlendirme aşamasında etkili olabileceğini belirtmiştir. Bazı eğitimciler öğrencilere bu derste gelişimlerine yönelik geri verilmesinin uygun olacağını fakat bunun not ya da sınavla yapılmaması gerektiğini ifade etmiştir. Bu noktada ise gözlemlerin yapılabileceği, öğrencilerin derslere katılımlarının değerlendirilebileceği gibi noktaların önemine dikkat çekmişlerdir. Eğitimcilerin vermiş oldukları yanıtlarla öğrencilerin değerlendirilmesi noktasında süreç değerlendirmenin uygun olacağına işaret ettiği görülmektedir ve bundan dolayı eğitici görüşleri süreç değerlendirme alt teması altında toplanmıştır. Süreç değerlendirme öğrencilerin bireysel farklılıklarının dikkate alındığı, çeşitli ölçme araçlarının kullanıldığı, sınav ya da notun olmadığı, sürece odaklanılan değerlendirmedir. Çocuklar için felsefe dersinin amaçlarına bakıldığında ise bazı becerilere odaklandığı görülmektedir. Bu becerileri ölçmenin güç olabileceği fakat öğrencilerin gelişime yönelik değerlendirmelerle ölçme ve değerlendirme sürecinin desteklenebileceği söylenebilir.

Eğiticiler, çocuklar için felsefe dersinin amaçları arasında bazı düşünme becerilerinden söz etmiştir. Bu düşünme becerilerinin ölçme ve değerlendirme sürecinde birer ölçüt olmasına ilişkin bazı eğiticiler görüşlerini ifade etmiştir. Bunlar eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme ve özenli düşünmeye ilişkin değerlendirmenin nasıl olabileceğine yöneliktir. Ayrıca Jackson (1989) değerlendirme sürecinde öğrencilerin düşünme becerilerine yönelik değerlendirmeler yapılabileceğinden söz etmektedir (aktaran Tunç, 2017). Özenli düşünmeye yönelik dinleme, farklılıklara saygı ve hoşgörünün; eleştirel düşünmeye yönelik karşı argüman geliştirme, çıkarım yapma, temellendirme, karşılaştırma yapma gibi becerilerin; yaratıcı düşünmeye yönelik farklı düşünme ve farklı örnekler sunmanın ölçüt olarak kullanılabilmesi eğiticiler tarafından ifade edilmiştir. Bu ölçütler bulgular kısmında eğitici görüşleri ile desteklenerek açıklanmaktadır. Eğiticiler bu noktada çeşitli ölçme araçları aracılığıyla öğrencilerin bu alanlarda değerlendirilebileceğini belirtmiştir. Dersin amaçları göz önünde bulundurulduğunda becerilere yönelik eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme ve özenli düşünmenin de yer aldığı; bunların üst düzey düşünme becerilerinden olduğu görülmektedir. Amaçlar arasında yer alan bu alanların gelişip gelişmediğine dair bir değerlendirmenin yapılması söz konusu olabilir. Bu doğrultuda ise düzey düşünme becerilerine yönelik değerlendirmenin de göz önünde bulundurulması gerektiği sonucuna varılabilir.

Öğrenciler değerlendirilirken çeşitli ölçme araçlarının kullanılabilmesi eğiticiler tarafından dile getirilmiştir. Bu araçlardan bazıları sunum yapma, poster hazırlama, resim yapma, yazı yazma, açık uçlu sorular, öz değerlendirme, gözlem formu gibi sıralanmaktadır. Ölçme araçlarına ilişkin eğiticilerin örnekleri bulgular kısmında yer almakta olup eğitici görüşleri ile desteklenerek açıklanmaktadır. Eğiticilerin bu derste not ya da sınav olmaması gerektiğini, bunun yerine öğrencilere geribildirimde bulunulmasının uygun olacağını belirttiklerinden söz edilmişti. Bu doğrultuda eğiticiler tarafından önerilen ölçme araçlarının, süreç değerlendirmede kullanılacak araçlar oldukları görülmektedir. Öğrencilerin derse yönelik sunum yapabilecekleri, poster, proje ya da pano hazırlayabilecekleri, yazı veya

resim çalışmaları gibi etkinliklerle değerlendirilebilecekleri eğiticiler tarafından ifade edilmiştir. Eğiticilerin önerdiği araçlar arasında öğrencilerin çalışmalarının yanı sıra gözlem formu, öz değerlendirme formu ve veli formları olduğu görülmektedir. Eğiticilerin özellikle gözlem formu üzerinde durduğu söylenebilir. Eğiticilerden bazıları gözlemin uygulayıcı tarafından yapılabileceği gibi sınıfa dışarıdan gelen başka bir uygulayıcının gözlemlerini not almasının da uygun olabileceğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra velilerin öğrenciye yönelik gözlemlerinin de bu süreçte etkili olabileceği bazı eğiticiler tarafından belirtilmiştir. Eğiticiler öğrencilerin soru sorma ya da karşı argüman geliştirme gibi becerilerdeki gelişimine ilişkin velilerin görüşlerinin önemli olabileceği dile getirilmektedir. Ayrıca öğrencilerin bu derste kendilerini öz değerlendirme formları ile değerlendirebilecekleri eğiticiler tarafından ifade edilmiştir. Gregory'e (2008) göre de değerlendirme sürecinde öğrencilere öz değerlendirme yapmaya yönelik sorular sorulabilir. Çocuklar için felsefe dersi öğrencilerin sürece aktif olarak katıldıkları, becerilerin gelişimine yönelik bir ders olduğundan süreç değerlendirmeye ilişkin ölçme araçlarıyla değerlendirilmelerinin daha uygun olabileceği söylenebilir. Tüm bunlardan yola çıkarak eğiticilerin önermiş olduğu ölçme araçları ile öğrencilerin değerlendirilebileceği; süreç değerlendirmede kullanılan farklı ölçme araçlarının da bu sürece dahil edilerek araçların çeşitlendirilebileceği sonucuna varılabilir.

Uygulayıcının Kendini Değerlendirmesi. Çocuklar için felsefede uygulayıcılar çeşitli sorularla kendilerini değerlendirebilir (Jackson, 1989; aktaran Tunç, 2017). Eğiticilerden bazıları ise değerlendirme sürecinde öğrencilerin değerlendirilmesinin yanında uygulayıcıların kendilerini değerlendirmelerinin de önemi üzerinde durmuştur. Bu değerlendirmenin öz değerlendirme ya da dış değerlendirme şeklinde olabileceğini ifade etmişlerdir. Uygulayıcıların çeşitli çizelgeler kullanarak kendilerini değerlendirebilecekleri eğiticiler tarafından belirtilmiştir. Onlara göre uygulayıcılar sorgulama ortamına, uyararı sunuş biçimine, uyarının niteliğine yönelik değerlendirmeler yapmalı; yürütmüş olduğu dersin iyi ya da kötü yanlarını ortaya koymalıdır. Bu derste uygulayıcıların çeşitli rolleri olduğu, bazı becerilerini ve kendilerini sürekli geliştirmeleri gerektiğinden daha önce söz

edilmişti. Bu bağlamda uygulayıcıların süreci nasıl yürüttüğüne yönelik kendilerini değerlendirmelerinin önemli olabileceği ifade edilebilir. Bu değerlendirme türünün yanı sıra sınıfa davet edilen başka bir uygulayıcının da dış değerlendirme yapmasının uygun olabileceği bir eğitici tarafından belirtilmiştir. Başka bir uygulayıcının çocuklar için felsefe dersine katılarak hem öğrencileri hem de uygulayıcıyı çeşitli ölçütler doğrultusunda değerlendirmesi söz konusu olabilir. Tüm bunlardan hareketle bu derste yalnızca öğrencilerin değil, uygulayıcıların da değerlendirebileceği; böylece dersin eksik yanlarını görerek hem uygulayıcıların hem de dersin geliştirilebileceği söylenebilir.

Öğrencilerin Dersi Değerlendirmesi. Eğitici öğrencilerin derse yönelik görüşlerini belirterek dersi değerlendirebileceklerini ifade etmiştir. Öğrencilerin çeşitli anketler doldurarak felsefeye ve etkinliklere ilişkin görüşlerini, beğenip beğenmedikleri çalışmaları, akıllarında kalan ya da dikkatlerini çeken kavramları anketler aracılığıyla belirtebileceklerini dile getirmişlerdir. Öğrencilerden böyle bir geribildirim almak dersin öğretim programının bileşenleri doğrultusunda gelişmesine katkı sunabileceği söylenebilir. Çünkü bu dersin merkezinde olan, bu derse katılım gösterecek olanlar öğrencilerdir. Bundan dolayı öğrencilerin derse ilişkin görüşlerinin önemsenmesi programın işlevselliği açısından önemli olabilir. Anketlerin yanı sıra öğrencilerin sözel olarak ifade ettikleri görüşlerinin dersin değerlendirilmesinde önemli olacağı eğitici tarafından dile getirilmiştir. Tüm bunlardan yola çıkarak öğrencilerin dersi değerlendirmesinin önemli olabileceği, bu noktada da çeşitli ölçme araçlarının kullanılabilmesi sonucuna ulaşılabilir.

Ugulayıcının Rolü. Eğitici öğrencilerin derse yönelik görüşlerini belirterek dersi değerlendirebileceklerini ifade etmiştir. Bu süreçte kullanılan ve eğitici tarafından önemsenen gözlem formlarının etkili olması adına uygulayıcıların bu beceriye sahip olmasının önemi vurgulanabilir. Ugulayıcıların dersi yürütürken aynı zamanda öğrencilerin gelişimine ilişkin gözlemlerini not alması gerekebilir. Bu süreci kolaylaştırmak adına önceden hazırlanmış olan gözlem formları dersin bitiminde doldurulabilir. Ayrıca uygulayıcıların gözleme ilişkin becerilerini geliştirmek adına onlara

eğitimler verilebilir. Eğiticinin görüşlerinden hareketle öğrencilere ilişkin gözlemlerin etkili ve eksiksiz olması adına uygulayıcıların gözlem becerilerinin geliştirilmesinin önemli olabileceği söylenebilir.

Dersin Ölçme ve Değerlendirme Sürecine İlişkin Uzman Görüşlerinden Elde Edilen Sonuçlar

“Felsefe alanı uzmanlarının görüşlerine göre ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının ölçme ve değerlendirme süreci nasıl olmalıdır?” alt araştırma sorusuna ilişkin “Öğrencilerin Değerlendirilmesi” ana tema bulunmaktadır. Bu ana temaya ilişkin sonuçlar aşağıda sunulmaktadır.

Öğrencilerin Değerlendirilmesi. Uzmanlar, öğrencilerin değerlendirilmesine yönelik çeşitli görüşler sunmuşlardır. Bu görüşler süreç değerlendirme, düşünme becerilerine yönelik değerlendirme ve ölçme araçları olarak sıralanmaktadır. Bunlara ilişkin sonuçlar sırasıyla aşağıda sunulmaktadır.

Uzmanlardan bazıları bu derste süreç değerlendirmenin esas alınması gerektiğini belirtmiştir. Bunu da amaçlarda belirtilen becerilerin klasik sınav ya da testle ölçülemeyeceği ile açıklamaktadırlar. Klasik ölçme araçları yerine alternatif ölçme araçlarının kullanılmasını ve sürecin gözlemlenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda öğrenciler değerlendirilirken sonuçtan ziyade sürecin dikkate alınmasının, çeşitli ölçme araçlarıyla bu sürecin desteklenmesinin ve süreç değerlendirme esas alınarak öğrencilerin değerlendirilmesinin uygun olabileceği söylenebilir. Bunun yanı sıra uzmanlar öğrencilerin derse katılımı, gayreti, dersteki cevapların değişimi, standart araçların kullanılmaması ve sınavın olmamasına dikkat çekmişlerdir. Uzmanlardan biri standart ölçme araçları yerine alternatif ölçme araçlarının kullanılmasının uygun olabileceğini belirtmiştir. Ona göre her öğrenci bireysel olarak gelişim göstermektedir ve standart ölçme araçları ile öğrencilerin yüzeysel olarak değerlendirilebileceğini dile getirmiştir. Dolayısıyla öğrencilerin bireysel gelişimlerinin alternatif ölçme araçları kullanılarak takip edilebileceği sonucuna varılabilir. Uzmanlardan biri ise sınavların öğrencilerde kaygı ve stres oluşturduğunu, bundan dolayı

da sınavlarda düşüncelerini aktarmakta zorlandıklarını belirtmiştir. Bunun yerine alternatif ölçme araçlarının kullanılması ile öğrencilerin değerlendirilmesinin daha uygun olabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca çocuklar için felsefe dersinin amaçlarının beceri ve felsefi tutumlarla ilişkili olduğu, bu beceri ve tutumların ise sınavla ölçülemeyeceği aynı uzman tarafından dile getirilmektedir. Beceri ve tutumların zaman içerisinde geliştiği, sınav ya da testlerden ziyade gözlemlenebileceği söylenebilir. Bu bağlamda öğrenciler değerlendirilirken klasik ölçme araçlarından ziyade süreç değerlendirmede kullanılan alternatif ölçme araçlarının kullanılmasının daha uygun olabileceği sonucuna ulaşılabilir. Bir başka uzman ise öğrencilerin derse katılımının ve gayretinin değerlendirme sürecinde etkili olabileceğini belirtmiştir. Jackson (1989) da öğrenciler değerlendirilirken katılımlarının göz önünde bulundurulabileceğini ifade etmiştir (aktaran Tunç, 2017). Bu ölçütün de süreç değerlendirmeye işaret ettiği söylenebilir. Tüm bunlardan hareketle çocuklar için felsefe dersinde öğrenciler değerlendirilirken süreç değerlendirmenin esas alınabileceği; bu doğrultuda ölçütlerin belirlenebileceği söylenebilir. Ayrıca eğitimcilerin de öğrencilerin değerlendirilmesinde süreç değerlendirmeyi uygun gördükleri, bu noktada eğitici ve uzmanların aynı fikirde oldukları görülmektedir.

Uzmanlar dersin amaçlarından söz ederken bazı becerilere değinmişti. Bu beceriler arasında üst düzey düşünme becerileri de yer almaktaydı. Uzmanlardan bazıları ise amaçlarda belirtilen bu becerilere yönelik belli ölçütler doğrultusunda değerlendirme yapılabileceğine değinmiştir. Bunlar yaratıcı düşünme ve eleştirel düşünmeye yöneliktir. Uzmanlardan biri ölçme değerlendirme sürecinin amaçlardan bağımsız düşünülmemeyeceğini, bundan dolayı da amaçlarda belirtilen sorgulama becerisi, temkinli yaklaşma, peşin hükümden kaçınma gibi beceri ve felsefi tutuma ilişkin değerlendirmelerin yapılması gerektiğini belirtmiştir. Ölçme ve değerlendirme, dersin amaçlarında belirtilen hedeflere öğrencilerin ulaşıp ulaşamadığının ölçüldüğü ve değerlendirildiği bir süreç olarak açıklanabilir. Bundan dolayı da uzmanın da bahsettiği gibi ölçme ve değerlendirme sürecinin amaçlardan bağımsız düşünülmesinin güç olabileceği söylenebilir. Bu bağlamda

ölçme ve değerlendirme sürecinde amaçlarda belirtilen beceri, değer ve felsefi tutuma ilişkin öğrencilerin değerlendirilmesinin önemli olabileceği vurgulanabilir.

Uzmanlar öğrenciler değerlendirilirken kullanılacak pek çok ölçme aracından söz etmiştir. Bunlardan bazıları gözlem formu, yazı çalışmaları, öz değerlendirme, görüşme, günlük gibi sıralanmaktadır. Ölçme araçlarına ilişkin uzmanların örnekleri bulgular kısmında yer almakta olup açıklanmaktadır. Uzmanlardan bazıları öğrenciler değerlendirilirken uygulayıcıların gözlemlerinin önemine dikkat çekmiştir. Onlara göre gözlemlerin bir form ya da yazı hâlinde bir araya getirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda program yapıcılar, uygulayıcıların kullanmaları için gözlem formları hazırlayabilir ya da uygulayıcıların görüşlerini rapor hâline getirmeleri istenebilir. Böylece öğrencilere ilişkin değerlendirmenin daha somut verilere dayanabileceği; bu süreçte düzenli ve sistemli ilerlenebileceği söylenebilir. Uygulayıcının öğrencileri değerlendirmesinin yanı sıra öğrencilerin kendilerini değerlendirebilecekleri bir uzman tarafından dile getirilmiştir. Bu noktada ise öz değerlendirme formlarının yanı sıra günlüklerin de kullanılabilceğini belirtmiştir. Başka bir uzman ise öğrenciler tarafından yazılan günlüklerin uygulayıcılar tarafından okunup değerlendirilebileceğini ifade etmiştir. Bunlara ek olarak ölçme aracı olarak görüşmenin kullanılabilceği, hem öğrencilerle hem de velilerle görüşmeler yapılabileceği uzmanlar tarafından dile getirilmiştir. Uzmanların öğrenciler değerlendirilirken örnek vermiş oldukları ölçme araçlarına bakıldığında, süreç değerlendirme ile ilişkili olduğu görülmektedir. Bu bağlamda süreç değerlendirmenin esas alındığı çocuklar için felsefe derslerinde bu değerlendirme türüne ilişkin uzmanların sunmuş olduğu ölçme araçlarının kullanılabilceği ve bu araçların çeşitlendirilebileceği söylenebilir.

Dersin Ölçme ve Değerlendirme Sürecine İlişkin Öğretmen Görüşlerinden Elde Edilen Sonuçlar

“Öğretmenlerin görüşlerine göre ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının ölçme ve değerlendirme süreci nasıl olmalıdır?” alt araştırma sorusuna ilişkin “Öğrencilerin Değerlendirilmesi” ve “Uygulayıcının

Kendini Değerlendirmesi” ana temaları bulunmaktadır. Bu temalara ilişkin sonuçlar başlıklar hâlinde sunulmaktadır.

Öğrencilerin Değerlendirilmesi. Öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda öğrencilerin değerlendirilmesine ilişkin süreç değerlendirme, düşünme becerilerine yönelik değerlendirme ve ölçme araçları alt temaları oluşturulmuştu. Bu alt temalara ilişkin sonuçlara sırasıyla aşağıda sunulmaktadır.

Öğretmenler; öğrencilerin değerlendirilmesinde öğrencilerin kavramı kullanması, sınav olmaması, katılımın önemi gibi noktalara dikkat çekmiştir. Öğretmenlerden bazıları öğrencilerin dersteki konuşmalarının bu süreçte ölçüt olabileceğini belirtmiştir. Konuşma becerisinin gelişimi doğrultusunda geribildirimde bulunulmasının önemini vurgulamıştır. Konuşma becerisine ilişkin bu takibin uygulayıcı tarafından yapılabileceği gibi derse dışarıdan katılım gösteren bir gözlemcinin takip edebileceği bir öğretmen tarafından ifade etmiştir. Çocuklar için felsefe dersinin amaçları düşünüldüğünde öğrencilerin kendilerini ifade etme becerilerinin amaçlanması gerektiği eğitici, uzman ve öğretmenler tarafından dile getirilmişti. Öğrencilerin değerlendirilme sürecinde ise konuşma becerilerinin takip edilmesi ile bu amaca ilişkin yapılabileceği söylenebilir. Öğretmenler konuşma becerisine ilişkin öğrencilerin kendilerini ifade ederken kurdukları cümleler, anlatım biçimleri ve sırası gibi noktalara dikkat edilebileceğini ifade etmiştir. Buna ek olarak öğrenciler kendilerini ifade ederken temellendirme, örnek sunma, neden-sonuç ilişkisi kurma gibi amaçlara yönelik becerilere de bakılabileceği söylenebilir. Öğretmenlerden bazıları ise öğrencilerin derse karşı ilgilerinin ve katılımlarının onların değerlendirilmesinde dikkat edilebilecek bir nokta olduğunu ifade etmiştir. Öğretmen katılım ve ilgi ile öğrencilerin derse dahil olması, etkinliklere katılması ve ilgilenmesi gibi noktaları kastetmektedir. Öğretmenlerden biri ise yalnızca öğrencilerin katılım ve ilgilerinin ölçme ve değerlendirme sürecinde yeterli olabileceğini belirtmiştir. Buradan hareketle öğrencilerin derse katılım ve ilgilerinin öğrencilerin değerlendirilmesi sürecinde bir ölçüt olabileceği söylenebilir. Öte yandan bu ölçütlerin yeterli olmayabileceği; amaçlarda belirtilen beceri, değer ve felsefi tutumlara ilişkin

farklı ölçütlerin de göz önünde bulundurulmasının önemi vurgulanabilir. Öğretmenlerden biri derste üzerine tartışılan kavramı öğrencilerin çalışmalarında kullanmasının ölçme ve değerlendirme sürecine etki edebileceğini belirtmiştir. Ona göre öğrenciler, onlara sunulan ölçme aracında derste tartıştığı kavramı yansıtmalıdır. Bu noktada öğrencilerin kavrama ilişkin görüşlerinin yanı sıra kavram üzerine düşünmeye devam etmeleri ise kavrama farklı açılardan nasıl baktıklarının görülme şansının doğabileceği söylenebilir. Öğretmenlerden bir diğeri ise öğrencilerin bu derste değerlendirilmesinin önemli olduğunu dile getirirken bunun sınav aracılığıyla olmamasını gerektiğini altını çizmiştir. Farklı ölçme araçlarının bu sürece dahil edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Öğretmenlerin görüşleri göz önünde bulundurulduğunda, süreç değerlendirmeye işaret ettikleri görülmektedir. Bu noktada eğitici, uzman ve öğretmenlerin öğrencilerin değerlendirilmesi noktasında ortak görüşte olduğu, süreç değerlendirmenin esas alınması gerektiğini belirttikleri söylenebilir.

Öğretmenlerden bazıları dersin amaçlarında bazı düşünme becerilerinden söz etmiştir. Bunlar özenli düşünme, yaratıcı düşünme ve eleştirel düşünmeye ilişkindir. Özenli düşünmeye ilişkin dinleme, empati, olumlu dil ve saygıdan söz edilmiştir. Öğrencilerin birbirlerini dinlemelerinin önemine dikkat çeken öğretmenler aynı zamanda farklı düşüncelere karşı saygılı olmanın da altını çizmiştir. Ayrıca katılmadığı bir düşünceye ilişkin fikrini ifade ederken olumlu dil kullanmasının önemini vurgulamışlardır. Bu bağlamda amaçlarda söz edilen özenli düşünmeye ilişkin bazı becerilerin değerlendirilmesi gerektiği sonucuna varılabilir. Öğretmenlerden biri yaratıcı düşünmeye ilişkin öğrencilerin esnek düşüncelerinden bahsetmiştir. Öğrencilerin fikir değiştirmeleri, bakışlarının ne yönde olduğunu değerlendirilmeleri üzerinde durmuştur. Eleştirel düşünmeye ilişkin ise sorgulama, düşünme ve soru sormadan söz edilmiştir. Öğretmenlerden bazıları öğrencilerin kavramlar üzerine düşünmeye, sorgulamaya devam etmelerinin önemli olduğunu ve soru sorma becerilerinin değerlendirme sürecinde göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmiştir. Çocuklar için felsefe derslerinde tartışma sürecinde yalnızca uygulayıcıların değil öğrencilerin de soru sormaları muhtemeldir. Bu bağlamda öğrencilerin

tartıştıkları kavram üzerine soru sorabiliyor olmasının değerlendirme sürecine dahil edilebileceği sonucuna ulaşılabilir. Tüm bunlara ek olarak öğretmenlerin ifadelerinden yola çıkarak süreç değerlendirmeye işaret ettikleri söylenebilir.

Öğretmenler, öğrenciler değerlendirilirken kendi deneyimlerinde de yola çıkarak çeşitli ölçme araçlarının kullanılabilmesini ifade etmiştir. Öğretmenler bu derste sınav olmaması gerektiğine dikkat çekerek yazı çalışmaları, gözlem, grup çalışması, sunum, ev ödevi gibi pek çok ölçme aracı sunmuşlardır. Tüm bu ölçme araçlarına ilişkin açıklamalar bulgular kısmında yer almaktadır. Öğretmenler öğrencilerin derslerdeki sözel ifadelerinin yanı sıra şiir yazma, hikâye tamamlama, mektup yazma gibi yazı çalışmalarına dikkat çekmiştir. Ayrıca yaş grubunun teknoloji ile ilişkisinden hareketle sunum, kısa film gibi ölçme sürecine destek olacak araçların da kullanılabilmesini belirtmişlerdir. Gregory'e (2008) göre tartışma sürecinin ardından resim çizme, oyun oynama, okuma yazma çalışmaları gibi etkinliklere yer verilebilir. Bu süreçte gözlemin de kullanılabilmesini ifade eden öğretmenler bu gözlemin yalnızca derste sınırlı kalmayacağından, sınıf dışındaki davranışlarının, söylemlerinin de değerlendirme sürecine dahil edilebileceğinden söz etmişlerdir. Öğrenciler bu derste edindiklerini koridora, yemekhaneye, arkadaşlarıyla iletişimlerine, oyunlarına yansıyabileceği söylenebilir. Hatta diğer derslerinde de temellendirme, örnek sunma, farklı bakış açıları geliştirme gibi becerilerin gözlemlenebileceği söylenebilir. Bu gözlemlerin daha sistemli ve kayıtlı olması adına ise gözlem formlarının oluşturulabilmesini belirtmişlerdir. Bu noktada program yapımcıların ölçme ve değerlendirme sürecinde kullanılmak üzere gözlem formları hazırlayabilecekleri söylenebilir. Bunlara ek olarak öğrencilerin derse ilişkin görüşlerini almak üzere açık uçlu soruların hazırlanabileceği bir öğretmen tarafından dile getirilmiştir. Başka bir öğretmen ise öğrencilerin sınıf olarak derse ilişkin pano hazırlayabileceklerini ifade etmiştir. Öğrenciler bu panoları derste tartıştıkları konuya ilişkin hazırlayabilecekleri gibi dersin sürecine yönelik de hazırlayabilecekleri söylenebilir. Bununla öğrencilerin derse katılım, ilgi ve gayretlerinin gözlemlenebileceği ifade edilebilir. Tüm bunlardan hareketle öğretmenlerin süreç değerlendirmeye ilişkin ölçme araçlarından söz

ettikleri söylenebilir. Ayrıca çocuklar için felsefe derslerinde çeşitli ölçme araçlarının kullanılabilmesi; bu araçlar ile öğrencilerin yaratıcılıklarının, grup çalışmaları ile işbirlikli düşünmenin desteklenebileceği sonucuna varılabilir.

Uygulayıcının kendini değerlendirmesi. Bir öğretmen uygulayıcıların derse ilişkin kendilerini değerlendirebileceklerini dile getirmiştir. Öğretmene göre uygulayıcılar çeşitli sorularla kendini değerlendirmeli, eksik ya da iyi yanlarını görebilmelidir. Uygulayıcı kendisini değerlendirerek eksik yanlarını tamamlayabilir, iyi yanlarını ise güçlendirebilir. Böylece dersin niteliğinin artacağı söylenebilir. Bu noktada ise uygulayıcıların kendileri değerlendirmeleri adına öz değerlendirme formları hazırlanabilir. Bu formu uygulayıcının kendisi hazırlayabileceği gibi program yapımcıların da örnekler sunmasından söz edilebilir.

Öğrenci Görüşlerine İlişkin Sonuçlar

“İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin çocuklar için felsefe dersine ilişkin görüşleri nasıldır?” araştırma sorusu ile bir süredir çocuklar için felsefe derslerine katılım gösteren dördüncü sınıf öğrencilerinin bu derse ilişkin görüşlerine ulaşmanın hedeflendiği daha önce belirtilmişti. Bu bölümde öğrencilerle yapılan görüşmeler ve derslerindeki gözlem sonucunda elde edilen sonuçlara yer verilmektedir. Belirtilen hedefe ilişkin üç alt problem bulunmaktadır. Bunlar öğrencilerin tartışılan konuya, tartışmaya ve değerlendirme sürecine ilişkin görüşlerini kapsamaktadır. Bu alt problemlere ilişkin sonuçlar başlıklar hâlinde sunulmaktadır.

Dersin Konularına İlişkin Öğrenci Görüşlerinden Elde Edilen Sonuçlar

“İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin çocuklar için felsefe dersinin konularına ilişkin görüşleri nasıldır?” alt araştırma sorusuna ilişkin “Felsefenin Araştırma Alanları” ve “Grubun İlgisine Yönelik Konu Önerileri” ana temaları ortaya çıkmıştır. Her bir temaya ilişkin sonuçlar başlıklar altında sunulmaktadır.

Felsefenin Araştırma Alanları. Öğrenciler, çocuklar için felsefede tartışmaktan hoşlandıkları konu ya da sorulara örnekler vermiştir. Bunlar açgözlülük, yanlış davranışlar,

kötülük, iyilik, saygı gibi felsefe alanlarından biri olan değere ilişkin konulardır. Bu örneklerle bulgular kısmında yer verilmiştir. Bu bulgulara paralel olarak Tunç (2017) da çocuklar için felsefede değere ilişkin konular üzerine tartışmalar yapılabileceğini, bu tartışmalar doğrultusunda uygun çözümler aranabileceğini belirtmiştir. Öğrencilerden biri ise kendi yaşamından yola çıkarak yanlış davranışların bu derste tartışılabilceğini belirtmiştir. Ona göre bu konu üzerine tartışıldığında yanlış davranışları tekrarlamamak mümkün olmaktadır. Bu bağlamda öğrencilerin yaşamlarında yer eden konuların derse taşınabileceği ifade edilebilir. Öğrencilerden biri ise yardımseverlik, iyilik, kötülük, cimrilik, cömertlik gibi pek çok konunun bu derse taşınabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca kendi derslerinde uyarıcı olarak kullanmış oldukları İyi Yürekli Dev Memo hikâye kitabının da içeriğe dahil edilebileceğini belirtmiştir. Buradan hareketle öğrencilerin kendi yaşamlarıyla da yakından ilişkili, değer ile ilgili kavramlar üzerine tartışmalar yürütmeye istekli oldukları söylenebilir.

Grubun İlgisine Yönelik Konu Önerileri. Öğrencilerin sunmuş oldukları konu örnekleri arasında felsefenin araştırma alanlarıyla ilgili olmayan fakat öğrencilerin ilgilerini çeken konular bulunmaktadır. Bunlar para, can sıkıntısı, iş hayatı, hayatın zorlukları ve arkadaşlık şeklinde sıralanmakta olup bulgular kısmında açıklanmaktadır. Öğrencilerden biri kendi derslerinde para üzerine tartışmalar yürüttüğünü belirtmiş ve bu konunun ilgisini çektiğini ifade etmiştir. Öğrenciler kendi derslerinde tartıştıkları ve hoşlarına giden konulardan örnekler sunarken aynı zamanda yaşamlarında yer alan konulara dikkat çekmiştir. Bir öğrenci arkadaşlık ilişkisinde yaşamış olduğu bir problemde hareketle bu derste arkadaşlık üzerine tartışmalar yürütülebileceğini belirtmiştir. Söz konusu yaş grubunun arkadaşlık ve arkadaşlık ilişkilerine yönelik problemleri olabileceği muhtemeldir. Bu bağlamda öğrencilerin yaşamlarıyla doğrudan ilişkili arkadaşlık gibi konulara ve bu konulara ilişkin problemlere bu dersin içeriğinde yer verilebileceği söylenebilir.

Dersin Tartışma Sürecine İlişkin Öğrenci Görüşlerinden Elde Edilen Sonuçlar

“İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin çocuklar için felsefe dersinin tartışma sürecine ilişkin görüşleri nasıldır?” alt araştırma sorusuna ilişkin “Öneriler”, “Katkılar” ve

“Hoşlandıkları” olmak üzere üç ana tema ortaya çıkmıştır. Bu temalara ilişkin sonuçlar başlıklar hâlinde sunulmaktadır.

Öneriler. Öğrenciler tartışma sürecinde kullanılan uyarıcılara, uygulanan etkinliklere ve tartışmanın yürütüldüğü fiziksel ortama ilişkin önerilerde bulunmuştur. Bu öneriler uyarıcılar, etkinlikler ve fiziksel düzen alt temaları altında toplanmıştır. Bu alt temalara ilişkin sonuçlar sırasıyla açıklanmaktadır.

Uyarıcılar. Öğrenciler, çocuklar için felsefe derslerinde kullanılmak üzere uyarıcı örnekleri sunmuştur. Öğrenciler bu örnekleri sunarken kendi katılmış oldukları derslerden ve ilgi alanlarından yola çıkmıştır. Öğrenciler hikâye kitapları, şarkı, kukla gibi örnekler sunmuştur. Bu örnekler özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma görsel uyarıcılar, üç boyutlu uyarıcılar, yazılı uyarıcılar ve işitsel uyarıcılar olarak sıralanmaktadır. Öğrencilerden bazıları hikâye kitaplarının uyarıcı olarak kullanılabilceğini belirtmiştir. Bir öğrenci ise bu hikâye kitaplarının öyküleyici olabileceği gibi yalnızca resimlerden oluşabileceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda çocuklar için felsefe derslerinde hikâye kitaplarının yanı sıra sessiz kitapların da kullanılabilceği söylenebilir. Ayrıca öğrencilerden bazıları derslerinde kullanmış oldukları hikâye kitaplarına örnekler vermiştir. Bunlardan bazıları Kurbağa Prens, Altın Parmak, Bekçi Amos’un Hastalandığı Gün’dür. Öğrenciler bu hikâye kitaplarında ele alınan konuları beğendiklerini, bu kitaplar üzerine düşündüklerini, hayal kurduklarını ve devamını merak ettiklerini belirtmiştir. Hikâye kitaplarının yanı sıra şarkı ve kuklanın uyarıcı olarak kullanılabilceği bazı öğrenciler tarafından ifade edilmiştir. Öğrenciler bu uyarıcılar ile derslerin daha eğlenceli geçebileceğini dile getirmiştir. Bazı öğrenciler ise kendi derslerinde karşılaşmış oldukları üç boyutlu materyaller ve posterlerin uyarıcı olarak kullanılabilceğini ifade etmiştir. Öğrencilerin derslerini yürüten uygulayıcı, ders öncesinde kullanılacak olan uyarıcıya ilişkin materyal hazırlamaktadır. Bu materyal uyarıcının içinde yer alan bir an ya da karaktere ilişkin üç boyutlu ya da karton üzerine hazırlanan iki boyutlu çalışmalardır. Öğrenciler bu materyallerin ilgilerini çektiğini belirtmiştir. Yapılan gözlem sırasında ise kullanılan bu materyallerin dersin ilk dakikalarında

öğrencilerde merak uyandırdığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda öğrencilerin ilgisini çekmek, merak uyandırmak adına kullanılan uyarıcının görsel çalışmalarla desteklenebileceği söylenebilir. Öte yandan kullanılan bir materyal varken farklı bir çalışma ile bunun desteklenmesinin felsefe yapmaya katkısı düşündürücüdür. Öğrencilerin ilgilerini çeken ve onlarda merak uyandıran konuların derse taşınmasının yeterli olabileceği düşünülebilir.

Öğrencilerden bazıları katılmış oldukları derslerde de kullanılan uyarıcılardan yola çıkarak bazı uyarıcı özelliklerinden söz etmiştir. Öğrencilerin ilgi ve taleplerinin önemli olduğu düşünüldüğünde bu özelliklere uyarıcı seçiminde dikkat edilebileceği söylenebilir. Bunlar günlük hayatla ilişkili, yoruma açık, hayal gücüne yönelik, düşündüren, merak uyandıran ve maceralı şeklinde sıralanmaktadır. Öğrencilerin katılmış oldukları derslerde daha çok hikâye kitaplarının uyarıcı olarak kullanıldığı söylenebilir. Öğrenciler de uyarıcı seçiminde dikkat edilecek noktalardan söz ederken hikâye kitaplarından yola çıkmaktadır. Öğrencilerden biri kendi yaşamında karşılaştığı olayların hikâyeler aracılığıyla bu derse taşındığını belirtmiştir. Öğrencinin uyarıcıların kendi yaşamını içerdiğini ifade ettiği görülmektedir. Öğrencilerin konu seçiminde de günlük yaşama vurgu yaptıklarından söz edilmişti. Bu bağlamda uyarıcıların seçilen konuyu aktaran bir araç olduğu ve öğrencilerin yaşamlarını konu alması gerektiği söylenebilir. Başka öğrenciler ise kullanılan hikâye kitaplarının düşündüren, yoruma açık ve hayal gücünü destekleyen kitaplar olduklarını ifade etmiştir. Öğrencilerin bu görüşlerinin çocuklar için felsefe açısından önemli olduğu söylenebilir. Onların konu üzerine tartışmayı sürdürebilmesi için kitabın ilgili felsefe sorusuna ilişkin bir yanıtı vermemesi gerekir. Bu, öğrencileri eleştirel düşünmeye sevk edecek; tartışmaya farklı bakış açılarının yansımaları da sağlayacaktır. (Haynes ve Murriss, (2009) Ayrıca hayal gücü ile yaratıcı düşünmenin de desteklenebileceği belirtilebilir. Bazı öğrenciler ise maceralı hikâye kitaplarının ilgilerini çektiklerini, devamını merak ettiklerini dile getirmiştir. Tüm bunlardan hareketle çocuklar için felsefe derslerine dahil edilecek olan uyarıcılar seçilirken öğrencilerin görüşlerinin dikkate alınmasının önemi vurgulanabilir.

Çünkü bu derse katılım gösterecek olan öğrencilerdir ve onların görüşlerinin süreci etkileyebileceği söylenebilir.

Etkinlikler. Öğrenciler katılmış oldukları dersleri de göz önünde bulundurarak çocuklar için felsefe derslerinde uygulanabilecek bazı etkinlikler önermiştir. Bu etkinlikler öğrencilerin görüşleri doğrultusunda tartışma öncesi ve tartışma sırası olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bunlara ilişkin sonuçlar sırasıyla sunulmaktadır.

Öğrencilerden bazıları tartışma öncesinde oyun oynanabileceğinden ve “A mı, B mi?” tekniğinin kullanılabilceğinden söz etmiştir. Oyunların bu derse dahil edilerek daha derslerin daha eğlenceli olabileceği bazı öğrenciler tarafından ifade edilmiştir. Böylece öğrencilerin derse olan ilgilerinin artabileceği söylenebilir. Öğrencilerden bazıları ise katılmış oldukları bir derste uygulanan “A mı, B mi?” tekniğine bu derste yer verilebileceğini dile getirmiştir. Bu tekniğin uygulandığı derse araştırmacı gözlem yapmak amacıyla katılmıştır. Gözlem sırasında öğrencilerin etkinliğe katıldığı, cevap vermek için parmak kaldırdığı görülmüştür. Yapılan görüşmelerde ise öğrencilerin bu güne işaret ederek yapılan etkinlikten hoşlandıklarını dile getirdikleri görülmektedir. Bu bağlamda öğrencilerin ilgilerini canlı tutmak adına çeşitli etkinliklerin tartışma sürecine dahil edilebileceği söylenebilir.

Öğrenciler tartışma sırasında uygulanabilecek bazı teknik ve etkinliklerden söz etmiştir. Bunlar beyin fırtınası, drama ve deftere not alma şeklinde sıralanmaktadır. Öğrencilerden biri katılmış olduğu derslerde zaman zaman söz hakkı alamadığını dile getirmiştir. Özellikle kalabalık gruplarla yürütülen çocuklar için felsefe etkinlikleri düşünüldüğünde, zaman sorunu yaşanabileceği söylenebilir. Bundan dolayı da her öğrencinin ders içerisinde söz hakkı alamadığı durumlar yaşanabilir. Öğrenci buna dikkat çekerek tartışılan konuya ilişkin düşüncelerin deftere not edebileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda çocuklar için felsefe derslerinde daha fazla görüşe yer vermek adına öğrencilerin not almasının uygun olabileceği söylenebilir. Bazı öğrenciler ise bu derste canlandırmalar yapılabileceğini dile getirmiştir. Bu derste canlandırmalara yer verilmesinin hoşlarına gideceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda çocuklar için delsefe derslerinde dramının

kullanılabileceği ve bunun da öğrencilerin derse olan ilgilerini arttırabileceği, hareket etme ihtiyacını karşılayabileceği, dikkatlerini toplamaya yardımcı olabileceği sonucuna varılabilir.

Fiziksel düzen. Öğrencilerden bazıları dersin yürütüldüğü fiziksel ortama ilişkin önerilerde bulunmuştur. Bu öneriler drama sınıfı, sınıf dışı ve alternatif sıra düzenleri şeklinde sıralanmaktadır. Öğrencilerden biri çocuklar için felsefe derslerinin drama sınıfında yürütülebileceğini belirtmiştir. Görüşülen öğrencilerin okulunda drama sınıfı bulunmaktadır. Bu sınıf minderlerin bulunduğu geniş bir sınıftır. Öğrenci tüm derslerine kendi sınıfında ve geleneksel sıra düzeninde katıldığını fakat drama sınıfında kendini daha rahat hissettiğini dile getirmiştir. Bu görüşler, çocuklar için felsefe derslerinde öğrencilerin birbirlerini görebilecekleri çember ya da U şeklinde oturmanın önemli olduğunu hatırlatmaktadır. Bu bağlamda çocuklar için felsefe derslerinin drama sınıfı gibi öğrencilerin çember olabilecekleri bir ortamda yürütülmesinin uygun olabileceği söylenebilir. Bazı öğrenciler ise geleneksel sıra düzeninde katılmış oldukları bu derslerde birbirlerini ya da uygulayıcıyı görmekte zorlandıklarını ifade etmiştir. Araştırmacı gözlem yaptığı esnada ise arka sıralarda oturan öğrencilerin fikrini ifade etmek için diğer öğrencilere göre daha az parmak kaldırdıklarını ve zaman zaman da farklı şeylerle ilgilendiklerini gözlemlemiştir. Bu bağlamda alternatif sıra düzenlerinin çocuklar için felsefe yaparken önemli olabileceğine yeniden vurgu yapılabilir.

Katkıları. Öğrenciler katılmış oldukları çocuklar için felsefe derslerinin onlara katkı sağladıkları alanları dile getirmiştir. Bu katılar günlük yaşama ve diğer derslere katkı olmak üzere sıralanmaktadır. Bunlara ilişkin sonuçlara sırasıyla yer verilmektedir.

Öğrenciler kendine güven, farklı düşünme, yeni kelimeler öğrenme, kitap okuma isteği gibi çocuklar için felsefe derslerinin günlük yaşamlarına olan katkılarından söz etmiştir. Öğrencilerden bazıları kitap okuma isteğinin arttığını ve bu ders sayesinde yeni kelimeler öğrendiklerini ifade etmiştir. Daha önce uygulayıcıların kendi derslerinde uyarıcı olarak hikâye kitaplarına daha fazla yer verdiklerinden söz edilmişti. Kullanılan uyarıcıların ise öğrencilerin günlük yaşamına belirtilen noktalarda katkı sunduğu görülmektedir. Bu

bağlamda yalnızca tartışılan konunun değil aynı zamanda öğrenme-öğretme sürecinde kullanılan uyarıcının da öğrenciye katkı sağlayabileceği söylenebilir. Ayrıca eğitici, uzman ve öğretmenlerin dersin amaçları arasında yeni kelimeler öğrenme ya da kitap okuma isteğinin artması gibi hedeflerden söz etmediği görülmektedir. Akkocaoğlu Çayır (2021) ise çocuklar için felsefe derslerinde kullanılan hikâyelerin öğrencilerin ilgilerini çektiğini ve onlarda merak uyandırdığını belirtmiş; bu doğrultuda da öğrencilerin okuma alışkanlıklarının desteklendiğini ifade etmiştir. Başka bir öğrenci ise bu ders sayesinde yorumlama becerisinin ve hayal gücünün geliştiğini ifade etmiştir. Öğrenci yorumlama becerisini okudukları üzerine düşünmek, düşüncelerini aktarmak, okuduklarını eleştirmek olarak açıklamaktadır. Bunlar; eğitici, uzman ya da öğretmenlerin çocuklar için felsefe derslerinin amaçlar arasında dile getirdiği bazı becerilerle örtüşmektedir. Buradan yola çıkarak yukarıdaki özelliklerin çocuklar için felsefe dersinin amaçları arasında yer alabileceği söylenebilir.

Öğrenciler katılmış oldukları derslerin günlük yaşamlarına katkılarının yanı sıra diğer derslere katkılarından da söz etmiştir. Bunlar anlama ve hayal etmek olarak sıralanmaktadır. Öğrencilerden biri okuduğunu anlama konusunda gelişim gösterdiğini ifade etmiştir. Uygulayıcıların bu derslerde uyarıcı olarak daha çok hikâye kitaplarını tercih ettikleri daha önce belirtilmişti. Öğrenci ise katılmış olduğu derslerde kullanılan hikâye kitaplarını anlamaya çalıştığını ve bu çabanın onu geliştirdiğini dile getirmiştir. Bunun da Türkçe dersi başta olmak üzere pek çok derse katkı sunabileceği söylenebilir. Özel yetenekli öğrencilerle felsefe etkinlikleri yürütülen bir araştırmanın sonucunda da öğrenciler felsefe etkinliklerinin ardından okuduklarını daha iyi anladıklarını belirtmiştir (Akar, 2023). Bunlara ek olarak anlama becerisinin amaçlar arasında yer alabileceğinden de bahsedilebilir. Öğrencilerden biri bu ders sayesinde hayal gücünün geliştiğini belirtip bunun günlük yaşamına katkı sunduğunu ifade etmişti. Başka bir öğrenci ise bu ders sayesinde yine hayal gücünün geliştiğini ve bunun diğer derslerine katkı sağladığını dile getirmiştir. Bunu da matematik derslerinden örnekler vererek açıklamıştır. Bu bağlamda öğrencilerin

hayal güçlerinin gelişebileceği ve diğer derslerdeki özellikle soyut konularda onlara katkı sağlayabileceği söylenebilir. Ayrıca eğitici, uzman ve öğretmenlerin amaçlarda söz etmiş olduğu yaratıcı düşünmeye öğrenciler tarafından işaret edildiği ifade edilebilir.

Hoşlandıkları. Öğrenciler katılmış oldukları derslerin özelliklerinden bahsetmiş ve hoşlandıkları durumlardan söz etmiştir. Bunlar dinlemek, düşünceleri kıyaslamak, kafa karışıklığı, düşünceyi değiştirme gibi sıralanmaktadır. Öğrencilerden bazıları tartışma sürecinde fikrini özgürce ifade etmekten hoşlandıklarını belirtmiştir. Öğrencilerin öğrenme-öğretme sürecinin birtakım özelliklerine dikkat çektikleri söylenebilir. Bu süreçte düşüncelerin özgürce paylaşılmasının önemli olabileceği; bu ortamın uygulayıcı tarafından düzenlenmesinin gerekliliğinden söz edilebilir. Bazı öğrenciler ise bu derste zaman zaman farklı fikirlerin ortaya çıktığını belirtmiş ve bu farklı fikirlere saygı duyulması gerektiğinin önemini vurgulamıştır. McCall (2017) de çocuklar için felsefe çalışmalarına katılım gösteren öğrencilerin farklı fikirlere karşı saygı duyarken aynı zaman yeni fikirlere de açık olduklarını gözlemlediğini belirtmiştir. Buna ek olarak diğer fikirlerle kendi fikirlerini kıyaslamaktan hoşlandığını belirten öğrenciler de bulunmaktadır. Bir öğrenci ise çocuklar için felsefe derslerinde kendi düşüncesi üzerine düşünüp bunu değiştirdiği zamanlar olduğundan bahsetmiştir. Bu bağlamda öğrencilerin fikir değiştirmelerinin doğal olduğu ve öğrencilerin bundan hoşlandığı sonucuna varılabilir. Öğrencilerden bazıları ise bu derste kafa karışıklıklarını yaşadıklarını belirtmiş ve bundan hoşlandıklarını dile getirmiştir. Bu da öğrencilerin konu, kavram ya da soru üzerine uzun uzun düşündüğü, kendi içerisinde bunu karşılaştırdığı ve bu doğrultuda da fikrini değiştirdiği şeklinde açıklanabilir. Bazı öğrenciler ise düşünmekten hoşlandıklarını ifade etmiştir. Bunlar eğitici, uzman ve öğretmenler tarafından dersin amaçlarında belirttikleri dinleme, kendini ifade etme, düşünme, esnek düşünme gibi becerilere paralellik göstermektedir. Buradan yola çıkarak öğrencilerin hoşlandığı bu özelliklerin dersin amaçlarına dahil edilebileceği ifade edilebilir.

Dersin Değerlendirme Sürecine İlişkin Öğrenci Görüşlerinden Elde Edilen Sonuçlar

“İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin çocuklar için felsefe dersinin değerlendirme sürecine ilişkin görüşleri nasıldır?” alt araştırma sorusuna ilişkin “Öğrencilerin Değerlendirilmesi” ana teması bulunmaktadır. Bu temaya ilişkin sonuçlar aşağıda sunulmaktadır.

Öğrencilerin Değerlendirilmesi. Öğrenciler bu derste nasıl değerlendirilebileceklerine ilişkin görüşlerini ifade etmiştir. Bu görüşler süreç değerlendirme ve ölçme araçları olarak alt temalara ayrılmıştır. Bunlara ilişkin sonuçlar sırasıyla sunulmaktadır.

Öğrenciler bu derste sınavın olmamasına vurgu yaparken öğrencilerin derse katılımının önemli olabileceğini belirtmiştir. Öğrenci görüşlerinin süreç değerlendirmeye işaret ettiği söylenebilir. Ayrıca eğitici, uzman ve öğretmenlerin de öğrencilerin değerlendirilmesi noktasında süreç değerlendirmeden söz ettikleri belirtilmiştir. Öğrencilerden biri uygulayıcıların öğrencilerin derse katılımını gözlemleyebileceği ve bu doğrultuda öğrencileri değerlendirebileceğini ifade etmiştir. Öğrencilerden bir kısmı ise bu derste sınav olmaması gerektiğini vurgulamıştır. Bir öğrenci bu derste herkesin düşüncesinin önemli, farklı olabileceğine dikkat çekmiştir. Ayrıca değerlendirme yapmak için mutlaka sınava ihtiyaç olmadığını belirten bir başka öğrenci öğrencinin alternatif ölçme araçlarına işaret ettiği söylenebilir. Değerlendirme sürecinde katılımın önemli olabileceği ve sınav olmamasına ilişkin eğitici, uzman ve öğretmenler görüşleri de bulunmaktaydı. Bu bağlamda öğrencilerin değerlendirildiği süreçte ortak bir fikre sahip oldukları söylenebilir.

Öğrenciler değerlendirme sürecine ilişkin çeşitli ölçme araçlarından söz etmiştir. Bunlar hikâye yazma, resim, sözlü soru, öğrencilerin soru yazması ve açık uçlu sorular olarak sıralanmaktadır. Öğrencilerden biri bu süreçte resim, hikâye yazma ve tamamlama gibi çalışmaların yapılabileceğini belirtmiştir. Bazı öğrenciler ise bu derste farklı fikirler olduğuna dikkat çekerek sözlü ya da açık uçlu soruların ölçme aracı olarak kullanılabilmesini ifade etmiştir. Öğrencilerin sunmuş oldukları ölçme araçlarından hareketle süreç değerlendirmeye işaret ettikleri söylenebilir. Ortaokul öğrencilerine yönelik

hazırlanan Düşünme Eğitimi dersinde öğrencilere kazandırılması hedeflenen bilgi, beceri, tutum ve davranışların sadece geleneksel ölçme araçlarıyla ölçülmesinin yeterli olmayacağı belirtilmiştir. Bununla birlikte alternatif ölçme araçlarının da sürece dahil edilmesinin uygun olacağı ifade edilmiştir (Dombaycı vd., 2011). Öğrencilerin sınav yerine alternatif ölçme araçlarına dikkat çektikleri söylenebilir. Ayrıca eğitici, uzman ve öğretmenlerin de bu ölçme araçlarına değindikleri görülmektedir. Bu bağlamda eğitici, uzman, öğretmen ve öğrencilerin süreç değerlendirmeye yönelik alternatif ölçme araçlarının kullanılmasının uygun olabileceği noktasında ortak fikre sahip oldukları söylenebilir.

Öneriler

Araştırmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda bazı öneriler aşağıda sunulmuştur.

- Araştırma ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yöneliktir. Araştırmada paydaşlar özellikle içerik ve öğrenme-öğretme süreci düzenlenirken öğrencilerin yaş seviyelerine dikkat çektiği görülmektedir. Bundan dolayı farklı sınıf seviyelerine ve okul kademelerine ilişkin bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının özellikleri araştırılabilir.
- Çocuklar için felsefe dersi öğretim programı geliştirmek için eğitim alanındaki pek çok paydaşın (STK'lar, veliler...) ve alanyazının da dâhil olduğu bir ihtiyaç analizi çalışması yapılabilir.
- Araştırmada uygulayıcının rolüne ilişkin pek çok görüş yer almaktadır. Bu noktada araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda uygulayıcılara yönelik eğitimler hazırlanabilir.
- Öğrenciler çocuklar için felsefenin hem günlük yaşamlarına hem de diğer derslerine katkılarını belirtmiştir. Okullar ve öğretmenler bu sonuçları göz önünde bulundurarak çocuklar için felsefeyi okul ekosistemine dahil edebilir.

Araştırma sonuçları bir çocuklar için felsefe dersinde bazı özelliklerin ön plana çıkmasının önemli olduğunu göstermektedir. Bu dersi veren uygulayıcıların ya da bu dersi hazırlayacak program yapımcıların aşağıdakilere dikkat etmesi önerilebilir.

- Görüşülen öğrenciler çocuklar için felsefe derslerinde hoşlandıkları uyarıcı ve etkinlikleri dile getirmiştir. Uygulayıcılar bunları göz önüne alarak etkinlikler hazırlayabilir.
- Araştırma sonuçları çocuklar için felsefenin içeriği düzenlenirken yaş seviyesinin ve günlük yaşamın göz önünde bulundurulması gerektiğine yöneliktir. Uygulayıcılar kendi etkinliklerini bu doğrultuda hazırlayabilir.
- Araştırma sonuçları öğrenme-öğretme sürecinde çeşitli uyarıcı ve etkinlik kullanımının önemine işaret etmektedir. Uygulayıcılar kendi etkinliklerini bu doğrultuda hazırlayabilir.
- Araştırma sonuçları ölçme ve değerlendirme aşamasında süreç değerlendirmenin esas alınması gerektiği ve çeşitli ölçme araçlarının kullanılmasına yöneliktir. Uygulayıcılar öğrencileri değerlendirirken bu doğrultuda ilerleyebilir.

Kaynaklar

- Adıgüzel, O. C. (2016) *Eğitim programlarının geliştirilmesinde ihtiyaç analizi el kitabı*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Akan, R. (2022). *Hayat bilgisi öğretiminde çocuklar için felsefe (P4c) yaratıcı düşünme becerisi etkinliklerinin öğrencilerin yaratıcı düşünme becerisine etkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Akar, D. (2023). *Özel yetenekli öğrencilerin destek eğitiminde yürütülen çocuklar için felsefe etkinliklerine yönelik deneyimleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akarsu, B. (1984). *Felsefe terimleri sözlüğü*. Ankara: Savaş.
- Akkocaoğlu, N. Ç. (2015). *Çocuklar için felsefe eğitimi üzerine nitel bir araştırma*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akkocaoğlu, N. Ç. (2022). *Öğretmenler İçin Çocuklarla Felsefe (P4C) Rehberi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Altschuld, J. W. ve Witkin, B. R. (1995). *Planning and conducting needs assessments: A Practical Guide*. USA: Sage Publications Atay.
- Aristoteles (2010). *Metafizik*. A. Arslan (Çev.). Sosyal Yayınlar: İstanbul.
- Arsal, Z. (1998). *Program geliştirme sürecinde ihtiyaç analizinin yeri ve nasıl yapıldığına ilişkin program geliştirme uzmanlarının görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
- Arslan, A. (1989). Felsefe mantık ve bilim tarihi. *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 9-19.
- Aybek, B. (2010). *Örneklerle Düşünme ve Eleştirel Düşünme*. Adana: Nobel Kitabevi.

- Bacanlı, H. Demir, M. Tarhan, S. ve Dombaycı, M.A. (2012). Dört katlı düşünme modeli. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 146, 29-36.
- Bailin, S., Case, R., Coombs, J. R., & Daniels, L. B. (1999). Conceptualizing critical thinking. *Journal of Curriculum Studies*, 31 (3), 285-302.
- Başaran, İ. E. (1996). *Eğitim Yönetimi*. Ankara: Yargıcı.
- Bobbit, F. (1918). *The curriculum*. Cambridge, Massachusetts: The Riverside.
- Boyras, C. (2019). *İlkokulda çocuklarla felsefe uygulamaları: Bir eylem araştırması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Brown, J.D. (1995). *The Elements of Language Curriculum*. United States of America: Heinle - Heinle Publishers.
- Budak Durmuş, F. (2022). *Çocuklarla felsefe konusunda Türkiye’de yapılmış akademik çalışmaların içerik analizi*. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Büyükdüvenci, S. (2008). *Çocuklarla felsefe*. (Yayımlanmamış notlar). Ankara Üniversitesi.
- Canbaz, Ç. (2022) *Oyun yoluyla çocuklar için felsefenin kavramsal temelleri*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Cassidy, C. ve Christie, D. (2013). Philosophy with children: Talking, thinking and learning together. *Early Child Development and Care*, 183(8), 1072-1083.
- Cevizci, A. (2003). *Felsefe terimleri sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cevizci, A. (2010). *Felsefeye giriş*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Chaffee, J. (2014). *Thinking critically* (10th ed.). Boston: Cengage Learning.
- Chan, D. W., & Chan, L. K. (1999) Implicit theories of creativity: Teachers' perception of student characteristics in Hong Kong. *Creativity Research Journal*, 12 (3), 185-195.

- Cheung, R. H. P., & Leung, C. H. (2014). Preschool teachers' perceptions of creative personality important for fostering creativity: Hong Kong perspective. *Thinking Skills and Creativity*, 12, 78-89.
- Colom, R., Moriyón, F. G., Magro, C., Morilla, E. (2014). The Long-term Impact of Philosophy for Children: A Longitudinal Study (Preliminary Results). *Analytic Teaching and Philosophical Praxis*, 35(1), 50-56.
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Çilingir, L. (2012). Bilgelik uğraşı olarak felsefe. *Felsefe Dünyası*, 55, 7-38.
- Çotuksöken, B. (2016). *Düşünme eğitimi yeniden*. <https://www.hurriyet.com.tr/egitim/dusunme-egitimi-yeniden-40243698> adresinden 15.04.2021 tarihinde erişildi.
- Demir, M., K., (2003). *İlköğretim sınıf öğretmenlerinin gösterdikleri demokratik davranışlara ilişkin öğrenci görüşleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Demir, M., Bacanlı, H., Tarhan, S., & Dombaycı, M. A. (2011). Quadruple thinking: Critical thinking. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 12, 426–435.
- Demirel, Ö. (2020). *Eğitimde program geliştirme kuramdan uygulamaya*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dewey, J. (1933). *How we think: A restatement of the relation of reflective thinking to the educative process*. Massachusetts: DC Heath and Company.
- Dikmelik, E. (2022). *Sorgulayan çocuklar çocuklarla felsefe el kitabı*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Direk, N. (2011). Neden çocuklar için felsefe. *Özne* (14), 231-235.
- Direk, N. (2016). *Küçük prens üzerine düşünmek*. İstanbul: Pan Yayıncılık.

- Direk, N. (2018). *Filozof çocuk*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Dirican, R. (2017). Çocuklarla felsefeye varoluşsal bir bakış. *Çocuk ve Edebiyat*, 2(4), 167-177.
- Doğan, H. (1997). Eğitimde program ve öğretim tasarımı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları*, 77.
- Doğanay, A. (2012). *Üst düzey düşünme becerilerinin öğretilmesi*.(Ed. Ahmet Doğanay). Ankara: Pegem A yayıncılık.
- Dombaycı, M. A., Ülger, M., Gürbüz, H., Arıboyun, A. (2011). *İlköğretim düşünme eğitimi öğretmen kılavuz kitabı*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Dombaycı, M. A. (2013). Felsefe için öğretim programı & öğretim programı için felsefe. *İlk ve Ortaöğretimde Felsefe Eğitimi Çalıştayı*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, s.135-165.
- Droit, R.P. (2017). *Çocuklarla felsefe sohbetleri*. (Çev: A. Karakış). İstanbul: Say Yayınları.
- Erdem, A. B., Adıgüzel, D. C. (2019). İlkokul öğretmenlerinin yaratıcı düşünme becerilerine ilişkin görüşleri. *Eurasian Journal of Educational Research*, 80, 25- 38.
- Erden, M. (1988). *Eğitimde program değerlendirme*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ergün, M. (1996). *Eğitim felsefesi*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Ersoy, E. (2012). *Probleme dayalı öğrenme sürecinde üst düzey bilişsel düşünme becerileri ve duyuşsal kazanımlardaki değişim*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Ertürk, S. (1966). *Planlı eğitim ve değerlendirme*. Ankara: Güzel İstanbul Matbaası. MEB Öğretmeni İşbaşında Yetiştirme Bürosu Yayınları.
- Facione, P. A. (1990). *Critical thinking: A statement of expert consensus for purposes of educational assessment and instruction*. California State University, Fullerton.
- Fisher, R. (1990). *Teaching children to think*. Cheltenham: Nelson Thornes.

- Gelder, T. (2005). Teaching critical thinking: Some lessons from cognitive science. *College Teaching*, 53 (1), 41-48.
- Ghaedi, Y., Mahdian, M. & Fomani, F.K. (2015). Identifying dimensions of creative thinking in preschool children during implementation of philosophy for children (P4C) program: a directed content analysis. *American Journal of Educational Research*, 3(5), 547-551.
- Gough, D. (1991). Thinking about thinking. *Research Roundup*, 7 (2), 1-4.
- Gönül, L. (2012). *Çocuklar için Shakespeare ile felsefe Atinalı Timon*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Görgen, İ. (2014). *Eğitimde program geliştirme kavramlar yaklaşımlar*. İçinde Şeker, H. (Ed.), Ankara: Anı Yayıncılık.
- Gözütok, F. D. (1994). *1,2,3. Sınıf Hayat Bilgisi dersi ihtiyaç belirleme araştırması*. Ankara: EARGED Yayınları.
- Gregory, M. (2008). *Philosophy for children practitioner handbook*. Montclair, USA: IAPC Publication.
- Gürdal, G. (2022). *Çocuklar için felsefe eğitiminde hipotetik düşünme yönteminin ilkokul bilsem öğrencilerinin yaratıcı düşünme becerilerine etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla
- Harris, J. B. (1996). Information is forever in formation; knowledge is in the knower: Global connectivity in K-12 classrooms. *Computers in the Schools*, 12(1-2), 11- 22.
- Haynes, J. ve Murriss, K. (2009). The wrong message. *Thinking: The Journal of Philosophy for Children*. 19(1), 2-11.
- Haynes, J. (2008). *Children as philosophers learning through enquiry and dialogue in the primary classroom*. USA: Routledge Taylor and Francis Group.

- Heikkila, A., & Lonka, K. (2006). Studying in higher education: Students' approaches to learning, self-regulation, and cognitive strategies. *Studies in Higher Education*, 31(1), 99-117.
- Hesapçioğlu, M., (1994), *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Hilav, S. (2011). *Felsefe El Kitabı*. İstanbul: Yapı kredi Yayınları.
- Institutue for the Advancement of Philosophy for Children (IAPC) (Tarihsiz). *IAPC timeline*. <https://www.montclair.edu/cehs/> Erişim tarihi: 20 Eylül 2021.
- Işıklar, S. (2019). *Çocuklar için felsefe eğitim programının 5-6 yaş çocuklarda felsefi sorgulama yoluyla eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerine etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Jaspers, K. (1995). *Felsefi Düşünüşün Küçük Okulu* (S. Umran, çev.) İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- Jenkins, P. and Lyle, S. (2010). Enacting dialogue: The impact of promoting philosophy for children on the literate thinking of identified poor readers, aged 10. *Language and Education*, 24(6), 459-472.
- Kaptan, Saim. (1995). *Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri*. Ankara: Tekışık Web Ofset Tesisleri.
- Karagöz, S. (2022). *Çocuklarla felsefe eğitiminin 60-72 aylık çocukların akıl yürütme örüntüleri ve kanıt kullanımları üzerindeki etkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karakaya, Z. (2006). Çocuk felsefesi ve çocuk eğitimi. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6(1), 23-37.
- Karasar, N. (1991). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara

- Kaya, N.B. (2020). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler derslerinde çocuklar için felsefe: Bir eylem araştırması*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kayaalp, M. (2021). *İlkokul 2. sınıf Türkçe dersinde çocuklar için felsefe eğitimi uygulamaları*. Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Kennedy, D. (2012). Lipman, Dewey and the community of philosophical inquiry. *Education and Culture*, 2(28), 36-53.
- Korla Öztürk, A. (2022). *Çocuklar için felsefe programının 10. sınıf öğrencilerinde eleştirel düşünme becerilerine etkisi*. Düzce Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Düzce.
- Koyuncu E. D. ve Demircan, H. Ö. (2022). Okul öncesi öğretmenlerinin çocuklarla felsefe hakkındaki görüşlerinin incelenmesine ilişkin değerlendirici bir durum çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 47(210), 161-191.
- Kuçuradi, I. (2013). Türkiye’de Felsefe Eğitimi. B. Çotuksöken ve H. Tepe (Ed.), *Çocuklar için felsefe eğitimi*. Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuzgun, Y. (2001). Eğitimde kendini gerçekleştirme. *Eğitim Sen Yayınları*. 1-23.
- Lipman, M. (2003). *Thinking in education*. New York: Cambridge University Pres.
- Lipman, M., Sharp, M. A. & Oscanyan, F.S. (1980). *Philosophy in the classroom*. Philadelphia: Temple University Press.
- Lone, M. J. (2013) The philosopher as teacher philosophical sensitivity. *Metaphilosophy*, 44 (1-2), 171-186.
- Marshall, C., & Rossman, G. B. (2011). *Designing qualitative research*. Thousand Oaks: Sage Publications.

- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. (S. Turan, Çev.). İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- McCall (2017) McCall, Catherine. (2017). *Düşünmeyi Dönüştürmek: İlk ve Orta Sınıflarda Felsefi Sorgulama*. (Çev. Kurtul Gülenç & Nihal Petek Boyacı). İstanbul: Nobel.
- McKillip, J. (1987). *Needs Analysis: Tools for the Human Services and Education*. California: Sage Publications.
- Mezirow, J. (1991). *Transformative dimensions of adult learning*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Milli Eğitim Bakanlığı. "Öğretmenlere Yönelik" Erişim: 20.07.2023, <https://agri.meb.gov.tr/www/ogretmenlere-yonelik/icerik/2119>.
- Nagel, T. (2004). *Her şey ne anlama geliyor? Felsefeye küçük bir giriş*. (H. Gündoğdu, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Okur, M. (2008). *Çocuklar için felsefe eğitim programının altı yaş grubu çocuklarının atılganlık, işbirliği ve kendini kontrol sosyal becerileri üzerindeki etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özdemir, Ö. (2021). *Felsefe sınıfı ilkokul öğretim programıyla bütünleştirilmiş çocuklarla felsefe uygulamaları*. İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Özden, Y. (2021). *Öğrenme ve öğretme*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Özel Yükselen Koleji. "P4C Çocuklarla Felsefe Programı" Erişim tarihi: 20.07.2023, <https://www.yukselenkoleji.k12.tr/p4c-cocuklarla-felsefe-programi/>.
- Özkan, B. (2020). Çocuklar için felsefe neden önemlidir? *Ulusal Eğitim Akademi Dergisi*, 4(1), 49-61.

- Rahdar, A., Pourghaz, A., Marziyeh, A. (2018). The impact of teaching philosophy for children on critical openness and reflective skepticism in developing critical thinking and self-efficacy. *International Journal of Instruction*, 11(3), 539-556.
- Patton, M. Q. (1987). *How to use qualitative methods in evaluation*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods*. (3. ed.). Thousand Oaks: Sage Publication.
- Paul, R. Elder, L. (2020). *Kritik Düşünce*. (Çev. A. E. Aslan, G. Sart). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- PAÜ Haber. "PAÜ'de Çocuklar İçin Felsefe Kampı" Erişim tarihi: 20.07.2023, <https://haber.pau.edu.tr/haber/paude-cocuklar-icin-felsefe-p4c-kampi>.
- Pekkarakaş, E. (2020). *Okul öncesi eğitim döneminde çocuklar için felsefe eğitiminin öğrencilerin yaratıcılık düzeylerine etkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İzmir Demokrasi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Pourtaghi, V., Hosseini, A. & Hejazi, E. (2014). Effectiveness of implementing philosophy for children program on students' creativity. *Scientific Journal of Pure and Applied Sciences*, 3(6), 375-380.
- Sabuncuoğlu, Z. (2000). *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Saeed, N.(2003). Interview by M. Lipman. Philosophy for children. [Çevrim-içi: <http://www.buf.no/en/read/txt/?page=sn-gm>], Erişim tarihi: 15 Temmuz 2023.
- Saylor, J. G., Alexander, W. M., & Lewis, A. J. (1981). *Curriculum planning for better teaching and learning*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Söylemez, Y. (2015). *Ortaokul öğrencilerine yönelik eleştirel temel dil becerileri ölçeklerini geliştirilmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

- Stanley, S. ve Bowkett, S. (2004) *But why? teacher's manual: developing philosophical thinking in the classroom*. Network Educational Press, U.K.
- Strauss, A., & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research (Vol. 15)*. Newbury Park, CA: Sage
- Stufflebeam, D. L., McCormick, C. H., Brinkerhoff, R. O., ve Nelson, C. O. (1985). *Conducting Educational Needs Assessments*. (D. L. Madaus, George F., Stuffleam, Ed.). Dordrecht: Springer Netherlands.
- Şencan, H. & Nihat Erdoğan. (2001) *İşletmelerde Eğitim İhtiyacı Analizi*, Beta Basım A.Ş: İstanbul.
- Taba, H. (1962). *Curriculum development: Theory and practice*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Tankut, T. (2013). Çocuk Edebiyatı Çocukta Felsefe Sevgisi Uyandırabilir mi? B. Çotuksöken ve H. Tepe (Ed.), *Çocuklar için felsefe eğitimi*. Türkiye Felsefe Kurumu. 113-117.
- Taş, I. (2017). *Çocuklar için felsefe eğitimi programının 48-72 aylık çocukların zihin kuramı ve yaratıcılıklarına etkisi*. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Taşdelen, V. (2013). Düşünme eğitimi ve iyi hayat kavramı, *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, 146, 20- 28.
- Taşdelen, V. (2014). Felsefenin gülümseyen yüzü: Çocuklarla felsefe. *Türk Dili*, 756, 562-568.
- Tepe, H. (2013). *UNESCO verileri ışığında dünyada çocuklar için felsefe, Çocuklar İçin Felsefe Eğitimi*. (Ed. B. Çotuksöken, & H. Tepe) 77-94.
- Timuçin, A. (2000). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Bulut Yayınları
- Titiz, T. (1996). *Ezbere hayır*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

- Torrance, E. P. (1962). Testing and creative talent. *Educational Leadership*, 20(1): 7-11.
- Tunç, A.İ. (2017). Çocuklarla felsefe. *Çocuk ve Medeniyet* 2, 71-89.
- Türksoy, N. (2020). *Çocuklar için felsefe (p4c) eğitiminin ortaokul öğrencilerinin bilimsel sorgulamaya yönelik görüşlerine ve eleştirel düşünme becerilerinin gelişimine katkısı: bir karma yöntem araştırması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Antalya.
- Tyler, R. (2013). Program geliştirmede spesifik yaklaşımlar. (A. Çetin, Çeviri Ed.) *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 2/2, 270-288.
- Tyler, R. (2014). *Eğitim programlarının ve öğretimin temel ilkeleri*. (E. Rüzgar, B. Aslan, Çeviri Ed.). Ankara: Pegem Akademi.
- Uçar, O. (2021). *Çocuklar için felsefe (p4c) bağlamında cartoon network çizgi filmlerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- UNESCO. (2007). *Philosophy: A school of freedom teaching philosophy and learning to philosophize: Status and prospects*. UNESCO Publishing.
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000154173>
- Uygur, N. (2001). *Felsefenin çağrısı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Uzunoğlu, S., (1997). Bilginin yapısı ve özellikleri. *Beyaz Nokta Vakfı Dergisi*, 23-3.
- Vansieleghem, N., Kennedy, D. (2011). "What is philosophy for children, what is philosophy with children—after Matthew Lipman", *Journal of Philosophy of Education*, 45(2): 171-182.
- Varış, F. (1996). *Eğitimde program geliştirme*, Ankara: Alkım Kitapçılık Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Yin, R. K. (2009). *Case study research: Design and methods*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Yüksel, A., Mil, B., ve Bilim, Y. (2007). *Nitel araştırma: Neden, nasıl, niçin?* Ankara: Detay Yayıncılık.

Zulkifli, H. and Hashim, R. (2020). Philosophy for children (P4C) in improving critical thinking in a secondary moral education class. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 19(2), 29-45.

EK-A: Veli Onam Formu

VELİ ONAM FORMU

.../.../.....

Sayın Veli,

Çocuğunuzun katılacağı bu çalışma, “İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerine Yönelik Çocuklar İçin Felsefe Dersi Öğretim Programı Tasarımı” adıyla gerçekleştirilecek olan Hacettepe Üniversitesi yüksek lisans öğrencisi İnan Gülşah KAZDAL tarafından yapılacak bir yüksek lisans tezi çalışmasıdır.

Araştırmanın Hedefi: İlkokul 4. sınıf düzeyinde yer alacak olan bir çocuklar için felsefe öğretim programının nasıl olması gerektiği üzerinde durarak öğretim programının amaçları, içeriği, öğrenme-öğretme süreci ve ölçme değerlendirme süreçlerini uzman görüşleri aracılığıyla ortaya koymaktır.

Araştırma Uygulaması: Görüşme ve gözlem şeklindedir.

Çalışmaya göstermiş olduğunuz ilgi ve ayıracağınız zaman için şimdiden teşekkür ederim. Bu form, araştırmanın amacını size anlatmayı ve çocuğunuzun bir katılımcı olarak haklarını tanımlamayı amaçlamaktadır. Bu araştırma için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu’ndan, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı’ndan ve kurum yönetiminden gerekli izinler alınmıştır. Araştırma, ilkokul 4. sınıf düzeyinde yer alacak olan bir çocuklar için felsefe öğretim programının nasıl olması gerektiği üzerinde durarak öğretim programının amaçları, içeriği, öğrenme-öğretme süreci ve ölçme değerlendirme süreçlerini uzman görüşleri aracılığıyla ortaya koymak amacıyla, Dr. Öğretim Üyesi Nihan AKKOCAOĞLU ÇAYIR danışmanlığında hazırlanacak bir yüksek lisans tezidir. Çocuğunuzun çocuklar için felsefe ile ilgili düşünce ve görüşleri araştırma için büyük önem arz etmektedir.

Araştırmada velisi olduğunuz öğrenci, daha önce çocuklar için felsefe derslerine katılım göstermiştir. Öğrencimizin katılım göstermiş olduğu bu derslere yönelik çocuğunuzla bireysel olarak görüşülecek ve görüşmede kesintileri önlemek amacıyla ses kaydı alınacaktır. Araştırmaya katılım tamamıyla gönüllülük esasına dayalı olmaktadır. Çocuğunuz çalışmaya katılıp katılmamakta özgürdür. Araştırma çocuğunuz için herhangi bir istenmeyen etki ya da risk taşımamaktadır. Çocuğunuzun katılımı tamamen isteğinize bağlıdır, katılımı reddedebilir ya da araştırmanın herhangi bir aşamasında çocuğunuzun ayrılmasını isteyebilirsiniz. Araştırmaya katılmama veya araştırmadan ayrılma durumunda öğrencilerin akademik başarıları, okul ve öğretmenleriyle olan ilişkileri etkilenmeyecektir. Görüşme aşamasında çocuğunuz istediği zaman görüşmeyi kesebilir ve çalışmadan ayrılabilir. Bu durumda yapılan kayıtlar ve görüşme verileri silinecektir. Araştırma amacıyla kayda alınmış olan tüm veriler, sadece bilimsel amaç için kullanılacak, bunun dışında hiçbir amaçla kullanılmayacak ve kimseyle paylaşılmayacaktır. Araştırmaya katılımınızdan dolayı çocuğunuzun veya sizin kimliğinizi açığa çıkaracak kişisel bilgiler kimse ile paylaşılmayacak ve gizli tutulacaktır.

Çocuğunuzun çalışmaya katılması ile ilgili onay vermeden önce sormak istediğiniz herhangi bir konu varsa sormaktan çekinmeyiniz. Araştırma sürecinde ve sonrasında sormak istediğiniz sorularınız olursa bizimle telefon veya e-posta yoluyla iletişime geçebilirsiniz, araştırma sonucuyla ilgili de bilgi isteyebilirsiniz. Formu okuyarak imzaladığınız için çok teşekkür ederim.

Saygılarımızla...

Sorumlu Araştırmacı: Dr. Öğr. Üyesi Nihan AKKOCAOĞLU ÇAYIR

Araştırmacı: İnan Gülşah KAZDAL

Onay Formu

Bilgi formunu okuduğumu ve onayladığımı bildiririm. Bilgi formu verilen çalışma kapsamında; ebeveyni/yasal vasisi olduğum çocuğumun çocuklarla felsefe derslerine yönelik bireysel görüşme gerçekleştirilmesine ve bu görüşmede ses kaydı alınmasına onay veriyorum. Katılımın gönüllülük ilkesine dayandığını ve istediğim zaman sebep belirtmeksizin çalışmadan ayrılma hakkına sahip olduğumu anladım.

Velisi bulunduğum ..... sınıfı ..... numaralı öğrencisi .....
.....'in yukarıda açıklanan araştırmaya katılmasına izin veriyorum. (Lütfen formu imzaladıktan sonra çocuğunuzla okula geri gönderiniz).

.../.../.....

Veli Adı-Soyadı:

İletişim Bilgileri:

İmzası:

EK-B: Öğrenci Gönüllü Katılım Formu

GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU (ÖĞRENCİ)

.../.../.....

Sevgili Öğrenci,

Katılacağın bu araştırma, “İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerine Yönelik Çocuklar İçin Felsefe Dersi Öğretim Programı Tasarımı” adıyla gerçekleştirilecek olan Hacettepe Üniversitesi yüksek lisans öğrencisi İnan Gülşah KAZDAL tarafından yapılacak bir yüksek lisans tezi çalışmasıdır.

Araştırmanın Hedefi: İlkokul 4. sınıf düzeyinde yer alacak olan bir çocuklar için felsefe öğretim programının nasıl olması gerektiği üzerinde durarak öğretim programının amaçları, içeriği, öğrenme-öğretme süreci ve ölçme değerlendirme süreçlerini uzman görüşleri aracılığıyla ortaya koymaktır.

Araştırma Uygulaması: Gözlem ve görüşme.

Çalışmaya göstermiş olduğun ilgi ve ayıracağın zaman için şimdiden teşekkür ederim. Bu form, yaptığım araştırmanın amacını sana anlatmayı ve bir katılımcı olarak haklarını tanımlamayı amaçlamaktadır. Bu araştırma için, Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu’ndan, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı’ndan ve kurum yönetiminden gerekli izinler alınmıştır. Araştırma, ilkokul 4. sınıf düzeyinde yer alacak olan bir çocuklar için felsefe öğretim programının nasıl olması gerektiği üzerinde durarak öğretim programının amaçları, içeriği, öğrenme-öğretme süreci ve ölçme değerlendirme süreçlerini uzman görüşleri aracılığıyla ortaya koymak amacıyla, Dr. Öğretim Üyesi Nihan AKKOCAOĞLU ÇAYIR danışmanlığında hazırlanacak bir yüksek lisans tezidir. Senin çocuklar için felsefe dersine yönelik düşünce ve görüşlerin araştırma için büyük önem arz etmektedir.

Daha önce çocuklar için felsefe derslerine katılım gösterdin. Bu dersle ilgili düşüncelerini öğrenmek için birlikte görüşme yapacağız ve görüşmede kesintileri önlemek amacıyla konuşmaları ses kayıt cihazına kaydedeceğim. Araştırmaya katılım tamamıyla gönüllülük esasına dayalıdır ve katılıp katılmamakta özgürsün. Araştırma senin için herhangi bir istenmeyen etki ya da risk taşımamaktadır. Araştırmaya katılmayı reddedebilir ya da herhangi bir aşamasında ayrılabilirsin. Araştırmaya katılmaman veya araştırmadan ayrılman akademik başarıyı, okul ve öğretmenlerinle olan ilişkilerini asla etkilemeyecektir. Ayrıca görüşme sırasında da istediğin zaman görüşmeyi kesebilir ve çalışmadan ayrılabilirsin. Bu durumda yapılan kayıtlar ve görüşme verileri silinecektir. Araştırma amacıyla kayda alınmış olan tüm veriler, sadece bilimsel amaç için kullanılacak, bunun dışında hiçbir amaçla kullanılmayacak ve kimseyle paylaşılmayacaktır. Araştırmaya katılımından dolayı kimlik bilgilerini açığa çıkaracak kişisel bilgiler kimse ile paylaşılmayacak ve gizli tutulacaktır.

Araştırmaya katılmak için onay vermeden önce sormak istediğin herhangi bir konu varsa rahatça sorabilirsin. Araştırma sürecinde ve sonrasında da sormak istediğin sorular araştırmacılar tarafından cevaplanacaktır. Ayrıca araştırma sonucu ile ilgili de bilgi isteyebilirsin. Formu okuyarak imzaladığın için çok teşekkür ederim.

Sevgiler...

Sorumlu Araştırmacı: Dr. Öğr. Üyesi Nihan AKKOCAOĞLU ÇAYIR

Araştırmacı: İnan Gülşah KAZDAL

Onay Formu

Bilgi formunu okuduğumu ve onayladığımı bildiririm. Bilgi formu verilen araştırmada gerçekleşecek olan çocuklar için felsefeye yönelik görüşmeye katılmaya ve yapılacak olan görüşmede ses kaydı alınmasına onay veriyorum. Katılımın gönüllülük ilkesine dayandığını ve istediğim zaman sebep belirtmeksizin çalışmadan ayrılma hakkına sahip olduğumu anladım.

.../.../.....

Öğrencinin Adı-Soyadı:

Adresi:

İmzası:

EK-C: Uzman Gönüllü Katılım Formu

GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU

.../.../.....

Sayın Katılımcımız,

Katılacağınız bu araştırma, “İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerine Yönelik Çocuklar İçin Felsefe Dersi Öğretim Programı Tasarımı” adıyla gerçekleştirilecek olan Hacettepe Üniversitesi yüksek lisans öğrencisi İnan Gülşah KAZDAL tarafından yapılacak bir yüksek lisans tezi çalışmasıdır.

Araştırmanın Hedefi: İlkokul 4. sınıf düzeyinde yer alacak olan bir çocuklar için felsefe öğretim programının nasıl olması gerektiği üzerinde durarak öğretim programının amaçları, içeriği, öğrenme-öğretme süreci ve ölçme değerlendirme süreçlerini uzman görüşleri aracılığıyla ortaya koymaktır.

Araştırma Uygulaması: Görüşme ve gözlem şeklindedir.

Çalışmaya göstermiş olduğunuz ilgi ve ayıracağınız zaman için şimdiden teşekkür ederim. Bu form, yaptığım araştırmanın amacını size anlatmayı ve bir katılımcı olarak haklarınızı tanımlamayı amaçlamaktadır. Bu araştırma için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu’ndan ve T.C. Milli Eğitim Bakanlığı’ndan gerekli izinler alınmıştır. Araştırma, ilkokul 4. sınıf düzeyinde yer alacak olan bir çocuklar için felsefe öğretim programının nasıl olması gerektiği üzerinde durarak öğretim programının amaçları, içeriği, öğrenme-öğretme süreci ve ölçme değerlendirme süreçlerini uzman görüşleri aracılığıyla ortaya koymak amacıyla, Dr. Öğretim Üyesi Nihan AKKOCAOĞLU ÇAYIR danışmanlığında hazırlanacak bir yüksek lisans tezidir. Sizin düşünce ve görüşleriniz araştırma için büyük önem arz etmektedir.

Araştırma kapsamında sizinle bireysel olarak görüşülecek ve görüşmede kesintileri önlemek amacıyla ses kaydı alınacaktır. Araştırmaya katılım tamamıyla gönüllülük esasına dayalı olmaktadır. Araştırmaya katılıp katılmamakta özgürsünüz. Araştırma sizin için herhangi bir istenmeyen etki ya da risk taşımamaktadır. Araştırmaya katılım tamamen isteğinize bağlıdır, reddedebilir ya da herhangi bir aşamasında ayrılabilirsiniz. Görüşme aşamasında da istediğiniz zaman görüşmeyi kesebilir ve çalışmadan ayrılabilirsiniz. Bu durumda yapılan kayıtlar ve görüşme verileri silinecektir. Araştırma amacıyla kayda alınmış olan tüm veriler, sadece bilimsel amaç için kullanılacak, bunun dışında hiçbir amaçla kullanılmayacak ve kimseyle paylaşılmayacaktır. Araştırmaya katılmanız hâlinde kimliğinizi açığa çıkaracak kişisel bilgiler kimse ile paylaşılmayacak ve gizli tutulacaktır.

Araştırmaya katılmak için onay vermeden önce sormak istediğiniz herhangi bir konu varsa sormaktan çekinmeyiniz. Araştırma sürecinde ve sonrasında da sorularınız için bizimle telefon veya e-posta yoluyla iletişime geçebilirsiniz, araştırma sonucuyla ilgili bilgi isteyebilirsiniz. Formu okuyarak imzaladığınız için çok teşekkür ederim.

Saygılarımızla...

Sorumlu Araştırmacı: Dr. Öğr. Üyesi Nihan AKKOCAOĞLU ÇAYIR

Araştırmacı: İnan Gülşah KAZDAL

Onay Formu

Bilgi formunu okuduğumu ve onayladığımı bildiririm. Bilgi formu verilen araştırmada gerçekleşecek görüşmeye katılmaya ve yapılacak olan görüşmede ses kaydı alınmasına onay veriyorum. Katılımın gönüllülük ilkesine dayandığını ve istediğim zaman sebep belirtmeksizin çalışmadan ayrılma hakkına sahip olduğumu anladım.

.../.../.....

Katılımcı Adı-Soyadı:

Adresi:

İmzası:

EK-Ç: Öğretmen Gönüllü Katılım Formu

GÖNÜLLÜ KATILIM FORMU (ÖĞRETMEN)

.../.../.....

Sayın Öğretmenim,

Katılacağınız bu araştırma, “İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerine Yönelik Çocuklar İçin Felsefe Dersi Öğretim Programı Tasarımı” adıyla gerçekleştirilecek olan Hacettepe Üniversitesi yüksek lisans öğrencisi İnan Gülşah KAZDAL tarafından yapılacak bir yüksek lisans tezi çalışmasıdır.

Araştırmanın Hedefi: İlkokul 4. sınıf düzeyinde yer alacak olan bir çocuklar için felsefe öğretim programının nasıl olması gerektiği üzerinde durarak öğretim programının amaçları, içeriği, öğrenme-öğretme süreci ve ölçme değerlendirme süreçlerini uzman görüşleri aracılığıyla ortaya koymaktır.

Araştırma Uygulaması: Görüşme ve gözlem şeklindedir.

Çalışmaya göstermiş olduğunuz ilgi ve ayıracağınız zaman için şimdiden teşekkür ederim. Bu form, yaptığım araştırmanın amacını size anlatmayı ve bir katılımcı olarak haklarınızı tanımlamayı amaçlamaktadır. Bu araştırma için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonu’ndan, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı’ndan ve kurum yönetiminden gerekli izinler alınmıştır. Araştırma, ilkokul 4. sınıf düzeyinde yer alacak olan bir çocuklar için felsefe öğretim programının nasıl olması gerektiği üzerinde durarak öğretim programının amaçları, içeriği, öğrenme-öğretme süreci ve ölçme değerlendirme süreçlerini uzman görüşleri aracılığıyla ortaya koymak amacıyla, Dr. Öğretim Üyesi Nihan AKKOCAOĞLU ÇAYIR danışmanlığında hazırlanacak bir yüksek lisans tezidir. Sizin çocuklar için felsefe dersine yönelik düşünce ve görüşleriniz araştırma için büyük önem arz etmektedir.

Daha önce çocuklar için felsefe derslerini öğrencilerinizle birlikte yürüttünüz. Yürütmüş olduğunuz bu derslerle ilgili sizinle ve öğrencilerinizle bireysel olarak görüşülecek ve görüşmede kesintileri önlemek amacıyla ses kaydı alınacaktır. Araştırmaya katılım tamamıyla gönüllülük esasına dayalı olmaktadır. Araştırmaya katılıp katılmamakta özgürsünüz. Araştırma sizin ve öğrencileriniz için

herhangi bir istenmeyen etki ya da risk taşımamaktadır. Araştırmaya katılım tamamen isteğinize bağlıdır, reddedebilir ya da herhangi bir aşamasında ayrılabilirsiniz. Görüşme aşamasında da istediğiniz zaman görüşmeyi kesebilir ve çalışmadan ayrılabilirsiniz. Bu durumda yapılan kayıtlar ve görüşme verileri silinecektir. Araştırma amacıyla kayda alınmış olan tüm veriler, sadece bilimsel amaç için kullanılacak, bunun dışında hiçbir amaçla kullanılmayacak ve kimseyle paylaşılmayacaktır. Araştırmaya katılmanız hâlinde kimliğinizi açığa çıkaracak kişisel bilgiler kimse ile paylaşılmayacak ve gizli tutulacaktır.

Araştırmaya katılmak için onay vermeden önce sormak istediğiniz herhangi bir konu varsa sormaktan çekinmeyiniz. Araştırma sürecinde ve sonrasında da sorularınız için bizimle telefon veya e-posta yoluyla iletişime geçebilirsiniz, araştırma sonucuyla ilgili bilgi isteyebilirsiniz. Formu okuyarak imzaladığınız için çok teşekkür ederim.

Saygılarımızla...

Sorumlu Araştırmacı: Dr. Öğr. Üyesi Nihan AKKOCAOĞLU ÇAYIR

Araştırmacı: İnan Gülşah KAZDAL

Onay Formu

Bilgi formunu okuduğumu ve onayladığımı bildiririm. Bilgi formu verilen araştırmada gerçekleşecek olan çocuklar için felsefeye yönelik görüşmeye katılmaya ve yapılacak olan görüşmede ses kaydı alınmasına onay veriyorum. Katılımın gönüllülük ilkesine dayandığını ve istediğim zaman sebep belirtmeksizin çalışmadan ayrılma hakkına sahip olduğumu anladım.

.../.../.....

Öğretmenin Adı-Soyadı:

Adresi:

İmzası:

EK-D: Yarı Yapılandırılmış Gözlem Formu

Gözlem Formu

Gözlemin amacı: İlkokul 4. sınıflarda bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının özelliklerinin nasıl olması gerektiğini öğrencilerin sınıf içi etkileşimlerinden yola çıkarak tespit etmektir.

Tarih/Saat:

Öğretmen:

Yer:

Yaş Grubu:

Kişi sayısı:

Gözlem Sürecine Yönelik Sorular	Gözlem Notları
Fiziksel ortam nasıldır?	
Bu dersin temel amacı/amaçları nelerdir? Nasıl?	
Hangi felsefi konu ya da sorudan yola çıkılmıştır? Bunlara tepkileri nasıldır?	
Hangi araçlar (uyarıcı vb.) kullanılmaktadır? Bunlara tepkileri nasıldır?	

<p>Hangi tartışma teknikleri uygulanmaktadır? Bunlara tepkileri nasıldır?</p>	
<p>Değerlendirme süreci nasıl planlanmıştır ve hangi etkinliklere yer verilmiştir? Bunlara tepkileri nasıldır?</p>	
<p>Öğrencilerin derse ilgileri/katılımları nasıldır?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Felsefe sorusuna/konusuna • Uyarıcıya • Tartışma sürecine • Değerlendirme sürecine 	
<p>Öğrencilerin</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zorlandıkları durumlar var mı? Nasıl? • Kolay buldukları durumlar var mı? Nasıl? 	
<p>Öğrencilerin</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hoşlandıkları • Hoşlanmadıkları 	
<p>Ek düşünceler</p>	

EK-E: Yarı Yapılandırılmış Felsefe Alanı Görüşme Formu**Yarı Yapılandırılmış Felsefe Alanı Uzmanı Görüşme Formu****Görüşme Yeri / Tarihi / Saati:****Görüşme Yapan Kişi:****Görüşme Yapılan Kişi:****Yaş:**

Araştırma Sorusu: İlkokul 4. sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının özellikleri nasıl olmalıdır?

Giriş: Merhaba sayın hocam, hoş geldiniz. Öncelikle zaman ayırdığınız için teşekkür ederim. Araştırmamda ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefeye dersi öğretim programının niteliklerini tespit etmeyi amaçladım. Bu sebeple sizin de görüşlerinize ihtiyaç duymaktayım. Çocuklar için felsefeye yönelik görüşlerinizi öğrenmek için size bazı sorular sormak istiyorum. Görüşmemiz yaklaşık 40 dakika sürecek. Eğer izin verirseniz görüşmelerimizi ses kayıt cihazına kaydetmek istiyorum. Kişisel bilgileriniz bende saklı kalacak ve isminiz hiçbir şekilde kullanılmayacak. Yapacağımız görüşmeyle ilgili sormak istediğiniz şeyler varsa görüşmemize başlamadan önce sorabilirsiniz.

Görüşme Soruları

- 1) Çocuklar için felsefe dersini nasıl tanımlarsınız?
- 2) Sizce ilkokul 4. sınıfta çocuklar için felsefe dersine yer verilmeli mi? Buna ihtiyaç var mıdır? Neden?
- 3) İlkokul 4. sınıf öğrencilerine yönelik hazırlanan bir çocuklar için felsefe dersi hangi özelliklere sahip olmalıdır?
  - Bu dersi yapılandırırken felsefenin hangi özelliklerinden yararlanabiliriz?
- 4) Bu ders ve diğer kademelerde okutulan felsefe dersleri karşılaştırıldığında benzer ve farklı yönleri neler olur?
- 5) İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik hazırlanan bir çocuklar için felsefe dersinin amaçları sizce neler olmalıdır?
  - Bilgi- beceri-değer
  - Bilişsel-duyuşsal-sosyal

- Felsefenin bireysel ve toplumsal katkıları düşünülduğünde, bu dersin amaçları neler olmalı?
- 6) İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik hazırlanan bir çocuklar için felsefe dersinin içeriği nasıl olmalıdır?
- Hangi konu ya da felsefe sorularına yer verilmelidir? Neden?
  - Bu konuların ağırlıkları neler olmalıdır? (Hangi konulara daha uzun zaman ayrılmalı, üzerinde daha fazla durulmalı? Neden?)
  - Bu konulardan hangileri ön planda olmalıdır?
  - Konuların herhangi bir sırada ilerlemesi gerekir mi? Neden? Gerekirse bu sıra nasıl olmalıdır?
- 7) Çocuklar için felsefe dersinin konularını/sorularını tartışırken nasıl bir yol izlenmelidir? Neden?
- Hangi uyarıcılar/metinler
  - Öğretmenin rolü, izleyeceği yol
- 8) Çocuklar için felsefe dersinde öğrenci gelişimini izlemek, başarısını tespit etmek için neler yapılabilir? Neden?
- 9) Çalışmamıza katkı sağlayabileceğini düşündüğünüz ve bizlere önerebileceğiniz kişiler var mıdır? Varsa kimlerdir?
- 10) Başka eklemek istediğiniz duygu ve düşünceleriniz neler?

Kapanış

Araştırma kapsamında size sormak istediklerim burada sona eriyor. Size sorulan soruların dışında kalan ve araştırmaya ilişkin sizin eklemek istediğiniz noktalar varsa dinleyebilirim. Görüşme verilerinin analizi sırasında ihtiyaç duymam durumunda tekrar sizinle görüşme yapabilmek için iletişim kurabilir miyim? Değerli zamanınızı ayırdığınız için tekrar teşekkür ediyorum.

EK-F: Yarı Yapılandırılmış Çocuklar İçin Felsefe Eğitmeni Eğitimcileri Görüşme Formu

Yarı Yapılandırılmış Çocuklar İçin Felsefe Eğitmeni Eğitimcileri Görüşme Formu

Görüşme Yeri / Tarihi / Saati:

Görüşme Yapan Kişi:

Görüşme Yapılan Kişi:

Yaş:

Araştırma Sorusu: İlkokul 4. sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının özellikleri nasıl olmalıdır?

Giriş: Merhaba sayın hocam, hoş geldiniz. Öncelikle zaman ayırdığınız için teşekkür ederim. Araştırmamda ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefeye dersi öğretim programının niteliklerini tespit etmeyi amaçladım. Bu sebeple sizin de görüşlerinize ihtiyaç duymaktayım. Çocuklar için felsefeye yönelik görüşlerinizi öğrenmek için size bazı sorular sormak istiyorum. Görüşmemiz yaklaşık 40 dakika sürecek. Eğer izin verirseniz görüşmelerimizi ses kayıt cihazına kaydetmek istiyorum. Kişisel bilgileriniz bende saklı kalacak ve isminiz hiçbir şekilde kullanılmayacak. Yapacağımız görüşmeyle ilgili sormak istediğiniz şeyler varsa görüşmemize başlamadan önce sorabilirsiniz.

Görüşme Soruları

- 1) Ne kadar süredir çocuklar için felsefe eğitmeni eğitimi veriyorsunuz?
- 2) Çocuklar için felsefe eğitimini nerede aldınız? Bu eğitimin içeriği neydi?
- 3) Sizce çocuklar için felsefe okullarda yer almalı mıdır? Bu gerekli midir? Okullarda yer almalıysa bu nasıl olmalıdır?
- 4) Sizce ilkokul dördüncü sınıfta bir çocuklar için felsefe dersine ihtiyaç var mı? Neden?
- 5) İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik hazırlanan bir çocuklar için felsefe dersinin amaçları sizce neler olmalıdır?
- 6) İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik hazırlanan bir çocuklar için felsefe dersinin içeriği nasıl olmalıdır?
  - a. Hangi konu ya da felsefe sorularına yer verilmelidir? Neden?
  - b. Felsefe sorularını ya da konularını seçerken neleri temele almak gerekir?
  - c. Bu konuların ağırlıkları neler olmalıdır? (Hangi konulara daha uzun zaman ayrılmalı, üzerinde daha fazla durulmalı? Neden?)

- d. Bu konulardan hangileri ön planda olmalıdır?
  - e. Konuların herhangi bir sırada ilerlemesi gerekir mi? Neden? Gerekirse bu sıra nasıl olmalıdır?
  - f. Hangi felsefe alanını içermeli?
- 7) İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik hazırlanan bir çocuklar için felsefe dersinin sizce öğrenme-öğretme süreci nasıl olmalıdır? Neden?
- a. Tartışma aşamasının nasıl planlanması gerektiğini düşünüyorsunuz?
    - i. Nasıl bir yol izlenmeli?
    - ii. Hangi etkinliklere yer verilmeli?
    - iii. Hangi uyarıcılara yer verilmelidir?
    - iv. Hangi tartışma teknikleri tercih edilmeli?
    - v. Hangi öğrenme yöntem ve teknikleri tercih edilmeli?
- 8) İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik hazırlanan bir çocuklar için felsefe dersinin sizce ölçme ve değerlendirme süreci nasıl olmalıdır? Neden?
- a. Değerlendirme aşamasının nasıl planlanması gerektiğini düşünüyorsunuz?
    - i. Nasıl bir yol izlenmeli?
    - ii. Hangi etkinliklere yer verilmeli?
    - iii. Hangi değerlendirme araçları tercih edilmelidir?
    - iv. Neyi ölçelim?
- 9) Çalışmamıza katkı sağlayabileceğini düşündüğünüz ve bizlere önerebileceğiniz kişiler var mıdır? Varsa kimlerdir?
- 10) Başka eklemek istediğiniz duygu ve düşünceleriniz neler?

Kapanış

Araştırma kapsamında size sormak istediklerim burada sona eriyor. Size sorulan soruların dışında kalan ve araştırmaya ilişkin sizin eklemek istediğiniz noktalar varsa dinleyebilirim. Görüşme verilerinin analizi sırasında ihtiyaç duymam durumunda tekrar sizinle görüşme yapabilmek için iletişim kurabilir miyim? Değerli zamanınızı ayırdığınız için tekrar teşekkür ediyorum.

EK-G: Yarı Yapılandırılmış Öğretmen Görüşme Formu

Yarı Yapılandırılmış Öğretmen Görüşme Formu

Görüşme Yeri / Tarihi / Saati:

Görüşme Yapan Kişi:

Görüşme Yapılan Kişi:

Yaş:

Araştırma Sorusu: İlkokul 4. sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının özellikleri nasıl olmalıdır?

Giriş: Merhaba öğretmenim, hoş geldiniz. Öncelikle zaman ayırdığınız için teşekkür ederim. Araştırmamda ilkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefeye dersi öğretim programının niteliklerini tespit etmeyi amaçladım. Bu sebeple sizin de görüşlerinize ihtiyaç duymaktayım. Çocuklar için felsefe derslerini yürüttüğünüz öğrencilere ilişkin gözlemlerinizi ve çocuklar için felsefeye yönelik görüşlerinizi öğrenmek için size bazı sorular sormak istiyorum. Görüşmemiz yaklaşık 40 dakika sürecek. Eğer izin verirseniz görüşmelerimizi ses kayıt cihazına kaydetmek istiyorum. Kişisel bilgileriniz bende saklı kalacak ve isminiz hiçbir şekilde kullanılmayacak. Yapacağımız görüşmeyle ilgili sormak istediğiniz şeyler varsa görüşmemize başlamadan önce sorabilirsiniz.

Görüşme Soruları

- 2) Kaç yıldır öğretmenlik yapıyorsunuz?
- 3) Ne kadar süredir çocuklar için felsefe dersi yapıyorsunuz?
- 4) Sizce ilkokul dördüncü sınıfta bir çocuklar için felsefe dersine ihtiyaç var mı? Neden?
- 5) İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik hazırlanan bir çocuklar için felsefe dersinin amaçları sizce neler olmalıdır?
- 6) İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik hazırlanan bir çocuklar için felsefe dersinin içeriği nasıl olmalıdır?
  - a. Hangi konu ya da felsefe sorularına yer verilmelidir? Neden? Felsefe soruları ya da konularını seçerken neleri temele almak gerekir?
  - b. Konu ya da soruların nasıl bir sırada ilerlemesi gerekir? Neden?
  - c. Hangi felsefe alanını içermeli?
- 7) İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik hazırlanan bir çocuklar için felsefe dersinin sizce öğrenme-öğretme süreci nasıl olmalıdır? Neden?
  - a. Tartışma aşamasının nasıl planlanması gerektiğini düşünüyorsunuz?
    - vi. Nasıl bir yol izlenmeli?
    - vii. Hangi etkinliklere yer verilmeli?
    - viii. Hangi uyarıcılara yer verilmelidir?

- ix. Hangi tartışma teknikleri tercih edilmeli?
  - x. Hangi öğrenme yöntem ve teknikleri tercih edilmeli?
- 8) İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerine yönelik hazırlanan bir çocuklar için felsefe dersinin sizce ölçme ve değerlendirme süreci nasıl olmalıdır? Neden?
- b. Değerlendirme aşamasının nasıl planlanması gerektiğini düşünüyorsunuz?
    - v. Nasıl bir yol izlenmeli?
    - vi. Hangi etkinliklere yer verilmeli?
    - vii. Hangi değerlendirme araçları tercih edilmelidir?
    - viii. Neyi ölçelim?
- 9) Bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının diğer derslerin öğretim programlarından farkları olmalı mıdır? Neden?
- 10) Çocuklar için felsefe yaptığınız bu süreci nasıl değerlendirirsiniz?
- a. Güçlü yanları
  - b. Zayıf yanları
- 11) Çocuklar için felsefe yaptığınız derslerde çocukların tartışma süreçlerinde en çok hoşlandıkları şeyler neler?
- a. Uyarıcılara ilişkin
  - b. Tartışılan konu ya da soruya ilişkin (En çok hoşlandıkları konu ya da soru?)
  - c. Oyun, yöntem, tekniklere ilişkin
  - d. Fiziksel ortamlara ilişkin
- 12) Çocuklar için felsefe yaptığınız derslerinizde çocukların katılımına ilişkin gözlemlerinizi neler?
- a. En çok hoşlandıkları
  - b. En az hoşlandıkları (Bu sorunların üstesinden gelmek için ne yapılabilir? Öğretim programını göz önünde bulundurursak ne yapılabilir?)
  - c. En çok zorlandıkları (Ne tür önlemler alınmalı? Öğretim programını göz önünde bulundurursak ne yapılabilir?)
  - d. En kolay buldukları

Kapanış

Araştırma kapsamında size sormak istediklerim burada sona eriyor. Size sorulan soruların dışında kalan ve araştırmaya ilişkin sizin eklemek istediğiniz noktalar varsa dinleyebilirim. Görüşme verilerinin analizi sırasında ihtiyaç duymam durumunda tekrar sizinle görüşme yapabilmek için iletişim kurabilir miyim? Değerli zamanınızı ayırdığınız için tekrar teşekkür ediyorum.

EK-H: Yarı Yapılandırılmış Öğrenci Görüşme Formu**Yarı Yapılandırılmış Öğrenci Görüşme Formu****Görüşme Yeri / Tarihi / Saati:****Görüşme Yapan Kişi:****Görüşme Yapılan Kişi:**

Araştırma Sorusu: İlkokul 4. sınıf öğrencilerine yönelik bir çocuklar için felsefe dersi öğretim programının özellikleri nasıl olmalıdır?

Giriş: Merhaba, daha önce çocuklar için felsefe derslerine katıldın. Katılmış olduğun bu derslerle ilgili olarak senin duygu ve düşüncelerini merak ediyorum. Bu nedenle sana birkaç soru sormak ve izin verersen görüşmemizi ses kayıt cihazına kaydetmek istiyorum. Görüşmemiz yaklaşık olarak 30 dakika sürecek. Konuşmalar sadece ikimiz arasında kalacak ve paylaşılmayacak. Bu nedenle düşüncelerini rahatça ifade edebilirsin. Yapacağımız görüşmeyle ilgili sormak istediğin şeyler varsa görüşmemize başlamadan önce sorabilirsin.

Görüşme Soruları

- 1) Çocuklar için felsefe dersleri hakkında duygu ve düşüncelerin neler?
  - Felsefe sorularının diğer derslerdeki sorulardan farklı olduğunu düşünür müsün?
  - Felsefe tartışmaları sırasında nasıl hissedersin?
  - Felsefe derslerindeki hikaye ve oyunlar için ne söylersin?
  - Bu derste sınav/test olması hakkında ne düşünürsün?
- 2) Çocuklar için felsefe derslerinin sana katkı sağladığını düşünüyor musun? Eğer düşünüyorsan hangi alanlarda ve nasıl katkı sağladığını düşünüyorsun?
  - Günlük yaşamında fark ettiğin bir değişim oldu mu? Nasıl?
  - Diğer derslerinde fark ettiğin bir değişim oldu mu? Nasıl?
- 3) Ders programında çocuklar için felsefe dersi olmalı mı? Neden?
- 4) Çocuklar için felsefe dersinin diğer derslerden farkları olmalı mı? Neden?
- 5) Çocuklar için felsefe derslerinde sence hangi konu veya felsefe sorularına yer verilmelidir? Neden?
- 6) Çocuklar için felsefe derslerinde tartışma süreci sence nasıl olmalı? Neden?
  - Kullanılan uyarıcılar (Resim, hikâye kitabı...)
  - Etkinlikler
  - Sınıfın fiziksel ortamı

- 7) Çocuklar için felsefe derslerinde sınav olmalı mı? Olmalıysa nasıl olmalı? Neden?
- 8) Başka eklemek istediğin duygu ve düşünceleriniz neler?

Kapanış

Araştırma kapsamında sana sormak istediklerim burada sona eriyor. Sana sorulan soruların dışında kalan ve araştırmaya ilişkin senin eklemek istediğin noktalar varsa dinleyebilirim. Görüşme verilerinin analizi sırasında ihtiyaç duymam durumunda tekrar seninle görüşme yapabilmek için iletişim kurabilir miyim? Değerli zamanımı ayırdığın için tekrar teşekkür ediyorum.

EK-I: Araştırma İzin Onay Bildirimi

Tarih: 31/03/2022
Sayı: E-605.99-00002116450
00002116450

T.C.
ANKARA VALİLİĞİ
Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : E-14588481-605.99-46914212
Konu : Araştırma İzni

31.03.2022

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜNE
(Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü)

İlgi: a) MEB Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğünün 2020/2 sayılı Genelgesi.
b) 23.02.2022 tarihli ve 00002101105 sayılı yazınız.

Enstitünüz Temel Eğitim Ana Bilim dalı sınıf Eğitimi yüksek lisans programı öğrencisi İnan gülşah KAZDAL'ın "İlkokul 4.Sınıf Öğrencilerine Yönelik Çocuklar İçin Felsefe Dersi Öğretim Programı Tasarısı" konulu çalışması kapsamında İlimize bağlı ilkokullarda uygulama yapma talebi ilgi (a) Genelge çerçevesinde incelenmiştir.

Yapılan inceleme sonucunda, söz konusu araştırmanın Müdürlüğümüzde muhafaza edilen ölçme araçlarının; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Millî Eğitim Temel Kanunu ile Türk Millî Eğitiminin genel amaçlarına uygun olarak, ilgili yasal düzenlemelerde belirtilen ilke, esas ve amaçlara aykırılık teşkil etmeyecek, eğitim-öğretim faaliyetlerini aksatmayacak şekilde okul ve kurum yöneticilerinin sorumluluğunda, gönüllülük esasına göre uygulanması Müdürlüğümüzce uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Harun FATSA
Vali a.
Millî Eğitim Müdürü

Ek: Uygulama Araçları

Dağıtım:
Gereği:
Hacettepe Üniversitesi

Bilgi:
B Planı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Adres : Emniyet Mah. Alparslan Türkeş Cad. 4/A Yenimahalle/ANKARA

Belge Doğrulama Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/meb-ebys>

Bilgi için: D. KARAGÜZEL

Telefon No : 0 (312) 306 89 07

E-Posta: isticat06@meb.gov.tr

Kep Adresi : meb@hs01.kep.tr

İnternet Adresi: www.meb.gov.tr

Unvan : Memur

Faks: _____

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <https://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden 174a-17fa-3fd9-8ac9-fda6 kodu ile teyit edilebilir.

EK-I: Araştırma Etik Komisyonu Onay Bildirimi

Tarih: 15/03/2022
Sayı: E-35853172-399-00002084982
00002084982

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Rektörlük

Sayı : E-35853172-399-00002084982
Konu : İnan Gülşah KAZDAL Hk. (Etik Komisyon İzni)

15.03.2022

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 28.02.2022 tarihli ve E-51944218-399-00002063538 sayılı yazınız.

Enstitünüz Temel Eğitim Anabilim Dalı Sınıf Eğitimi yüksek lisans programı öğrencisi **İnan Gülşah KAZDAL**'ın, **Dr. Öğr. Üyesi Nihan AKCAKOCALOĞLU ÇAYIR** sorumluluğunda yürüttüğü "**İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerine Yönelik Çocuklar İçin Felsefe Dersi Öğretim Programı Tasarımı**" başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun **08 Mart 2022** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Vural GÖKMEN
Rektör Yardımcısı

Bu belge güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu: BD221848-EA89-467A-B99D-DF5F6EF8B9EC

Belge Doğrulama Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/hu-ebys>

Adres: Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara

Bilgi için: Duygu Didem İLERİ

E-posta: yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet Adresi: www.hacettepe.edu.tr Elektronik

Memur

Ağ: www.hacettepe.edu.tr

Telefon: 0 (312) 305 3001-3002 Faks: 0 (312) 311 9992

Telefon: .

Kep: hacettepeuniversitesi@hs01.kep.tr

EK-J: Etik Beyanı

Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada,

- * tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- * görsel, işitsel ve yazılı bütün bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- * başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- * atıfta bulunduğum eserlerin bütününe kaynak olarak gösterdiğimi,
- * kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- * bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversitede veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

14/08/2023

(İmza)

İnan Gülşah KAZDAL

EK-K: Yüksek Lisans Tez Çalışması Orijinallik Raporu

14/08/2023

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Temel Eğitim Ana Bilim Dalı Başkanlığına,

Tez Başlığı: Paydaş Görüşlerine Göre İlkokul Dördüncü Sınıf Çocuklar İçin Felsefe Dersi Öğretim Programının Özellikleri

Yukarıda başlığı verilen tez çalışmamın tamamı (kapak sayfası, özetler, ana bölümler, kaynakça) aşağıdaki filtreler kullanılarak **Turnitin** adlı intihal programı aracılığı ile kontrol edilmiştir. Kontrol sonucunda aşağıdaki veriler elde edilmiştir:

Rapor Tarihi	Sayfa Sayısı	Karakter Sayısı	Savunma Tarihi	Benzerlik Oranı	Gönderim Numarası
10/08/2023	392	651215	20/06/2023	%3	2144096924

Uygulanan filtreler:

- Kaynaklar hariç
- Alıntılar dâhil
- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarını inceledim ve çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan eder, gereğini saygılarımla arz ederim.

Ad Soyadı: İnan Gülşah KAZDAL

Öğrenci No.: N20135153

Ana Bilim Dalı: Temel Eğitim Ana Bilim Dalı

İmza

Programı: Sınıf Eğitimi

Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Dr. Öğr. Üyesi Nihan AKKOCAOĞLU ÇAYIR

EK-L: Thesis/Dissertation Originality Report

14/08/2023

HACETTEPE UNIVERSITY
Graduate School of Educational Sciences
To The Department of Primary Education

Thesis Title: Features of The Philosophy for Children Program for Fourth Grade Primary School Children According to Stakeholder Opinions

The whole thesis that includes the *title page, introduction, main chapters, conclusions and bibliography section* is checked by using **Turnitin** plagiarism detection software take into the consideration requested filtering options. According to the originality report obtained data are as below.

Time Submitted	Page Count	Character Count	Date of Thesis Defense	Similarity Index	Submission ID
10/08 /2023	392	651215	20/06 /2023	%3	2144096924

Filtering options applied:

1. Bibliography excluded
2. Quotes included
3. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Educational Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Name Lastname: İnan Gülşah KAZDAL

Student No.: N20135153

Department: Primary Education

Program: Primary Education

Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

Signature

ADVISOR APPROVAL

APPROVED

Dr. Öğr. Üyesi Nihan AKKOCAOĞLU ÇAYIR

EK-M: Yayınlama ve Fikrî Mülkiyet Hakları Beyanı

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü/Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihinden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü/Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihinden itibaren ... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

14 /08 /2023

(imza)

İnan Gülşah KAZDAL

"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezimin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6.2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç; imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezimin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir*. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir

*Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.

